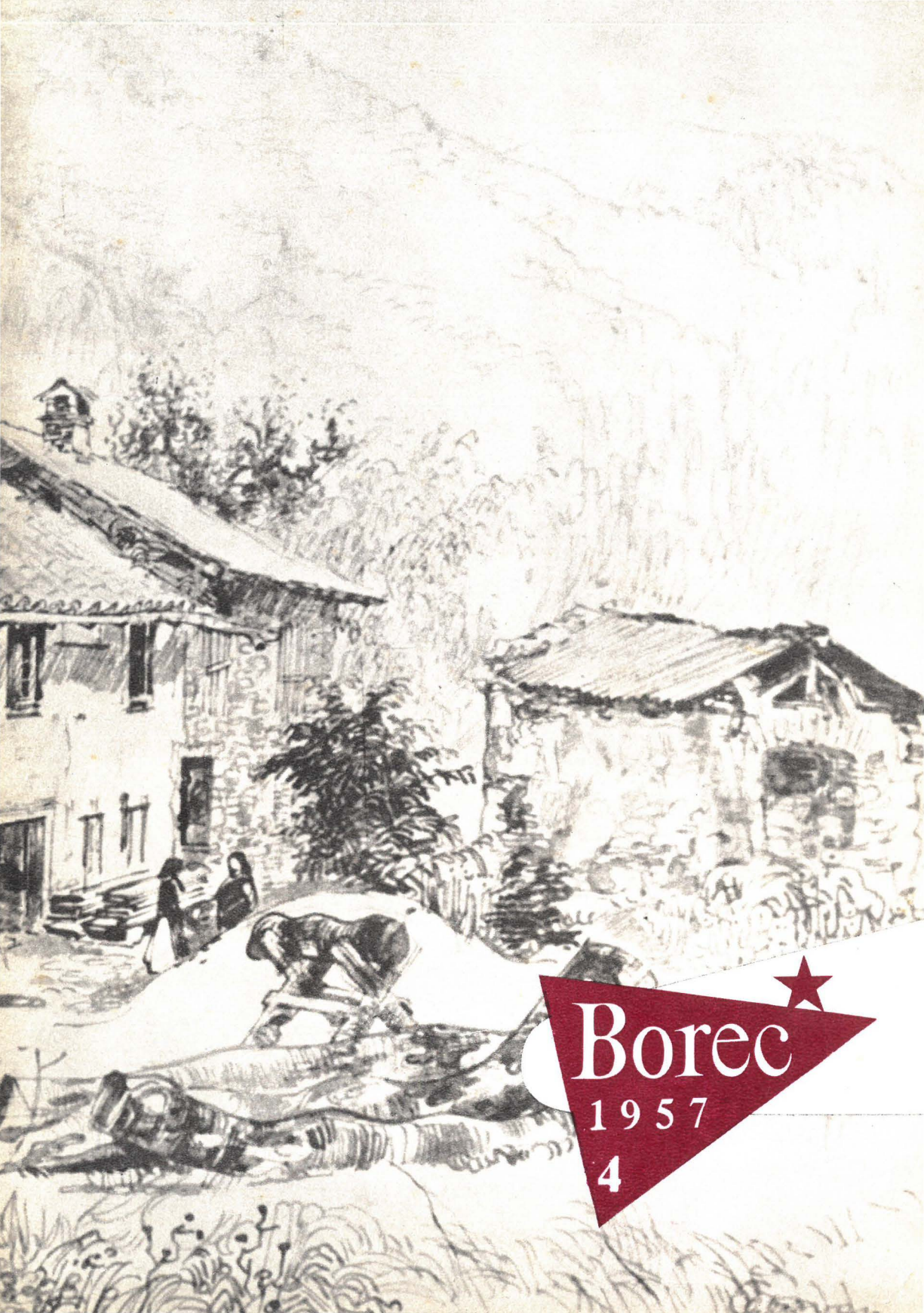

★
Borec

1957

4

Komunistična partija Slovenije – pobudnica za ustanovitev	
Osvobodilne fronte slovenskega naroda	145
Vsebina pod fotografijo	147
Pred 20 leti na Cebinah (Ivan Potrč)	149
Spomin, ki žge	151
Odlikovala ga je skromnost (Vinko Mihelič)	153
Beli tovarišici (Miha Klinar)	153
Neznani zločin	154
Slava heroju – Moši Pijadu	155
Moja srečanja z Mošo (Božidar Jakac)	155
Ljubezen in strast za dokumentacijo (Fabian Trgo)	157
Nepozabni dnevi (France Bevk)	158
Drobni spomini na Mošo Pijada	159
Vse noč je gorela luč (Franc Trkman)	160
Naš razgled po svetu (Janko Jeri)	162
Stroški sueške pustolovščine	163
Naši umetniki-partizani v Parizu	164
Iz italijanske beležnice (Janko Jeri)	165

NAŠI AKTUALNI RAZGOVORI:

Razgovor – namesto recenzije	168
Kamen na kamen (N. Z.)	169
Novе knjige	170

TAKO SMO ZAČELI – TAKO SMO ŽIVELI:

Partizani osvobodilnega podzemlja (Nadaljevanje in konec)	171
Crt (France Bevk)	174
Zaupni dokumenti (Ivo Pirkovič)	176
»Smrt sama ni težka . . .« (Fedor Beve)	178
Megla in belogardisti (Ciril Šter)	179
Jutro v baraki (Manko Golar)	180
V mreži mesečine (Miha Klinar)	180
Zračni napadi na železniško omrežje v Sloveniji	182

NAŠA MNENJA IN STALIŠČA:

Kdaj je bila ustanovljena Osvobodilna fronta? (F. Bregar)	185
Izrečeno in zapisano (B. A.)	186

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV:

Kaj hranijo muzeji narodne osvoboditve?	187
Trud je obrodil sadove	188
Dodatna finančna pomoč za otroke padlih	189
Takšni odloki niso potrebni	189
Kratke novice	191
Padli borci vsega sveta naj bi dobili spomenik?	192

Slika na ovitku — Dore Klemenčič-Maj: Čepovan, hiša, ki je bila v zadnji sovražni ofenzivi 1945. leta požgana, kasneje pa so jo delno obnovili.

»BOREC« izhaja mesečno. Urejuje uredniški odbor: Janez Vipotnik, Tone Fajfar, Milan Škerlavaj-Petrač, Jože Štok-Korotan in Jože Bertonec-Lj. Marjan. Odgovorni urednik: Bojan Ajdič. Rokopise pošiljajte uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16, poštni predal 195. Telefon uredništva in uprave: 22-736. Posamezna številka 50 din, letna naročnina 480 din, polletna 250 din in četrtletna 150 din. Letna naročnina za tujino 900 din. Naročnino pošiljajte upravi revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16, poštni predal 195, ali na čekovni račun Ljubljana 60-KB-1/2 1195; naročniki v tujini pa na račun NB Ljubljana 3180-000-74. Kličej, tisk in vezava: Tiskarna CZP »Ljudska pravica« v Ljubljani.

Kolektiv

SODARSKE ZADRUGE

TACEN
POD ŠMARNO GORO

čestita
za 1. maj

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 4 — Letnik IX — April 1957

OB DVAJSETLETNICI USTANOVITVE KPS:

Komunistična partija Slovenije — pobudnica za ustanovitev Osvobodilne fronte slovenskega naroda

NA TEMELJU linije in direktiv Centralnega komiteja Komunistične partije Jugoslavije je dal Centralni komite Komunistične partije Slovenije takoj po zlomu stare Jugoslavije in fašistični okupaciji njene ozemlja pobudo za ustanovitev Osvobodilne fronte slovenskega naroda.

Svojo pobudo je naša Partija praktično — v svojem političnem in organizacijskem množičnem delovanju — izvajala v dveh smereh.

Na samem terenu je naša Partija organizirala OF neposredno iz ljudskih množic in ne glede na njihovo prejšnjo strankarsko pripadnost. Osvobodilna fronta je potem takem rasla in se širila med širokimi ljudskimi množicami kot enotno vseljudsko osvobodilno gibanje zaslužnjene slovenskega naroda. V terenskih organizacijah Osvobodilne fronte že ob začetnem nastajanju ni vladalo načelo paritete, temveč izključno le merilo dosledne narodnoosvobodilne borbe.

Hkrati je Partija pozvala vse patriotske skupine, ki se niso omadeževale s kapitulantstvom in izdajstvom, na sodelovanje v Osvobodilni fronti in se je za tako sodelovanje tudi dosledno borila.

Mišljenje o izrazito koalicijskem značaju Osvobodilne fronte ob njenem nastanku in v njenem razvoju je napačno mišljenje. Osvobodilna fronta se že ob svojem nastanku oblikuje kot enoten vseljudski odpor proti okupatorju, kot enotno vseljudsko gi-

banje za osvoboditev in združitev slovenskega naroda, za izgon in uničenje okupatorja, za vzpostavitev nove Jugoslavije na temelju nacionalne enakopravnosti in ljudske demokracije. V Osvobodilni fronti je od

Miha Marinko, sekretar CK ZKS, eden izmed udeležencev ustanovnega kongresa KPS na Čebinah 18. aprila 1937. leta

vsega začetka motor in vodilna sila — naša Partija. Sodelovanje različnih skupin v Osvobodilni fronti predstavlja samo zunanji element koalicije, ki ne omejuje vodilne vloge naše Partije, temveč prav nasprotno, temelji na njeni vodilni vlogi, ki ne preprečuje procesa vse tesnejše enotnosti ljudskih množic slovenskega naroda, temveč prav nasprotno tak proces pospešuje.

Da se Osvobodilna fronta slovenskega naroda ne bo razvila v smeri koalicije, temveč da se bo pod vodstvom Partije dosledno razvijala in razvila v smeri enotnega ljudskega gibanja za osvoboditev, je dokazal že njen ustanovni sestanek 27. aprila 1941.

Razen predstavnikov CK Komunistične partije Slovenije so se tega sestanka udeležili predstavniki krščanskih socialistov, levega krila Sokolov in slovenskih kulturnih delavcev, torej prav tistih skupin, ki so s Komunistično partijo Slovenije tesneje sodelovale že pred fašistično okupacijo in ki so potemtakem odražale proces zgodovinsko nujnega, nezadržnega prehajanja slovenskih ljudskih množic na pozicije revolucionarnega proletariata in njegove avantgarde.

Na ustanovnem sestanku OF ni bilo nobenega razpravljanja o pariteti, o delitvi vloge med posameznimi skupinami in podobno. Nasprotno, vodilna vloga Komunistične partije je bila priznana brez sleherne diskusije. Na ustanovnem sestanku so bile dalje sprejete teze, ki jih je predložil Centralni komite Komunistične partije Slovenije. Te teze pa so bile naslednje:

Prvič, da je stara Jugoslavija propadla in da je bil slovenski narod zaradi nacionalnega izdajstva vladajočih eksploatacijskih razredov pahnjen v najhujše suženjstvo, kar jih pozna njegova zgodovina. To izdajstvo ima izrazito razredne vzroke, izvira iz strahu pred lastnim ljudstvom in iz razrednega odpora proti sodelovanju s SZ kot socialistično državo.

Drugič, da sedaj prihaja čas za uresničenje Cankarjevega izreka: »... na plečih delavca-proletarca sloni bodočnost slovenskega naroda, naroda-proletarca,« to se pravi, da se je buržoazija izkazala za nesposobno, da bi še upravljala nacionalno usodo slovenskega naroda in da je borba za njegovo svobodo in bodočnost prešla popolnoma v roke delovnega ljudstva Slovenije

z delavskim razredom na čelu kot najprogresivnejšim družbenim razredom.

Tretjič, da slovenski narod in drugi zažugljeni narodi Jugoslavije ne morejo pričakovati resnične pomoči od tako imenovane zahodne demokracije, čeprav je ta trenutno v vojni s Hitlerjem, temveč da se je mogoče resnično osvoboditi samo z lastno borbo in najtesnejšim sodelovanjem s Sovjetsko zvezo.

Teze, ki jih je sprejel ustanovni sestanek OF slovenskega naroda, dokazuje, da OF že na svojem začetku in tudi v svojem vrhu ni predstavljal samo trenutnega političnega sporazuma, omejenega le na dobo okupacije in sklenjenega med političnimi skupinami, ki se bodo po osvoboditvi morale raziti glede na svoje posebne, nezdružljive, nasprotujoče si razredne temelje. Teze, ki jih je sprejel ustanovni sestanek OF, pričajo, da OF v svojem družbenem bistvu pomeni združitev slovenskega ljudstva pod novim, v pogojih narodnoosvobodilnega gibanja vzpostavljenim družbenim vodstvom slovenskega naroda. Medtem ko je bilo prejšnje čase družbeno vodstvo slovenskega naroda v rokah buržoazije, ki je bila hegemon slovenske nacionalne usode, je sedaj — po polnem in očitnem polomu njene nacionalne politike — družbeno vodstvo slovenskega naroda prešlo v roke delavskega razreda Slovenije. Ob vodilni vlogi Komunistične partije kot njegove avantgarde zbira delavski razred v borbi proti fašističnemu okupatorju okrog sebe najširše ljudske plasti slovenskega naroda — za njihovo osvoboditev, pa tudi za njihovo srečno bodočnost, nikdar in v ničemer več podobno buržoazni preteklosti stare Jugoslavije.

V tem je bistvo nastanka in razvoja Osvobodilne fronte, ne pa v koaliciji. Skupine in njihovi predstavniki, ki so se leta 1941 odločili za sodelovanje s Komunistično partijo ob njeni vodilni vlogi, so se hkrati objektivno odločili za novo zgodovinsko pot slovenskega naroda, za njegovo pot pod vodstvom delavskega razreda. Kdor z novo potjo iz tega ali onega razloga ni soglašal, se je moral spričo nezadržanega zgodovinskega razvoja, spričo njegove notranje, razredne logike in dinamike prej ali slej razkriti kot izdajalec lastnega naroda.

V tem je dalje vzrok, zakaj se tako imenovane osnovne skupine v razvoju OF niso

razšle, temveč so vse izraziteje prehajale na pozicije naše Partije in Partijo podpirale pri njenem odločnem razbijanju slehernih poizkusov nove strankarske diferenciacije znotraj Osvobodilne fronte.

Strategija in taktika naše Partije je temeljila na marksistično-leninistični analizi družbenega dogajanja ob zlomu stare Jugoslavije.

Na osnovi marksistično-leninistične analize razrednih sil in razrednih smeri si je bila naša Partija na jasnem, da je reakcionarna buržoazija iz razrednih razlogov izdala narod. Partija se je dalje zavedala, da bo reakcionarna buržoazija iz istih razrednih razlogov nasprotovala narodnoosvobodilni borbi. Partija je predvidevala, da bo dosledna osvobodilna borba proti fašističnemu okupatorju in nacionalnemu izdajstvu pomenila nedeljivo celoto s hegemonijo de-

lavskega razreda v osvobodilnem boju za sužnjenežnega naroda. Partija je potemtakem pravilno predvidevala, da bo pot dosledne narodnoosvobodilne vojne proti okupatorju v tedanjih konkretnih svetovnih in domačih pogojih popolnoma istovetna s potjo dosledne ljudske revolucije pod vodstvom delavskega razreda.

Na teh spoznanjih je temeljila strategija naše Partije leta 1941.

Na osnovi marksistično-leninistične analize konkretnih okoliščin, ki so določale oblike osvobodilnega boja, se je Partija zavedala, da sodelovanje različnih tradicionalnih, toda patriotskih skupin v OF olajšuje širokim ljudskim plastem slovenskega naroda prehajanje na pozicije dosledne in enotne osvobodilne borbe, hkrati s tem pa na pozicije ljudske revolucije, porajajoče se v osvobodilni vojni naših narodov.

VSEBINA POD FOTOGRAFIJO

Ustanovni kongres KPS, ki je bil 18. aprila leta 1937 na Čebinah, ni bil le preokretnica v razvoju slovenskega delavskega gibanja in njegove avantgarde, marveč je bil hkrati tudi preokretnica v zgodovini slovenskega naroda sploh. Zakaj slovenskemu narodu še nikdar v njegovi zgodovini ni pretila taka nevarnost, kakor tisti čas, in v tistem času, ko je šlo za obstoj, za življenje slovenskega naroda, so ga vsi tisti, ki so si dolga desetletja lastili pravico govoriti v njegovem imenu, dokončno odrekli. Ustanovitev KPS je pomenila zaključek razdobja, v katerem se je oblikovala in izoblikovala principialno pravilna politična linija slovenskih komunistov, linija, ustrezajoča življenjskim interesom slovenskih ljudskih množic, se pravi ogromne večine slovenskega naroda. Tako je bil ustanovni kongres KPS ne samo zaključek oblikovanja pravilne linije nacionalnega vprašanja, temveč tudi začetek novega razdobja v celotnem slovenskem narodnem življenju, razdobja, ki je leta 1945 kulminiralo v zmagovitem izhodu slovenskega naroda iz osvobodilne vojne, v zmagi ljudske, demokratične revolucije v vsej Jugoslaviji, v upostavitvi slovenske državnosti kot nedeljive sestavine FLRJ. — Slika, ki jo objavljamo, je delo slikarja Gojmira Kosa, in prikazuje nekaj udeležencev ustanovnega kongresa KPS na Čebinah. Od leve proti desni (vidni v obraz): Edvard Kardelj, Stane Žagar, Franc Leskošek, Pepca Kardelj, Miha Marinko, Vencelj Perko in Janez Marentič.

Na takih spoznanjih je temeljila taktika naše Partije leta 1941 in kasneje.

Osvobodilna fronta kot vseljudsko gibanje za osvoboditev našega naroda izpod jarma fašističnih okupatorjev in proti nacionalnemu izdajstvu reakcionarne buržoazije je potemtakem postala posoda ljudske revolucije, ki jo je vodila Komunistična partija.

Zaradi tega Osvobodilna fronta ni mogla iti in tudi ni šla po razvojni poti koalicije,

temveč je mogla iti in je tudi šla samo po poti dosledne likvidacije zadnjih ostankov zunanje, formalne koalicije, samo po poti doslednega razvoja v popolnoma enotno ljudsko gibanje; šla je pod vodstvom Komunistične partije v resnično svobodo slovenskega naroda in drugih jugoslovanskih narodov, šla je v ljudsko oblast, šla je v graditev socializma...

(Iz referata Mihe Marinka na II. kongresu KPS)

Pred 20 leti na Čebinah

(Skica o ustanovnem kongresu KP Slovenije)

PRED OVINKOM v rovu se je Marov Jože pognal na zadnji voziček, s katerega so visele Barličeve hlače in svetilka. Zrnil se je poleg Barliča, a na samem ovinku, kjer so kolesa vozičkov zaškrpala vselej z vsemi vižami, se je sklonil k Barliču in mu zavpil na uho: »Na Čebine bi prišli.«

Barlič je pogledal čez rame in ko se je prepričal, da se vozita na vozičku sama z rudarjem — kolesa so začela znova neusmiljeno škripati — je vprašal:

»Si bil z Mihom?«

Marnov je pokimal.

Več rudarja nista spregovorila. Vozički so se približevali šahtu. V razširjenem rovu je začel vlak z rudarji srečavati drugi šiht, ki je šel na kop. Iz jame sta se potegnili vsak z drugo skupino. Barlič naprej z eno, Jože za njim z drugo. Pred jamo je Barlič oddal svetilko, pogledal proti čemšeniškim planjavam, ki so bile pokrite s snegom — bilo je zgodaj na spomlad, sedemintridesetega, drevje po planinah nad Zagorjem je komaj začelo dobivati modrikasto barvo — in zavil skozi Potoško vas in ob Kotredešci. Hodil je naglo, o stvari, ki mu jo je povedal Jože, pa je začel razmišljati, ko je imel za sabo kotredeško cerkev, in se je začel vzpenjati skozi »potoke« proti Čebinam; s sabo je nosil sporočilo Partije in svojo obljubo, o kateri ni rad razmišljal, ko je prehitel in srečaval ljudi po dolini; a tod naprej se je vzpenjal sam.

Ni bilo prvič, da so se zbrali kameradi na Čebinah, kakor se pravi hribovski kmetiji, kamor se je Barlič priženil. Kmetija je bila visoka, pod cerkvijo in na varnem; žandarji so si dvakrat premislili, preden so se odpravili »grizt« kolena po strmi kotanji — a če so kdaj ustavili tok kakšnega neznanca, jim je pokazal jagnje ali sadje, ki ga je »kupil« na kmetijah na Čebinah. Oba kmeta na Čebinah, Barlič in njegov сосед Drobež, se nista nikoli bala drug za drugega.

Ko smo vprašali Barliča o njegovih spominih na tiste čase, nam je večkrat rekel, kako je bila prva njegova misel pri vseh teh rečeh — Miha. Z Mihom sta hodila skupaj

v šolo, z Mihom sta delala skupaj v steklarni in kopala v jami. Barlič je pomagal štrajkati, že takrat, ko je prišlo do pokolja — to se je zgodilo še v časih pred orjuno — a tudi pozneje, ko so vsa delavska gibanja dušili. Miha je bil aretiran, izgnan. Zdaj je bil že nekaj časa doma — v Trbovljah, kjer so ga konfinirali in po malem zapirali. Na Čebine ni bilo predaleč, lahko se je izgovoril zaradi časa.

Barličev sošolec Miha je bil tovariš Marinko. Časi takrat — šestintridesetega leta — so bili težki. Menjavali so se režimi in z njimi vred fraze teh režimov, s katerimi se je slepilo ljudstvo, nikoli pa ni pojenjal teror, ki so ga drug za drugim izvajali nad ljudstvom in nad partijskimi delavci beograjski režimi. Velike provale in aretacije so bile po vsej državi. Aretacije so se vrstile v Ljubljani, na Jesenicah, v Trbovljah je bilo takrat aretiranih skupaj okrog petdeset ljudi.

Težave pa niso bile samo subjektivnega značaja, precej proval je bilo zaradi borbe za legalizacijo; petintridesetega je bila ustanovljena Enotna delavska stranka; na njej so bili podpisani tudi partijski funkcionarji, poleg tega so javno nastopali.

Partijo so slabile na znotraj tudi razne frakcionaške borbe in neenotnost. Vse to je bilo krivo, da se je sklep o ustanovitvi Komunistične partije Slovenije, ki je bil sprejet na IV. partijski konferenci 1934, izvedel šele 1937. leta.

Tisto zimo se je vrnil iz Moskve tovariš Kardelj. Eden izmed prvih, ki ga je poklical Kardelj na sestanek, je bil tovariš Marinko, ki je bil takrat konfiniran v Trbovljah. Dobila sta se za ljubljanskim letališčem. Kardelj je prinesel s sabo iz tujine veliko pomembnih novic, ki so partije, kateri so živeli in se borili v precej izoliranem svetu, posvežili. S sabo je prinesel sklep o deklariranju Komunistične partije Slovenije, s sabo je prinesel jasno, precizirano linijo o nacionalnem vprašanju, o borbi slovenskega naroda za obstoj v najtežjih

Spominska plošča na hiši številka 4 na Čebinah

trenutkih njegove zgodovine. Prav sklep o deklariranju Komunistične partije Slovenije je imel namen to linijo še krepkeje podčrtati. Dogodki kasneje so dokazali, da je to samo dvignilo ugled Partije, da pa ustanovitev Komunistične partije Slovenije v ničemer ni slabila enotnosti Komunistične partije Jugoslavije.

Tovariš Kardelj je poveril tehnično organizacijo sestanka za ustanovitev Komunistične partije Slovenije okrožnemu komiteju Trbovlje. Marinku je bilo poverjeno, da mora poiskati na svojem terenu zadosti varen kraj, hkrati je moral organizirati vse za sprejem delegatov in to za skupino, ki je štela nekaj desetih ljudi.

Okrožni komite Trbovlje je izbral za kraj kongresa 780 metrov visoko ležečo cerkvico na Čebinah, kjer je bil partije Barlič ključar. Vendar so delegati kasneje ta sklep spremenili ter imeli kongres v Barličevi hiši, ali kakor se pravi po domače »na Čebinah«. Za sprejem delegatov so bili določeni Miha

Marinko, Hochkraut, Farčnik, kakor so ga klicali, Kristus. Kardelj je izbiro kraja odobril.

Sam kraj kongresa je moral ostati v največji tajnosti. Razen tehničnih organizatorjev in vodstva kongresa, ni smel vedeti za kraj nihče. To je bilo v interesu delegatov samih, to je končno onemogočalo vsa eventualna presenečenja.

Zbirnih točk ali javk za delegate kongresa je bilo več: Trojane, Savinjska dolina (Št. Peter), postaje Trbovlje, Hrastnik in Zagorje. Vsi ti kraji so bili po večini dve uri hoda od Čebin nad Kotredežem. Delegati so morali priti v bližino kraja kongresa čimbolj neopaženo in posamič. Morali so najti za odsotnost alibi, saj so bili med delegati povečini sami vidnejši komunisti, ki so jih stalno zasledovali policijski organi in žandarmerija, ali pa konfinirani. Zaradi alibijev je smel kongres trajati samo eno noč. Da bi čim bolj zabrisali smer poti na kongres, so morali delegati potovati tudi po naokrožnih

poteh. Vse to je veljalo tudi za odhod s kongresa. Razen z vlaki so delegati prihajali na kongres z avtobusi in tudi s kolesi. Prihajali so s Štajerske, z Gorenjske, z Dolenjske, iz Ljubljane.

Na zbirnih točkah so se delegati spoznavali s parolami ali pa po poznanstvu; saj so prihajali na kongres partiji, ki so se imeli že priložnost seznaniti pri legalnem in ilegalnem delu in po zaporih. Javke kajpada niso bile na samih postajah, ampak daleč izven postaj. Delegat, ki je prišel na priliko iz Bele krajine, je izstopil na postaji v Zagorju ter moral do kakšnega znamenja izven kraja; v rokah je nosil dogovorjeno reč, tisti, ki ga je čakal pri znamenju, ga je moral nagovoriti, nakar mu je oni odgovoril, kakor je bilo dogovorjeno.

Tako je bilo vse dogovorjeno in skrbno pripravljeno — a sam prihod je imel vključno temu nepredvidene težave.

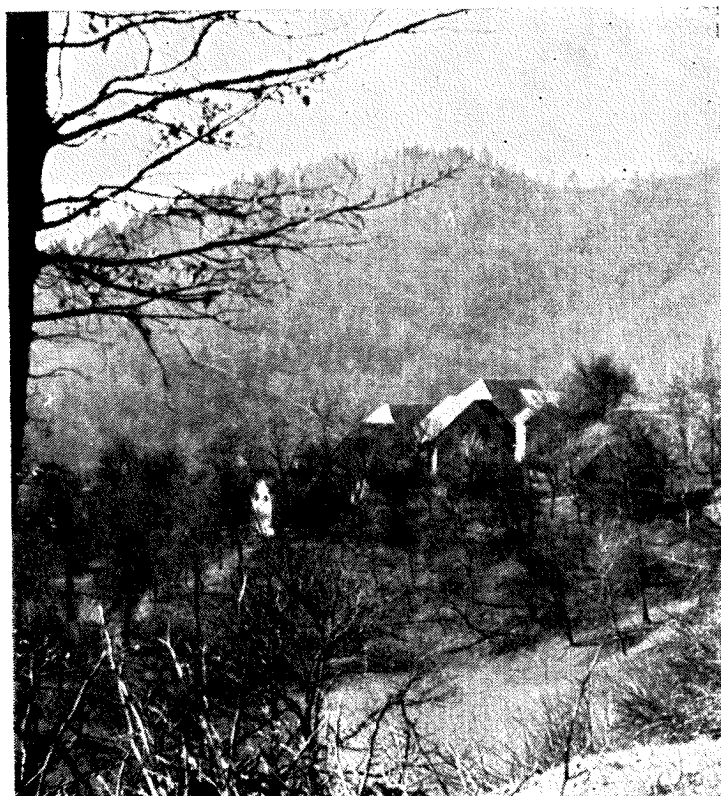
Barličeva žena je lahko vedela, da bodo nocoj — v soboto zvečer — prišli možje prijatelji, saj je napekla celo kruha za to priložnost, tudi zaradi otrok, ki so imeli vsi komaj po nekaj let, še ni bilo nič tako nevarnega; nista pa smeli za nočne goste vedeti dekli, ki sta morali oditi zgodaj spat, niso smeli zvedeti nič sosedovi; ne zaradi nezaupanja, ampak zaradi stvari same ne.

Napravila se je noč, »na ulcih« kakor pravijo na Čebinah za kolarnico, so že čakali nekateri od delegatov — a dekli še vedno nista spali; v hiši se je menil še vedno sosed iz oddaljene gorske kmetije. Gospodar ga je lepo stregel s hruškovcem, on pa se nikakor ni hotel zmisлити, da bi se dvignil in poslovil.

»Bomo legli,« je začel govoriti gospodar in zdehati, obenem pa je nagnal obe dekli spat. »Jutri bo treba zgodaj na noge.«

Sosed je odšel, dekle so se tudi odpravile z zgornjo hiško, vendar pa so delegati »na ulcih« čakali precej časa. Hladen aprilski večer jih je pošteno zmrazil. Ko je prišel gospodar ponje, so stopali leseno za njim in si meli roke. V široki kmečki hiši so sedli za mizo, a prvo kar so opazili, ko so se razgledali po prostoru, ki ga je razsvetljevala petrolejka, so bila skrbno s koci zadelana okna.

»Od nas se vidi po vsej dolini, daleč tja preko Završja do Kuma,« je povedal gospodar.

Pogled na Čebine

SPOMIN, KI ŽGE...

Potem je nekdo boječe odprl vrata; bila je žena, ki je hotela govoriti z možem. Čez nekaj časa se je vrnila sama, v rokah pa je nosila skodelice čaja.

»Malo se pogrejte,« je rekla; njen glas je bil na pol glasen na pol šepetajoč, imel je nekaj zaupljivega na sebi.

Možje, ki so prihajali, so dvigali pesti in pozdravljali: »Delu čast!« Barlič je odzdravljajal z onimi vred, ki so se zbrali v izbi: »In oblast!«

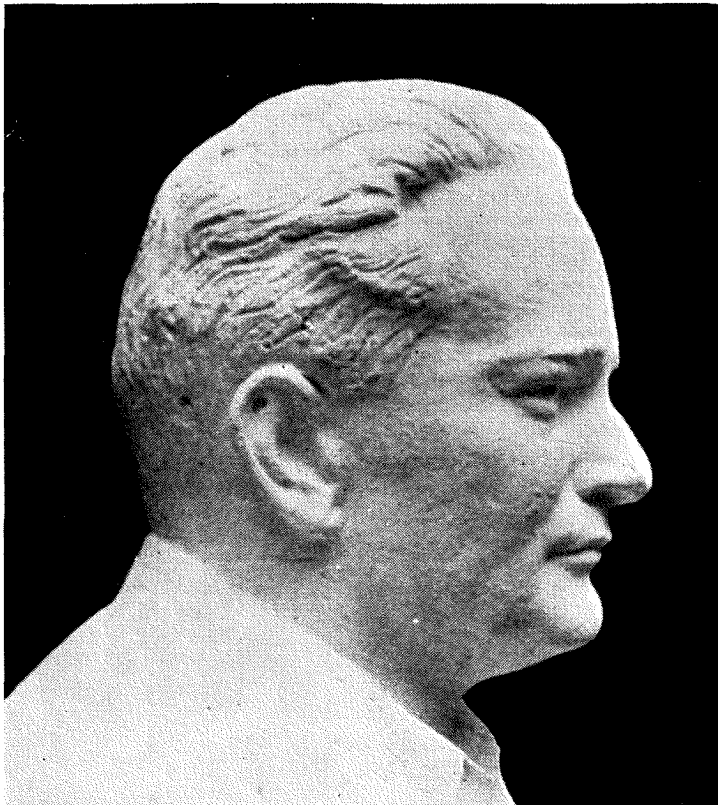
Kmetici se je zdelo vse nekam grozno, skoraj tajinstveno. Tudi ženski, ki sta prišli z drugimi, sta tako pozdravili. Kmetica je prinesla čaja tudi njima dvema. Opazila je, da sta preprosto napravljeni in skoraj nekam suhi. Ženski sta bili prijazni z njo ter sta jo spraševali, kako je z njenimi otroki; potem so se ženske porazgovorile o težkem delu na teh bregovih. Začela je misliti o tem, kako morata tudi ti dve ženski hoditi po nočeh in po teh krajih — in čeprav je kmetica hodila po teh strminah vsako uro ponoči, ne da bi se kdaj sama sebi zasmilila — sta se ji drobni ženski vendarle malo zasmilili.

Mož je stopil med tem večkrat iz hiše, ostali se niso ganili iz izbe. Zunaj je oprezal okoli hramov, stražil in čakal... Večer je bil meglen, tudi noč se mu je zdela zadosti temna. Ne bo tako lahko opaziti ljudi, ki so se začeli zbirati, ne bo tako lahko opaziti, da svetijo na Čebinah pozno v noč. V izbi je začel teči med delegati živ razgovor. Znova so se enkrat znašli poštene ljudje. Sedeli so in se menili kakor včasih po zaporih. Večina izmed njih je bila pregnana in na cesti zaradi svojega prepričanja. Vsak izmed njih pa je bil zatrdno prepričan, da se je treba boriti in vse žrtvovati, da bo proletariat tudi pri nas vzel usodo svojega ljudstva v svoje roke. Med njimi so sedeli stari revolucionarji in partijci. Zdaj so se razgovarjali o težavah in uspehih svojega dela, razgovarjali so se o uspehih delovnega ljudstva, o vsem, le o sebi zelo malo ali nič.

Proti deseti so poklicali gospodarja; skupina, ki bi morala priti iz Trojan — to so bili Ljubljanci — bi morala biti že zdavnaj tu, a je še vedno ni bilo. Gospodar je poslušal, a ni ničesar slišal; ničesar ni opazil, naj je še tako oprezoval okoli hiše, naj je še tako vlekel na ušesa.

Tako se je potegnila ura do enajste in začela lesti proti dva-

SPOMIN, ki žge ob misli na polpreteklo dobo, v kateri je deloval ta veliki človek..., spomin, ki žge, ko privablja njegovo podobo..., spomin, ki žge in se ne ustavi niti ob tistem žalostnem pomladnem dnevu, ko je ta naš veliki revolucionar omahnil na barikadah dela..., spomin, ki žge tisoče in tisoče src jugoslovanskih ljudi ob vsakokratnem spoznanju, da njegovega glasu, da njegove žive podobe, da njegovega ustvarjalnega duha, ki bi ga tudi dandanes tako potrebovali, da, da njega, Borisa Kidriča-Petra Kalana, ni več med nami — da,

to je tisti spomin, ki tako pekoče žge. Pa vendar — ne žge nas samo spomin, temveč nas toplo greje njegov neugasli plamen, ogenj revolucionarja, ki je za lepšo prihodnost socialistične domovine žrtvoval svoje plodno življenje. In tako njegov spomin, ki žge naša srca ob misli, da Borisa Kidriča ni več med nami, kakor njegov neugasli plamen, ki dandanes gori in bo gorel v naših srcih, neizpodbitno dokazujeta, da njegova žrtev nikoli ni bila zaman. Spomin, ki žge ob misli nanj in plamen, ki ne ugasne, temveč nas spremlja pri vsem našem delu... In ta spomin nas žge že od 11. aprila 1953. leta, ko je umrl veliki revolucionar: Boris Kidrič-Peter Kalan...

najsti. Zdaj so postajali delegati resno vznemirjeni, lahko se je zgodilo kdo ve kaj. Lahko bi bili tovariši zajeti, lahko bi bili izdani, enako so lahko v nevarnosti vsi skupaj na Čebinah. Na Čebinah se je zbralo to noč pri Barliču osrčje Partije — a najresneje je bilo vse-kakor to, da je bil v tej skupini, ki ni prišla, Kardelj. Brez njega konferenca ni mogla začeti. Ura je šla na eno, vse je grozilo, da bo kongres propadel.

Nekdo je začel govoriti o novicah, ki jih je Kardelj prinesel v domovino, a beseda ni mogla odgnati zaskrbljenosti na obrazih delegatov. Takrat se je zaslíšal zunanaj gospodarjev korak, za njim še neki koraki. Trboveljčani so spoznali po glasu Farčnika Kristusa — a ta Kristus si je steval sneg in preklinjal na vse mile viže čemšeniške čarovnice:

»Preklete coprnice, zdaj mi pa naj še kdo reče, da jih ni!«

Vse je zajela dobra volja; a stvar je bila taka, da je Farčnik znal za pot podnevi, zgrešil pa je ponoči, ko je bila tema, da nisi videl pedenj pred seboj in je Sv. Planino pokrival vrh tega še sneg.

A ker se je že mudilo zaradi zamude s čakanjem na ljubljanske tovariše, so hitro končali s šalji-

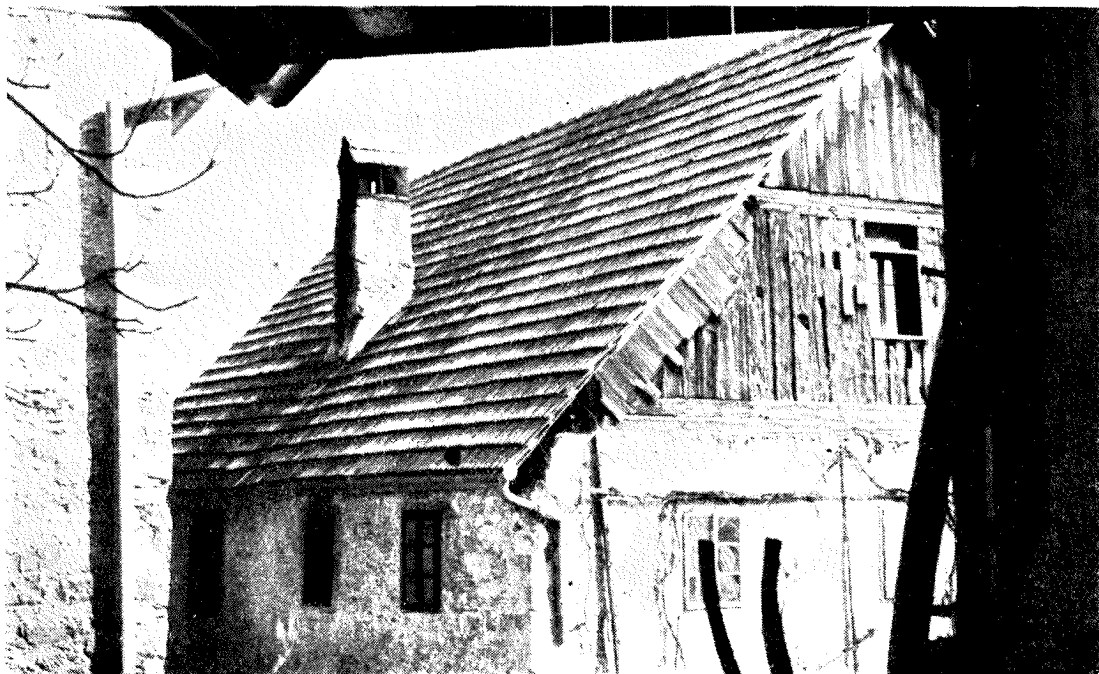
vimi pojasnili. Nekaj trenutkov zatem se je izba zresnila. Zakasneli delegati so se pozdravili s tovariši in Kardelj je začel referirati. Govoril je naspol na glas in občuteno, že prve besede so zajele in prepričevale: »Nad usodo našega stoletja mučenega in zatiranega slovenskega naroda, ki je pretrpel v svoji zgodovini vse, kar more pretrpeti majhen, nikoli svoboden narod, se grozeče kopičijo oblaki, ki jim ni primere v zgodovini. Na kocko je postavljen njegov narodni obstoj... Slovenski narod v vsej svoji zgodovini ni bil še nikdar v tako veliki nevarnosti, v kakršni je danes...«

Iz Kardeljevih besed in iz glasu je izpregovorila zaskrbljenost. Ta zaskrbljenost je legla tudi na obraze prisotnih delavcev, kmetov, intelektualcev. Vsaka Kardeljeva beseda — pripovedujejo delegati, ki so bili takrat na konferenci — je zadela v živo. Od stavka do stavka je odgrinjala zameglenost, ki je še obstajala takrat okrog nacionalnega vprašanja in mednarodnih vprašanj.

Kardelj je govoril: »Treba je dokončno odpraviti sramotne zakone šestojanuarskega vojaško-fašističnega režima in postaviti pred sodišče njihove očete... Bo-

dočnost slovenskega naroda in njegov narodni obstoj bosta zagotovljena le v svobodni zvezi bratskih narodov Jugoslavije v obliki zvezne države... Treba je sklicati konstituanto... Slovenski narod mora dobiti svoj lastni demokratično izvoljeni parlament... Treba je prenehati s politikantstvom in medsebojnimi prepiri v demokratičnih vrstah, združiti se morajo vse sile, ki jim je res pri srcu usoda slovenskega naroda... Zato med temi množicami in med vsemi drugimi demokratičnimi silami slovenskega naroda ne more in ne sme biti nobenih pregrad in zaprek, ki bi ovirale združitev vsega svobodoljubnega slovenskega ljudstva v boju proti skupnemu sovražniku, skupnemu zatiranju in skupnemu izkoriščanju.«

Konsekventna linija, ki jo je to noč v izbi gorske kmetije na Čebinah nad Kotredežem iznašal in iznesel tovariš Kardelj o slovenskem narodnostnem vprašanju, je bila preroška. Kardeljeve besede so bile epohalnega pomena za vse naše nadaljnje politično gibanje, tudi za danes. Te Kardeljeve besede takrat na Čebinah so hkrati jasni dokazi, da naše narodnoosvobodilno gibanje datira od prej, ne šele od leta 1941. Ze leta poprej je

Hiša na Čebinah, kjer je bil 18. aprila leta 1937 ustanovni kongres KPS

Partija postavila za osnovno nalogo linijo nacionalnega vprašanja.

Proglas o ustanovitvi Komunistične partije Slovenije, ki ga je predložil Kardelj, so sprejeli delegati v celoti, brez kakršnih koli sprememb. Delegati so poročali o stanju organizacij in živahno diskutirali. Iskali so oblike dela za bodoče — vsi pa so bili navdušeni zaradi jasnosti, zaradi širine, ki jo je prinesla v njihovo delo linija nacionalnega vprašanja. Kakor še nikoli poprej, so sprevideli to noč, zakaj more edino Komunistična partija rešiti nacionalno vprašanje in nobena druga stranka.

Proti jutru — zunaj so se že dolgo oglašali petelini — je bila konferenca končana. Kardelj je dvignil pest in pozdravil: »Delu čast!«

Delegati so se dvignili kakor en mož in odzdravili s stisnjenimi pestmi. Odhajali so, in čeprav je

bila, za njimi neprespana noč, ni nobeden izmed njih čutil utrujenosti. Njihova pot je vodila na vse strani, glave pa so bile jasne in polne tisočerih načrtov — za veliko bodočnost, ki je ležala pred njimi, ki je terjala dela, a tudi žrtv. Od Trboveljčanov, ki so bili takrat na kongresu, so padli v osvobodilni borbi Salomon, Farčnik, Hochkraut, potem Stane Zagar z Gorenjske, Oskar Kovačič, Marentič iz Bele krajine.

Delegati so odšli. Barlič pa se je obrnil in rekel ženi:

»Nocoj si slišala. Zdaj moraš verjeti, da bo prišel naš čas!«

Proti družini, proti deklama pa se je obregnil, kako so imeli celo noč križe z nekimi turisti, ki so zašli in so morali čakati na jutro, da bi videli kod in kam.

Ivan Potrč

Odlikovala ga je skromnost

TOČNO SE NE spominjam, kdaj sem se prvič srečal z narodnim herojem Jožetom Šeškom. Bilo pa je 1939. leta in menda je šlo proti koncu poletja. On sam me je poklical na sestanek. Ne da bi se oziral ali premišljeval, sem stopil iz ozke Kočevske ulice v tesno delavnico čevljarja Bradača. Še preden sem utegnil do kraja izreči dogovorjeni spoznavni znak, se je izza zavese pri stranskih vratih prikazal Jože, mi ponudil svojo drobno roko v pozdrav in me povabil s seboj. Priznati moram, da me je to prvo snidenje precej zmedlo. Zdelo se mi je vse preveč preprosto. Pomislil sem na stroge predpise o medsebojnem spoznavanju, spomnil sem se na konspiracijo in na razna druga napisana, toda zakonita pravila, ki naj bi zagotavljala varnost. Vse to pa je bilo tedaj v mojih očeh močno okrnjeno.

Na kratko mi je obrazložil pot do svojega stanovanja in mi še naročil, naj ga počakam kar v kuhinji. Čevljarju pa, ki je za hip odložil šilo in me samo mimogrede po strani pogledal, je naročil: »Tale se bo oglasil večkrat pri tebi.«

Čeprav je imel daljšo pot kot jaz, me je že čakal doma. Kot Bradača, tako tudi njegove matere, ki je navidez brezbržno sedela pri štedilniku, moj obisk ni prav nič iznenadil. Očividno so bili ti ljudje vajeni takih gostov.

»Prostora, kot vidiš, nimamo dosti, vendar dovolj za pomek,« je začel in brž sva bila pri stvari. Presenečen sem ga poslušal in se potihoma čudil, ko me je spraševal o vsakem posebej izmed nas, petih komunistov ribniške partijske organizacije. Za vsakega je vedel, kakšne naloge ima in kako jih opravlja. Zanimal se

je za vsako podrobnost tudi iz našega osebnega življenja. »Čudovit spomin,« sem pomislil.

O sebi je povedal komaj kaj zelo poredkoma. Sicer pa mu tega ni bilo treba. Da je bil profesor visokih umskih in moralnih kvalitete, smo že vedeli, o njegovem materialnem življenju pa sta mi glavno povedala njegova siromašna obleka in skromno podstrešno stanovanje. Vse to bi lahko imenoval samo z eno besedo, ki se ji pravi revščina.

Tudi to sem že pozabil, kako dolgo sem govoril z njim. Na njegovem stanovanju pravzaprav prvič in zadnjič. Na postajo sem se odpravil kot omočen. Vračal sem se z občutki človeka, ki je močno zaostal za ljudmi, ki so že toliko prispevali in žrtvovali za cilje, za katere smo se mi šele ogrevali. Toda čutil sem nepopisno voljo, hitreje stopiti po poti, ki sem si jo izbral. Kako rad bi ga še poslušal, pa je moral ta dan že drugič na policijo, kamor se je hodil »predstavljati«, kot je temu sam rekel.

Pozneje sem se srečaval z njim vse bolj pogosto. V njem sem imel priliko spoznati ne samo človeka z globoko tovariško toplino, temveč tudi revolucionarja z obširnimi znanjem marksistične ideologije. Nikoli ne bom pozabil seje Okrožnega partijskega komiteja v Stari Cerkvi. Brez odmora smo ves dan sedeli v kleti. Sekretar Jože Šeško je govoril z vsemi o nalogah rudarjev in o njihovi borbi za večji zaslužek, o akcijah lesnih delavcev na Rudeževi žagi, o organizacijskih ukrepih v

MIHA KLINAR:

Beli tovarišici

Nekoč sem sneti hotel ti skrivnost,
prodiral z grozo v tvoje sem globine...
— Uničevalka! klet sem poln bolečine
in bal sem se, da ugrabiš mi mladost...

Sedaj postala si tovarišica
in spremljaš v boj vsak dan naš bataljon,
izbiraš tiho žrtve iz kolon
in z večnim mirom jim poljubljaš lica...

ribniški opekarni, o propagandnem delu, o zunanjem in notranjem političnem položaju in kdo ve o čem še. Vse križem smo ga spraševali, za vsakogar je vedel odgovor, vsakomur je znal svetovati. Znal je vzbuditi zanimanje tako, da ni bilo nikomur mar za počitek, čeprav smo ga bili potrebni, zlasti rudarji, ki jih je čakalo naporno delo na novo izmenj.

Neko noč pa sem ga zanam čakal več ur na javki. Nekaj dni kasneje sem sprejel njegovo dopisnico s pozdravi iz koncentracijskega taborišča. Vrnil se je šele ob kapitulaciji stare Jugoslavije. Toda odlej je živel ilegalno skoraj v vseh krajih tedanjega kočevskega območja. Prve dni njegovega bivanja v Ribnici sem mu preskrbel stanovanje, ali bolje rečeno skrivališče kar

pri nas. Ker so ga zasledovali sprva okupatorski hlapci, pozneje pa tudi Italijani sami, se je selil k mnogim zaupnim družinam v Ribnici ali blizu nje. V Ribnico je često prihajal in se vedno dalj časa tam zadrževal. Iz svojih bivališč je vodil razne akcije. Tudi stalne stike s partizansko ribniško četo je imel.

Tu sem ga tudi stalno obiskoval, se marsikaj od njega naučil ter ga spoznaval. Nепrestano sem občudoval njegovo preprostost, iskrenost, delavnost, skromnost, poštenje. Toda tudi marsikatero grenko sem slišal, ki pa je bila v resnici dobronamerna, tovariška in predvsem vzgojna. »Kaj si znorel, kaj ti vendar pade na pamet?« me je nekoč nahrulil, ko sem mu predlagal, da bi se mu spodobila topla suknja, ki jo je

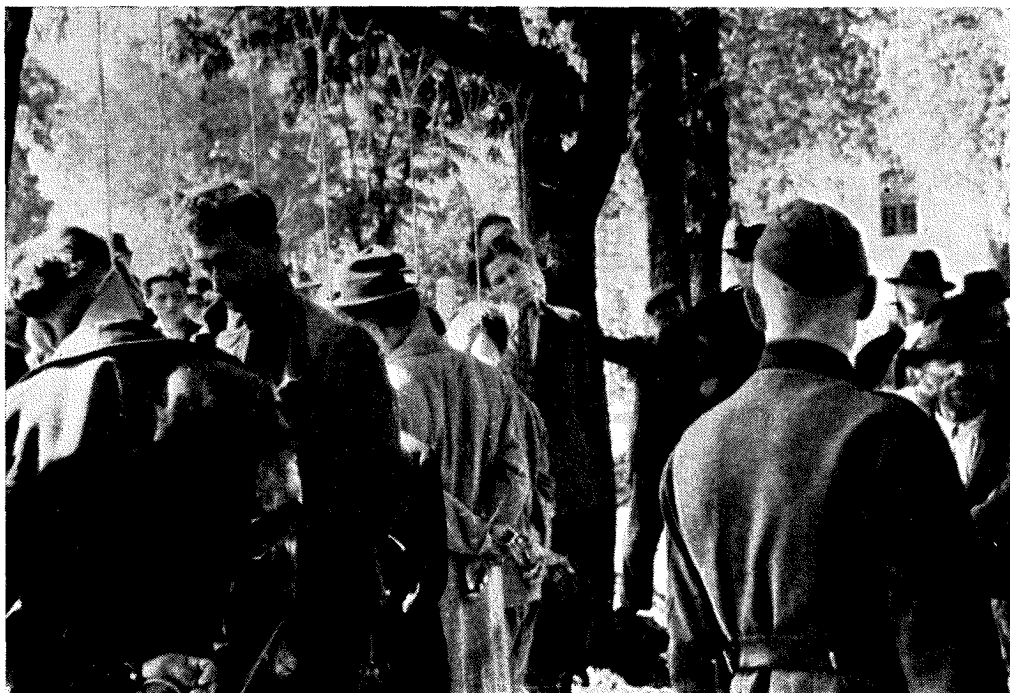
zares potreboval. »Na tiste mislite, ki so zunaj v snegu!« mi je mahal s prstom pod nosom, kazal proti Veliki gori in si vedno znova popravljaj očala. Jopice pa, ki sem mu jo prinesel, je bil vseeno vesel in jo je po dolgem ogledovanju, na moje še večje veselje, končno le oblekel.

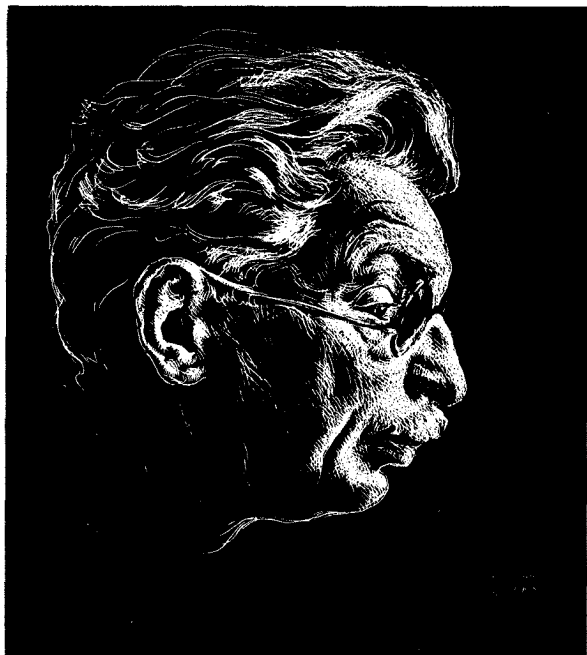
Ne samo drobne epizode, vsa njegova osebnost se je tesno spojila z menoj in prepričan sem, da je močno vplivala tudi na druge, ki so ga poznali in delali z njim. Ob petnajstletnici njegove smrti bi mu rad posvetil kaj več kot ta skromen prispevek.

Da, Cirila — kot smo ga klicali kot ilegalca — narodnega heroja Jožeta Šeška, ni mogoče pozabiti, kot ni moč pozabiti vseh hudih in velikih dni.

Vinko Mihelič

Pred kratkim smo v arhivu fototeke muzeja NO v Ljubljani odkrili tudi tole fotografijo, ki pa — žal — tako kot nešteto drugih, ni dokumentirana. Vsekakor je pogled na prizor, ki ga prikazuje posnetek, grozovit, pretresljiv. S fotografije je razvidno, da Nemci obešajo talce. Vendar — kje in kdaj je bilo to? Morda so storili nemški rablji ta zločin na Frankolovem meseca februarja leta 1945? Skratka — manjka nam dokumentacija fotografije. Morda bo kdo izmed naših bralcev lahko spoznal s fotografije kakega svojega znanca ali pa hišo v kraju, kjer je bil storjen ta zločin?

Slava heroju – Moši Pijadu

»Tebe lahko zamenjajo skupine mlajših tovarišev, ki si jih vzgojil, oziroma kolektivni organizatorski talent delavskega razreda, ki v naši deželi izpolnjuje svoje zgodovinsko poslanstvo, kateremu si posvetil vse svoje življenje... Za vse nas ostaneš svetel zgled revolucionarja, humanista, zvestega in zmerom discipliniranega člana Zveze komunistov, plamtečega tribuna delovnega ljudstva, neutrudljivega delavca, moža dela in ustvarjalnega duha. Ostal boš lik komunista, kakršnega je mogel roditi junaški boj naše Partije in naša revolucija... Takšen lik bo ostal v večnem spominu naših narodov, takšen lik bo vzor mladim rodovom, kako je treba delati in se boriti za svobodo in napredek svoje domovine, za stvar delavskega razreda, za socializem...«

(Tito na pogrebu Moše Pijada)

Moja srečanja z Mošo...

Kako se zdaj spominjam srečanj s pokojnim Mošo Pijado...? Težavno je odgovoriti, ker je vsako srečanje z njim zavito v občutje, ki je težko izrazljivo v besedah. In to niso dogodivščine, ki se pripovedujejo kakor povest o nekem življenju... Če bi nekdo zmozel napisati veliko psihološko študijo o notranjem bistvu tega velikega človeka, ki je ljubil intimno umetniško življenje, hkrati pa se je kot pošten in pravičen človek ves predal revolucionarni borbi za napredne ideje človeške družbe, v tej borbi tudi omahnil, da — ta bi napravil ogromno delo...

BILO JE V TISTI NOČI, ko sem jeseni 1943 prišel s tovarišem Velebitom iz Livna v Jajce. Takrat je bil tam tudi tovariš Moša v skupini, v kateri sem prvič srečal tovariša Tita. Spominjam se ga živo iz bunkerja, ko je v času pred zasedanjem AVNOJ živahno tekal po bunkerju z nešteti listinami in jih dopolnjeval. Vtis sem imel, da je od vseh najbolj živahno zaposlen in razgiban pri pripravah za zasedanje. Tovariš Moša je takrat tudi obljubil, da mi nekje najde primeren papir za portretiranje maršala Tita. Zaradi njegove prezaposlenosti in pa ker nikakor ni bilo moč dobiti primerne

papirja niti pri tovarišu Andrejeviću-Kunu, ki se je tedaj prav tako mudil v Jajcu, sem delal Maršalov portret na mali papir, ki sem ga imel s seboj še iz Otočca. Moši Pijadu je bilo zelo žal, da ni mogel pomagati. Bil je kljub zaposlenosti izredno ljubezniv in služen.

Posebno živo mi je ostal v spominu čas, ko je večja skupina iz Vrhovnega štaba ob ofenzivi 1943/44 prišla na Rog, s predsednikom AVNOJ Ivanom Ribarjem. Takrat sem portretiral oziroma graviral v visoki jedkanici vrsto teh naših predstavnikov. Med njimi je bil tovariš Moša.

Bilo ga je težko dobiti, ker je bil silno zaposlen ter je stalno, noč in dan pisal. Spal je samo kaki dve uri in pričel iznova delati. Delal sem ga v profilu, prvič, ker je bil izredno karakterističen, drugič, ker mi

Moša Pijade in Edvard Kardelj, fotografirana v Jajcu, v času II. zasedanja AVNOJ

zaradi preobilnega dela ni mogel dati dovolj časa za portret en face. Nikdar ga nisem videl

brez šopov papirja v roki. Zapisoval je in popravljaj, dvigal naočnike in dopolnjeval besedilo. Ker kot slikar ni maral svojega profila, mi je na koncu v šali zabrusil: »Bogami izgledam kao plakat protipropagande protiv nas. Ne znam da li ću doživjeti objavljivanje ove slike.«

*

Na poti iz Roga v Belo krajino na neko konferenco sem se zapletel v zelo prijeten razgovor s tovarišem Pijadom o umetnostnih problemih, ker sem dobil vtis pravega globokega človeka in umetnika. Tovariš Pijade je s svojo tovarišico Lepo z velikim občutkom opazoval pokrajino, po kateri smo hodili. Dostikrat ga je prevzela želja po slikanju, pa ni imel niti časa niti oljnih barv. Ko sem mu dejal, zakaj ne riše, je dejal, da nima te navade in da riše samo z barvo.

*

Po vojni sem prvič videl njegova dela in sem bil globoko presenečen nad izredno

kvaliteto njegovih umetnin in sijajno risbo, ki je bila živo vezana z barvo. Velika škoda je, da ni mogel izpolniti svojega umetniškega poslanstva, svoje življenje je žrtvoval za uresničitev napredne misli kot eden glavnih stebrov ter intenzivnih delavcev za stvar socialne preobrazbe naše družbe.

*

Naša umetnost mu je globoko hvaležna za njegov pravični odnos do naših umetnostnih revolucionarjev, slovenskih impresionistov. V času, ko so nekateri napačno ocenjevali slovensko umetniško preteklost kot nekakšen lar-purlartizem, je njegov jasen pogled, poln umetniške širine in razumevanja za vse kvalitetne napredne umetniške tokove, ter njegova odločna in toplo človeška beseda zajezila maličenje ocenjevanja umetnosti.

Umetniki Jugoslavije smo z Mošo Pijadom izgubili svojega velikega iskrenega prijatelja, tovariša in zaščitnika.

Njegova srčna želja, da bi se na večer svojega plodnega revolucionarnega življenja posvetil svojem velikemu slikarskemu talentu, je več ali manj ostala neizpolnjena. In škoda ni majhna... Za vedno je zaprl oči prav v središču svetovnega umetnostnega utripa, v Parizu. In še to ne v objemu umetnosti, pač pa sredi svojega velikega političnega dela, kateremu je posvetil vse svoje življenje...

Božidar Jakac

Moša Pijade (predzadnji na desni) je bil častni gost na III. kongresu ZB NOV Jugoslavije v Ljubljani 27. aprila 1955. leta

Ljubezen in strast za dokumentacijo

11/III/57

Dragi družo Fabijane,

1) Treba imati na umu da je v toku 1942
vladalo veliko zatišje na svima savezniškimi frontovima.
27. XII. Nemci ulaze u Bulon. Crvena armija prelazi u
ofanzivu kod Staljingrada 19. novembra, tj. sedam danh
pre zasedanja AVNOJ-a, uspeva sa opkoljavanjem Nemaca
23. novembra, a konacno ih likvidira 2. februara 1943.

Na ~~zapadu~~ držim da tada još nisu počele ofanziv-
ne akcije saveznika u Sev. Africi. Prva vest o velikom
surobljavanju Nemaca kod Staljingrada došla nam je
uoči samog zaključenja zasedanja u Bihacu.

Ovo kašem zato da se te savezničke ofanzive ne bi
racunale kao "povoljni uslovi" za naš "korak napred".

Bas pred I. zasedanje Avnoja vladalo je na svima drugim
frontovima osim u Jugoslaviji najveće zatišje (više od
pola godine). ⁷ Zato, kad smo mi spremali zasedanje, nije
postojao još nijedan od tih "povoljnih uslova".

Uvajaš drugu varijantu primećbe br. 2.

pozdrav

Poslednje pismo Moše Pijade
redakciji »Zbornika«

Mošade

TOVARIŠ Moša Pijade je
bil pobudnik za publika-
ciju »Zbornik dokumentov o
narodnoosvobodilni borbi«,
te veličastne izdaje, ki bo
vsemu svetu in bodočim ro-
dovom govorila o mogočni
borbi narodov Jugoslavije,
o najslavnejših dnevih naše
zgodovine — kakor je sam
vedno poudarjal. A ni bil
samo pobudnik in gibalo,
temveč tudi učitelj in naj-
boljši aktivni sodelavec. Še
več! Bil je živ izvor zgo-
dovine ljudske revolucije.

S kakšno radostjo, vznosenjem in strastjo je čital dokumente iz te veličastne dobe!
Kako se zdaj, ko je Moša mrtev, spominjam na dni, ko se je predal čitanju dokumentov
in kako je podoživljal naše zmage, sovražne ofenzive, dneve iz Foče, Bihaca, Jajca ...

Nekoč smo sedeli v njegovi sobi in pregledovali gradivo za tiskarno, sem mu rekel:
»Tovariš predsednik ...« Prekinil me je: »Reci mi Čiča Janko, saj nismo na zasedanju!«
Ob odhodu pa: »Ne bodi v zadregi, pridi k meni, kadar želiš.« Ko sem mu omenil, da
mu ne želimo jemati časa, me je Moša zavrnil: »Za to delo bom vedno našel čas!«

Kako brezmejna je bila njegova ljubezen do Tita! Nekoč smo čitali Mošino pismo
iz leta 1942, namenjeno Titu. Tak je bil konec pisma: »Objema Te Tvoj Šiki.« Vprašal
sem, če naj tudi te besede objavimo. Hitro je odgovoril: »Temveč!? Tako sem občutil in
objemal ga bom dokler bom živ.« Ni mogoče opisati, koliko toplote in iskrenosti, ljubezni
in spoštovanja je bilo v teh njegovih besedah!

Kakor pri vseh drugih številnih opravilih, je tudi na zgodovinskem področju delal
Moša Pijade do zadnjih dni svojega življenja ... Februarja letos smo ga zaprosili, naj bi
nam razjasnil nekatera vprašanja v zvezi s I. zasedanjem AVNOJ. Ker je bilo pred za-
sedanjem Zvezne ljudske skupščine, je sporočil, da zaradi prevelike zaposlenosti še ni
mogel odgovoriti, da pa nam bo odgovoril še preden bo odpotoval v London. Res, 1. marca
smo dobili njegovo pismo — in niti slutili nismo, da je tudi poslednje v zvezi z zgodovino
narodnoosvobodilne borbe in ljudske revolucije.

Fabian Trgo

Nepozabni dnevi

MOŠO PIJADA sem spoznal v februarju leta 1944, ko sem bil z Alešem Beblerjem in pokojnim Jožetom Srebrničem prišel s Primorskega na zasedanje Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta v Črnomelj. Tega zasedanja so se bili udeležili kot gostje tudi nekateri tovariši iz AVNOJ. Med njimi je bil tudi Moša Pijade, ki je pozorno sledil vsaki besedi z govorniškega odra. Ta-

krat sem ga slišal prvič govoriti.

Po zasedanju so mlajši tovariši kmalu odšli nazaj na jug, nekateri starejši — med njimi Moša Pijade z ženo, Ivan Ribar in Marko Vujačić — pa so še nekaj časa ostali kot naši gostje na Kočevskem Rogu. Sneg je bil prav tiste dni zapadel tako na debelo, da so bile poti težko prehodne, hkrati pa je bilo takrat v Slo-

veniji razmeroma mirno, medtem ko je sovražnik v Bosni precej živahno napadal.

Moša Pijada sem vsak dan srečaval v menzi. S svojimi tovariši pa je tudi vsak dan proti večeru prihajal v našo »staro IO barako«, skrito v gozdni vrtači, poslušat radio. Ob tisti uri smo lovili novice z bojišč in politične novice, ki smo jih nato živahno komentirali. To so bile prijetne, nepozabne minute. Moša Pijade, ki je sicer zahteval brezpogojno izvrševanje dolžnosti in ni trpel niti lenobe niti površnosti, je bil v družbi tovariški in dovtipen, včasih celo hudo mušen. Znal je najti pot v človekovo srce in se je vsakomur na mah prikupil.

Naši gostje so stanovali v novi baraki više na pobočju. Moša Pijade je — tako so pripovedovali njegovi sostanovanci — le malo počival, dovolj mu je bilo le nekaj ur spanja. Ponoči je vstajal in v mrazu, ki je pritiskal skozi lesene stene, nalagal v peč. Nato je sedel pred pisalni stroj in se ob medli svetlobi lotil pisanja. Če ga je delo utrudilo in ga je objel drekmavec, je zopet legel za kako uro.

Tako delavnega človeka bom težko še kdaj srečal v življenju. Menda je bil tak po stvarjenju, da ni prestajal brez intenzivnega dela. Če ni v lepem vremenu na svojem bosenskem konjičku odjezdil na obiske in razgovore kam v Belo krajino, kjer se je že oznanjala pomlad, je neprestano razmišljal in snoval. V mislih se mu je oblikovala nova Jugoslavija s socialistično zakonodajo. Ni bil pravnik po poklicu, temveč slikar, vendar je z živim pravniškim čutom zamišljal novo ustavo in nove zakone. Pripravljal se je za čas, ko bo treba novi državi dati tudi novo zakonodajo. Tako so vse dni in noči nastajali osnutki novih zakonov. Moša Pijade jih je predložil v razpravo začasnemu zakonodajnemu odboru; ta je bil sestavljen iz nekaterih tovarišev, ki so se tedaj mudili na »Bazi 20«. Po ure in ure se je vlekla živahna razprava, Moša Pijade pa si je zapisoval pripombe.

Moša Pijade (spredaj, v sredi) na razstavi ob desetletnici ustanovitve OF, aprila 1951 v Ljubljani

Nekatera misel, ki je bila takrat izrečena, je bila v dokončni obliki potrjena v poznejši Ustavodajni in redni Ljudski skupščini. Moša Pijade je že takrat mislil prav na vse, tudi na grb nove Jugoslavije. Pet plamenic, katerih plameni se spajajo v en sam plamen. Moša Pijade ga je bil v tistih dneh zamislil in narisal. Pokazal nam ga je, da povemo svoje mnenje. Vsi vemo, da je ta načrt obveljal.

Ko je sneg skopnel tudi na Kočevskem Rogu in je ležal le še v globokih, senčnih vrtačah, se je Moša Pijade poslovil od kočevskih gozdov ter z ženo in tovariši odšel na pot v Bosno. Potem ga nisem več srečal do osvobojenja, ko smo se člani AVNOJ zopet našli na zasedanju v Beogradu. Pozdravili smo se kot dobri, stari znanci. In potem še mnogokrat, ob vsakem zasedanju. Kot predsednik Ustavodajnega in nato Zakonodajnega odbora je bil tesno kot nihče drug povezan z delom Zvezne ljudske skupščine, duša naše nove zakonodaje.

Kot človeku sem se mu še tesneje približal na dveh poteh naše parlamentarne delegacije v tujino, prvič na Češko-slovaško in drugič v Turčijo. Kadar smo bili člani delegacije sami med seboj, nam je bilo domače toplo pri srcu od njegovega tovarištva in vedrine. Občudoval sem njegovo voljo, s katero je premagoval napore prenatrpanega programa, ki so pogosto presegali človeško zmogljivost. Za člane delegacije je bilo lažje, a on se je moral kot njen vodja razgovarjati z državniki in od-

Tito in Moša Pijade v času NOB

govarjati na vprašanja časnikarjev, ki so mu bili vsak hip za petami.

Na te napore sem pomislil ob težki, nepričakovani novici, da je umrl na poti iz Anglije. Če rečemo, da je izgorel v svojem delu, smo povedali resnico. Zvezna ljudska skupščina se mi bo zdela brez njega kot osirotela. Ne bo ga več na njenem predsedniškem mestu, a ga tudi ne bomo več srečavali na njenih hodnikih. Naj je bil še tako ves zakopan v delo, ni nikoli prezrl znanca, vedno je imel zanj topel nasmeh in prijazno besedo. Od njega je vela toplina in razumevanje, ki veje le od človeka, ki je mnogo preskusil in pretrpel v življenju.

France Bevk

po kratkem spanju lahko začnem spet delati...»

*

Moša Pijade se je zadržal v času NOB v Sloveniji dobre tri mesece. Prišel pa je tjakaj prav v času priprav na zasedanje SNOS v Črnomlju... Meseca februarja je v barako na Bazo 20 prišel kurir in poizvedoval, če ima kdo šestilo, češ da ga potrebuje tovariš Moša Pijade. Kurir pa je povpraševal zamen, zakaj tedaj šestila ni imel niti Jakac. Ko smo se kasneje zanimali, zakaj tovariš Moša potrebuje šestilo, smo izvedeli, da dela načrt za nov državni grb in da ima pri tem delu težave, ker nima šestila...

*

Septembra 1942, ob prvi osvoboditvi Jajca, je sodelovala pri napadu s krajiškimi brigadami tudi II. Proletarska. Obe brigadi sta skoraj istočasno prodrli v trgovski del mesta, in borci — bosi in lačni — so se takoj začeli »prekbrbovati«. Potem so borci izvedeli, da je prišel v mesto Moša Pijade, ki je bil nekaj časa tudi načelnik ekonomskega oddelka Vrhovnega štaba, in da je bil zaradi »akcije na trgovine« zelo jezen. Zakaj Moša je začel raziskovati, kdo je jemal stvari iz trgovin in

Drobni spomini na Mošo Pijada

V času NOB je bil Moša Pijade nekaj časa s člani ZAVNOH tudi na Kordunu. Nekoč so le-ti prenočili v majhni podeželski hišici — postelje so jim bile tla nad hlevom. Dolgo v noč so razpravljali, nato pa legli. Moša z njimi. Vendar se je kmalu dvignil in neslišno odšel iz prostora. Zlatanu Sremcu, ki

je to opazil in čakal, dokler se Moša po dolgem času ni vrnil, se je to zdelo čudno, pa ga je zjutraj vprašal, čemu je odšel ponoči. Moša Pijade pa mu je odgovoril: »To je moja navada z robije! Zvečer za nekaj časa ležem in se v kratkem snu odpočijem, nakar lahko po več ur intenzivno delam. Potem spet ležem in

Posnetek z II. zasedanja AVNOJ — na desni strani Moša Pijade

skladišč. Komandirji brigad in ostali starešine so bili zaskrbljeni. Blaga res ni bilo veliko zaplenjenega, vendar vzeli so ga samovoljno. Končno so se dogovorili, da se Moši ne prikažejo prej, dokler ga ne bo minila jeza. Tako je tudi bilo — Čika Janko je pozabil na jezo. Nekatere partizanke pa so pozneje pripovedovale, da jih je poklical in jim daval perilo ter kolonjsko vodo in kremo za obraz, rekoč: »Če ste partizanke, to ne pomeni, da ne bi smele biti lepe ženske...!«

*

Ko je bil pokojni Moša konec leta 1943 in v začetku 1944 kot član Vrhovnega štaba v Sloveniji, je med drugim doživel tudi zračni napad. Partizane je izsledilo sovražno letalo in vsi so se razželeli pod cesto in polegali v jarek. Le tovariš Moša je ostal sredi ceste, izvlekel pištolo in začel streljati na letalo. Ko je letalo odletelo, se je obrnil k tovarišem in vzklil: »Sad sam ga oborilo!« Čez nekaj trenutkov pa se je letalo obrnilo, preletelo je kolono in spustilo na

partizane ves tovor bomb, ki pa k sreči niso zadele. Tedaj je tovariš Kardelj zaklical tovarišu Moši: »Zaista, dobro si ga oborilo, Moša!« V splošnem smehu so bili nato letalo in bombe na mah pozabljeni.

*

Pri partizanih je Moša Pijade nosil dolgo italijansko puško. Bil je odličen strelec in zadel je, karkoli se mu je poljubilo. Vendar je bilo kaj smešno videti, ker mu je puška molela visoko iznad ramena. Nekoč so se skušali tovariši ponorčevati: »Moša, pazi se te puške!« — Pokojni Moša pa je odvrnil: »Ne skrbite, je predolga, ta mi ne bo zlega storila!« Odtlej je imel mir pred šaljivci.

*

Prve dni upora je v nekem črnogorskem kraju prišla pred solo, v kateri je tisti dan bival »Čika Janko«, neka družina z vsemi člani, da bi protestirala proti obsodbi nekega svojega člana. Hoteli so slišati mnenje Čika Janka. Ta je pazljivo poslušal, ko so se pritoževali, potem, ko so začeli groziti in se junačiti, češ da je njihova družina zelo velika in da se nikogar ne boje, pa jih je tovariš Moša zavrnil: »Pametneje bi bilo, prijatelji, da utišate svoj glas. Najvišja na svetu je partizanska družina, in če ste pametni, se ji priključite, vi in vse druge družine!« — Ko so slišali te besede Čika Janka, so predstavniki družine složno vzklili: »Živela partizanska družina!« in se razšli po domovih.

*

Kmalu po prihodu na osvobojeno ozemlje je pokojni hrvatski pesnik Vladimir Nazor želel dobiti partizansko

uniformo in revolver. Ker so mu tovariši rekli, da mu zaradi starosti orožje ni nujno potrebno, jih je začel prepričevati: »Če lahko Čika Janko, ki je manjši od mene, nosi revolver in puško, zakaj potem jaz ne bi mogel imeti vsaj pištole?«

*

Osemnajstega julija 1941. leta sta se v osvobojenem Kolašinu v Črni gori, na hiši bivšega okrajnega načelstva, pojavila dva nova napisa, Mestni komite KPJ za Kolašin in Vojni komite ljudske revolucionarne vojske Kolašin. Stražarji pred vhodom v stavbo so ustavili majhnega Čiko s sivimi brki, v črnogorskih oblačilih, z zasukanimi rokavi od srajce. Neki stražar ga je vprašal: »Kdo si, stari, in odkod?« — »Zakaj te to zanima?« je vprašal Čika. »Zanima me, ker te ne poznam!« je odvrnil stražar. »Ker si že ravno tako radoveden, ti bom pa povedal: jaz sem Čika Marko, upokojenec iz Lješanskega okraja!«, je odgovoril »Čika Marko«, ki ni bil ničče drug kot — Moša Pijade.

Vso noč je gorela luč

MAJOR Franc Trkman je bil v času, ko je tovariš Moša Pijade bival v Sloveniji, komandir zaščitne čete na Bazi 20.

»Ne morem verjeti, da ga ni več in da je odšel tako iznenada. Lahko bi bil še dolgo

živel glede na svoja leta. Sicer pa, saj vem. Nobenega počitka si ni dal. Omagal je sredi dela. Nase tako ni nikoli mislil.«

Tako se ga spominja major Trkman iz tistih dni, ko je po II. zasedanju AVNOJ v

času V. ofenzive prišel s tovariši dr. Ivanom Ribarjem, Rodoljubom Čolakovićem, Blažom Jovanovićem, s svojo ženo Lepo in drugimi v Slovenijo na Bazo 20.

»Prav dobro se jih še spominjam, ko so prišli. Mi smo jih čakali malo niže pod bazo, ko so prihajali vsi zmrznjeni na pritlikavih bosenskih konjičkih, s kmečkimi samarji namesto sedel. Tovaš Moša je sedel ves zgrbljen na kosmatem, nizkem konjičku, s puško na kolenih. Bil je bržkone utrujen od poti, saj je bil videti s svojimi povešenimi brki kot starček. Le izza očal so nas gledale njegove žive, vedno nemirne oči.

Dobra dva meseca so bili pri nas. Tovaš Moša je imel s seboj mladega, kakih 17 let starega črnolasega in lepega dečka, ki je v vojni izgubil vse svoje. Skrbel je zanj in ga ljubil, kakor bi lastnega sina ne mogel bolj.

In mnogo bolj je bil tovaš Moša ubogljiv in poslušen do stražarjev, kakor kdorkoli drugi. Tovaš Ribar se je na primer rad sprehajal okrog baze po gozdu in se ni dosti oziral na stražarje, če smo ga iz varnostnih vzrokov neprestano opozarjali in ga zavračevali nazaj na ožje območje baze.

»Tu je vendar svoboda,« je vedno govoril.

Božidar Jakac: Partizanska bolnišnica Leseni kamen, 1944

»Poslušaj ljudi,« mu je govoril. »Oni že vedo kaj delajo in kaj smemo ali ne. Bolje poznajo položaj tod kakor mi.«

Tudi zato smo ga cenili in spoštovali, saj smo varovali njihova življenja in odgovarjali zanje.

Tovaš Moša je rad prihajal med nas in se z nami pogovarjal. In tudi v kuhinjo je rad zahajal. Prav v kratkem času smo ga vsi vzljubili, kakor bi ga bili že dolgo poznali.

»Da, počitka pa ni poznal. Vedno smo ugibali, kdaj sploh spi. Neprestano, vse noči je gorela luč v njegovi baraki, prav kakor pri tovašu Petru. Glejte, in oba smo izgubili ...«

Franc Trkman

V sedanjem nervoznem »mednarodnem vrvenju« je kaj tvegana stvar kakršnakoli sinteza, vendar kronologija dogodkov v komaj minulem obdobju žal kaže še vedno nevzpodbudno sliko zviševanja blokovskih pregraj, nestvarnega črno-belega vrednotenja in demagoških enostranskih poizkusov zvaliti vso krivdvo za sedanjo mednarodno zaostritve na nasprotno stran.

Seveda ta zelo splošna sodba nima namena podcenjevati pozitivnih teženj, vendar so te trenutno še prešibke, da bi se lahko resno uveljavile in s tem ustvarile pogoje za kopnenje nezaupanja, da bi se trezno, brez maksimalističnih teženj lotili za začetek vsaj tistih vprašanj, ki ne trpe odlašanja in ki najbolj nevarno ogrožajo mednarodno varnost in mir. Potrebna bo pač zvrhana mera potrpljenja, predvsem pa dobrih živcev, da bi utrdili komaj sklenjeno premirje (Bližnji vzhod) in si nato iz tega izhodišča prizadevali najti trajnejše rešitve. Gre za staro resnico, da voz zdrči naglo po strmini navzdol, neprimerno več časa pa terja trud, da ga po taki nesreči potegnemo vnovič na vrh.

Sueški prekop odprt

General Wheler je ob podpori egiptovske vlade uspešno opravil svojo nalogo: po petmesečni prekinitvi spet plovejo ladje po tej vodni poti. Toda s tem so odstranili z dnevnega reda šele »tehnično stran« vprašanja, medtem ko je politično-pravna ostala. Egipt vztraja pri že znanem stališču, da ne bo dovolil kratenja svojih suverenih pravic, čeravno v polni meri sprejema načela o svobodni plovbi iz konvencije leta 1888, kakor tudi iz šestih načel Varnostnega sveta OZN. Z dvema besedama: pripravljen je vsestransko upoštevati interese vseh uporabnikov prekopa, razen Izraela, s katerim je Egipt formalno še vedno v vojnem stanju. Toda tudi to stališče (predsednik Naser je povezal vprašanje izraelske plovbe skozi prekop z rešitvijo begunskega vprašanja) ni kategorično. Kairska vlada je, bajé, privolila v predlog, da bi o preprosti plovbi izraelskih ladij razsojalo haasko mednarodno sodišče. Torej, o dobri volji Egipta, da bi našli sporazumno, za obe strani sprejemljivo rešitev, skoraj ni moč dvomiti. Zdaj je vrsta na »drugi strani«, predvsem na Veliki Britaniji in Franciji, da z razsodnim ravnanjem, kar seveda nujno pomeni opustiti nerealne načrte o kakršnikoli »družbi uporabnikov prekopa«, ki naj bi neposredno ali posredno zagotovila obema državam odločilno besedo pri upravljanju te dragocene vodne poti, razen tega pa (to je seveda na prvem mestu) je treba pokopati sleherni misel, da bi ponovili vojaško pustolovščino, o čemer je bilo slišati iz Tel Aviva, posredno pa tudi iz Pariza. Taka repriza bi namreč pomenila več kot igrati se z ognjem, kakor je ob teh glasovih ostro in nedvoumno poudarila sovjetska vlada, saj ni verjetno, da bi se tak morebitni nov spopad omejil samo na »lokalno vojno«. Toda ta možnost se zdi, kljub nekaterim Ben Gurionovim agresivnim izjavam komaj verjetna in je zato utemeljeno mnenje, da je skušal izraelski predsednik vlade s temi grožnjami le povečati »težo« svojih diplomatskih akcij.

Ko to pišemo, o razgovorih generalnega sekretarja OZN Hammarskjöldja v Kairu ni znano še nič podrobnega. Takoj po vrnitvi je nadaljeval posvetovanja s prizadetimi državami, nestrpni svetovni javnosti pa so samo razkrili (pa tudi to še neuradno), da so dolgotrajni kairski razgovori ustvarili trezno izhodišče za nadaljnje napore pri iskanju sporazumne rešitve. Najnovejši odmevi, predvsem iz Washingtona, upraviču-

jejo predvidevanje, da bi utegnil biti kompromis v tem: privolitev egiptovske vlade glede »ključa« za razdelitev dohodkov od prekopa (25 % za poseben sklad, 5 % za nekdanje akcionarje in 70 % za egiptovsko vlado) in popuščanje Egipta, da bi privolil v ustanovitve organa, ki bi se posvetoval z egiptovsko vlado o upravljanju prekopa in bi v ta namen sprejemal tudi priporočila, toda nikakršnih, kar je treba posebej poudariti, obveznih sklepov.

Bolj trd oreh bo zagotoviti premirje na demarkacijski črti, ker Izrael odklanja zahteve, da bi razmestili varnostne sile OZN tudi na izraelski strani razmejitvene črte, ker je edino na ta način moč »hermetično zapreti mejo« in preprečiti možnost sicer neizbežnih izzivanj in spopadov. Tu čaka OZN še delikatna naloga premagati izraelsko trmo in z izvedbo resolucij Generalne skupščine OZN zagotoviti temu vulkansko nemirnemu področju daljše obdobje miru, kar je osnovni pogoj za prizadevanje, da bi prišlo do trajnega »modus vivendi« med Arabci in Izraelci. Ukrepati velja previdno, predvsem pa je nujno izogniti se slehernemu ukrepu, ki bi razvnel stare strasti. To pa ne velja le za neposredno prizadete, marveč v isti, če ne še v večji meri za veslesle, ki so raztegnile svoje nevarne blokovske razprtije tudi na to strateško zelo pomembno in s petrolejem bogato področje.

Bermudska bilanca

»Bermudska gradivo« še vedno na razne načine obračajo mednarodni kronisti, ker se je kaj kmalu pokazalo, da »preprosto uradno sporočilo«, kakor sta ga krstila avtorja, ni povedalo vsega, saj nekateri celo govorijo, da menda vsebuje petindvajset tajnih dodatkov. Zato bo pač čas tisti, ki bo razkril, kaj vse je bilo na dnevnem redu, o čem so se sporazumeli in glede katerih vprašanj nesoglasij niso uspeli premostiti.

Dva stara znanca (Eisenhower in Macmillan sta bila med zadnjo vojno dlje časa v Afriki in se tam sprijateljila) sta formalno oživela ameriško-britansko prijateljstvo in zasula prepad med atlantskima zaveznikoma, ki ga je izkopala agresivna Edenova odločitev, da se bo s silo polastil Sueškega prekopa. Za več vprašanj sta našla sporazumne rešitve: tako so Britanci v glavnem privolili v ameriško sueško politiko, ZDA pa so se sklenile vojaško pridružiti bagdadski zvezi. To so v Londonu najprej razlagali kot eden izmed bistvenih uspehov Macmillanovega poslanstva, kasneje pa so dobili glavno besedo komentarji, da je ameriško vojaško sodelovanje le trojanski konj, ki bo sčasoma spodrinil britanski vpliv tudi na tem področju.

Britanski premier je dosegel, da bo njegova država dobila ameriške dirigirane izstrelke (za sedaj še brez atomskih glav), razen tega pa so, bajé, Američani izrazili pripravljenost razkriti svojim britanskim prijateljem skrivnost o gradnji podmornic na atomski pogon. Toda v britanski metropoli so pričakovali več. Za njih je sedanji sporazum še daleč od enakopravnega atomskega sodelovanja, kakor si ga je na primer zamišljal stari Churchill, ko se je zavzemal, da bi popolnoma zrušili »atomske pregraje« med obema zaveznikoma in dosegli svobodno izmenjavo vseh odkritij na tem odločilnem področju, saj si Velika Bri-

PO SVETU

tanija zelo prizadeva (napovedi novih atomskih poizkusov), da bi se uveljavila kot tretja atomska sila.

O soglasju glede drugih vprašanj skoraj ni moč govoriti, saj gre zgolj za potrditev že znanih stališč (nemška združitvev in kulturni odnosi z Vzhodom), glede nekaterih drugih pa sta obe strani ostali pri starem (vprašanje priznanja Kitajske). Nekateri skušajo prikazati bermudske razgovore kot nekakšno »kapitulacijo« Londona pred Washingtonom. To je v marsičem pretirano, ker ni verjetno, da bi se na primer Velika Britanija kar tako odrekla svojim »tradicionalnim posredovalnim ambicijam«, ki ji omogočajo kolikor toliko samostojno politiko poleg velikega in bogatejšega zaveznika, razen tega pa je London še vedno središče britanske skupnosti narodov, kar je tudi Macmillan demonstrativno poudaril s tem, da je na Bermude po končanih razgovorih z Eisenhowerjem povabil predsednika kanadske vlade. Gre pa še za druge razloge, med katerimi ni zadnje dejstvo, da si Velika Britanija želi vsaj prvo, če že ne glavno besedo med svojimi evropskimi zavezniki. Seveda je veliko vprašanje, kako dolgo ji bo tako »taktiziranje« uspevalo zavaljo kolonialnih, gospodarskih in drugih nadlog, ki vedno bolj potiskajo Veliko Britanijo na drugo-razreden, podrejen položaj v primerjavi z Ameriko.

Bermudski razgovori pa se niso omejili samo na britansko-ameriške odnose, marveč so skušali tudi oceniti sodobni mednarodni položaj in v glavnih obri-sih začrtati »zahodno politiko« v teh razmerah. Ta del so zaradi blokovskih koncepcij že mnogi kritizirali. Bermudi so bili v Moskvi tarča zelo ostrih graj, sledili pa sta tudi dokaj kategorični opozorili Norveški in Danski, da ne bi dovolili stacioniranja ameriških čet z atomsko oborožitvijo na njenih ozemljih. To je bil neposreden odmev. Posreden pa, kar je zlasti očitno prišlo do izraza ob obisku predsednika madžarske vlade Kadarja v Moskvi, poudarjanje »trdnosti in pomena varšavske zveze«.

Zato ni slučajno, da je prav ob koncu bermudskih razgovorov indijski predsednik vlade Nehru predložil, da bi čimprej prišlo do novega štiristranskega sestanka, ki naj bi za začetek ublažil vsaj najhujša nasprotja, pri čemer se je Nehru skliceval na pozitiven vpliv takega sestanka pred dvema letoma.

Sporazum o dnevnem redu

Sedanje zasedanje ožjega razorožitvenega odbora, ki se je začelo v Londonu 18. marca, bo zato preizkušnja dobre volje (doslej so se sporazumeli le o vrstnem redu, in sicer: da bodo najprej razpravljali o atomskih poizkusih, nato pa o klasični, atomski razorožitvi, nadzorstvu, dirigiranih izstrelkih in sled-njič o inšpekcijskih področjih), saj so ustvarjeni po-goji, da bi se po zbliznanju, do katerega je prišlo na letošnjem zasedanju Generalne skupščine OZN, do-kopali vsaj do začetnih sporazumov. To bi nedvomno prispevalo k zmanjšanju nezaupanja in k ustvaritvi ozračja, v katerem Nehrujeva zamisel ne bi bila samo uresničljiva, marveč tudi brez blagodejnih obetov.

V okvir »bermudske panorame« sodi tudi izpustitev ciprskega etnarha Makariosa, saj ni tajnost, da se Američani niso strinjali s Hardingovo politiko »močne roke« na tem strateško pomembnem otoku. V Londonu so našli salomonsko rešitev: etnarhu so sicer vrnili

prostost, vendar ne sme domov. Toda že to je na-predek, saj so ciprski patrioti, pa tudi v Atenah, postavljali kot prvi pogoj za razgovore vrnitev pro-stosti Makariosu. Seveda je vse zdaj odvisno od tega, ali bo britanska politika na otoku še naprej sledila »Makariosovemu zgledu«, se pravi, ali bodo terori-stično politiko zamenjali razsodni ukrepi, ki naj bi omogočili konstruktiven, miroljuben pomenek o tem kritičnem vprašanju.

Zahodnonemški »Drang«

O gospodarskem razmahu v Federalni republiki je bilo zadnja leta že marsikaj slišati. Znano je tudi dejstvo, da je že prekosila francoskega sosedo in bri-tanskega tekmeča. Posledica tega je, da so zahodno-nemški industriji potrebni novi trgi. Tega se bonnska vlada zelo dobro zaveda, o čemer priča pravcata »invazija« najvišjih bonnskih dostojanstvenikov na Srednji vzhod in v Azijo. Kanceler Adenauer se je v Teheranu sporazumel o izkoriščenju novoodkritih petrolejskih vrelcev v Kumi (150 km od perzijskega glavnega mesta), ki bi lahko dajali letno 20 milijonov ton nafte. Podkanceler Blücher je v Karačiju ponujal zahodnonemško gospodarsko pomoč, zunanji minister von Brentano pa se je v New Delhiju razgovarjal z indijskimi državniki, da bi Federalna republika po-magala Indiji zgraditi lahko in srednjo industrijo. Seveda Britanci (in ne samo oni) niso navdušeni nad tem bonnskimi »gospodarskim dinamizmom«, saj so nekdanje te države veljale za njihovo izključno gospo-darsko področje.

Časi se pač spreminjajo. Se pred leti so bili na primer Britanci neomejeni okupacijski gospodarji v Zahodni Nemčiji, danes pa se morajo naporno poga-jati z bonnskimi finančnim ministrom, da bi prispeval k vzdrževanju britanske vojske v Zahodni Nemčiji. Razen tega pa Britancem dela zahodnonemška konku-rencia hude preglavice, zlasti še, ker se pač zavedajo, da gre politični vpliv vstric z gospodarskim.

j.j.

Stroški sueške pustolovščine

Nedavno so dokončno izračunali, koliko je svet veljala »miniaturna« vojna sueških pustolovcev. Pre-cej verodostojne podatke so objavili Američani, brž-čas zato, ker so pri tem največ zaslužili. V eni izmed zadnjih števil je ameriški »Newsveek« priobčil, da so direktni stroški Anglije in Francije v sueški pu-stolovščini znašali: Anglija 125 milijonov dolarjev, Francija 57 milijonov dolarjev. To so stroški vojaških operacij in podobno.

Indirektni stroški Anglije: zasežena velikobritan-ska vojaška imovina okrog 180 milijonov dolarjev, izguba deležev spričo nacionalizacije Družbe sueške-ga prekopa 80 milijonov dolarjev, izguba pri izkupič-kih od kanalskih pristojbin 20 milijonov dolarjev, višek stroškov za dobavo nafte iz Amerike 320 milijo-nov dolarjev in okrog Afrike ponovnih 100 milijo-nov ...

Posredni stroški Francije: višji stroški zaradi pre-kopa 250 milijonov dolarjev, izguba zaradi izpada trgovine in poslov 1 milijardo dolarjev.

Indirektni stroški drugih dežel: te ocenitve ni mogoče dati, toda majhno napolnilo so stroški Anglije in Francije za dobavo nafte od drugod ter seveda iz-padi zaradi trgovine, nezaposlenosti, naročil itd., itd.

Potemtakem znašajo stroški sueške avanture, če ne všteto 40 milijonov dolarjev stroškov za čišče-nje prekopa, skoraj gotovo nad 3 milijarde dolarjev.

Ive Šubic: »Clochard« — pariški motiv, Pariz 1956

Dore Klemenčič-Maj: Pariški motiv, Pariz 1956

Jože Ciuha: Bohemi — pariški motiv, Pariz 1956

Naši umetniki — partizani v Parizu

Lani poleti so trije naši umetniki-partizani prejeli študentske stipendije Sveta za kulturo LR Slovenije za dvomesečni študij v inozemstvu. Na poti v Francijo so si ogledali Rembrandtovo razstavo v Amsterdamu oziroma Rotterdamu, nato pa so se dalj časa zadržali v Parizu. Tam so meseca februarja priredili razstavo risb v Jugoslovanski galeriji, na kateri so sodelovali Dore Klemenčič, Ive Šubic in Jože Ciuha. Risbe so nastale po večini med njihovim študijskim bivanjem v Parizu. Razstava je naletela tudi na ugoden odmev francoskega tiska. Tako je n. pr. »Le Parisien« omenil prireditev kot »zelo pomembno razstavo risb J. Ciuhe«, katerih veliko vrsto je navdihnil Pariz; poleg njega izpričujeta tudi Dore Klemenčič in Ive Šubic solidne kvalitete. »Arts« pa pravi: »Ive Šubic predstavlja osebe, živali, ali pariške koticke s krepko potezo, ki se narahlo nagiblje k poenostavljanju. Poteza Doreta Klemenčiča je ostrejša in bolj žilava v njegovih karikaturnih kavarniških prizorih in bolj romantična v njegovih pariških pejsažih, ki kažejo spretno lahkotnost. Jože Ciuha obuja spomin na »Zimo v Liki« v tesnobnem ozračju koncentričnega veselja in svoje spomine na Makedonijo v hieratskih obrazih tamkajšnjih žena. Domiseln in mnogostranski se predaja variacijam, v katerih na temo don Kihota in Pariza postane njegov humor krut.« — Ob tej priložnosti objavljamo nekaj risb omenjenih treh umetnikov iz njihovega pariškega cikla.

Iz italijanske beležnice...

»IZKUŠNJE in dogodki v delavskem gibanju vsega sveta dokazujejo, da ni možna resnična demokracija, če ta ne odpira pot v socializem in da ni možen demokratični razvoj socializma, če ga ne spremlja vzporedni razvoj demokratičnih oblik družbe« — to je ena izmed osrednjih misli iz skupnega poročila ob nedavnemu obisku delegacije italijanskih socialistov v naši državi.

Ta politična koncepcija je bila tudi izhodišče kongresa italijanske socialistične stranke (PSI) v Benetkah. Šest dni dinamične, poglobljene, temperamentne razprave, ki sem jo spremljal iz novinarskih klopi v razsežni dvorani kinematografa blizu Markovega trga, je razgrnilo pred menoj nazorno in prepričljivo podobo sosedne dežele, njene pereče probleme, pa tudi doseženi napredek. Temeljni sklep tega zbora je bil nov program, izdelava tako imenovane »socialistične alternative«, ki naj bi premagala sedanjí imobilizem, kakor v sosednji deželi imenujejo nepokretnost, negibčnost sedanje kombinacije vladnih strank (demokristjanske, liberalne in socialdemokratske), ki je začela na levi in končuje na desni. Nov program naj bi pospešil, oziroma omogočil izvedbo tudi druge polovice reform. To pa konkretno pomeni, da bi dosledneje nadaljevali tam, kjer je po-vojni razvoj zavoljo številnih kompromisov obtičal. Predvsem gre za uveljavitev v vsakdanjemu življenju določb republikanske ustave, ki je ustvarila trezno in perspektivno izhodišče za doseg večje gospodarske in socialne pravičnosti, da bi izravnali kričeča neskladja med bogatimi in revnimi, zasuli prepad med industrijsko razvitim, modernim Severom in še vedno, kljub določenemu napredku, materialno in duhovno zaostalim Jugom.

Združiti vse progresivne sile

ZA URESNIČITEV te velike naloge je nujno zbrati, vskladiti dejavnost vseh tistih, ki so v srcu socialisti, kakor je zapisal eden izmed glavnih voditeljev italijanskega gibanja odpora med zadnjo vojno Parri, čeravno ne pripadajo nobeni politični stranki ali organizaciji. V sedanjem italijanskem notranjem položaju, ko so dokaj očitne težnje večinske demokristjanske stanke, da bi si na prihodnji splošni volilni preizkušnji (parlamentarne volitve prihodnje leto) zagotovila absolutno večino in s tem seveda monopol oblasti, bi bili več kakor škodljivi kakršnikoli poizkusi zvišanja »kitajskih zidov« med delavskimi, progresivnimi gibanji, saj bi bile take razprtije le voda na mlin meščansko-desničarskim težnjam.

Ključ za razvozanje italijanskega notranjega položaja, za nadaljnji gospodarski in socialni napredek je v rokah delavskega razreda, italijanskih delovnih ljudi, ki kljub hudim preizkušnjam povojnih let niso izgubili tistega vedrega optimizma, ki je še vedno značilen za njihovo politično presojo. Ta proces, ki ga se-

veda ne bo moč končati v nekaj mesecih, bo zrelostni izpit mlade italijanske demokracije, saj so razmere že dosegle tisto stopnjo, ko dvoumni in polovični odgovori na pereča vsakdanja vprašanja niso več mogoči.

Beneške podobe

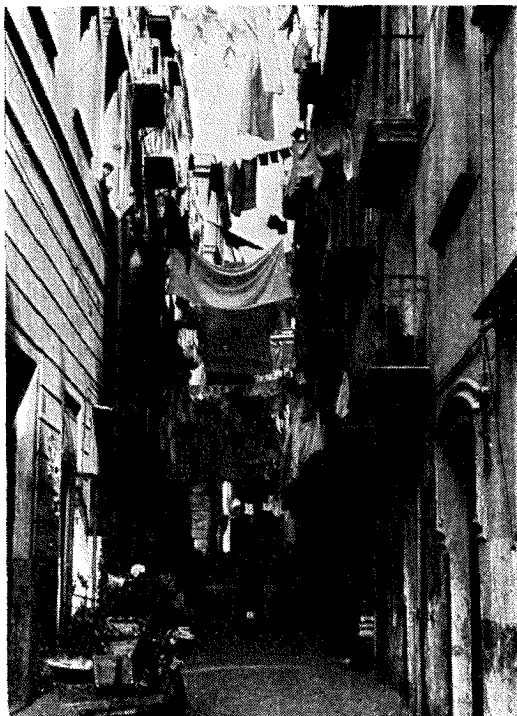
SEDEM STO delegatov se je razšlo na svoje domove. Markov trg je dobil spet vsakdanje lice. Le kak osamljen popotnik je zavil v znamenito cerkev ali doževno palačo, saj se turistična sezona še ni začela. Velike sobane sedeža-

Eden izmed številnih »potujočih slikarjev«, ki vdano čaka na turistično sezono ...

nekdanjega beneškega kneza so bile temačne, na poslikana okna pa je rahlo potrkaval dež. Tu v teh dvorinah, ob Velikem kanalu je košček zgodovine, ki je zanimiva tudi za nas na vzhodni strani Jadrana.

Tintoretto je veličastno upodobil Dandolovo »zmagoslavje« nad premaganim Zadrom. Tridesetkrat, tako beležijo zgodovinski anali, so pogumni branilci porazili beneške kramarje, vendar so slednjič padli kot žrtve križarske zarote. Sploh je tu obilo sledov o prizadevanjih

Palermski »neorealizem«

krilatega leva, da bi razširil svojo oblast tudi na drugo stran. Beneški doži so bili prepričani, da je Jadransko morje »beneško jezero«. Drugi pa so menili drugače, da je »serenissima« leglo požrešnežev, morilcev in zavdajalcev. »Zadrška epizoda« je bila okoli leta 1000, osem sto let kasneje pa je spet eden Dandolo kot »provveditore generale della Dalmazia« začel pod okriljem Bonaparta metati hrvaški jezik iz šol in cerkva »per incominciare ad italianizzare la Dalmazia«.

Zgodovinska reminiscenca (spomin), sicer pa o čem bi pripovedoval? Nekateri vidijo v Benetkah le čudovite palače in romantične gondole, drugi pa samo smrdljive kanale in težko življenje v predmestjih. Res je sicer, da je zgodovinski lesk eno, drugo pa so vsakdanje Benetke, ki se začenjajo v Porto Marghera in ki za mondene turiste niso več zanimive.

Dve Italiji

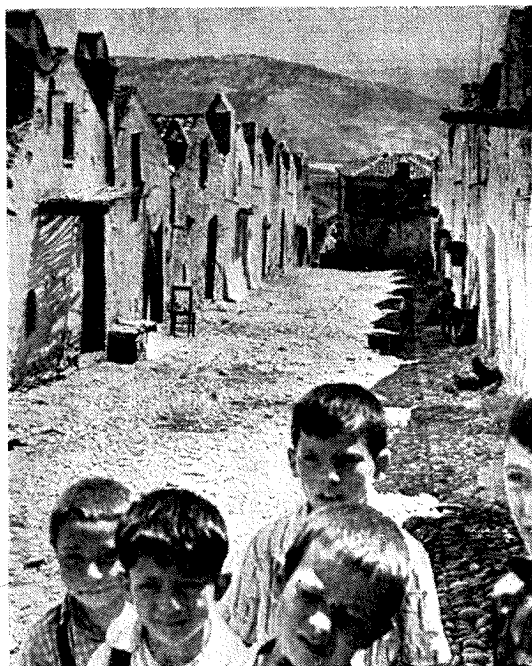
POKRAJINSKA slika se za Benetkami kmalu bistveno spremeni. Nič več monotone in za oko utrujajoče ravnine. Lahko valovita pokrajina me je spominjala na našo Dolenjsko, Štajersko. Polja so skrbno obdelana, izkoristiti skušajo sleherno, še tako majhno zaplato zemlje. Mehanizacija ima pri obdelavi glavno besedo. Hektarski donos je na primer za dobro tretjino večji kakor na Jugu, ali Mezzogiornu, kakor ga naši sosede imenujejo.

Nekateri menijo, da se začne italijanski Jug za medicjskimi Firencami, toda nemara bo

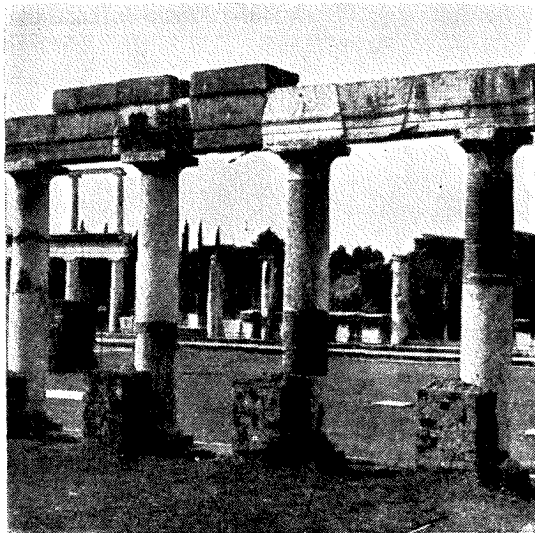
bolj natančna ugotovitev, da se ta najrevnejši del Apeninskega polotoka začne za Rimom. To je drugod suha zemljepisna ugotovitev, v Italiji pa še vedno razmejuje dva svetova. Ni samo igra besed: zares sta dve Italiji, prva na Severu močno industrializirana z evropskim življenjskim standardom in druga zaradi čudovitih naravnih lepov in bogate antične zakladnice mikavnejša, vendar neprimerno ubornejša.

»Južni delegati« na beneškem kongresu so očrtali sliko položaja brez prirojene retorike, a z mnogo statističnih dejstev, ki jim ni moč ugovarjati. Brezposelnost, krivični agrarni odnosi, nepismenost, preskopa pomoč bogatejšega Severa — to je bil povzetek teh pogostokrat tudi pretresljivih podob. »Nehajmo že govoriti o zaostalosti Juga,« je rotill predstavnik kalabriške federacije PSI Musolino, »lotimo se raje dela. Preprečimo, da se prepad med Severom in Jugom dežele ne poglobi v toliki meri, da bo zares nepremostljiv.«

In svetla stran? Ni res, da po zadnji vojni v teh krajih niso ničesar storili. Speljali so nove ceste, napeljali elektriko in vodo v stotine vasi, zgradili več sto šol, razdelili nekaj sto tisoč hektarov zemlje, utirajo pot »cesti sonca«, ki naj bi povezala Milano s Palermom na Siciliji, gradijo drugi tir »proge sonca« (Neapelj — Reggio Calabria), kanalizirali so nekatera mesta, tudi televizija je že prodrila na Sicilijo, vendar... Naj pojasnim ta »vendar«; četrтина prebivalstva ne ume brati in pisati, v nasprotju s severno in srednjo Italijo v južni Italiji (sem sodijo pokrajine: Abruzzi, Molise, Campagna, Puglie, Basilicata in Calabria in otoka Sicilija

Vaška podoba s Calabrije

Antičen motiv s pompejskega trga

in Sardinija) brezposelnost narašča, na Jugu živi 40 % prebivalcev apeninskega polotoka, vendar se v njihove žepe steka le 21 % nacionalnega dohodka. Jug je na dnu vseh statistik, ki ponazorujejo življenjski standard itd. Tak je trenutni položaj, ki je v marsičem boljši kot pred vojno, toda v istem času, ko so napravili na Jugu korak naprej, so na Severu zakoračili dvakrat in prav v tej resnici je jedro vsega.

Latifundije in »mala agrarna reforma«

ČE BI OCENJEVAL lepoto pokrajine, bi nedvomno prisodil Calabrijii častno mesto. Ne bom tako kmalu pozabil gričaste pokrajine, ki je bila že februarja vsa v spomladanskem cvetju, čudovitega sprehajališča ob morju v Reggio, snega v Gambarijah (1300 m) in krone vsega: messinskega zaliva z Etno. Turistično ta mikavno-kontrastna pokrajina še ni popolnoma izkoriščena, da se tako izrazim. V Scili, ki jo je opeval že Homer, nisem videl nobenega hotela, čeravno ima vabljivo peskovito plažo, izkopanine rimskega templja in grad, s katerega je čudovit razgled na vedno rahlo nemirno Tirensko morje. To le mimogrede, ker sicer našim sosedom ne gre odrekati turističnih spretnosti, saj je Italija krepko prva na svetovni »turistični lestvici«.

Toda v drugih panogah Calabrija ne zavzema tako častnega mesta. Za opis podob vaške revščine bi bilo potrebno spretnejše pero. Tisti, ki je videl le veličastno razsežnost rimskih, florentinskih in beneških palač, pa moderno arhitektonsko ubranost Turina ali Milana, ne bo verjel, da tod (ne samo v Calabrijii), živijo ljudje v skalnatih votlinah, da se gnete tudi osemčlanska družina skupaj z domačimi živalmi (kozo, prašičem, kurami) v enem sa-

mem prostoru. Ob takih srečanjih sem dobil stvarno predstavo o suhih številkah, ki jih je navajal Musolino v Benetkah: da je polovica prebivalstva te pokrajine praktično brez zasluzka, da na vasi še vedno vladajo fevdalne razmere.

54 latifundistov in veleposestnikov ima v provinci Reggio Calabria nekaj manj kot tretjino ali 74 tisoč hektarov zemlje. Če jim prištejemo še vse tiste, ki imajo več kot 20 ha, bomo prišli do ugotovitve, da je v rokah okoli tisoč ljudi nad dve tretjini vse obdelovalne zemlje. To je izhodiščna resnica o calabrijemskem in sploh južnem kmetijskem vprašanju (na Siciliji so glede tega razmere še slabše). Mnogo sem slišal o tem, da je nujno južno kmetijstvo modernizirati, vendar je pravična in razsodna agrarna reforma tisti člen, ki bi potegnil vso verigo za seboj. To namreč ne bi pomenilo samo demokratičnega ukrepa, ki so ga izvedli drugod pred sto leti ali še prej, marveč tudi večji kos kruha, ki naj bi stotisočem kmetijskih delavcev, spolovinarjev in malih posestnikov omogočil človeka vredno življenje.

Pred sedmimi leti je zavoljo močnega pritiska množičnega gibanja za zemljo sprejel italijanski parlament zakon o »mali agrarni reformi«, ki je predvideval za razlastitev v vsej Italiji okoli 700 tisoč hektarov, v glavnem neobdelane veleposestniške zemlje. Doslej so razdelili okoli 600 tisoč hektarov nekaj manj ko 100 tisoč kmečkim družinam. To naj bi bil začetek, vsaj tako so takrat poudarjali. Sodeč po dosedANJI vladni agrarni politiki pa je to bil začetek in konec in mala agrarna reforma v sedanjih razmerah ne bo nikoli prerastla v »veliko«. 20 tisoč bogatašev ima namreč še vedno četrtnino vse obdelovalne zemlje, medtem ko se na ostanku stiska deset milijonov ljudi.

Janko Jeri

Sodoben del Neaplja...

Razgovor — namesto recenzije

V ZAČETKU aprila je v redni zbirki Slovenske Matice za leto 1956 izšel roman Benota Zupančiča »Sedmina«. Ob tej priložnosti smo naprosili avtorja, naj nam odgovori na nekaj vprašanj v zvezi z romanom oziroma na nekatera vprašanja, ki se nanašajo na umetniško oblikovanje tematike iz NOB nasploh. Tovariš Zupančič se je naši želji ljubeznivo odzval. Najprej je pogovor nanese na roman in je prvo vprašanje bilo:

— Kaj vas je spodbudilo, da ste za svoje novo književno delo izbrali motive iz NOB oziroma o ljubljanskih ilegalcih?

— Roman »Sedmina« pravzaprav ni roman o ilegalcih, temveč o ljubljanskem dijaku, ki je zašel v prilike in neprilike ilegalnega življenja v prvem letu okupacije. Ta junak ni premočrtna figura, ampak mlad fant, ki ga razmere potegnejo v vrtnec revolucije, ki ga premetava sem in tja. Vsa pozornost je posvečena temu junaku in njegovim moralnim in etičnim problemom, ob katere zadeva v odnosu do doma oziroma do družine, v odnosu do tovarišev, ki ga potegnejo v to gibanje in tudi v odnosu do svoje prve ljubezni, do svojega dekleta. Ta junak je sin malega vrčičarskega ljubljanskega sveta, ki si domišlja, da je lastnik, v resnici pa je revež. Značilno je, da so v kritičnih momentih ti ljudje obremenjeni z lastniškimi kompleksi in so njihove odločitve včasih bolj odvisne od njihovega značaja kot od razredne opredeljenosti. Ta svet je tisti, ki ga mora premagati ta junak, preden se ga osvobodi in se posveti svojim sanjam. Ta svet je zanikrn in reven. Mladi ljudje iz tega sveta nenehno padajo v nasprotja in na meji tega se ves čas lovi tudi naš junak. Ro-

man je pisan v prvi osebi, iz česar pa ne gre sklepati, da je avtobiografski. Ravno tako ni napisan samo po dokumentih oziroma študiji gradiva iz NOB. Zgrajen je na doživetjih tega časa in je kos moje zgodnje mladosti. Liki posameznih junakov oziroma oseb v romanu so posnети po podobah tovarišev in sošolcev, ne da bi imel pretenzije napisati dokumentarni roman v zgodovinskem smislu. Zaradi tega so tudi posamezne scene oziroma prizori v romanu posnети nekaterih resničnih dogodkov, denimo, bitka pri vhodu v tivolski park, atentat na kvestorina ob trnovski cerkvi in podobno, ne da bi bili to zgodovinski opisi, ampak bolj podobe, ki so se ohranile po mojem spominu po nekem doživetju.

— Kateri motivi iz NOB še niso bili obdelani in kateri se vam zde za umetniško obdelovanje še primerni?

— Romanov imamo Slovenci malo, iz ljubljanskega življenja med vojno celo nobenega večjega teksta. Z deli iz partizanstva smo nekoliko na boljšem, saj imamo Gabrove

tekste, iz življenja internirancev pa Kozakovo »Leseno žlico«. Najizrazitejši oblikovalec partizansčine je vsekakor Gaber. Če upoštevamo jugoslovansko merilo, se slika spremeni, ker imajo drugi naši narodi nekaj dobrih del, n. pr. »Daleč je sonce« Dobrice Cosića in Laličeve stvaritve. Prepričan pa sem, da bodo tudi Slovenci v prihodnjih desetih letih dobili več daljših tekstov iz NOB, ki čakajo še obdelave.

— Ali sodite, da književniki lahko črpajo snov za svoja dela iz spominov, dokumentov in drugega zgodovinskega gradiva?

— Seveda. Dokumentarni viri, vse to, kar je zapisane ostaline iz te dobe, lahko služi pisatelju in mu bo čedalje bolj služilo, ker bo zmerom manj tistih, ki bodo to nosili v sebi. Seveda pa bo tako doživetje revolucije terjalo večjo umetniško zmogljivost, kar bo to že v bistvu, čez toliko in toliko let, zgodovinski roman.

— Od kod naslov za roman, »Sedmina«?

Naslov romana je posnet po nekem prizoru, v katerem dva starca pijeta sedmino za padlim sinom enega izmed njih, ki pa je hkrati tudi sedmina enega izmed teh dveh starcev, ki ga kmalu zatem ubije neki italijanski podoficir. Hkrati pa ta naslov označuje takó sedmino za nekim svetom, ki ga ni več, čeprav še eksistira. Pripomnil bi še, da je »Sedmina« roman o enem izmed mnogih ljubljanskih dijakov, izmed katerih jih je v NOB padlo 10 % in da je mala vrčičarska Ljubljana, ki bi bila na prvi pogled zelo malo priprava za revolucijo, dala tej revoluciji začetni akord oziroma ton. Trenutno se dogovarjam tudi s filmom, in sicer s podjetjem »Viba«, da bi po tem romanu napisal scenarij, po katerem bi posneli istoimenski film. Prepričan sem namreč, da bi ljubljanska polpretekla zgodovina zaslužila igrani umetniški film iz tega obdobja.

Kamen na kamen

Dopisna srednja ekonomska šola za bivše borce je nova ustanova, saj deluje komaj od letošnjega 1. marca. Zategadelj smo se obrnili na direktorja srednje ekonomske šole v Kranju, inž. Ažmanta, ki je hkrati član Okrajne pedagoške komisije pri Dopisni šoli, naj nam pojasni način delovanja in program Dopisne šole za bivše borce. Hkrati pa smo izkoristili to priložnost tudi za razgovor z enim izmed bivših borcev slušateljev Pripravljalnega tečaja pri kranjski srednji ekonomski šoli, ki postuje že tretje leto.

— Mar sodite, da je program Dopisne srednje ekonomske šole za bivše borce, ki so hkrati vključeni v proizvodnjo oziroma gospodarstvo, preobtežen s predmeti, ki niso praktičnega pomena?

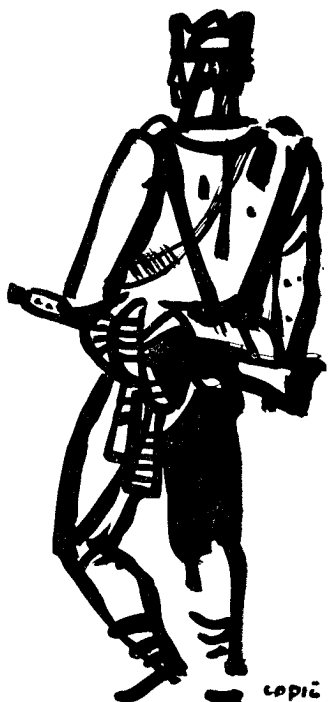
— Stvar vsakega predavatelja posebej je, kako slušateljem posreduje gradivo, ki ga morajo ali ga bodo morali le-ti intenzivno obdelati. Kot pomeni za predavatelja pripravljalnega tečaja posredovanje gradiva neke vrste poskus, je bilo tudi pisanje skript oziroma snopičev, ki jih slušatelji Dopisne šole prejemale, neke vrste novatorstvo. Vaše vprašanje se nanaša le na posamezne predmete, kot na splošno matematiko in kemijo, ki pa ju ne kaže opustiti, temveč v toliko prilagoditi ravni in potrebam slušateljev, da se ne bosta nagibali toliko k abstraktnosti, kolikor k uporabnosti, na primer kemija naj ima poudarek na blagovnanstvu, vskladiščenju blaga in podobno. Kakor sem že rekel, si vsak predavatelj prizadeva svoj predmet čim bolj poenostaviti, ne da bi pri tem trpela raven predavanj. Izkušnje kažejo, da je treba program nenehno piliti, v kolikor cika na čisto teorijo. Če upoštevamo to prizadevanje, ni nevarnosti, da bi slušateljem pripravljalnega tečaja, kakor tudi Dopisne šole posredovali preobtežen program.

— Kakšne so metode dela v Dopisni šoli in ali bodo slušatelji potrebovali podporo svojih podjetij, kjer so zaposleni, vsaj glede prostega časa?

— Slušatelji Dopisne šole so že prejeli skripta oziroma prve lekcije iz splošne matematike, gospodarske matematike (2 lekciji), slovenščine in

blagovnanstva, dalje še po 2 lekciji iz zgodovine in zemljepisja ter en zvezek gradiva o gospodarskem poslovanju. Zadnji predmet, gospodarsko poslovanje, bo v celoti obsegal 16 snopičev, ki jih bodo slušatelji postopoma obdelali in opravili zadevne izpite. Vsak teden prejemale slušatelji Dopisne šole po eno lekcijo jezika, na vsakih deset dni pa po eno lekcijo gospodarske matematike, medtem ko dobe po tri lekcije na mesec iz gospodarskega računstva. Iz gospodarskega poslovanja pa bodo prejeli 0,66 strani na dan, kar bodo morali sevé tudi sproti obdelati. Izpiti bodo slušatelji opravljali v rednih rokih junija, septembra oziroma januarja iz vseh predmetov, medtem ko je bil sprva predlog, naj bi slušatelji opravili letno le po nekaj izpitov. Sedanji režim je vsekakor prikladnejši in vzpodbudnejši, bolj primeren pa je tudi zato, ker slušatelji polagajo tako rekoč kamen na kamen, medtem ko bi v drugem primeru prisvojeno znanje ob koncu šolanja malodane že pozabili.

Ker gre za Dopisno šolo, je treba poudariti, da je izredne važnosti instruktaza, ki bo obenem stik z rednimi izpraševalci. Instruktaze so predvidene ob sobotah in takrat bi bilo zaželeno, da bi podjetja sprostila svoje uslužbence, ki so slušatelji Dopisne šole. Nedeljo naj bi imeli slušatelji zase, se pravi, za ponaavljanje in utrjevanje znanja. Prepričan sem, da bodo podjetja upoštevala potrebe takšnih svojih uslužbencev in jim šla kolikor moč na roko. V kranjskem okraju so že v treh krajih, v Kranju, Škofji Loki in na Jesenicah, ustanovili tako imenovane instruktazne centre, v okviru katerih bodo slušatelji ponavljali gra-

divo, razčiščevali pojme in opravljali vaje ter odkrivali praznine v svojem znanju, narkar bodo tako utrjeno znanje v obliki nalog pošiljali v Ljubljano v pregled predmetnim profesorjem. Le-ti bodo naloge pregledali in jih opremili s komentarjem, ki bo nekakšen napotek za nadaljnji študij slušateljev.

*

V odmoru, ko se je šolski zvon še razlegal po hodnikih in so se iz razredov vsule reke študentov, mladih in starih, smo potem poiskali enega izmed slušateljev III. letnika pripravljalnega tečaja pri redni srednji ekonomski šoli, Jožeta Nastrana, očeta treh otrok, med katerimi najstarejši, hči, obiskuje 3. razred osnovne šole v Škofji Loki, drugi, fant, pa prvi razred osnovne šole.

»Zdaj smo doma kar trije šolarji,« je šaljivo rekel tovariš Nastran, »ki med seboj tekmujejo, kdo bo boljši. Vendar je tako, da me otroka, posekata, oba sta odlična, medtem ko sem jaz le prav dober. Seveda jima dopovedujem, da sem jaz pač star štu-

dent, in da morata upoštevati, da je minilo že 25 let, odkar sem zadnjič sedel v šolskih klopeh.«

»Kaj vas je spodbudilo, da ste se po tolikih letih, odločili za študij?«

»Prijavil sem se po objavi po časopisju, da je ustanovljen pripravljalni tečaj za opravljanje izpitov na srednji ekonomski šoli. Sprevidel sem, da je to pač zadnja prilika, da spopolnim znanje, in da so pogoji za šolanje dokaj ugodni. Plača mi redno teče. Res da se podjetju, ki mi je omogočilo študij, oddolžim s kakimi tremi urami dela na dan, v času izpitov in pred njimi pa me kolektiv popolnoma oprosti službenih dolžnosti.«

»Kateri predmeti so vam najljubši?«

»Gospodarsko poslovanje, ki ga predava prof. Bervarjeva, zato, ker mi je najbližje, in mi bo v praksi vsekakor najbolj koristilo.«

»In kateri predmeti se vam zde najtežji?«

»Predvsem tuji jeziki, ker je snov zelo zgoščena in je hkrati znano, da se celo redni študentje ne nauče jezika v šoli.«

»Kdaj boste končali šolanje oziroma opravili maturo?«

»Dvajsetega maja se bodo začeli izpiti čez četrty letnik, konec meseca pa bo tudi konec truda, če mi bo, sevé, sreča naklonjena.«

»Kateri dogodek izza NOB se Vam je najbolj vtisnil v spomin? Kateri trenutek je bil najtežji?«

»Mislim, da je bil zame najtežji trenutek, ko so nas gestapovci prišli in strpali v majhno celico v Celovcu, v kateri se nas je gnetlo pri odprtem oknu v najhujšem mrazu več deset Slovencev, Rusov, Poljakov in Čehov. Vsi smo bili do kraja izčrpani, lačni in prezebli.«

Slušatelji pripravljalnega tečaja se vozijo iz vse Gorenjske. Odličnjak Mežik, se n. pr. vozi celo iz Kranjske gore, ostali pa z Jesenic, Bleda, Radovljice, Tržiča in od drugod. Kljub temu ti študentje bolje obvladajo učno gradivo kot redni. Vsi si resno prizadevajo, da bi si pridobili čim več znanja, ne pa, da bi prišli čim ceneje skozi. Nekdo je, n. pr., padel pri izpiti iz matematike in slovenščine. To pa mu ni vzelo volje, da se ne bi priglasi k izpitu v jesenskem roku — in opravil jih je z zadovoljivim uspehom.

Volja, prizadevanje in zaveza, da študirajo zase in ne za profesorje, to so odlike »starih študentov«, bivših borcev, ki so pred leti izdelali prvo, življenjsko šolo, zdaj pa spopolnjujejo svoje izkušnje.

N. Ž.

Nove knjige

Stevana Jakovljeviča »**Podobe v senci**«, ki so nedavno izšle v beograjski založbi »Prosveta«, so pravzaprav nadaljevanje njegove kronike o šestomesečnem zlomu, »Velika zmotat«. V tej knjigi avtor prikazuje mučno življenje ljudi, s katerimi je preživel vojno v raznih italijanskih in nemških ujetniških taboriščih. Vendar vsebina te povesti ni osnovana na topi izgubljenosti, jalovem in nesmiselnem ter suženjskem vegetiranju za bodečo žico. Od začetka do kraja je ta povest obsežna panorama borbe, idejnega spopada med naprednimi in reakcionarnimi silami, spopada med tistimi, ki so iz-

dali domovino na račun lagodnega življenja v taborišču in tistimi, ki so se srdito zagrizli v borbo proti fašizmu. Ko prikazuje ta spopad, se Jakovljevič nenehno trudi oceniti vlogo partijske ilegalne organizacije, pri čemer je dovolj pozornosti posvetil obnašanju komunistov v ujetniških taboriščih. Hkrati je Jakovljevič opozoril, da je izdajstvo precej različno, da se pne od odkrite sabotaže in kratkotrajni aprilski vojni pa tja do zahrbtnih namigov. — Kakšne so ocene Jakovljevičeve knjige? Vsi kritiki se strinjajo, da so »Podobe v senci« dobra kronika, avtorju pa očitajo, da bi lahko

dosegel višji literarni nivo, ko bi bil zgostil zbrani material in vsebinsko najboljše motive bolj dramatiziral, ne pa, da je mestoma posamezna dogajanja preveč komentiral.

*

»**Kronika o pozabljeni vasi**« v založbi »Narodne prosvete« Sarajevo, je knjiga, ki je obogatila sodobno književno ustvarjanje v naši domovini. Mladena Markova »Kronika o pozabljeni vasi« prikazuje življenje v južnobanasiški vasi, ki jo obkrožajo močvirja in zajeke reke Donave. Vendar to ni mirno, idilično življenje na kmetih, temveč življenje neke malo znane vasi med okupacijo. Čeprav je knjigi očitati nekatere začetniške prijeme, so vendar ljudski liki v njej, pokrajina in vzdušje, sveži in neposredni, tako da je kroniko veselje brati. Markov je zlasti prepričljiv in močan, kadar opisuje podobe sovražnika in se pogloblja v mračne duše »folksdodžerjev«. Zlasti prepričljive so analize izdajalcev, katerih ravnanja so posledica občutka manjvrednosti. Če upoštevamo, da je pisec kronike o pozabljeni vasi mlad človek, saj ima komaj 22 let, pridemo do prepričanja, da je ta prva knjiga kar obetajoč začetek poti mladega pisatelja.

*

Terenski odbor ZB »Dušan Turk« v Ljubljani je nedavno izdal knjigo »**Uprli smo se**«, ki je posvečena »njim, ki so v najtežjih časih živeli na tem terenu in prenašali vse strahote okupacije, se borili in umirali za našo svobodo«, kakor zasledimo v uvodu. Knjiga je razdeljena na več poglavij oziroma spominskih sestavkov, ki opisujejo akcije tega terena, kaznovanje izdajalcev, junaške boje, smrti ilegalcev (Dušana Turka, Srečka Potnika itd.), politično delovanje v ječah, razvoj organizacije OF na sošiču, organizacijo narodne zaščite, listovne akcije in podobno. Po tej knjigi, ki stane broširana 150 din, a vezana 500 dinarjev, bodo gotovo posegli ne le prebivalci terena »Dušan Turk«, temveč tudi mnogi drugi Ljubljančani, saj pomeni kos njihovega lastnega življenja in naporov za osvoboditev.

Partizani osvobodilnega podzemlja

(Nadaljevanje in konec)

Tiskarna »Truga«

POZIMI LETU 1942 sem prvi-krat prišel v stik z Milanom Škerlavajem-Petračem, organizatorjem ilegalnih tiskarn. Srečal sem ga v tiskarni »Truga«, ki so jo pravkar gradili naši strokovnjaki. Tedaj mi je tovariš Petrač naročil, naj si v bivši tiskarni »Slovenija« (bratje Kolman) ogledam zaklopni stroj »Fenix«. Vprašal me je tudi, če bi ga znal ponovno sestaviti, potem ko bi ga demontirali in prepeljali v »Trugo«. Stroj sem si potem v resnici ogledal. Lastniki so nam ga prodali, kot bi ga prepustili kaki tvrdki, po predpisih, z dobavnico, ki ji ni bilo kaj očitati. Nato smo napravili načrt za prevoz stroja. Toda stroja nismo mogli nemudoma prepeljati, ker so pri gradnji bunkerja za tiskarno nastale nepredvidene težave. Graditelji so namreč naleteli na živo skalo, ki pa je niso mogli razstreliti, ker so kopali na zaprtem prostoru, namreč v Jevnikarjevi mizarski delavnici Pod Jelšami, med železniškima progama, ki vodita proti Zidanemu mostu oziroma na Dolenjsko. Kamen so morali torej odstraniti z lopatami oziroma krampi in to je delo zavrlo. Da bi prikrili namen, so graditelji razširili govorice, da kopljejo temelje za novo sušilnico za les. Ko je bila naposled živa skala odstranjena in prostor pregrajen, tako da je bila v enem delu tiskarna, smo prepeljali stroj, nato pa še zazidali in napravili tajni vhod in izhod. V vhod smo vgradili železen okvir, ki je tekkel po dveh tir-

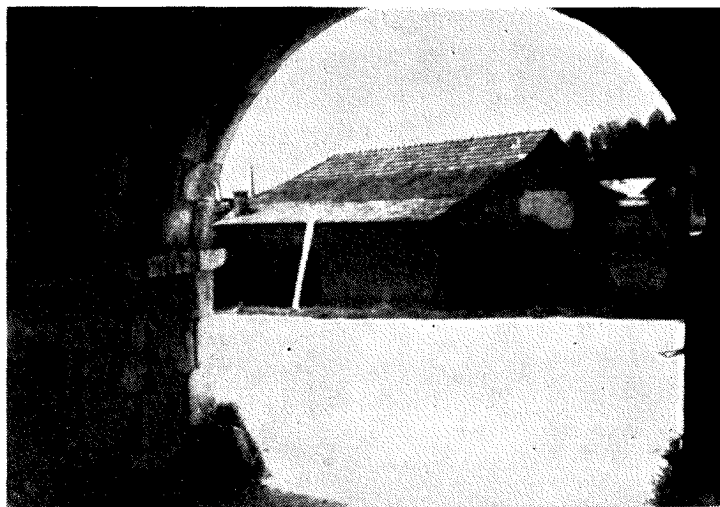
nicah. Človek je komaj zlezal notri, toda povsod, kjerkoli si preskušal stene, je zid dajal en in isti glas. Ko si vstopil v tajno tiskarno, si najprej ugledal dva pograda z ležišči drug nad drugim, zraven pograda, pri steni, je stala miza za stavke in drugo delo. Mize se je skoraj dotikal stroj, na drugi strani stroja pa smo namestili črkovnik (regal). Seveda so bile v prostoru tudi že opisane signalne naprave in ventilacija.

V »Trugi« smo tiskali brošuro »Sokol« in eno številko »Slovenskega poročevalca« v formatu »Slovenca« na 4 straneh. Spominjam se, da smo ta list tiskali nekako med 10. in 20. decembrom leta 1942.

Tej tiskarni ni bilo usojeno dolgo življenje: v njej smo

delali vsega 10 dni. Ko so bila vsa dela končana in vse pripravljeno za odpremo brošure »Sokol« (sešiti je bilo treba še okrog 5000 izvodov), smo literaturo naložili v zaboje za kurivo in jih skrbno prekrili. Del te literature je naš kurir že razvozil.

Tedaj smo delali v »Trugi« trije: Burič, jaz in kurir. Neka dne, bilo je konec decembra 1942, smo ravno odpremili novo pošiljko, ki jo je kurir peljal na ročnem vozičku. Spremljal ga je lastnik mizarske delavnice na kolesu, ki je vozil za njim. Srečno sta vozila ob železniški progi in Mimo Kolinske tovarne ter zapeljala v podvoz na Smarinski cesti. Tam pa ju je ustavila italijanska patrolja. Vojaki so začeli pregledovati naš tovor in so po naključju odprli zaboj ter odkrili vsebino. Spominjam se, da je bil naš kurir nekoliko plašen človek. Odtod si je treba tudi razlagati, da je odpeljal tovor kljub

V tej hiši v Ljubljani ob Domžalski cesti v Vodmatu je obratovala partizanska grafična tehnika »Truga«

opozorilu, da Italijani nekaj vohajo in da vznemirjajo okolico naše tiskarne. Hotel je dokazati, da ni plašen, in je padel v past. Lastnik, to videč, je vozil mimo vojakov, ki so kriče krillili z rokami, in je obvozil železniško progo z druge strani ter se pripodil do delavnice tik preden so tjakaj pridrveli Italijani na kamionih. V eni sapi je povedal, da so prijeli kurirja in pregledali zaboje z literaturo in da naj se rešimo, kakor vemo in znamo. Prvi je odhitel Buric, takoj za njim še jaz. Komaj pa sem stopil na cesto, so iz podvoza že pridrveli Italijani na kamionu, jaz pa sem že bežal domov. Koraki so se mi zapletali, ker sem bil zaspán. Doma sem se nagloma preoblekel in naročil gospodinji, naj pove tistim, ki bi me iskali, da sem odšel v bolnišnico.

Vtem se je po Ljubljani že razvedelo, da je odkrita skrivna partizanska tiskarna. Nemudoma sem stopil v stik s tovarišem Karišem, ki je dejal, da je treba tiskarno za vsako ceno rešiti.

Zdaj se spominjam, da je bilo to 22. decembra 1942. Italijani so stikali po Jevnikarjevi delavnici, trkali na stene in iskali... Tiskarno so odkrili šele po petih dnevih; stroj je bil izgubljen.

Še istega dne zvečer so prišli Italijani k meni domov, da bi me aretirali. S tem dnem je zame nastopila dejanska ilegala. Prav tako se je tega dne umaknila v ilegalo moja žena.

Za ilegalo sem se moral odločiti tudi zato, ker so se mi sploh povsod spodmikala tla pod nogami. V razdobju med »Tunelom« in »Trugo« sem namreč moral v »Jugoslovan-

ski tiskarni« za italijanske oblasti tiskati dovoljenja za prevoz blaga po železnici. Ko so to zvedeli naši, sem moral vztrajati v tiskarni, da sem lahko oskrbel Osvobodilni fronti nekaj takih dovoljenj, s katerimi so, na primer, odpremili v Novo mesto večjo količino blaga za naše enote. Izmisli si sem si moral pretezo: faktorja sem prepričal, da ne morem opravljati svojega rednega dela, ker da sem bolan. Ta me je potem zaposlil pri tiskanju prevoznih dovoljenj. Razlogov za sum je bilo torej dovolj.

Italijani so kmalu po propadu »Truge« vdrli v moje stanovanje. Iskali niso mene, temveč nekega drugega stanovalca. Toda bojazen, da bi tudi pri meni kaj odkrili, ni bila brez osnove. Na domu sem namreč tedaj imel svoj lastni bunker, in če bi ga odkrili, bi gotovo odgnali ženo v zapor. Ko so stikali po stanovanju, so ženo prisilili, da je bosa stala na cementu, jaz pa sem moral z njimi v stanovanje. Čez dva dni sem sklenil, da bom odšel v ilegalo, ker se nisem smel več izpostavljati, kajti lahko da bi me prišli iskat, ko so že enkrat bili pri meni. Žena se je tedaj močno prehladila. Pričakovala sva otroka, ki pa se ni rodil...

Tiskarna na Kodeljevem

Nato so me dodelili v tiskarno oziroma cinkografijo na Kodeljevem, kjer je kot ilegalec delal Zlatko Močnik. Tam smo tiskali krušne karte za ilegale in njihove otroke, ki so bili v tiski. Enkrat samkrat smo izdali okrog 1000 takšnih kart. V to tiskarno sem prišel 23. decembra 1942. Tedaj se je ravno pokazala potreba, oskrbeti organizacijo OF z žigi in dokumenti za ilegale. Zato smo dobili nov stroj. Vtem smo morali pospešiti izdelovanje krušnih kart. Pripravili smo klišee in smo tiskali krušne karte vse do aprila 1943. Postopek je bil naslednji: ker je bil stroj majhen, je bilo treba karte devetkrat poslati skozi stroj, če smo hoteli dobiti krušne karte, ki so se ujemale z ori-

CINKOGRAFIJA

»Cinkografija in tiskarna« pri Racetu na Kodeljevem je delovala od septembra 1942 do aprila 1943. Tu je najprej Zlatko Močnik-Dukat izdeloval klišee za opremo literature ali za ponarejanje okupatorjevih dokumentov. Od decembra dalje pa sta v tej tiskarni delala tudi Stane Cimperman-Cesar in njegova žena Karla (Selanka). Vse zveze med tehniko in z zunanjim svetom sta vzdrževala Race in tovarišica Zorova, ki je ilegalec tudi oskrbovala s hrano.

ginali. Za mešanje podtonov smo morali večkrat poskušati, da bi se približali tonu neke določene barve. Delo je bilo sila natančno. Za mešanje podtonov smo uporabili običajno apno s firnežem, s čimer smo se približali tonu neke določene barve in jo primerno osvetlili. Čas nas je preganjal: karte so morale biti stiskane v petih dnevih. Na nas so čakali lačni ljudje. In pogosto se je primerilo, da so naši ilegali in njihovi otroci prejeli krušne karte prej, kot so jih prejeli ostali Ljubljanci.

V tiskarni na Kodeljevem smo vrh tega izdelovali vse žige za partizanske odrede, legitimacije za diplomatske potne liste na platnu, posebne legitimacije za ilegale, klišee za razne brošure, v pripravi pa so bile vse faze za ponarejanje 100-lirskih bankovcev, in čakali smo le še na odobritev, da jih lahko začnemo tiskati.

Kakšni so bili prostori tiskarne na Kodeljevem? V priložen stanovanju hiše, kjer je bila tiskarna, je bilo skopano podzemlje, in sicer tako globoko, da je bilo treba postaviti zasilne opornike, ker bi se sicer stavba zrušila. Tiskarna je imela dva skrivna vhoda. Notri je bil najprej prostor, podoben umivalnici, ki je prikrival tiskarno. Za umivalnikom so bila skrita vratca, za katerimi se je pokazal jašek. V primeru, da bi kdo predrl zid tega prostora, ne bi našel ničesar. Tudi to je bil namreč le prazen prostor, ki je prikrival tiskarno. Drugi vhod

TRUGA

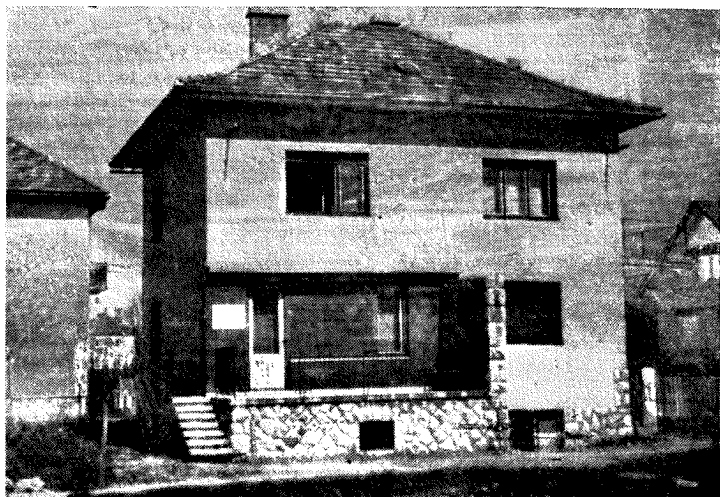
Grafična tehnika »Jama-Truga« v Ljubljani ob Domžalski cesti v Vodmatu je delovala od novembra do decembra 1942, ko so jo Italijani po naključju odkrili. Lastnika mizarke delavnice, ki je dal prostor za tiskarno, so Italijani obodili na večletno ječo. V tej tiskarni sta pretežno delala Cimperman in Buric.

je bil podobno grajen kakor prvi, na dveh železnih nosilcih, na katerih je bil močen zidan zapah, ki ga je bilo treba odpahnuti. Nato se je šele odprl prehod in po njem ste vstopili v pravi prostor, ki je bil zaradi kisline, katero smo uporabljali za jedkanje klišejev, ves obložen s keramičnimi ploščicami. Pri vходу v prostor je bila električna ventilacija ter signalne naprave. Konspiracija je bila zelo ostra in ven nismo smeli iti, razen v nujnih primerih. V vseh treh mesecih, kar sem delal v tiskarni na Kodeljevem, sem samo enkrat užival sveži zrak. Tedaj so v Ljubljani streljali večjo skupino talcev, kar so Italijani javili prebivalstvu z letaki. Klicali so me na neki sestanek, kjer naj bi dobili nadaljnja navodila in spominjam se, da me je pot od Kodeljevega do Šarabona tako izmučila, da sem se moral ustaviti pred žalostnimi obvestili na lepakih, kot bi jih bral. V resnici pa sem počival, tako me je prevzel sveži zrak. Zrak v tiskarni je bil namreč zmerom nasičen s kislinami in če si ga pogledal, se ti je zdelo, da živiš v alkimistovi delavnici. V zraku so lebdele sivomodre megle, ventilator pa so kisline v treh tednih dobesedno razgrizle. Neredko so ilegalni tiskarji bruhal kri.

Italijani vdro v tiskarno

V tiskarni na Kodeljevem je delala tudi moja žena, ki pa je zaradi slabega zraka zbolela in je odšla v bolnišnico. Še isti večer sem dobil v tiskarno sporočilo, da je žena v bolnišnici in sem listek s sporočilom spravil v hlačni žep.

Naslednji dan ob treh ali štirih zjutraj so nas vrgli pokonci močni udarci ob okno stranke, pri kateri sva spala v noči med 3. in 4. aprilom. Stanovanje je bilo v visokem pritličju in na vrat na nos sva stekla z Močnikom v pidžamah, brez nogavic v najin bunker. Slišala sva, da so Italijani obkolili hišo in na oglih postavili strojnice. Za seboj sva skrbno zaprla vrata, vendar so Italijani natanko ve-

V kleti te hiše v Ljubljani pri Racetu na Kodeljevem je obratovala ilegalna partizanska »cinkografija«

deli, kje je vhod. Odprli so prva vrata, in ko so vdrl noter, so bili tako presenečeni, da bi me bil vojak kmalu ustrelil, tako so mu trepetale roke. Prestrašili pa so se tudi zato, ker so bile pod vhomom v bunker steklenice s kislinami in je na eno izmed njih stopil neki vojak. Kislina je začela teči in to je šumelo podobno kot bomba, ki smo jo pripravili za lučaj. Italijani so drug prek drugega panično kričali in nihče ni upal vstopiti. Potem sva Cveto in jaz odprla vrata in svetloba je udarila ven. Tačas, ko so Italijani vdirali v tiskarno, sva izrabila premor za uničenje vseh važnejših listin in materiala. Vse to sva metala v žvepleno kislino. Med materialom so bile fotoplošče, cinkove plošče, listine itd. in banja je bila v hipu polna. Vendar naju je čas prehitel in kislina ni mogla opraviti svojega dela. Zrak je bil hipoma poln kislinskih hlapov, tako da je bila tiskarna podobna veliki kotlarni. V zraku so visele jedke megle, ki so silile na kašelj. Žal tiskarna ni imela izhoda, ker bi ga morali speljati kakih 120 m daleč. Beg je bil nemogoč in morala sva se vdati v usodo. Vtem so Italijani vdrl v tiskarno. Prvi vojak, gotovo najpogumnejši, je skočil za korak nazaj, ker

je mislil, da ga hočem napasti z bombo. V resnici pa sem držal v roki povito nogavico.

Zahtevali so, naj dvigneva roke, kar pa nisva storila. Po daljšem hrabrenju so si končno upali vstopiti. Pregledali so naju in nama veleli stopiti v kot. Vendar je oficir, ki je vodil vojake, major Acenasi, videč toliko materiala, začel brskati po njem in ga reševati, na naju pa je pozabil. Med materialom je našel neuničeno gradivo za izdelovanje potnih nemških dovoljenj, nato pa je odkril še fotografske posnetke in negative za ponarejanje 100-lirskih bankovcev, ki so jih na kasnejši razpravi priložili kot dokazno gradivo. Pri zaslišanju so me prosili, naj povem, kateri bankovci so pravi, in kateri ponarejeni, kar je bilo zelo laskavo za partizanske tiskarje.

Ko je major Acenasi prišel od presenečenja k sebi, naju je velel odpeljati. Začelo se je dolgotrajno in mučno zasliševanje in poklicali so tudi gestapo, ker so Italijani Nemcem prepustili preiskavo v zvezi z nemškimi potnimi listi, ki jih Cveto in jaz nisva mogla uničiti.

Bil sem obsojen na smrt, toda rešil me je Mussolinijev padec. V zaporih smo začeli več gladovnih stavk.

ČRT

BIL JE naš kurir. Njegovega pravega imena si nisem zapomnil. Med partizani je bil — Črt.

Tega imena si ni izposodil iz slovanskega bajeslovja. Nekoč mi je povedal, kako ga je našel. Ko je bil iz rodne Koritnice v Baški grapi ušel v partizane, je s skupinico tovarišev nekaj časa tičal v neki senožeti v Obloškem hribu. Tej senožeti so domačini pravili »V črtu«. Tu si je izposodil parti-zansko ime.

Tiste čase sem srečaval nič koliko obrazov in slišal na stotine imen. Nekateri obrazi in imena so mi za zmeraj pobledeli v spominu. Več imen kot obrazov. Preveč jih je bilo in prenašlo smo živeli, da bi si vse zapomnil. Le ta ali oni obraz se mi je za vedno vtisnil kot na fotografsko ploščo. In nekatero ime mi je ostalo v ušesih kot od-

mev, ki se stalno ponavlja. Če kdaj za nekaj časa utihne, se zopet oglasi v posebnem trenutku.

Med imeni, ki mi ne izzvenijo, je tudi Črtovo ime. Tudi njegov obraz in ves njegov lik mi je v mislih jasno pred očmi. Vitek, suhljat, drobnega, okroglega obraza, izrazitih potez in z nasmehom na ustih. Ne vem, od kod se je jemal ta njegov smeh, da mu nikoli ni ugasnil. In tiste njegove oči, ki so se kar iskri! Če bi mu jaz izbiral ime, bi bil Iskra.

Stal je pred teboj in čakal na naročilo, a usta so se mu venomer smehljala kot od neke notranje radosti, oči so mu sijale od zvestobe. Naložil si mu še tako nevarno nalogo, a obraz se mu niti za hip ni spremenil. Isti nasmeh in iste oči kot prej. Kakor da si mu rekel: »Pojdi k dekletu vasovat!« Ali: »Pojdi na veseli ples!« On pa lahek kot peresce po temi, v dežju ali v snegu, v vetru ali v megli skozi sovražnikove zasede. In ko se je vrnil, je zopet z nasmehom in iskričimi se očmi stal pred teboj. Izpolnil je naročilo. Kaj pa zdaj? ...

Nekoč se ni več vrnil. Nikoli več! Z Miklavžem, ki sta pogosto skupaj hodila na kurirskih poteh, sta bila poslana v Cerkno.

Opravila sta naročilo in nameravala na kolesih zleteti do Želina, da se od ondod po strminah skozi samote povzpnete na naš položaj na Utrah.

»Pazita, ne hodita čez Želin,« so jima rekli pred odhodom. »Nemci so krenili iz Idrije.«

»Prehitela jih bova.«

»Pazita! Povedali smo vama.«

»Prehitela jih bova. Kdo bo čakal ali hodil daleč naokrog!«

Mladost ne razmišlja in ne pozna ovir. Drznosti se bolj pogosto nasmehne sreča kot previdnosti. Včasih pa se ji tudi izneveri.

Črtu in Miklavžu je tisti večer obrnila hrbet. Nemci so ju prehiteli. S kolesi sta se

jima pripeljala naravnost v naročje. Ni ju bilo treba veliko izpraševati, saj sta bila v partizanskih uniformah in sta nosila brzostrelke. Sodba je bila kratka. Pravzaprav sodbe niti ni bilo. Postavili so ju k zidu nad cesto, da bi ju ustrelili. A preden se je to zgodilo, so se Nemci premislili glede položaja. Jeklenke bi se lahko nevarno odbijale od zidu. Postavili so ju na rob ceste, tik nad strugo Idrijce.

Preden so počili strelji, se je v Črtu prebudila silna sla po življenju. Na robu ceste je bila možnost za rešitev mnogo večja kot ob zidu. Bila je že noč, za hrbtom mu je šumela Idrijca in ga vabila v življenje. Odtrgal je pogled od smrti, ki ji je že gledal v oči, se naglo obrnil in planil v globino. Požrla ga je tema.

Med Nemci je nastal preplah. Miklavž se je nenadoma ovedel, da je sam. Mesto poleg njega je bilo prazno. Ni utegnil pomišljati, z znojnimi kapljami predsmrtnega strahu na čelu je tudi on planil v strugo. Črtov zgled ga je potegnil za seboj. Voda ga je sprejela v mrzli objem. Hlastnil je po sapi in pred jeklenkami, ki so divje brizgale v vodo, bredel k nasipu, ki je pod-

piral cesto. Potopljen do vratu je med vrbovjem ždel v mrzlih valovih. V mrtvem kotu, na varnem pred streli s ceste, je čakal življenja ali smrti.

Pričakal je življenje. Nemci so kričali, streljali, s svetilkami preiskovali ves breg. A bila je noč, trda tema, niti svetlobni prameni niti jeklenke niso dosegle vseh kottičkov. Nemci, ki so bržkone verjeli, da se je partizanoma posrečilo uteči, so slednjič odšli. Kurir je še čakal, kakor da prav ne zaupa tišini. Nato se je tiho splazil na drugi breg...

Drugo jutro sem ga našel v veži. Bolničarka mu je razkuževala rano nad trebuhom. Jeklenka mu je bila oprasnila kožo.

Izvedeli smo, kaj se je zgodilo.

»Kje je Črt?«

»Mislim sem, da ga bom našel že tu. Pred menoj je skočil v Idrijo. Če ga ni, je ranjen — ali pa je padel...«

Nemo smo se spogledali. Postalo mi je tesno pri srcu. Črt! Iskra! Ali ga res nikoli več ne bom videl? Ne njegovega smeha ne njegovih svetlih oči. Misel na to, da je morda padel, se mi je upirala. Nisem ji mogel ne hotel verjeti. Niti jaz niti moji tovariši. Tolažili smo se z upanjem, da je morda samo ranjen. Zavlekel se je v kako samotno hišo. Tam čaka, da ga poiščejo.

Patrulja, ki je odšla na izvidnico, se je vrnila brez novic. Za Črtom ni bilo sledu. Samotne hiše ob Idrijci niso nič vedele o njem. Pod njihovo streho noben ranjenec ni iskal pomoči. Na Želinu tisti večer nihče ni padel ali utonil v reki. Morda se je Črt težko ranjen zavlekel v kako grmovje, tam obležal in izkrvavel. Ali pa ga je zadela jeklenka in je njegovo truplo odnesla Idrija ter ga skрила v gosto vrbovje. Če ga je vzela reka, ga bo nekoč tudi vrnila.

Vrnila ga je, mrtvega. S tesnim molkom smo sprejeli novico. Takrat je bil Črt že v grobu. Našli so ga v globokem tolmunu Idrije. Noben strel mu ni bil prevrtal telesa, glava mu ni udarila ob skale. Ali ni znal plavati? »Znal je,« so odgovarjali tisti, ki so ga bolje poznali. Čudili smo se, a naše začudenje ga ni moglo obuditi. Bil je mrtev, a njegova smrt je bila zavita v skrivnost.

Če rečem, da nam je bilo žal po njem, sem rekel premalo. Naša partizanska družina se je čutila osirotelo. Ni bilo več njegovega nepozabnega smeha in od zvestobe sijočih oči. Umrl je, ko se je hotel rešiti v življenje. In ne pozabim: s svojim dejanjem je rešil tovariša smrti. Že za to sem mu v spomin napisal te vrstice, kakor bi jih rad napisal vsem tistim, ki so odšli od nas, a se niso utegnili posloviti.

Zaupni dokumenti...

H gradivu »Zaupni dokumenti«, objavljenem novembra in decembra lani v »Borcu«, se je nabralo tudi nekaj pomembnejših popravkov, pojasnil in dopolnil, ki so važna za zgodovinarja osvobodilnega boja. Zato je prav, da jih objavimo.

K točki 7: Izdajalec Anton Turk se je priselil s Primorskega v Mali Nerajec v Beli krajini in že od vsega početka ovajal Italijanom. Najbrž že v septembru 1941 je na njegovem domu nanj streljala trojica belokranjskih partizanov iz taborišča pri Kozlovem zdencu nad Tančo goro, pa se je ovaduh le ranjen zatekel k Italijanom in oblekel njihovo uniformo.

S Francetom Špeharjem iz Gorice pri Sinjem vrhu je bil ubit po izdajstvu Antona Turka tudi Miha Mukavec, doma s Hriba pri Špeharjih. Franc Špehar je bil že dolgo pred vojno komunist in splošno priljubljen političen delavec v Beli krajini, medtem ko vzroki umora Mukavca niso pojasnjeni.

»Čisto gotovo je Turk vodil Italijane pri napadu na partizansko taborišče 22. novembra 1941,« poroča k tej točki Zaupnih dokumentov... še novinar Peter Romanič, ki je bil leta 1941 sam pri belokranjskih partizanih. »Vendar to ni bila baraka v Miklarjih, pač pa že omenjeno taborišče pri Kozlovem zdencu, kjer so se zadrževali partizani do odhoda proti Bučki. Ostali so tam (pri Kozlovem zdencu) samo štirje ali pet, nekaj pa se jih je vrnilo menda od tistih, ki so preživeli pokol na Lazah. Partizani niso imeli tu nobene barake, pač pa samo šotore, le kuhinja je bila iz nekaj bukavih plohov, vendar le streha. Bil sem v taborišču in vem to dobro...«

Sodim pa, da je za taborišče povedal Italijanom na Lazah ujeti mlad partizan Korelec iz Črnomlja, Turk pa je bil gotovo zraven pri napadu. Takrat niso ujeli nikogar, čeprav je bil velik sneg. Neki partizan je pobegnil brez enega čevlja, ki ga imam doma shranjenega za muzej, prav tako tudi ostanek razbitega kotla, nad katerim so se Italijani tudi znesli.

Drugi dan po tem napadu, to je v nedeljo 23. novembra, so Italijani pridrveli iz Črnomlja v Dolenjo Podgoro ter aretirali dva člana rajonskega odbora OF, Pavla Friceja in Ivana Vajdetiča... Italijani so iskali še nekoga tretjega — to sem bil jaz,« poroča Peter Romanič dalje — »vendar niso vedeli imena... Ljudje so trdili, da sta bila Korelec in Turk z Italijani v uniformah, ko so aretirali Friceja in Vajdetiča. Frice je še danes živ, Vajdetič pa je padel na Primorskem. Pripominim lahko še, da je Turk osebno dobro poznal Vajdetiča, ker je pri njem delal kot pleskar. Kam je izginil pozneje, nisem nikoli zvedel. Trdili so, da je bil pozimi 1941/42 s skupino Belokranjcev v zaporu v Črnomlju in v Ljubljani.« — Tovarišu Petru Romaniču iskrena hvala za pojasnilo.

Mirko Martinšek iz Kanižarice pri Črnomlju je bil pri prvih belokranjskih partizanih pri Kozlovem zdencu. Doslej je veljalo mišljenje, da se je po uničenju belokranjske čete na Gornjih Lazah Italijanom sam predal (sam ni bil takrat na Gornjih Lazah). Resnica pa je, da

je Martinšek nato v italijanski uniformi spremljal s Turkom Italijane na njihovih pohodih. Po italijanski kapitulaciji je bil ubit.

K točki 10: Ivan Brulc, ki je s svojo izdajo zakrivil partizansko tragedijo na Gornjih Lazah, je bil doma s Plemberga. Ko je prišel njegov zločin na dan, je zbežal menda v Italijo in se ni več vrnil.

K točki 11 g: Drugi dan po prvem partizanskem napadu na Zužemberk, 27. marca 1942, so zajeli Italijani, ki jih je vodil najbrž tudi izdajalec Jože Germ (odkod doma?), na poti s Frate v Globodol dijaka Maksa Petriča, Sava Groma, trgovskega pomočnika Alojza Šprajcerja, vse tri iz Novega mesta, pekovskega pomočnika Alojza Potočarja iz Mirne peči in še nekoga, ki se je pridružil partizanom šele prejšnji dan, ob napadu na Zužemberk. In ga ni še nihče poznal (kdo bi vedel zanj?). V Globodolu so jetnike privezali k jabanam, jih mučili in pobili. Posebno so trpinčili Sava Groma, ki je nosil rdečo sokolsko srajco. Tam so jih tudi prav plitvo zagrebili. (Drago Suhi-Liko.)

Kurir Tone Kukman je padel v resnici že teden dni poprej. Dne 19. marca 1942 se je na poti z Gornjancev na Ostri vrh ustavil še doma na Gradenju pri Bili cerkvi in nato brez sledu izginil. Niti domači niti partizani niso nikoli slišali, kaj se mu je zgodilo.

K točki 14: Poročilo, da je prejel Karel Suhi 1. maja 1942, leta 200 lir za reševanje utaplajočega se italijanskega vojaka Privitera iz Krke je lažno, ker je bil Karel Suhi že od 9. marca pri partizanih. — To ni edini primer, da je laški oficir s ponarjenim poročilom poneveril nekaj sto lir. Težko pa je reči, ali je bil major B. Mirabella sam goljuf, ali pa le naivna žrtev premetenejšega človeka.

K točki 15: Tudi za »konfidenta Emilija« je bilo mogoče nesporno dokazati, da ni šlo za nikakega konfidenta, marveč za človeka, ki je bil 31. maja 1942, ko naj bi po italijanskem poročilu dobil nagrado za izdajo partizanskih položajev, že več kot poldrug mesec pri partizanih daleč od Novega mesta in da je povsem izključeno, da je bil konfident.

K točki 23 in 30: Novinar Dolenjskega lista, Peter Romanič, poroča: »Ob italijanski kapitulaciji so interniranci (na Rabu) ujeli Mohorja zaradi svinjarji, ki jih je počenjal v taborišču ter ga obsodili na smrt. Smrtno kazen mu je prebral v imenu OF Jože Fortun iz Domlja 6 pri Vinici in bil navzoč pri ustrelitvi. Fortun mi je še pred nekaj leti kazal tudi Moharjeve dokumente in denarnico.«

K točki 25: Jože Zupančič ali »agent Stanko«, ki je poleti 1. 1942 izdal Italijanom partizane na področju Škocjana, je bil cerkovnik pri škofjanski podružnici v Zloganjah. Po vojni je umrl, star okoli 55 let.

K točkam 33—39: Iz poročila Antona Smoleta iz Dolenjih Selc, sedaj občinskega sodnika za prekrške v Trebnjem, povzamam: Jože Spec, Ivan Barle, Lojze Trunkelj, Anton Hribar, Alojz Frolja, Franc in Janez Trlep so 7. septembra 1942 služili v vaški straži bele garde na Rožempelju in tedaj ujeli tri par-

Godba VII. korpusa na čelu povorke I. brigade VDV na poti v Dolenjske Toplice, kjer so 30. decembra 1944 odlikovali najboljše borce iz te brigade

tizane. Zaprli so jih in jih za 300 lir izročili fašistom v Trebnje. Vsi imenovani so padli kot domobranci, razen Antona Hribarja, ki živi sedaj v Kanadi, in Franca Trlepa, ki je bil za svoje dejanje leta 1945 obsojen na 18 let zaporu s prisilnim delom ter se je po petih letih vrnil domov. Omenjeni legisti so zajeli in izročili okupatorju najprej partizana Alojza Miklavčiča iz Velike Loke, kasneje pa še tri nezname partizane, medtem ko je četrti, Franc Korelec iz Velike Loke, ušel in pozneje padel nekje kot partizan.

Legisti Jože Spec, Ivan Barle, Lojze Trunkelj, Anton Hribar in Franc Trlep so bili doma iz Dolenjih Selc, Alojz Frolja z Rožempelja, Janez Trlep pa z Babne gore (pošta vseh treh krajev je Dobrič). Ker v decembrskem »Borcu« ti kraji še niso bili označeni, so povsem neosnovano začeli ljudje sumiti omenjenih zločinov brata Franca in Janeza Trlepa iz Orlake. Toda Franc Trlep iz Orlake je v resnici sodeloval s partizani že vseskozi od leta 1942 in je še sedaj odbornik občinskega LO v Zužemberku in OLO v Novem mestu ter član SZDL in ZB. Njegov brat Janez pa je celo spomenihar in je bil vsa leta v partizanih. — Antonu Smoletu hvala za pojasnilo, da bodo ljudje poznali prave krivce.

K točki 48: Italijanski vir je napravil tudi Jožetu Pečariču težko krivico in povsem ponaredil sliko o obleganju Ostriže na Zumberku, pri čemer si je italijanski obveščevalni oficir zopet prisvojil 500 lir iz blagajne obveščevalne službe.

Po pismeni izjavi ključavničarskega mojstra v Metliki, Alojza Cvelbarja, so takrat, v oktobru 1942, zahtevali karabinerji od njega 16-letnega vajenca Jožeta Pečariča za pot na Ostriž. Ko je mojster to odklonil, so karabinerji Pečariča s silo odgnali na svojo postajo, kjer so ga z grožnjami prisilili (tolmačila je neka

ženska, domačinka), da je moral iti na Ostriž s kolesom, ki so ga Italijani prav tako po sili vzeli iz mojstrove delavnice. »Glede kake nagrade pa ni bilo nobenega govora, temveč samo prigovarjanje in grožnje ... To izjavo lahko potrdim, če je potrebno, tudi s prisego pred sodiščem,« zaključuje mojster Cvelbar. Pečariču so grozili z interniranjem in s požigom doma v Curilah.

Pa tudi poročilo o obleganju Ostriže je ponarejeno. Saj ni slišal Pečarič na vožnji po cesti tja in nazaj v resnici nobenega strela niti videl nobenega partizana. Ostriž je bil pač otok na osvobojenem Zumberku, kamor se takrat ni upal, četudi je bil popoln mir, noben Italijan iz Metlike, v poročilu pa tega ni mogel povedati.

Jože Pečarič je že štiri mesece pozneje, 17. februarja 1943, ušel iz zamrežene in zastražene Metlike v partizane, se vse do konca kot vodnik in mitraljezec pogumno boril v Tomševici in VDV brigadi, bil dvakrat ranjen in dočakal konec vojne kot 60-odstotni invalid.

K točki 67 in 71: Pri zaslišanju po vojni je beli voditelj petih občin ob srednji Krki, Franc Pregelj, tudi sam priznal, da je imel svojo mrežo obveščevalcev, ki so delali za italijanski 24. polk v Sentjerneju in da je tudi sam dobil za ovaduštvo od Italijanov dvakrat po 500 lir. Dobesedno pravi sam tudi: »Poročali so (Ignac) Gorenjc iz Dolenjske Vrhpolja, (Franc) Škof iz (Gornjega) Vrhpolja in Bratkovič iz Vratnega. Podatke teh ljudi sem včasih tudi sam odnesel na (italijanski) štab. To sem vršil vse do kapitulacije Italije. Za to delo sem dobil dvakrat po 500 lir. Včasih je tudi oficir iz italijanskega štaba prišel k meni v pisarno po podatke.« (iz listine K 1001/45/2 novomeškega okrožnega sodišča od 11. oktobra 1945.)

Ivo Pirkovič

„Smrt sama ni težka...“

ČUDOVIT jesenski dan je bil, ko se je po betonski cesti na Gorenjskem pomikala kolona avtomobilov. Stražniki v starih jugoslovanskih uniformah, med njimi jetniki, na zadnjem avtomobilu pa neprestano vreščéči in zadirčni esesovec Simon. Je že tako, da najdeš v naravi izrazita nasprotja, ki se ti zde kar neverjetna, pa vendar so. Tako je pravzaprav ta črna kolona kazila lepoto tiste lepe jeseni in žarečih gora s sneženimi vrhovi. Čutili smo, da so gore prav tako žareče, kot so bila žareča srca naših fantov — partizanov, ki jih nismo videli, ampak le čutili.

Kolona je zavila v vas. Zavore na avtomobilih so zaskripale in obstali smo pred nizkim, temnosivim, z mahom pokritim zidom: Begunje. Zloglasne Begunje! Stisnilo nas je pri srcu. Zdelo se nam je, da stojimo pred pokopališkim zidom in da bomo zdaj stopili na tisti prostor nemotenega miru. Star zaljen zelenec — imel je nekaj srebra na ramenih in kapi — nas je sprejel z zaničljivim izrazom: »Ho, ho, ho ho! Sami gospodje! Kaj takega pač še ni bilo pri nas v gosteh! No, počutili se boste kot doma!« V isti sapi pa že ledenomrzlo prusko povelje: »Mirno! Naprej, marš!« In smo šli. Zelenci, ki so bili prosti, so nas ogledovali, njihove oči pa so posebno merile višino naših prs. Najbrž so se že veselili, da bodo lahko puške držali lepo ravno. Na stopnicah v poslopju nas je objel čuden mir. Le tikta-

kanje velike stenske ure nam je povedalo, da teče življenje tudi v tej hiši smrti.

V nadstropju so nas razvrstili. Vsakdo je moral imeti pred seboj odprt kovček ali nahrbtnik, iz katerega si je zeleni debeluh jemal to, kar je rabil ali pa si je pozelel.

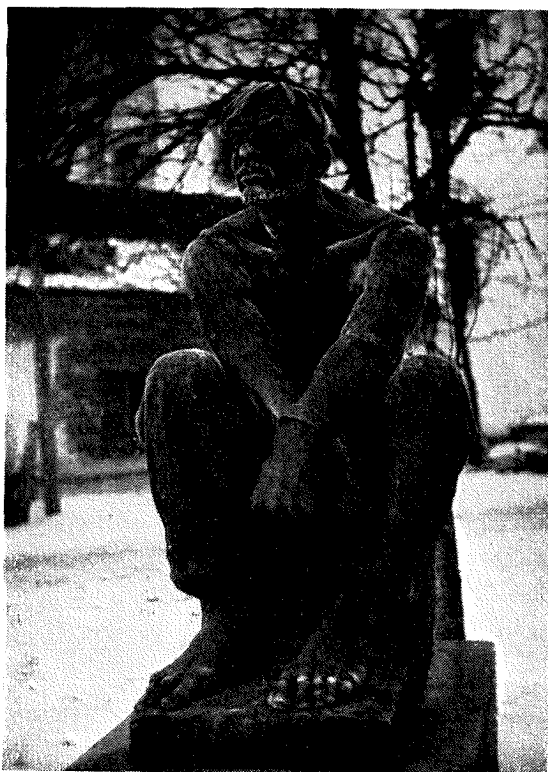
Tudi njegovi pomočniki so vneto brskali po naših stvareh in odnašali, odnašali.

»Pozor! Kdor bo kaj skril, bo ustreljen!« Tako radi so uporabljali to frazo naši gostitelji. Smrt tujega človeka je bila zanje le »najmodernejša družabna igra«. Osebni pregled, nekaj udarcev, če so našli skrito cigareto, pruska telovadba, pa spet osebni pregled. Nezaupljivi so bili. To je trajalo dve uri. Potem pa spet jednolika povelja in spravili so nas v Belegschaft (sobo). Troje med seboj povezanih sob je napolnila naša kolona. Najprej začudeno ogledovanje sob,

iskanje skrivališč za stvari, izbira primerne kvadrature tal — postelje, nato pa se je vsakdo zatopil vase in premišljeval. Krvavordeče sonce je obsijalo okna naših sob, ko se je razširilo med nami skrivnostno šepetanje. Kot bi mignil, so se začeli ljudje pririvati in vsakdo je hotel priti prvi v sobo 8. Tam je bilo nekaj groznega, skrivnostnega. Tudi meni se je posrečilo priti do tja. Prijatelj je nemo pokazal na vrata. Stopil sem bliže in bral:

»Smrt sama ni težka,
le misel na smrt je težka.«

Vrnil sem se v svoj kot ves tih. Misli so

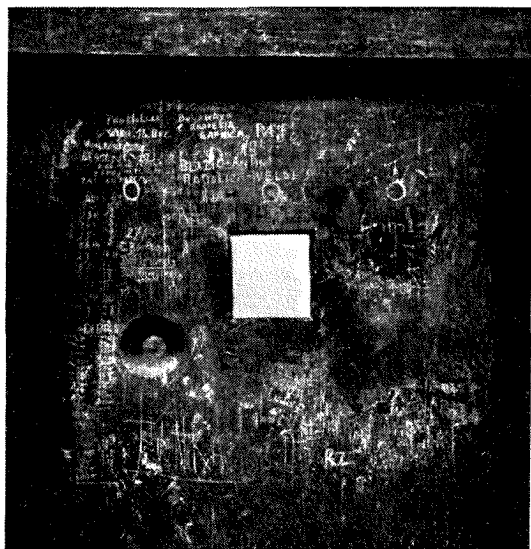
mi begale po glavi in se ustavile ... To je vendar napisal človek, ki je bil v tej sobi in je tu čakal, čakal. Že sem ga videl: razmesarjen, krvav, žejen, nemočen — kultura zelencev! Razumel sem ga, da mu smrt ni bila težka.

Zdramil me je surov strazarjev glas: »Mir! Čas spanja je tu!« Ta klic pa je zbledel ob misli: »Bo tudi po meni ostala beseda na vratih?!«

Slika spodaj: Begunje, napisi na vratih celice številka 8.
Slika spodaj desno: Begunje, hodnik pred celicami smrti

Napis na vratih v celici 8: »Tovariši, maščujte nas!«

Megla in belogardisti

S PRIJATELJEM Borisom sva sedela v naslanjačih in puhala v zrak modrikast cigaretni dim. Kdaj pa kdaj je Boris pogledal v že dokaj zakajeni sobi oljnato sliko, ki je visela na zeleni steni. Prikazovala je kos furlanske nižine, kakršno smo videli izza žic taborišča. Za ožganim, od vročine puhtečim poljem je umetnik, sam interniranec, v ozadju

naslikal z rahlimi sivimi barvami prve vinske gorice, ki so se položno vzpenjale iznad obsežne ravnine.

»To bo Krminska gora,« je pripomnil Boris.

»Da! Se spominjaš, kako smo jo zaverovano gledali izza žic?«

»Za nas so prvi hribi, ki smo jih videli iz Gonarsa, pomnili prostost.«

»Ta podoba mi je spomin na tiste čase. Sicer včasih pre-mišlujem, če je pametno, da visi v sobi in me spominja na tiste prekleto dni, ko smo mladi, lačni in brez haska veneli v taborišču. Zdaj je sicer že minilo toliko let, da mi več ne obuja zlih spominov, in končno sem se je že tako privadil, da mi pravzaprav pomeni isto, kot vsaka druga pokrajinska sli-

Jutro v baraki 4

(Gonars 1943)

*Se je mrak. Le skozi tanke špranje
v curku drobnem dan kaplja v barake
in obseva zmučene obraze,
kot bi smrt namerila med nas korake.*

*Smrad po znoju skoraj že mrtvakov
se med pogađe kot pes zaganja,
kakor mora lega na telesa,
zmučena od večnega čakanja.*

*Se je mrak. Le skozi tanke špranje
v curku drobnem dan kaplja v barake,
čisto tiho, plaho, da ne zmoti
v spanju zmučene mrtvake.*

ka.« Nato je Boris še bolj pozorno ogledoval sliko.

»Če bi bili ti hribi naslikani bliže, bi dejal, da so obronki Gorjancev. Tudi tako je dosti podobnosti!« je pripomnil.

Zatem se je mimogrede zagledal v mlade vrbove mačice, ki so bile pred nama na mizi v rjavkasti vazi.

»Tako je bilo tudi tedaj! Kot da sem pod Gorjanci... Celo mačic se spominjam! Kdaj je bilo že to? Ob koncu mile zime predzadnje leto vojne. Naš bataljon je bil razporejen po vaseh na severnih obronkih Gorjancev. Se še spominjaš? Lepo je bilo pravzaprav tedaj! Bil sem še zelo mlad in, saj si me poznal, neugnan...« je zamišljeno pristavil.

»Ti,« mi je posmehljivo dejal, »si bil menda na Javorovici, malo više, za vsak primer. Vojni dopisnik. Jaz pa sem bil s četo nekoliko niže, na Banu.« Boris je zopet pogledal oljnato sliko, pa sive vrbove mačice, ki so bile obdane z rumenimi, nežnimi prašniki. Vedel sem, da nekaj zadržuje v sebi, da se nečesa živo spominja. Tako živo je vzplamtel spomin v njem, kot ogenjček, ki ga je pravkar izvabil iz vžigalnika. »Kaj je bilo?« sem ga priganjal.

*

»Nekega dne v mesecu februarju leta 1944, da, tedaj je bilo to, sem se spustil iz vasi

po pobočju Gorjancev navzdol,« je pričel pripovedovati. »Komandant mi je naročil, naj preskrbim za bataljon nekaj prašičev. Saj so ti kraji še v vojnem času bogati,« je pripomnil. »Ne vrni se praznih rok! Spotoma pa s četo še malo prestraši bele v Kostanjevici! A ne hodi preblizu, saj tako ne boš mogel z nekaj borci dosti opraviti! Le da v svoji postojanki ne bodo tako mirni in se počutili povsem varni!«

»Bom,« sem odgovoril.

Ti veš, da tisto zimo nismo posebno stradali. Bilo je kruha in vina. In tudi svinino smo poznali. Tako pozneje nismo več živeli! Napotili smo se torej v nižino. Ob mraku smo bili že daleč, ponoči pa sem se potikal s četo po vaseh skoraj povsem na ravnini, a še vedno ob vznjoju Gorjancev. Vedeli smo, da je nekaj domačinov iz tistih vasi prešlo v belogardiščne postojanke. Tistim družinam — bile so povrh tega skoraj vse premožne — smo med prerekanjem in prerivanjem v temni noči vzeli nekaj prašičev. Bilí so kar čedni!

Naj občutijo njihove družine, kaj se pravi imeti belogardista v hiši,« sem se takrat pridružil.

No, to je bil šele začetek. Mraz je ponoči kar nekam močno pritisnil. Toda ko smo

lovili po hlevih prašiče, smo se pošteno segreli. Nekaj smo jih že prijeli in tudi umirili. Zato sem zapovedal borcem, naj jih natovorijo na kmečki voz in jih napotil nazaj proti Banu. Že prej sem si izbral pet pripravnih in zastavnih mladih fantov in jim zdaj velí naj gredo z menoj. Niso se cbotavljali. Ostali so se takoj vrnili prek sadovnjakov in gozdov v zavetje Gorjancev.

*

S temi petimi fanti sem nadaljeval pohod vzdolž Gorjancev v smeri proti Kostanjevici. To mestece, saj sam veš, kot da ni poznalo partizanov! Beli so se v njem nenehno šopirili. Nj vredno, da bi govoril! Skratka, počutili so se kot ptički v varnem gnezdecu, saj jih že dolgo nismo nadlegovali.

Bilo je že skoraj jutro, ko smo dospeli, kot smo sodili, že v bližino mesta. Težka strojnica je opletala na edini muli, ki nam je sledila. Žival in nekoga mladelega partizana smo pustili ob robu gozda, potem pa smo se odpravili s strojnico in jo razstavljeno nosili po vijugasti poljski poti dalje. Še danes se spominjam, kako so ob tisti kolovozni poti pozibavale v pozdrav vrbove mačice.

»Hudiča,« je nekdo pripomnil in prekinil verigo mojih nič kaj borbenih misli, saj gremo naravnost v Kostanjevico!

»Res smo prišli že nekam daleč,« sem mu odgovoril in

MIHA KLINAR:

V mreži mesečine

*Bele krpe snega.
Mesec sveti z neba.
»Za oblake,
mesec, se skrij!«*

*Dobra, dobra tema,
v svoje naročje nas skrij!
Mesec lahko nas izda,
mesec nas vse pogubi.*

*Strme, strme poti...
Nad njimi mesec vesla,
nad nami mesec vesla,
kot ribič nas v mreže lovi.*

se oziral naokoli. Vidljivost je bila neznatna. Brez odlašanja sem razporedil borce po nizkem gričku ob poti. S tem nisem imel dosti opravka, saj nas je bilo zares malo. Sam sem postavil na tla težko strojnico in se vgnездil na primerno mesto, mitraljezcu pa velel, naj bo za vsak primer blizu mene. Cev strojnice sem naravnal proti Kostanjevici.

„Malo jih bomo prestrašili, nato pa se bomo vrnili,“ sem dejal borcem.

„Streliva bo zadosti,“ me je opomnil pomočnik mitraljezca, ki je premražen čepel zraven mene.

„Vse ne bomo smeli porabiti,“ sem mu odgovoril.

Ždeli smo v megli in oprezali. Ne vem, kako dolgo smo tako poležavali na šatorskih krilih, kdor ga je pač imel, in opazovali okolico. Toda kaj, ko v megli nismo videli pred seboj dlje kot slab lučaj. Slišali smo le udarce stolpne ure kostanjeviske cerkve.

*

Tako blizu mesteca ob Krki v vojnih letih še nisem bil. Tudi tedaj ne, preden se je v jeseni trinštiridesetega leta pričela nemška ofenziva. Najbližja naša četa je bila oddaljena od nas nekaj ur hoda, mi pa smo bili globoko na ozemlju, ki ga nismo mogli proglasiti za osvobojenega. In tako malo nas je bilo, samo pet. Samo pet...

Zdrznil sem se, ko sem to premišljeval. Komendant mi je naročil, naj vzamem s seboj borce vse čete. Kaj mi je, vraga, šinilo v glavo, da sem se zadovoljil s petimi! No, da bi bili bolj gibki... Toda ta gibkost, ali elastičnost, kot smo temu pravili, se mi je v hipu zadelala zaradi skromnega števila borcev pretirana.

V tem so me vznemirili človeški glasovi, ki so prihajali od vseh strani in se med seboj prepletali. V hladnem jutru so še močnejše udarjali na ušesa. Pričela so se vrstiti neka povelja: Na levo, na desno! Naprej, nazaj, v strelce!

„Prokleta,“ se mmmrral pri sebi in se pričel ozirati naokrog. „Saj smo obkoljeni! Fantje, ali slišite?“

Seja Izvršnega odbora Osvobodilne fronte na Stražnem vrhu pri Črnomlju, spomladi leta 1945

Nameraval sem tem pesjanom v zelenih uniformah malo zagosti, zdaj nas bodo pa oni kar žive polovili. Kje je sedaj moja četa, jaz, neprevidnež, šel sem naravnost v past. Nadejal sem se, da nas bo megla ščitila, sedaj pa...

Z roko sem dajal fantom znake, naj se čim tesneje priležijo k zemlji in zaklonijo.

Povelja so se vrstila še naprej, zdaj glasneje in bolj odsekano, zdaj zopet tiše. Oprezal sem in pričakoval, od kje nas bodo napadli. Pograbil sem samokres in ga krčevito držal v roki.

Megla se je pričela počasi dvigati. Pred nami so se začele gibati zelene postave, se razporejale, korakale, zastajale, se razkropile v strelce in zopet zbrale v skupine. Strmel sem vanje kot v kake prikazni.

Moji fantje so postali nemirni. Bil sem skrajno nezaupljiv do svoje okolice. Megla pa se je vse bolj redčila. Kostanjevica se je že rahlo svetlikala. Opazil sem tudi modro Krko, ki se je plazila ob bregovih. Vzdožj reke se je premikal čoln, nekoliko nižje je bilo videti lesen most, skupino hiš in nekaj ljudi, ki so posamič hodili ob hišah.

Vendar sem se ob tem, za mene nenavadnem pogledu, prenesto oziral tudi nazaj, saj bi bila dva oborožena moža zadosti, če bi se nam približala, da bi nas poklala in

zmetala bombe naravnost v nas...

Toda hkrati sem se tudi vedno bolj zavedal, da se belčki nekaj lučajev pred nami vežbajo.

„Hudiča, vadite, da bi ob prvi priliki udarili na nas!“

„Vadijo,“ je hkrati pripomnil tudi sosedni borec.

V zaledju se mi ni zdelo kljub tej sliki preveč varno. Zakamufilirali smo se in čakali, da se megla še bolj razredči, ta pa se je zopet od neke pripodila in znova zakrila ravnino pred nami. Ta čas sem hitro izkoristil in bolje razporedil borce. Ni trajalo dolgo, da se je počasi povsem porazgubila in tedaj sem še jasneje videl, kako se beli vadijo v skupinah.

Napetost v meni je narasčala. Njihov nadrejeni je pričel dajati znak za zbor.

„Fantje, zdaj bomo pa udarili!“ sem hitro odločil. „Toda ne streljajte, dokler ne bom spustil rafal!“

Vrgel sem se s pomočnikom mitraljezca k strojnici, toda v tem se je nekemu borcu sprožila puška. Brž sem še sam pritisnil na gumb in svinčenke so se vsule iz cevi. Nekam previsoko sem odmeril prvi rafal. Naravnal sem v naglici cev in spet sprožil. To pot so krogle dobro udarjale. V hipu je ležalo nekaj sovražnikovih vojakov na tleh in se valjalo po zemlji. Ostali so brezglavo

tekali na vse strani ter iskali pripraven prostor, kjer bi se lahko skrili. Moji dečki pa so posamič s puškami lovili pripravne tarče. Noro sem pritiskal na gumb, pomočnik pa mi je podajal polnilce s strelivom. Belim so odpovedala vsa povelja, ki so jih še pred dobro minuto tako rezko in važno izgovarjali. Nekateri so se zatekli h Krki, toda reka je bila nekaj visoka in beli so ob bregu našli malo pripravnega prostora.

Se vedno sem sipal svinčenke po vežbališču vsepovsod, kjer se je kaj zganilo in gibalo. Po reki je tik ob bregu nekdo priveslal previdno s čolnom, da bi naložil tamkaj skrite belogardiste in jih prepeljal na nasprotni breg. Udaril sem po čolnu. Zdaj se je skril še čolnar.

Z nasprotni strani ni počil niti en sam strel. Vsi so se tiščali pri tleh. Toda moj mitraljez je bil že dokaj razgret in strelivo sem hitro trošil.

Z nasprotnega brega Krke so v tem prifrčale prve mine. Razpočile so se daleč za nami. Zdaj, sem si dejal, se bo začel ples! Moji fantje so menjavali položaje in tako nam je menda uspelo ustvarjati videz, da nas je kar dosti...

Mine so vedno pogostejše treskale za nami, toda še vedno daleč v sredo gozda. Naša kratka razdalja do vežbališča nas je nekam dobro ščitila, kajti bržčas niso mogli verjeti, da smo se približali na tako razdaljo njihovi postojanki.

„Še dva šaržerja,“ me je opomnil pomočnik.

„Nehali bomo,“ sem takoj odločil.

Z roko sem pomahal borcem. Počilo je še nekaj posameznih strelav, zatem pa smo se naglo zgubili po vijugasti poti nazaj v isti smeri, od koder smo prišli.

Treskanje min nas je še nekaj časa spremljalo, vendar so se razletavale precej daleč proč od naše poti. Za robom gozda nas je partizan, ki je stražil mulo, nestrpno pričakoval. Nadel smo brž strojnico živali na hrbet in odrinili.

Pa se nismo napotili takoj v četo. „Ne,“ sem nagovoril borca, „ne gremo takoj nazaj.“

Malo se bomo še okrepili s kakim mesom in vinom! Sicer pa, fantje, to nam je kar nekam uspelo!”

V nekem zaselku smo se ustavili in postavili stražarja na primerno mesto. Želodce smo si res napolnili z gnatjo in napili dobrega vina. Malo je bilo sicer kislo, a se je k mesu dobro prilagalo. Cviček pač!

„Malo se bomo še oddahnili, fantje!“ sem jim obljubljal.

„Samo, da nas to pot domobranci ne presenetijo,“ je pripomnil nekdo.

„Ne bodo! Sicer pa je to odvisno od nas. Stražar naj dobro opreza na vse strani!“ sem naročil.

Zaspani borci so potem, ko so se dobro okrepčali, lenobno dremali. Tudi jaz sem krepko zaspal na prisojni strani kmečke hiše na klopi v februar-skem, že kar toplem soncu. Mula je kdaj pa kdaj s svojim glasom izdajala, da je v zaselku »vojaška«, sicer pa je bilo mirno.

*

V zgodnjih jutranjih urah naslednjega dne so beli od vseh strani obkolili hišo, v kateri smo se zadrževali, in pozivali k predaji. Nihče jim ni odgovoril... O polnoči smo bil namreč že na Banu.

To nam je naslednjega dne povedal — naš obveščevallec...«

Ciril Šter

Zračni napadi na železniško omrežje v Sloveniji

FOTOGRAFIJA, objavljena med tem prispevkom, nam je — ko nam jo je izročil tovariš Fortič iz Ljubljane — nehoté narekovala, da bi pobrskali po arhivih in ugotovili, kolikokrat je naše partizansko letalstvo bombardiralo ljubljanski kolodvor, to eno izmed najbolj pomembnih železniških vozlišč za okupatorja. Še več! Da bi hkrati zapisali, kolikokrat je bilo bombardirano železniško omrežje v Sloveniji. Tovariš Danilo Delkin, pomočnik šefa železniške postaje v Ljubljani, je naši prošnji ugodil in je iz prometne knjige izpisal datume bombardiranj železniškega kolodvora v Ljubljani ter podatke o letalskih napadih vzdolž prometnega omrežja Ljubljana—Trst oziroma Zagreb—Trst. Ti napadi so naraščali, ko se je bližal konec vojne, oziroma vzporedno z zaključnimi operacijami naših enot. V eni prihodnjih številčk pa bomo priobčili tudi podatke o sabotažnih akcijah in diverzijah naših enot na železniško omrežje v Sloveniji.

19. XI. 1944 — Ob 14.30 se pojavi nad železniško postajo v Ljubljani 6 letal, ki začno z mitraljezi obstreljevati postajno poslopje. Strelji poškodujejo streho perona in streho na tovornem skladišču. Poškodovanih je tudi nekaj vagonov. Letala mečejo fosforne lističe, ki povzročijo v vagonih požar.

5. II. 1945 — Ob 15.05 bombni napad na ljubljanski kolodvor in kurilnico. Letala odvržejo 6 bomb in po nesreči povzročijo štiri žrtve. Mrtvi so vlakovodja Le-

skovec z ženo in hčerko ter uradnica iz kurilnice. Letala poškodujejo kurilniško poslopje, tirne naprave na tovornem kolodvoru in več vagonov z živim žem.

8. II. 1945 — Letalski napad na postajo Ljubljana. Odvržene 4 bombe. Poškodovane tirne naprave in stroj na prvem tiru.

20. III. 1945 — Letalski napad na postajo in kurilnico Ljubljana. Poškodovanih 9 lokomotiv in 27 voz. Polni zadetek v pisarno »Bahnschutz policije« na bivšem

vrtn kolodvorske restavracije. Poslopje popolnoma uničeno, ubita dva organa nemške policije.

26. VIII. 1944 — Zračni napad na borovniški viadukt. Poškodovane brzojavne in telefonske linije ter vodovodne cevi, ki so bile speljane po viaduktu.
26. VIII. 1944 — Bombardiran Štampetov most med Verdom in Logatcem.
27. VIII. 1944 — Iz zraka napaden potniški vlak št. 612 med Brezovico in Borovnico. Poškodovana ena lokomotiva.
27. VIII. 1944 — Zračni napad na tovorni vlak 662 med Planino in Rakekom. Letala so vlak le obstreljevala.
29. VIII. 1944 — Ponoven napad na borovniški viadukt, ki je bil laže poškodovan.
29. VIII. 1944 — Letala napadejo tovorni vlak 92781 in uničijo stroj.
29. VIII. 1944 — Ista letala napadejo vlak 9159 v Pivki in uničijo lokomotivo.
29. VIII. 1944 — Letala obstreljujejo tovorni vlak 661 med premikom na postaji Rakek.
29. VIII. 1944 — V Logatcu napaden vlak 92721. Uničeni dve lokomotivi.
29. VIII. 1944 — Zračni napad na okoliš postaje Rakek. Poškodovan oklopni vlak.
18. IX. 1944 — V Zalogu napaden vlak 624. Uničena ena lokomotiva.
26. IX. 1944 — Napad na borovniški viadukt. Manjše poškodbe.
1. XI. 1944 — V Borovnici napadena vlaka 615 in 92706. Manjše poškodbe na vagonih.
11. XI. 1944 — V Polju letala napadejo eno lokomotivo in vlak 624. Lokomotivi poškodovani.
5. XI. 1944 — Letala napadejo novomeško železniško postajo s štirimi bombami. Pri tem poškodujejo postajno poslopje, tirne in več vagonov.
18. XI. 1944 — V Lukovici napaden mešani vlak 8032. Poškodovana ena lokomotiva in cisterna z vinom.
19. XI. 1944 — Ob 14.40 na postaji v Šiški poškodovani dve lokomotivi. — Na postaji Ljubljana-Rakovnik napaden potniški vlak 9214. — Na postaji Verd napaden vlak 90790. Poškodovana lokomotiva in več vagonov. — V Planini napad na tovorni

Slika prikazuje bombardiranje ljubljanskega kolodvora 5. februarja 1945. Fotografiral je Marijan Fortič na balkonu v Kotnikovi ul. 19. Letala so odvrгла 6 bomb in močnejše poškodovala kurilniško poslopje, tirne naprave in več vagonov z živežem

vlak 662. Uničena lokomotiva in službeni voz.11. XI. 1944 — V Lescah pri Bledu napaden vlak 9313. Uničena lokomotiva.20. XI. 1944 — V Grosupljem napadena vlaka 9311 in 9214. Lokomotivi poškodovani.15. XI. 1944 — Med Škofjo Loko in Medvodami napaden vlak 91312. Lokomotiva poškodovana.18. XI. 1944 — V Kranju napad na vlake 870, 874 in 8703.20. XI. 1944 — V Zabnici napad na tovorni vlak 91309. Poškodovana	lokomotiva. — Bombni napad na postajo Kočevje. Poškodbe na postajnem poslopju in tirih.18. XI. 1944 — V Zabnici napaden vlak 8703.29. XI. 1944 — Zračni napad na Lavrico.26. XII. 1944 — Napad na postajo Grosuplje. Poškodovana čuvavnica št. 1, ena lokomotiva ter trije vagoni.27. XII. 1944 — Ob 11.04 bombni napad na borovniški viadukt. Konstrukcija dvakrat zadeta in deloma porušena.

26. XII. 1944 - Napad na postajo Zalog. Uničenih 150 voz, poškodovanih 500 voz in postajno poslopje.

28. XII. 1944 — Bombardiran borovniški viadukt, poškodovan gornji ustroj in parapetni zid.

26. XII. 1944 — V Beričevem napaden vlak 879. Lokomotiva poškodovana.

3. I. 1945 — Bombardirano območje borovniškega viadukta. Med Borovnico in Verdom poškodovana lokomotiva vlaka 615. — Na Verdu poškodovana lokomotiva delavskega vlaka 611/II. — Napad na Grosuplje. Poškodovana šupa in ena lokomotiva. — Med Grosupljem in Smarjem napaden vlak 9379. Poškodovana lokomotiva.

30. I. 1945 — Na Brezovici napaden potniški vlak 611.

14. II. 1945 — Štirje lovci napadejo postajo Rakek. — V Kočevju napad na vlak 9375.

17. II. 1945 — Letala uničijo na Vrhnikih lokomotivo in vagon. — V Zalogu letala uničijo 5 lokomotiv.

12. II. 1945 — Napad na mesto Kočevje. Letala odvržejo 6 bomb in zadenejo gasilski dom.

19. II. 1945 — V območju postaje Brezovica odvržejo letala tri bombe in poškodujejo železniške tise.

21. II. 1945 — Napad na Zalog. Poslopje, več lokomotiv in vagoni poškodovani.

22. II. 1945 — Tovorišče Vič napadeno s tremi bombami. Poškodovani tiri in en vagon. — Na postaji Zalog poškodovani tiri in vagoni.

23. II. 1945 — V Borovnici poškodovana lokomotiva vlaka 92721. — Napad na postajo Velike Lašče (dvakrat). Poškodovan oklopni vlak in lokomotiva oklopnega vlaka. — V Grosupljem poškodovani 3 vagoni.

25. II. 1945 — V Zalogu poškodovana lokomotiva potniškega vlaka 624.

22. II. 1945 — Med Lescami in Radovljico poškodovana lokomotiva vlaka 93304.

28. II. 1945 — Na Viču poškodovana kretnica 2 in štirje vagoni.

3. in 4. III. — Obstreljevanje proge pri Kočevju.

5. III. 1945 — V Zalogu poškodovana lokomotiva.

6. III. 1945 — Napad z obstreljevanjem na osebni in tovorni kolodvor v Zalogu.

9. III. 1945 — V Borovnici napaden tovorni vlak 27807. Poškodovani vagoni.

9. III. 1945 — Na Verdu napad na postajo. Uničeni vagoni, naloženi s senom in slamo. — Med Brezovico in Notranjimi goricami napaden vlak 7080. — Na Vrhnikih poškodovano postajno poslopje.

11. III. 1945 — Na Vrhnikih poškodovana lokomotiva.

10. III. 1945 — Na tovorni kolodvor v Zalogu odvrženih okrog 150 bomb. Poškodovani tiri in vagoni.

20. III. 1945 — Na borovniškem viaduktu poškodovane 4 lokomotive.

19. III. 1945 — V Zalogu poškodovani tiri in postajno poslopje. — Na Vrhnikih poškodovana lokomotiva.

17. III. 1945 — V Logatcu poškodovana lokomotiva.

16. III. 1945 — Napad na borovniški viadukt.

24. III. 1945 — Letalski napad na progo med Ziebičem in Ribnico. Poškodovana lokomotiva vlaka št. 9331.

21. III. 1945 — Napad na postajo Zalog. Poškodovani tiri in vagoni.

22. III. 1945 — Ponovni napad na postajo Zalog.

24. III. 1945 — Nov napad na postajo Zalog. — V Kočevju napaden vlak 9271.

23. III. 1945 — Bombardiran dovški železniški most med Preserjem in Borovnico.

25. III. 1945 — Napad na vlak 91508 med Kranjem in Zabnico.

29. III. 1945 — Bombardirana in poškodovana proga med Ljubljano in Zalogom.

31. III. 1945 — Ob 13.40 napad na postajo Verd.

31. III. 1945 — V Škofji Loki napaden vlak 878. Uničena lokomotiva.

8. in 9. III. — Poškodba proge pri Velikih Laščah.

11. IV. 1945 — Letalski napad na postajo Kočevje.

12. IV. 1945 — Letala napadejo borovniško postajo.

18. IV. 1945 — Letalski napad na vlak 9331 v Kočevju. — Na Drenovem griču napaden vlak 8032. Uničena lokomotiva.

19. IV. 1945 — V Kočevju napad na hiše poleg kolodvora.

20. IV. 1945 — Letalski napad na Grosuplje. Poškodovani tiri.

18. IV. 1945 — Med Lipovcem in Staro cerkvijo napaden vlak št. 9331.

19. IV. 1945 — Napad na postajo Ribnica.

23. IV. 1945 — Med Ribnico in Kočevjem napaden vlak 9331.

24. IV. 1945 — Napad na postajo Novo mesto. Poškodovani železniški tiri.

Kdaj je bila ustanovljena Osvobodilna fronta?

NA PREDVEČER 27. aprila 1944 smo na točki 20, to je na bazi Izvršnega odbora Osvobodilne fronte, prvič slovesno praznovali obletnico ustanovitve Osvobodilne fronte. Člani propagandnega odseka so pripravili daljši kulturni program, ki so ga izvedli na pomočju vrtače, v kateri je bila kuhinja in obednica baze. Proslave so se udeležili vsi prebivalci baze, kolikor niso bili na kakih nujnih dolžnostih.

Proslava tretje obletnice Osvobodilne fronte na točki 20 je bila nedvomno prva proslava take vrste; toda v tistem času verjetno ni bila edina. Centralno časopisje OF je poneslo pomen obletnice po vsej slovenski zemlji, tako da je do takih ali podobnih proslav moglo priti tudi drugod.

Vzporedno s proslavo tretje obletnice OF je nastal tudi problem samega datuma — 27. aprila kot dne ustanovnega sestanka Osvobodilne fronte. Ne spominjam se več, v kaki zvezi, zakaj in kdaj — zdi se mi, da je bilo nekaj tednov po naši proslavi — mi je šinilo v glavo, da sem ljudi, ki so se udeležili ustanovnega sestanka, začel spraševati, na kateri dan v tednu je bil ustanovni sestanek. Pobaral sem tudi B. Kidriča, pa mi je tedaj z neko nevoljo odvrnil: »Bregar, daj mi no mir s tem datumom!« Spoznal sem takoj, zakaj mi ni hotel o tem govoriti. O 27. aprilu kot dnevu ustanovitve Osvobodilne fronte se je nekaj tednov prej dosti govorilo. Te besede in z njimi ugotovitev datuma so s centralnimi listi šle po vsej Sloveniji. Zato v tistem času ni bilo mogoče o tem govoriti kaj več; toda v B. Kidriču opozorilo na datum kljub vsemu ni zamrlo. Jeseni 1944 se je v razpravi, ki je ostala v rokopisu »Kratek obris razvoja OF in sedanja politična situacija« spomnil tudi datuma 27. aprila: »Kot oficialni datum

ustanovitve OF je proglašen 27. april,« je zapisal. »Točen datum to najbrž ni, vsekakor pa se je ustanovni sestanek vršil zadnje dni aprila 1941, kakih 14 dni po kapitulaciji Jugoslavije.«

Kako je prišlo do 27. aprila? Ob tretji obletnici OF leta 1944 so datum ustanovnega sestanka ugotavljali po spominu. Ni izključeno, da je B. Kidrič v tej zvezi pogledal tudi na koledar, pa je tedaj morda prezrl, da je leto 1944 bilo prestopno, in se ustavil na 27. aprilu, ki ga je izračunal nazaj.

Razen z B. Kidričem sem v omenjenem času razpravljaval o 27. aprilu še z nekaterimi drugimi udeleženci na ustanovnem sestanku, toda s svojimi spoznanji nisem tedaj B. Kidriča nič več vznemirjal, čeprav me je problem zanimal kot primer, kako se ljudje lahko zmotijo, ko neke stvari ugotavljajo po spominu po daljši časovni razdalji.

Po vojni sem razgovore o datumu ustanovnega sestanka znova sprožil ob različnih prilikah, ker sem želel ugotoviti, koliko ostane trajno v človeškem spominu. Glede ustanovnega sestanka sem skoraj redno postavil kot glavno vprašanje, na kateri dan v tednu je bil sestanek, šele potem sem prešel na druge okoliščine, ki bi mogle prispevati k večji jasnosti.

Po vojni sem v zvezi s pravicami za ponatis Slovenskega poročevalca 1941 želel ponovno govoriti o ustanovnem dnevu tudi z B. Kidričem. Obiskal sem ga v Beogradu 13. maja 1949. Glede datuma ni bil tedaj prav nič več nejevoljen. Kar takoj mi je zatrdil, da ustanovni sestanek ni bil 27. aprila, temveč en dan ali pa celo dva pred 27. aprilom.

V točnost datuma 27. aprila so zdvomili tudi drugi udeleženci, T. Fajfar, dr. F. Kozak, J. Vidmar. Nekateri so bili v določanju okoliščin, ki so go-

vorile za drugačen datum, celo čisto konkretni.

Tone Fajfar mi je ponovno — prvič mi je že 1944 potrdil, da je bil ustanovni sestanek na dan, ko je bil on dopoldne v službi, popoldne pa prost. Sestanek sam je namreč bil popoldne. Po vojni se je spomnil tudi še tega, da je bil tedaj deževen dan.

Dr. Ferdo Kozak mi je na vprašanje, kateri dan v tednu je bil sestanek, odločno izjavljal: nedelja prav gotovo ni bila, za kak drugi dan se pa takrat ni mogel jasno odločiti. V članku »Nekaj bežnih spominov...« ki ga je ob petnajsti obletnici ustanovitve Osvobodilne fronte napisal za revijo »Borec« 1956 (št. 4, str. 147—149), je bil pa tudi glede tega precej jasnejši. Najprej je napisal, da je bil obveščen, da bo sestanek tega in tega dne popoldne, nato pa je zapisal: »Če me spomin ne vara, je bila tisti dan sobota.«

Konec marca letošnjega leta (23. III.) sem o ustanovnem sestanku govoril tudi z Borisom Zihlerlom. Vnaprej mu nisem povedal, o čem natančno bi želel z njim govoriti. Ko sem bil pri njem, sem z glavnim vprašanjem kar ustrelil: Na kateri dan v tednu je bil ustanovni sestanek Osvobodilne fronte? Vprašanje ga je zaradi nenadnosti spravilo nekoliko v težave. Začel je s tem, da mi je povedal, kdaj preko dneva je bil: »Sestanek je bil

popoldne ob 4. Tega se dobro spominjam.« Z odgovorom seveda še nisem bil zadovoljen. Prosil sem ga, naj mi pove dan v tednu, v soboto, v nedeljo, ponedeljek itd. Nato mi je rekel: »Nedelja ni bila, bil je delavnik ob 4. popoldne. Mislim, da je bila sobota.« Povedal sem mu, da je sobota 1941 bila 26. aprila. Začela sva se oba smejati...

Jože Rus mi je na razgovoru konec marca 1957 brez vsakih pomislekov izjavil, da je bil ustanovni sestanek na soboto, in to popoldne. Kajti še danes, če se spomni nazaj, nima občutka, da bi bil takrat prazničen dan. Na tak dan tudi ni bilo misliti, ker bi na nedeljo zaradi prazničnega dne bilo bolj mogoče računati na kake nepoklicane opazovalce. Zelo dobro se spominja, da je B. Kidrič prišel na sestanek zelo lepo oblečen (čisto nedeljsko), medtem ko drugi niso bili. Po kasnejšem priznanju je Kidrič hotel s tem poudariti pomembnost dogodka. Ko sem Rusu omenil, da je takrat po imenu šlo pravzaprav za Protiimperialistično fronto, je rekel, da je vsebinsko šlo za Protiimperialistično fronto (kakor jo je, kot vemo, razložil B. Kidrič), toda govorili so o osvobodilni fronti, ker so govorili o oboroženem uporu proti okupatorju.

Josip Vidmar mi je 1. aprila 1957 na direktno vprašanje, na kateri dan v tednu naj bi bil ustanovni sestanek, najprej odgovoril, da ali na soboto ali na nedeljo. Ko sem mu nekoliko nakazal okoliščine, predvsem da je sestanek bil popoldne, da so mi nekateri to prav odločno zatrjevali, se je spomnil, kako so posamezniki prihajali v hišo po daljših časovnih presledkih. Nato je pri-trdil, da je sestanek bil zelo verjetno v soboto, še več, da je skoraj prepričan, toda absolutno gotovo ni mogel reči. Kajti tiste dni se je on sploh držal doma in mu je prav zato po tolikem času težje odločiti o konkretnem dnevu. Drugi, ki so tedaj prihajali k njemu, so si ta dan prav zato laže zapomnili in jim je prav tako zato tudi laže govoriti o določenem dnevu. Na koncu je dodal še to, da je sestanek prav gotovo bil na soboto, če

je njegova žena bila ta dan popoldne prosta.

V zvezi z ugotavljanjem ustanovnega dne OF naj omenim še razgovor s Titom, sinom Josipa Vidmarja, ki je 1944 tudi bil na točki 20. Tit mi je že na Rogu zatrjeval, da je ustanovni sestanek bil na dan, ko je njegova mama bila popoldne prosta (da namreč ni bila v službi). Prav zavestno je trdil, da je tedaj bila sobota. Po vojni mi je marca 1957 to izjavo ponovil in dodal še, da je bil tedaj deževen dan.

Kakšne sklepe lahko napravimo na osnovi opisanih izjav?

1. Ustanovni sestanek ni bil na nedeljo in s tem ne 27. aprila, ker ta dan zanikajo vsi, celo J. Vidmar, čeprav v nekoliko hipotetični obliki.

2. Sestanek je bil popoldne. Naravnost ali posredno trdijo to vsi razen B. Kidriča, ki se o tem sploh ni izjavil.

3. Sestanek je bil v soboto popoldne. Razen pri B. Kidriču, ki se o tem ni izjavil, se na ta čas more sklepati iz izjav vseh ostalih. Iz izjav Toneta Fajfarja, Jožeta Rusa in Tita Vidmarja je ta sklep dopusten direktno, izjave dr. F. Kozaka, B. Zihlerja in Josipa Vidmarja pa ta sklep potrjujejo v hipotetični obliki.

Če na osnovi teh ugotovitev vzamemo v roke koledar iz

leta 1941, moremo videti, da je tega leta bil 27. april na nedeljo, sobota pa je bila 26. aprila. Ustanovni sestanek Osvobodilne fronte oziroma Protiimperialistične fronte, kakor je obrazloženo v razpravi »Politični tokovi in Osvobodilni fronti v prvem letu njenega razvoja« v Zgodovinskem časopisu 1951 (str. 7—86), je torej bil 26. aprila 1941.

Ali moremo ta dan vzeti kot zgodovinsko dejstvo?

V primeru s 27. aprilom, za katerega po naši razlagi ne govorimo nič, 26. aprila v bistvu vsaj nič ne nasprotuje. Mislim pa, da so izjave zanj take, da jih moremo imeti za verodostojne. Zelo zanimivo pri njih je zlasti to, da se celo hipotetične izjave, ki so bile izrečene skoraj 10 oziroma celo več kot 15 let kasneje, navezujejo na soboto. Za verodostojnost pritrdilnih izjav pa govori nedvomno najbolj dejstvo, da sta bili prvi izrečeni komaj tri leta po ustanovnem sestanku, ko ne moremo reči, da bi bil spomin nanj nujno zbledel pri vseh enako. Seveda pa pri tem, kakor pri prvem datumu, ostane dejstvo, da ga v času sestanka nihče ni zapisal in s tem definitivno zagotovil njegovo pravilnost.

F. Bregar

Izrečeno in zapisano...

O spomeniku, ki je bil postavljen, ljudje so ga gledali, niso ga pa še svečano odkrili, smo že pisali. Tedaj je bila beseda o spomeniku v Prestranku. A tudi danes je beseda o njem! Res, lani so ga svečano odkrili, vendar je dan-danes prostor okoli spomenika ne samo zanemarjen, temveč »služi« številnim drugim namenom. Da, celo za skladišče lesa in sejmische ga uporabljajo! Pa se člani Zveze borcev kregajo, ker je zdaj okolica spomenika vse kaj drugega, kakor pa je bilo predvideno po načrtu. Pravijo in zahtevajo celo, naj bi občinski ljudski odbor v Postojni z nekakšnim odlokom dočutil okolico spo-

menika. Pa vendar — to je čisto odveč! Zakaj če bi dokončali drugo fazo načrta za spomenik, se pravi, če bi prostor okoli njega uredili v park, zasadili drevesca — nikoli več ne bi okoli spomenika postajali vozniki niti ne bi sejmarili na tem prostoru. Toda — treba je bili odločen! Administrativni ukrepi pa so v tem primeru odveč!

Nekaj podobnega je tudi s spomenikom v Postojni, ki stoji ob glavni cesti. Še dan-danes nihče ne ve — kdo ga upravlja, ureja, oskrbuje. In tak, kakršen je danes, predvsem pa okolica spomenika, ni nikakor v čast članom Zveze borcev v Postojni!

B. A.

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

»BORČEVA« ZGODOVINSKA ANKETA:

Kaj hranijo muzeji narodne osvoboditve?

Kot sedmi je na vrsti Oddelek NOB v Mestnem muzeju v Celju, ki je na našo anketo o muzejih odgovoril z nekaj splošnimi podatki o ustanovitvi in delovanju ter o muzejskih zbirkah.

PO TEH podatkih povzema-mo, da je bil Oddelek NOB v Celju odprt 27. aprila 1951 kot eden prvih tovrstnih oddelkov na Štajerskem. Do leta 1955 je bil ta oddelek brez kustosa. Zaradi pomanjkanja prostora je ostal do danes takšen, kakor je bil ob otvoritvi. Oddelek NOB ima le en prostor v velikosti 11 × 9 m in ima potemtakem najmanjšo površino izmed vseh oddelkov na Štajerskem, čeprav je bil celjski okraj že pred letom 1941 znan po izredno močnem delavskem gibanju ter delu Partije, medtem ko je v narodnoosvobodilni borbi prednjačil v vsej pokrajini.

Na terenu je bilo glede zbiranja zgodovinskega oziroma muzejskega gradiva ogromno zamujenega, zdaj pa se to sistematično popravlja.

1. Oddelek ima 1460 fotografij oziroma reprodukcij. Lani je bilo na novo pridobljenih nad 200. Fotografije so iz razdobja 1918–1945. Oddelek je zbral lepo kolekcijo slik delavskega gibanja, štrajkov, zletov »Svobode«, partijskih funkcionarjev in motivov iz narodnoosvobodilne borbe in gibanja. Precej pomembnih osebnosti iz NOB je izdelanih v bronastih plaketah, ki so delo akademskega kiparja Vl. Stovička.

2. Knjig, brošur, letakov, lepakov in časopisov od delavskega gibanja do NOB je 669. Med njimi je skoraj celoten arhiv tehnike »Hochkraut«, ki je odigrala posebno važno nalogo v širjenju odpora proti okupatorju na področju Trbovelj in Celja.

3. Lani je Oddelek NOB v Mestnem muzeju v Celju obiskalo 19.026 ljudi. Med njimi je bilo precej tujcev. — Občasne razstave so bile: ob

proslavi na Ostrožnem razstava vseh štajerskih muzejev NOB v Celju, ki sta jo pripravila Zveza borcev in Oddelek NOB v Celju. Vseh razstav je bilo 72. Oddelek pa je razstavljal tudi v 26 izložbah. To razstavo, ki je bila največja afirmacija oddelkov NOB na Štajerskem, si je po skromnih cenitvah ogledalo nad 200.000 ljudi. — Za občinski praznik 20. julij 1955 je bila občasna razstava, ki je nadvse uspela. — Za občinski praznik leta 1956 je bila spet občasna razstava novo pridobljenih muzealij, ki si jo je ogledalo nad 20.000 ljudi. — Dne 4. oktobra 1955 je Oddelek v sodelovanju Zveze borcev v Solčavi priredil skupno razstavo ob občinskem prazniku, ki si jo je ogledalo nad 1000 ljudi.

4. Med 4178 dokumenti (našimi in okupatorskimi) so najpomembnejši letaki partizan-

skih tako imenovanih »potresnih« akcij v letih 1941 do 1943, dokumenti o izseljevanju partizanskih otrok leta 1941, kakor tudi izvirna »Lagerstandlista« iz otroškega taborišča Saldenburg, in obsežna zbirka poslovilnih pisem ustrelenih talcev na Štajerskem.

5. Sistematično zbiranje gradiva na terenu teče šele dve leti. Večino predmetov ljudje darujejo, za nekatere pa damo primerno nagrado. Sredstva v ta namen so trenutno še dokaj skromna.

6. V zadnjih dveh letih je Oddelek NOB začel sistematično zbirati tudi spomine. 207 bivših borcev je napisalo nad 2099 strani svojih spominov iz dobe delavskega gibanja, dela Partije v Celju in iz narodnoosvobodilne borbe na celjskem področju. Vendar Kozjansko še skoroda ni zajeto. Sistematično zbiranje tega gradiva se je začelo septembra 1955. Te spomine zbira vodja Oddelka.

7. Publicistična dejavnost je plodna, morda celo najplodnejša. Zveza borcev je v sodelovanju z Oddelkom leta 1955 izdala knjigo »Med Mrzlico in Dobravljami«, letos pa pripravlja občinski odbor ZB

Voziček s Frankolovega, s katerim so vozili k zadnjemu počitku ustreljene talce (voziček hrani Oddelek NOB v Mestnem muzeju v Celju)

s sodelovanjem Oddelka NOB knjigo »Celje v borbi za pravico in svobodo«.

8. Razstavljenih je 265 kosov raznih muzealij, med temi 24 pušk in brzostrelk, ostalo je srednje težko orožje. Razstavljen je le manjši del predmetov, ker primanjkuje prostorov. Bolnišnice so prikazane le z eno vitrino, čeprav je v depozitu še obilo zanimivega gradiva. Se bolj mačehovsko so prikazane partizanske tehnike. Razstaviti je nemogoče

celo voziček s Frankolovega, s katerim so vozili k zadnjemu počitku ustreljene talce. Tudi makete leže v depozitu. — Letos so se začeli tudi seminarji s petim letnikom učiteljskega v Celju, da bi se bodoči učitelji začeli zanimati tudi za zbiranje zgodovinskega gradiva na terenu. — Oddelek NOB v Mestnem muzeju v Celju tesno sodeluje z Zvezo borcev in muzejem v Trbovljah in Mariboru ter deloma z muzejem NO v Ljubljani in Ptuj.

ževanje in šolanje otrok padlih borcev ter žrtev fašističnega nasilja. Po sklepu Zveznega izvršnega sveta bodo odbori to pomoč lahko uporabili za pomoč otrokom, ki se šolajo v drugih krajih, pa nimajo imovine, niti drugih dohodkov, ki bi zadoščali za njihovo vzdrževanje, dalje za pomoč otrokom, ki bodo v šolskem letu 1956/57 dokončali osemletno šolanje in ki jih bo treba usmeriti v nadaljnje šolanje, ter naposled, za pomoč otrokom, ki so že prestari za redno šolanje in jih bo treba zaradi pridobitve kvalifikacije vključiti v gospodarstvo.

Trud je obrodil sadove

V začetku marca je bila v Beogradu seja Izvršnega odbora Centralnega odbora Zveze borcev, ki jo je vodil predsednik Zveze borcev NOV Jugoslavije tovarš Aleksander Ranković. Dnevni red je obsegal šolanje otrok padlih borcev v letu 1957, delo sekcije bivših vojni ujetnikov in sekcije bivših internirancev in pregnancev, poročilo o delu v zvezi s problemi mednarodnih zvez, o delu Zveze borcev v zvezi s problemi upokojenih vojaških oseb, proslava 4. julija, Dneva borca in nekatera druga organizacijska vprašanja.

KAKOR JE znano, je bila po sklepu Zveznega izvršnega sveta Centralnemu odboru Zveze borcev, Fondu za šolanje otrok padlih borcev, dodeljena ena milijarda dinarjev kot pomoč pri šolanju otrok padlih borcev v letu 1957, in sicer: LR Srbija 240 milijonov, Hrvatska 94, Slovenija 80, BiH 450, Makedo-

nija 15 in Črna gora 10 milijonov. Ostalih 15 milijonov je obdržal Centralni odbor ZB, da bo dajal podpore otrokom padlih v izjemnih primerih. Ta sredstva so namenjena izključno kot dopolnitev k sredstvom okrajnih ali občinskih ljudskih odborov, ki jih imajo le-ti v okviru rednih občinskih proračunov za vzdr-

MOŽNOST SKLEPANJA POGODE Z OTROKI- ŠTIPENDISTI

Izvršni odbor je med drugim sprejel tudi sklep, da bodo letos uporabljani nekateri bolj organizirani ukrepi v zvezi z vključevanjem tistih starejših otrok v gospodarstvo, ki so zamudili redno šolanje. Zatega delj bodo okrajni in občinski odbori morali proučiti vse možnosti posameznih podjetij na svojem področju za zaposlovanje takšnih otrok. Že prej omenjena pomoč bo med drugim uporabljena tudi za te otroke, vsaj v času, dokler ne bodo pridobili ustrezne kvalifikacije s pomočjo tečajev v podjetjih in podobno. Posebno pozornost pa bo Izvršni odbor posvetil možnosti za vpis večjega števila otrok padlih borcev v vojaške šole in njihovi udeležbi pri natečajih za štipendije JLA. Na seji so nadalje proučevali možnosti za sklepanje pogodb med ljudskimi odbori in njihovimi štipendiranci, otroki padlih borcev, kar se je ponekod že uveljavilo v praksi. Izvršni odbor je mnenja, da bo sklepanje takšnih pogodb vzgojno vplivalo na otroke, ki jih vzdržujejo okrajni ljudski odbori.

POSEBNE ORGANIZACIJE VOJNIH UJETNIKOV, INTERNIRANCEV IN PREGNANCEV

Zanimiva razprava se je vnela tudi o delu sekcij bivših vojni ujetnikov, internirancev in pregnancev, ki se po mnenju mnogih udeležencev v

Aleksander Ranković, predsednik ZB NOV Jugoslavije, in Curtiss Campaigne, tajnik Svetovne federacije bivših borcev

Dodatna finančna pomoč za otroke padlih

Sekretariat Glavnega odbora ZB NOV Slovenije je znesek 80 milijonov dinarjev, določenih s strani Centralnega odbora ZB NOV Jugoslavije za otroke padlih borcev v Sloveniji, na osnovi kriterijev in potreb razdelil to vsoto takole: Celje 8 milijonov dinarjev, Gorica 13,5 milijonov, Kočevje 8, Koper 7, Kranj 5, Ljubljana 9, Maribor 3,5, Novo mesto 15 in Trbovlje 6 milijonov dinarjev.

Glavni odbor pa je zadržal 5 milijonov dinarjev kot rezervo za domove otrok padlih. Ta denar pa smejo porabiti: 1. za pomoč otrokom, ki so prerasli redno šolanje, 2. za otroke, ki so dokončali osnovno šolo in jim je potrebna dopolnilna šola, 3. za otroke, ki doslej niso prejeli nobene finančne pomoči, so pa te pomoči potrebni, 4. za otroke padlih, ki se šolajo izven mesta svojega stanovanja in jim ta pot otežkoča študije, in 5. za zvečanje štipendij tistim otrokom, ki štipendije že prejema, pa le-te niso dovolj visoke.

razpravi, ni razvilo v popolnosti. Zato je Izvršni odbor sprejel predlog tovariša Rankovića, da se ustanove posebne organizacije, ki bi bile kolektivno včlanjene v Zvezi borcev. Te organizacije bi bile ustanovljene v okviru okrajev, imele pa bi tudi svoja republiška oziroma centralna vodstva. Pravico do članstva v teh organizacijah naj bi po tem predlogu imeli ne le tisti, ki so bili aktivni pristaši ljudske revolucije v taboriščih, ampak tudi tisti, ki so bili nevtralni, pa niso podpirali okupatorske oblasti. Takšno stališče je pravilno zato, ker gre za ljudi, ki se niso z ničemer pregrešili proti ljudski revoluciji, s svojim ponašanjem pa niso koristili sovražniku, temveč so trpeli pod fašističnim terorjem. Izvršni odbor je prav tako mnenja, da ni zadržkov, ki bi preprečevali včlanjevanje teh organizacij v ustrezne mednarodne komiteje.

DELO NA MEDNARODNEM TORIŠČU

Izvršni odbor je pohvalno ocenil uspehe naše delegacije na zadnjem zasedanju Generalne skupščine Svetovne federacije bivših borcev, kakor tudi splošno aktivnost Zveze v mednarodni bojovniški organizaciji. Izvršni odbor je prav tako poudaril uspehe sodelovanja med našo Zvezo borcev in Zvezo borcev za svobodo in demokracijo Polj-

ske. Za poglobljanje teh zvez je letos predviden obisk delegacije poljske Zveze naši Zvezi borcev.

PROBLEMI UPOKOJENIH VOJAŠKIH OSEB

V zadnjih letih je bilo upokojenih skupno 12.880 vojaških uslužbencev, podoficirjev in oficirjev, med katerimi so mnogi izrazili željo po zaposlitvi. Do konca leta 1956 pa se je zaposlilo komaj okrog 50 % upokojenih oseb, kar je vsekakor premalo, ker je skoraj večina pridobitno sposobnih. V ta namen bo treba podvzeti najresnejše ukrepe za zaposlitev preostale polovice upokojenih vojaških oseb.

PRIPRAVE ZA PROSLAVO 4. JULIJA

Tudi letos, podobno kot lani, teko priprave na proslavo Dneva borca, 4. julija. Mani-

festacije, ki jih bo Zveza borcev prirejala ob tem prazniku, naj bodo revija dejavnosti ZB. Značilnost letošnjih proslav bodo komemoracije, polaganje vencev na grobove padlih borcev, sestanki z roditelji otrok padlih borcev, delovni sestanki organizacij, na katerih bodo pregledali uspehe svojega dela, dalje razne druge manifestacije, kot kulturne in športne prireditve, izleti v sodelovanju z drugimi organizacijami na razna zgodovinska mesta, partizanski večeri, otvoritve tematskih razstav v muzejih NOB, odkrivanje spominskih plošč, spomenikov itd. V Beogradu pa se bo pred Dnevom borca sestal Izvršni odbor na slovesni seji, na kateri bodo med drugim objavili tudi izid natečaja za spomenik »Partizanu-borcu« v Beogradu in razpisali natečaj za ureditev Sutjeske in Jase-novca.

OBSEŽNE NALOGE CENTRALNEGA ODBORA

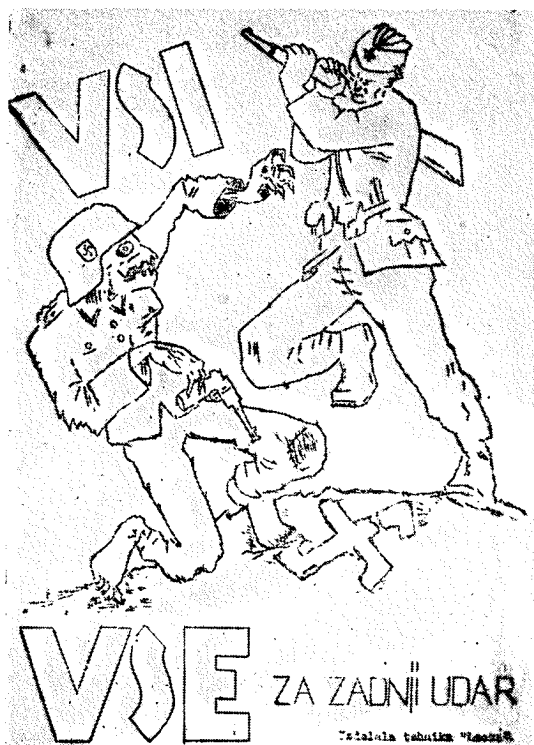
Za razdobje po III. kongresu so značilni mnogi lepi uspehi zlasti na političnem in zgodovinskem področju. Mednje lahko štejemo otvoritev uspešne razstave preteklo leto na Dan borca v Beogradu (»Življenje in delo v ujetniških taboriščih«), organiziranje Mednarodnega dečjega taborišča v Selcih, otvoritev spominskega muzeja v Stolicah pri Krupnju, otvoritev Muzeja prvega zasedanja AVNOJ v Bihaću itd. Pripravljajo pa se še otvoritev muzeja »Desant« v Drvarju in muzeja vstaje v Titovem Užicu.

Takšni odloki niso potrebni!

Glavni odbor Zveze borcev je konec minulega leta občinskim in okrajnim odborom poslal poziv, naj posvečajo večjo skrb vzdrževanju grobov borcev NOV in žrtev fašizma. Na to pobudo je nekaj Občinskih ljudskih odborov izdalo posebne določbe zveznega zakona o varstvu grobov borcev, padlih v NOV in žrtev fašističnega nasilja (Uradni list FLRJ št. 29-342/54). Takšni od-

loki pa so povsem brez pomena in nekoristni. Zato se je Glavni odbor obrnil na Sekretariat za zakonodajo in organizacijo pri Izvršnem svetu in je sporazumno z njim dal občinskim in okrajnim odborom Zveze borcev NOV Slovenije naknadno še naslednja pojasnila in navodila:

Navedeni zvezni zakon določa, da so omenjeni grobovi pod posebnim javnim var-

Faksimile
letaka, ki ga
je jeseni 1944
izdelala
tehnika
»Lacko«
v Stogovcih
pod Ptujsko
goro

stvom in nalaga skrb za njihovo vzdrževanje in varovanje občinskim ljudskim odborom. Ti morajo v prvi vrsti imeti pregled o zemljiščih, na katerih so grobovi borcev in žrtev fašističnega nasilja (člen 6). Zemljišča, na katerih je med narodnoosvobodilno vojno padlo ali pa je pokopanih več borcev ali žrtev fašističnega nasilja, je moč tudi razlastiti zaradi ureditve pokopališča ali postavitve spomenika ali drugačne vidne označitve tistega kraja (člen 5). Občinski odbor lahko zaradi lažjega in dostojnejšega vzdrževanja grobov tudi sklene, da se posmrtni ostanki borcev in žrtev fašizma, ki so pokopani v posameznih grobovih na območju občine, prenesejo na poseben predel krajevnega pokopališča ali na poseben kraj, kjer bodo pokopani ali pa so že pokopani borci in žrte fašizma. Pri tem pa je treba upoštevati tudi želje sorodnikov, staršev, otrok, zakonca, bratov in sestra.

V 2. odstavku 2. člena zakona so navedeni natančneji

predpisi Zveznega izvršnega sveta o tem, kako se grobovi označujejo in vzdržujejo. Ti predpisi do danes niso bili izdani in zato, dokler le-ti ne bodo izdani, lahko občinski ljudski odbori sami sklepajo o tem in izdajo zadevne odločbe. Te odločbe (in ne odloki!) naj konkretizirajo določbe zveznega zakona, n. pr.

o tem, kateri grobovi se prekopljejo ali prenesejo na skupna pokopališča, kje se bo uredilo pokopališče, kdo ga bo oskrboval, kako se grobovi oznamujejo, katera zemljišča so kot grobovi borcev v varstvu ObLO in jih je prepovedano prekopavati, obdelovati, zazidavati in podobno. ObLO lahko izda tudi javen poziv svojcem, da v določenem roku sporočijo ali žele prenesti grobove sami, ker bodo sicer preneseni na skupno pokopališče borcev.

Samo s takimi konkretnimi odločbami lahko ObLO ureja varstvo grobov.

Občinski ljudski odbor pa mora v svojem proračunu predvideti tudi potrebna sredstva za ureditev in vzdrževanje grobov, k čemer spada tudi postavljanje spominskih napisov in spomenikov, in določiti organe (upravne organe občinskega ljudskega odbora, zavode, organizacije in podobno), ki bodo s temi sredstvi izvršili ureditev in označevanje grobov ter jih tudi vzdrževali.

Če v kraju ni primerne organa, kateremu bo občinski ljudski odbor zaupal naloge v zvezi z ureditvijo in vzdrževanjem grobov, po našem mnenju ni ovir, da ne bi organ ObLO, ki mu je poverjena ta naloga, sklenil ustrezne pogodbe tudi s posameznimi državljan in jih zavezal za oskrbovanje grobov, seveda s primernim povračilom stroškov.

Strelstvo ima nedvomno največ elementov izvenarmadne vzgoje

● **DUNAJ** — Nedavno je Hans Hirschl, predsednik Združenja vojaških veteranov-slepcev prejel letošnjo nagrado »Fonda Karl Renner«. To nagrado je leta 1951 ustanovila mestna skupščina mesta Dunaja v počastitev 80-letnice bivšega predsednika republike Karla Rennerja in jo podeljuje vsako leto osebam, ki imajo največ zaslug za avstrijsko republiko. Hirschl je bil l. 1917 ranjen v oči na italijanski fronti in je popolnoma oslepel. Kljub visoki invalidnosti pa je bil eden izmed najbolj požrtvovalnih ustanoviteljev sedanjega Združenja slepih veteranov. Bil je tudi eden izmed članov avstrijske delegacije na VI. generalni skupščini Svetovne federacije bivših borcev v Bruslju. Letošnjo nagrado v višini 10.000 šilingov (200 do 250 tisoč din) je Hans Hirschl namenil za ustanovitev knjižnice za slepe: »Knjiga, ki govori«.

● **AUSCHWITZ** — Likvidacijska komisija družbe »I. G. Farbenindustrie«, v katere tovarnah so delali tudi bivši interniranci iz Auschwitz, je iz likvidacijske mase dodelila bivšim internirancem taborišča Auschwitz okrog 30 milijonov mark (nad 7 milijonov dolarjev). Od omenjene vsote bodo prejeli 7 milijonov mark bivši interniranci židovskega porekla, ostanek, 3 milijone mark pa bodo prejeli interniranci drugih narodnosti.

KRATKE NOVICE

● **BONN** — Teodor Heuss, predsednik Federalne republike Nemčije, je nedavno odlikoval nekega duhovnika iz Simbaha, z medaljo za zasluge prve stopnje, ker je med vojno z izredno požrtvovalnostjo rešil smrti nad 4000 internirancev iz koncentracijskega taborišča v Buchenwaldu.

● **HVAR** — Pred kratkim je Kurilnica državnih železnic v Splitu poslala Mestnemu odboru Zveze borcev na Hvaru 50.000 din s prošnjo, naj ta denar izroče materi padlega prvoborca Primi Franeta. Tako se je kolektiv Kurilnice v Splitu že drugič oddolžil materi padlega revolucionarja Antici Primi, 76 let stari ženi. Kurilnica v Splitu si je nadela ime po Franetu Primi, ker je ta zgledni revolucionar pred vojno delal na železnici v Splitu. Lepa gesta Kurilnice iz Splita pa je tem-

bolj razveseljiva, ker Antica Primi živi le od socialne pomoči hvarske občine.

● **GORNJI MILANOVAC** — V vasi Gornja Crnuča, pod planino Rudnik, so obnovili gostišče kneza Miloša Obrenovića kot spomin na razgovore, ki so jih tam imeli prvaki Sumadije tik pred drugo vstajo leta 1815. Ob pomoči Narodnega muzeja v Čačku so v gostišču odprli stalno razstavo predmetov iz dobe prve in druge vstaje ter iz narodnoosvobodilne borbe.

● **ČRNOMELJ** — Po narčnih inž. Jegliča so začeli v Črnomlju urejevati okolico spomenika padlih borcev, okoli katerega naj bi bil lep park. Ker pa imajo za ta dela le skromna finančna sredstva, pomagajo prebivalci s prostovoljnim delom.

● **TOKIO** — Japonska vlada je v začetku mar-

ca darovala 17.000 dolarjev za postavitve centra za rehabilitacijo vojaških vojni invalidov v Okinavi.

● **PARIZ** — Sredi februarja so v Parizu razstavljali slikarji in kiparji, bivši borci, 192 slik in skulptur. Razstava je bila pripravljena na pobudo Organizacije umetnikov, slikarjev in kiparjev — bivših borcev.

● **BRUSELJ** — Pogodba, ki sta jo nedavno podpisali Belgija in Zahodna Nemčija, predvideva, da bo na stroške vlade v Bonnu 400 oseb, sorodnikov belgijskih političnih zapornikov, ki so umrli v nacističnih koncentracijskih taboriščih, lahko letno obiskalo grobove umrlih svojcev.

● **TEL AVIV** — Liga bivših borcev in Združenje vojaških vojni invalidov Izraela sta na poziv Svetovne federacije bivših borcev poslala Mednarodnemu Rdečemu križu 1500 stekleničk penicilina kot pomoč madžarskim beguncem.

● **VRŠAC** — Organizacija Zveze borcev v Vršču je sprejela pobudo okrajne organizacije ZB za zbiranje sredstev v prid spominskega doma bivših borcev, ki naj bi bil novo kulturno in politično središče, mlade rodove pa naj bi spominjal na najljepše dni naše zgodovine.

● **BEOGRAD** — V sekretariatu odbora za postavitve spomenika žrtvam nacističnega ozloma

kvislinškega terorja v Jajincih je komaj mesec dni po razpisu natečaja 30 oseb dvignilo navodila za udeležbo pri tem konkurzu. Kot je znano, je namen natečaja z najboljšo rešitvijo ohraniti večni spomin na eno izmed največjih tragedij naših narodov v minuli vojni.

● **BRUSELJ** — Imenovanje bivšega Hitlerjevega generala Speidela za Vrhovnega poveljnika suhozemskih sil Severnoatlantskega pakta za Centralno Evropo je povsod po svetu izzvalo valove ogorčenja. Tako je tudi Društvo bivših političnih zapornikov iz Belgije, ki so med vojno trpeli v Dachau, naslovilo na predsednika belgijske vlade protestno pismo, v katerem interniranci utemeljujejo svoj protest s tremi točkami ter navedejo, da je bil general Speidel med vojno šef glavnega štaba nemške vojsne komande v Franciji v letih 1941 in 1942 ter da je dobro znan vsem bivšim internirancem iz Dachau, ker so po njegovem ukazu zgradili koncentracijsko taborišče Compiegne, v katerem je umrlo nasilne smrti več tisoč Francozov in Belgijcev.

● **VRŠAC** — Ko so preurejali šolsko dvorišče v Brestaču, v rumskem okraju, so učenci te šole našli na dele ročnih bomb. Seveda se je poleg organov oblasti, ki so prihiteli na šolsko dvorišče, okrog najdbe nabralo tudi precej vaščanov, med njimi kovač Mitar Radmanović. Ta je izjavil, da

je bila v Brestaču med vojno eno leto partizanska orožarna in popraviljalnica orožja. V delavnici, ki je bila v občinski zgradbi, je delalo 32 kovačev in orožarjev, ki so izdelali sprva 50, nato pa že 200 bomb dnevno. V tej delavnici so izdelovali tudi brzostrelke, podobne nemškim. Februarja 1. 1944 so hoteli orožarno preseliti na Fruško Goro, toda tovariši, ki so vzdrževali zveze, so padli Nemcem v roke, in orožariji so naglo poskrili stroje in izdelke, da jim sovražnik ne bi prišel na sled. Bombe s šolskega dvorišča so del skritega inventarja in izdelkov brestške partizanske orožarne.

● **LOZNICA** — Tovarna viskoze v Loznici posveča precej pozornosti delovni rehabilitaciji invalidov, saj je nedavno zaposlila 45 za delo sposobnih invalidov. Hkrati je kolektiv te tovarne iz doma »Boris Kidrič« prevzel 20 otrok padlih borcev, jih poslal v šolo za laborante in se zavezal, da jih bo docela vzdrževal.

● **MELBOURNE** — Avstralski minister za zdravstvo je nedavno izjavil, da je profesor Lederer, predavatelj na oddelku za optometrijo Tehnične fakultete v Južnem Wallisu iznašel in izdelal nove mikroskopske optične leče, ki bodo izboljšale vid delno slepih oseb. Ze leta 1953 je namreč profesor Lederer izdelal serijo mikroskopskih leč, ki so šestkratno izboljšale vidnost, medtem ko je z novim izumom omogočil dvajsetkrat boljšo vidnost.

● **NEW YORK** — Ameriški pripovednik John Howard Griffin, ki je oslepel v minuli vojni, je nedavno vnovič spregledal. Griffin je bil narednik letalskih sil ZDA na Južnem Pacifiku in je 1. 1944 doživel pretres, ko je bežal iz letala, ki se je vnelo. Kmalu zatem je izgubil vid. Pred nekaj tedni pa je na poti proti hiši svojih staršev nenadoma uzel nekaj podobnega rdečemu pesku. Hip nato pa je že razločil obrise hišnih vrat in ves iz sebe od veselja je odhitel k zdravniku, ki mu je dal prečitati nekaj tekstov. Griffin je v resnici spregledal. Neki kirurg mu je potem razložil, da je spregledal zato, ker se je začela kri znova pretakati skoz njegove očesne žilce.

● **PARIZ** — Na zasedanju letošnjega kongresa Nacionalne konfederacije policistov-udeležencev Gibanja odpora, je minister za notranje zadeve Francije izročil delegatom na kongresu njihovo bojovniško zastavo v znak priznanja za izkazano domoljubje med okupacijo.

● **BERLIN** — V livarni Spilen bodo vili zvon za bivše nacistično koncentracijsko taborišče v Buchenwaldu. Zvon izdelujejo pod strokovnim vodstvom profesorja Grzimeka, težak bo 7 ton in ga bodo okrasili z različnimi umetniškimi motivi.

● **HAAG** — Pred kratkim je holandska vlada prejela načrt zakona o povlajanju pokojnin za vojaške vojne invalide, vojne vdove in otroke padlih borcev in sicer za nazaj od 1. januarja leta 1957.

● **PARIZ** — René Cathal, 44 let stari avtor »Rdeče noče«, je prejel nagrado 100.000 francoskih frankov za najboljšo delo s področja rasizma in antisemitizma. To nagrado je leta 1955 ustanovila Mednarodna liga proti rasizmu in antisemitizmu.

● **SREMSKA MITROVICA** — V tem središču Srema so konec marca odprli zanimivo razstavo »Sremske ženske v narodnoosvobodilni borbi«. Gradivo za to razstavo je zbrala organizacija Zvezke žensk s pomočjo sremskomitroviškega muzeja. Iz razstavljenih ponazoril je videti, da je v narodnoosvobodilni borbi padlo nad 5300 žensk iz Srema.

● **RANGUN** — Semkaj je odpotol strokovnjak za rehabilitacijo invalidov. Novozelanc Leonard Garland, da bi v imenu Svetovne federacije bivših borcev osnoval rehabilitacijsko službo v dveh burmanskih ustanovah.

● **PRAGA** — V soboto 9. marca je bil v Pragi vsedržavni kongres SPB (Svaza protifašističnih bojovnikov) — Zveze protifašističnih borcev iz CSR, kateremu je prisostvovalo 397 delegatov in 118 gostov.

● **PARIZ** — Društvo bivših francoskih internirancev »Amicale de Mauthausen« bo letos, kakor vsako leto, priredilo več izletov, združenih z obiskom bivših nacističnih koncentracijskih taborišč. Tako bodo, n. pr. njegovi člani letos v maju obiskali taborišče v Mauthausenu s podružnicami Gusen, Melk, Hartheim, v juliju in avgustu prav tako Mauthausen in Češkoslovaško s Prago, Lidicami in Terezinom, dalje Flossenbug in na povratku Celovec, Gradec, Mambor, Ljubljano, Tržič in Bled. Na poti po Sloveniji bodo verjetno obiskali tudi bivše taborišče pod Ljubljano.

● **POSTOJNA** — Na letošnji konferenci ZB postojnske občine so delegati sprejeli predlog posebne komisije, da se 4. julij proglasi za občinski praznik Postojne. In to kot spomin na dni v začetku julija 1942. leta, ko je Vojskov partizanski vod taboril v Zalogu pri Postojni. V tistih dneh pa je ta vod napadel tudi karabinjersko patruljo na cesti proti Razdrtemu. Zaradi akcije Vojkovega voda so Italijani posekali ob glavnih cestah v širino 50 metrov na obe strani vsa drevesa in grmovje.

Padli borci vsega sveta naj bi dobili spomenik?

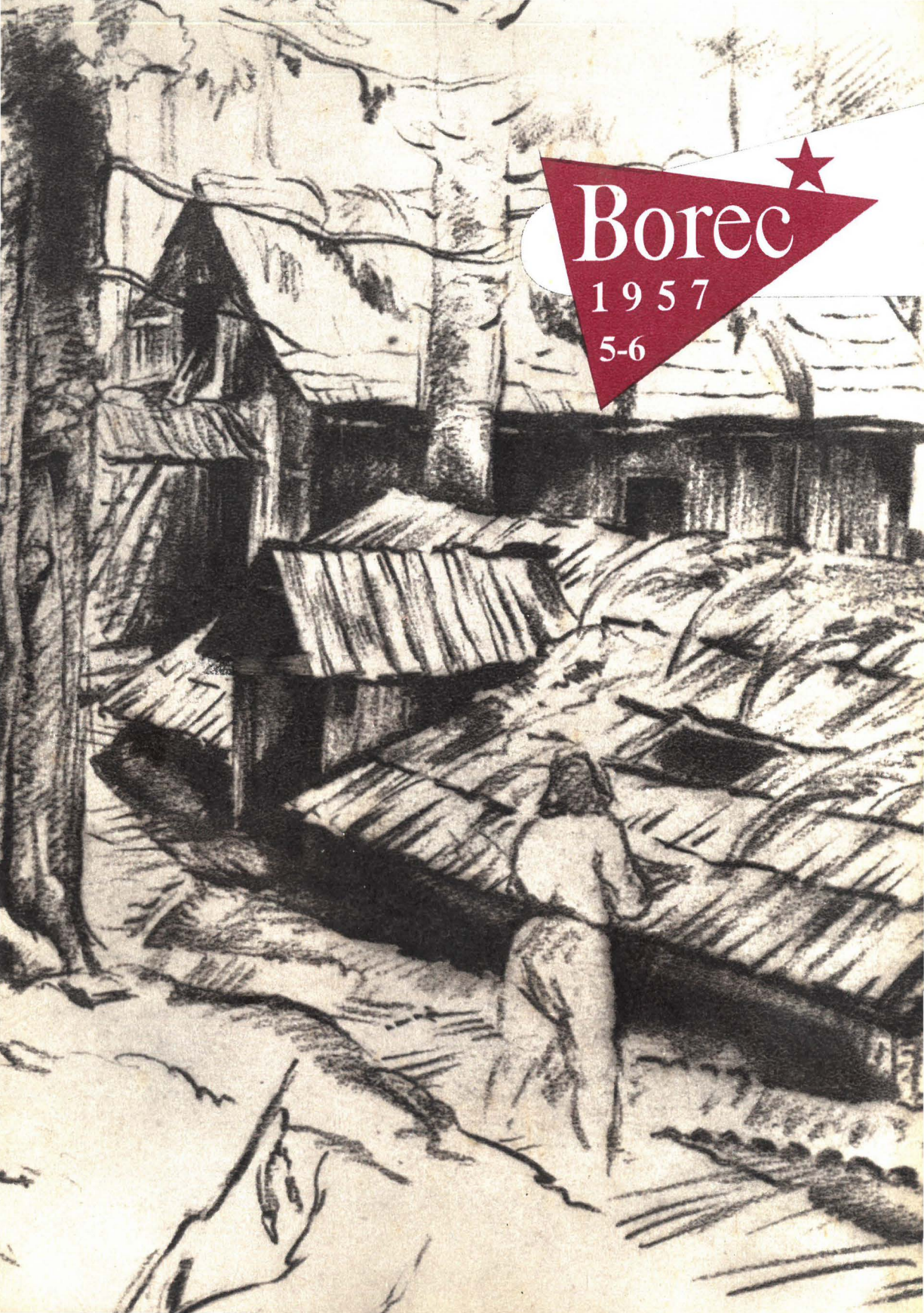
Čeprav je malo izgledov, da bi bila njegova zamisel v doglednem času v celoti ostvarjena oziroma uresničena, je akademski kipar Vinko Matković z Reke že izdelal maketo za spomenik padlim borcem vsega sveta. Po njegovem mnenju naj bi pri uresničevanju te njegove zamisli sodelovala posebna komisija OZN, spomenik pa naj bi postavile vse države sveta. Vsaka država naj bi predlagala osebe, ki imajo posebne zasluge za napredek človeštva in mir. Po Matkovičevem mnenju bi prišlo v poštev okrog 200 najbolj zaslužnih ljudi z vsega sveta, ki so žrtvovali svoja življenja za dobrobit človeštva. Spomenik naj bi imel obliko krožnih stopnic, tako da bi se krogli proti središču čedalje bolj zoževali, skrajni zunanji krog pa bi imel 206 metrov premera. Na stopnicah bi zgradili podstavke za kipe slavnih mož, visoke od 2,5 do 3 m. Pri gradnji spomenika naj bi sodelovali študentje likovnih akademij, arhitekture in gradbenih fakultet iz vsega sveta.

Vodi v kvaliteti že 50 let

Nenadomestljiva,
če hočete dolgo očitovati
Vašo obutev
in ji dati lep blesk

Borec
1957
5-6

Nekdaj v borbi za nacionalno in socialno svobodo — danes v borbi za izgradnjo socializma	193
Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije	193
Pozdravno pismo maršala Tita III. kongresu	195
Udeleženci III. kongresa maršalu Titu	197
Resolucija	198
Zveza borcev je del naše socialistične družbe	201
Delegacija ZBOWID v Sloveniji	203
Naš razgled po svetu (Janko Jeri)	204
»Na junaško srce, dragi tovariši!«	206
Tito in golobi (Vladimir Navor)	207
Votline, v katerih je bival Tito	208
Delavski sveti pred kongresom (Roman Albreht)	209
Črni trak (Ada Skerl)	212
Novo knjige	212
Drobci iz NOB v Postojni v luči turizma (Bojan Ajdič)	213
Viniška republika (Janez Vitkovič)	216
Prvomajska zdravica (Miha Klinar)	218
Kamniti klicaj	221
Pesem talcev (Karel Destovnik-Kajuh)	233

NAŠI AKTUALNI RAZGOVORI:

Poslovilna pisma talcev (N. Z.)	221
»Borec« proizvaja	227

TAKO SMO ZACELI — TAKO SMO ŽIVELI:

Kamera v borbi (N. Z.)	228
Nad požgano vasjo (Valentin Cundrič)	230
Triglav (France Cvenkel)	232
Partizanček Silvo (Jože Stok-Korotan)	234
Prva izkušnja (Marijan Prijatelj)	235
Lastovice (Valentin Cundrič)	237
Partizanski motiv (Miha Klinar)	238
Vsakodnevna pastorala (Valentin Cundrič)	238
Pred hišo na so vekali otroci (Marija Svajncar)	239
Tri tisoč kilometrov — po morju in kopnem (F. L.)	241
Naše orožje je praznovalo (Jože Lužar)	246
Kurir Marjan iz TV-11 (Slave)	246
1. maj v bolnišnici »Mici« v Davči (Franc Potočnik)	247

NAŠA MNENJA IN STALIŠČA:

Potrebne so publikacije	248
-----------------------------------	-----

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV:

Kaj hranijo muzeji narodne osvoboditve?	249
Nadomestili so jim starše	250
Razvili so prapor Zveze borcev (Mile Pavlin)	250
Kratke novice	251

PARTIZANSKA DOBRA VOLJA:

Nočni obisk (Jože Gričar-Metod)	253
Damianove zvijače	254
Andrej pod kravo	254

TEHNIKA IN VOJAŠKA VEDA:

Kako je nastala strelska vrsta? (S. K.)	255
Novi radar za pomorsko plovbo	256
Atomsko energija v letalstvu	256
Letala — vojni veterani	256
Zaščita letal pred ledom	256
Radioaktivni avtostop	256

Slika na ovitku — Božidar Jakac: Partizanska bolnišnica Leseni kamen

»BOREc« izhaja mesečno. Urejuje uredniški odbor: Janez Vipotnik, Tone Faifar, Milan Skerlavaj-Petrač, Jože Stok-Korotan in Jože Bertonec-Marjan. Odgovorni urednik: Bojan Ajdič. Rokone se pošiljate uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16, poštni predal 195. Telefon uredništva in uprave: 22-736. Posamezna številka 50 din, letna naročnina 480 din, polletna 250 din in četrletna 130 din. Letna naročnina za tujino 900 din. Naročnino pošiljajte upravi revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16, poštni predal 195, ali na čekovni račun Ljubljana 60-KB-1/2 1195; naročniki v tujini pa na račun NB Ljubljana 3180-000-74. Klišaji, tisk in vezava: Tiskarna ČZP »Ljudska pravica« v Ljubljani.

OGLAS IN NEPREDVIDENI IZDATKI

Bral sem ga mimogrede, kot vsak drug oglas: »Varčuj!« Jaz, sem se nejevoljen vprašal? Kako neki? Se nikoli mi ta besedica ni napravila toliko preglavic kot tedaj. Našel sem polno kritike, da je to nemogoče in bil z lastnimi odgovori še kar nekam zadovoljen.

Zgodilo pa se je nasprotno. Nepredvideni izdatek. Le kje vzeti denar? Posojilo? Da, tako je najbolje. Šel sem v

Mestno hranilnico ljubljansko

stal v vrsti in poslušal kramljanje ljudi. »Da, da, mnogo prihrankov imajo ljudje,« se oglasi nekdo. »Tu, v hranilnici, pravijo, da imajo že poldrugo milijardo hranilnih vlog.«

»Se to mi povejte, kdo danes varčuje?« sem se vmešal v pogovor. »Taki kot jaz, gotovo ne.«

Naprej, prosim. In že sem stal pred tovariščico, ki mi je prevzela prošnjo. »Prav, prav... to bo enoletni kredit, zglasite se...« in že sva končala. Toda ne še povsem. »Povejte mi prosim, kdo danes varčuje pri vašem zavodu?« sem jo vprašal, misleč, da jo bom spravil v zadrego.

»Veste, pri nas imamo 46.000 vlagateljev; od teh je 20.000 otrok. To so majhne vloge, ki nanesejo milijone. Varčujejo za dopuste, bolezn, nepredvidene izdatke itd.« Kar zaskrbevalo me je, ko je izgovorila zadnji dve besedi. »To sem pa jaz!« sem ji s spremenjeno barvo obraza izrazil.

Danes se mi kaj takega ne bo več primerilo. Od mesečne plače naložim tisoč ali dva v hranilno knjižico in vedno imam na razpolago denar — tudi za nepredvidene izdatke.

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 5-6 — Letnik IX — Maj-Junij 1957

III. KONGRES ZVEZE BORCEV NOV SLOVENIJE:

Nekdaj v borbi za nacionalno in socialno svobodo — danes v borbi za izgradnjo socializma

V SOBOTO, 11. maja, je v veliki dvorani Slovenske filharmonije v Ljubljani zasedal III. kongres Zveze borcev NOV Slovenije. Zasedanja se je udeležilo 265 delegatov, med njimi 42 članov Glavnega in nadzornega odbora, s svojim obiskom pa so ga počastile tudi delegacije Zveze borcev iz bratskih republik in partizanskih organizacij iz Trsta, Goriške in Koroške. Posebno slovesno obeležje je kongres dobil z udeležbo članov Glavnega odbora, uglednih javnih in političnih delavcev, Edvarda Kardelja, Franca Leskoška, Mihe Marinka, Borisa Kraigherja, Vide Tomšič, Lidije Šentjunc in drugih. Med delegati, ki so dodobra napolnili veliko dvorano Slovenske filharmonije, so bili tudi mnogi prvoborci in aktivni oficirji ter generali v svečanih uniformah.

Dopoldanski del zasedanja je vodil Ivan Bertonec-Johan, popoldanskemu delu pa je predsedoval Janko Rudolf.

Kongres je z enominutnim molkom najprej počastil spomin na umrle člane, nato pa je izvolil posebno delegacijo, ki je odnesla venec na grobnico narodnih herojev. V delegaciji so bili Stane Semič-Daki in Rudolf Hribernik-Svarun, narodna heroja, ter prvoborca Olga Kastelic-Marjetka.

Na kongresu so prebrali tudi pozdravno pismo predsednika republike tovariša

Tita, nato pa je predsednik Ivan Maček-Matija poročal o delu organizacije Zveze borcev NOV Slovenije med dvema kongresoma. — Dopoldan, po uvodnem referatu tovariša Ivana Mačka-Matije, se je začela razprava, ki se je nato nadaljevala tudi popoldan. V popoldanskem delu razprave je sodeloval tudi tovariš Ed-

vard Kardelj. Ostali delegati so razpravljali največ o vlogi članov Zveze borcev v družbenem upravljanju, o zdravstvenih problemih bivših borcev, o zbiranju zgodovinskega gradiva iz NOB ter pisanju spominov in kronik ter podobno.

V popoldanskem delu zasedanja so delegati navdušeno

Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije

Avbelj Viktor, Avšič Jaka, Bertonec Ivan, Bertonec Marjan, Bizjak Stane, Borštnar Jože, Breclj dr. Marjan, Dermastia dr. Marjan, Dijak Franc, Dolgan Ervin, Družina Olga, Fajfar Tone, Gorjan Jordan, Gričar Jože, Hočevar Janez, Hribernik Rudolf, Jakopič Albert, Kardelj Edvard, Kastelic Olga, Klanjšek Jože, Kočevar Franc-Ciril, Kovačič Darinka, Kovačič Ivan-Efenka, Kraigher Boris, Krese Franc-Čoban, Kveder Dušan, Kulovec Vida, Leskošek Franc, Maček Ivan, Maček Polde, Majhen Vlado, Marinko Miha, Novak dr. Franc, Pokovec Franc, Polak Bojan, Primožič Franc, Pehaček Rado, Rajer Albert, Ribičič Mitja, Roje Lojze, Rudolf Janko, Seljak Ivan-Čopič, Semič Stane-Daki, Simonič Franc, Stante Peter, Svetina Mira, Šentjunc Lidija, Škerlavaj Milan, Šlander Mica, Šilih Niko, Šorn Ivo, Štadler Franc, Tanko Zvonimir, Turnher Edmund, Vipotnik Janez, Vodopivec Cvetka, Zlatner Mirko.

NADZORNI ODBOR

Polič Zoran, Šušteršič Tone, Šeme Jože, Krese Ljudmila-Maruša in Mikuz dr. Metod.

SEKRETARIAT GLAVNEGA ODBORA ZB NOV SLOVENIJE

Maček Ivan-Matija, predsednik, Rudolf Janko, podpredsednik, Zlatner Mirko, sekretar, in člani: Vipotnik Janez, Ribičič Mitja, Borštnar Jože, Dermastia dr. Marjan, Turnher Edmund, Klanjšek Jože-Vasja, Simonič Franc, Štadler Franc.

Člani delovnega predsedstva na III. kongresu Zveze borcev NOV Slovenije

sprejeli pozdravno pismo predsedniku republike tovarišu Titu. Omeniti je tudi treba razpravljanje tovariša Franca Pokovca o pripravih, ki jih vodijo v Italiji za proces proti bivšim borcem briško-beneškega odreda in njegov predlog, naj kongres obsodi preganjanje bivših borcev-antifašistov. Kongres je njegova izvajanja pozdravil z ovacijami, nato pa je

soglasno sprejel njegov predlog in je poslal protestno resolucijo Centralnemu odboru Zveze borcev Jugoslavije in vodstvu nacionalnega združenja bivših italijanskih borcev.

Ob koncu kongresa so bile volitve novega Glavnega odbora. Za predsednika je bil znovič izvoljen tovariš Ivan Maček-Matiija. Po končanem kongresu so člani Glavnega odbora izvolili sekretariat.

Predsednik Glavnega odbora Zveze borcev NOV Slovenije, tovariš Ivan Maček-Matiija, je prebral naslednje poročilo:

TOVARIŠICE in tovariši! Preden bi v svojem poročilu prišel na obravnavo nekaterih problemov članov in organizacije Zveze borcev, bi se z nekaj besedami dotaknil zunanjepolitičnih dogodkov.

V razdobju med II. in III. kongresom Zveze borcev je bila nevarnost, da se svet ponovno spremeni v vojno žarišče. Reakcionarne sile v posameznih državah so večkrat skušale reševati sporna vprašanja z napadalnimi akcijami in vojno. Niso se torej še zacementirale rane, ki jih je zadala človeštvu druga imperialistična vojna, ko so že bili na delu temni elementi, ki so hoteli z vojnimi provokacijami reševati propadajoče reakcionarne sisteme v svetu. Ti predstavniki mračnih sil so si zapirali oči pred ogromnim porastom in vlogo miroлюбne in napredne človeštva v svetu. Kakor doslej,

tako bodo tudi v bodoče sile napredka preprečile nakane vseh tistih, ki mislijo, da se da mir reševati z vojnim nasiljem. In mali narodi, med katere spada tudi naša država, ki so jih skozi stoletja tlačile velike države, so nastopili v mednarodni politiki kot aktivni poborniki ideje, da je treba vse spore, ki nastajajo v zvezi z neresenimi mednarodnimi vprašanji, reševati sporazumno in prijateljsko na osnovi načela enakopravnosti narodov.

Če je komu na tem, da se rešujejo mednarodna vprašanja na miroljuben način, tedaj smo to mi, borci za svobodo iz druge svetovne vojne. Smo in bomo vedno na strani tistih, ki se borijo za mir in prijateljsko sodelovanje med narodi na enakopravnih pozicijah. Aktivna koeksistenca med narodi je po našem mišljenju edino možna pot, po

kateri naj hodijo narodi pri reševanju zapletov, ki lahko nastanejo v svetovni politični areni.

Mislím, da bi bilo odveč, če bi se spuščali v analizo vseh dogodkov, ki so se odigravali na mednarodnem poprišču v tem obdobju, ker so vse to že večkrat analizirali naši najvidnejši predstavniki javnega življenja, tov. Tito, Kardelj in drugi. V mednarodni borbi za mir je Jugoslavija nedvomno igrala in še igra važno vlogo zaradi svojega odločnega stališča, da se mir ne dá reševati z vojnami. Mislím, da nismo neskromni, če trdimo, da so se prav na primeru Jugoslavije mali narodi lahko prepričali, da se lahko reakcionarnim elementom velikih sil prepreči namera nasilnega vmešavanja v razvoj narodov in stalnega netenja vojne za koristi njihovih propadajočih sistemov. Primer Jugoslavije je velik zgled za narode sveta, posebno pa za male narode, na katerem vidijo, kaj se dá doseči, če si neomajen, dosleden in vsak čas in proti vsakomur pripravljen braniti svojo svobodo in neodvisnost.

Zunanja politika Jugoslavije je imela doslej, kakor bo imela tudi v bodoče, vedno vso podporo in pomoč Zveze borcev. Kdo drug je bolj od nas, borcev, zainteresiran za politiko, ki stremi za tem, da se vsi mednarodni spori rešujejo na miren način? Zato smo proti vsem paktom in tabo-

Člani delovnega predsedstva na III. kongresu Zveze borcev NOV Slovenije

rom, katerih cilj je nasilno reševanje mednarodnih vprašanj. Še večje uspehe za dosedo mirnega sožitja med narodi pa bi napredne sile sveta dosegle, če bi sile socializma vedno enotno nastopale na mednarodnem poprišču. Goto-vo je, da Jugoslavija ni odgovorna za tak neenoten nastop progresivnih sil. Mi razumemo, da imajo vzhodnoevropske države svoje notranje in zunanje težave, ne moremo pa sprejeti stališča, da se lahko boriš za mir samo, če si v njihovem »lagerju«. Menimo, da takšna delitev ne vodi k zblizovanju med narodi, k širokemu sodelovanju vseh naprednih sil, k politiki aktivne in miroljubne koeksistence.

Če se zdaj zaustavimo nekoliko pri delu Zveze borcev v obdobju med dvema kongresoma, se moramo najprej vprašati: ali smo v osnovnih črtah odgovorili nalogam, ki so bile pred nas postavljene? Če ocenjujemo naše delo z vidika konkretnih nalog, potem lahko ugotovimo, da smo v celi vrsti dejavnosti dosegli zadovoljive uspehe. Posebno v delu z otroci padlih borcev je bilo mnogo storjenega. Veliko ljubezni in požrtvovalnosti je bilo vložene, da bi se čim bolj rešila socialna in vzgojna stran otrok padlih borcev.

S tem pa ne mislim trditi, da je bila aktivnost Zveze borcev na vseh področjih, ki naj jih ta organizacija zaje-

ma, dovolj velika. Glede družbeno-politične delavnosti našega članstva in naših organizacij, pri posredovanju svetlih borbenih tradicij širokim množicam in še posebno našemu mlademu pokolenju, smo napravili premalo. Preveč pasivni smo bili tudi proti vsem tistim, ki so skušali na razne načine izkrivljati svetle tradicije naše osvobodilne in revolucionarne borbe. Če iz tega stališča ocenjujemo delo naše organizacije, tedaj moramo reči, da nismo v celoti opravili postavljene naloge.

orientirali samo na specifično delo naše organizacije. Bilo bi napačno, če bi kdo tako razumel to orientacijo, da se z večjo politično aktivizacijo odrekamo naših dosedanjih številnih nalog. Za zdaj je vsa dosedanja dejavnost aktualna, prišel pa bo seveda čas, ko bodo nekatere naloge tudi odpadle. Jasnó je sedaj še prezgodaj govoriti o tem, katere so te naloge.

Glede politične orientacije Zveze borcev moramo vedeti eno: kakor so bili borci v NOB neomajno v prvih vrstah v borbi za nacionalno in

POZDRAVNO PISMO MARŠALA TITA III. KONGRESU:

Dragi tovariši!

Ko se najlepše zahvaljujem za povabilo, naj prisostvujem delu III. kongresa Zveze borcev Ljudske republike Slovenije, zelo obžalujem, ker vas moram obvestiti, da mi to ni mogoče in da moram odgovoriti na vašo lepo pozornost samo z iskreno željo, naj bi vaš kongres potekel v plodnem delu v korist vaše organizacije in naše socialistične države, njene neodvisnosti in njene svobode, za katero so se borili tudi vaši člani Zveze.

Prosim vas, da sprejmete in sporočite udeležencem kongresa in vsem članom Zveze borcev Ljudske republike Slovenije moje najpriskrnejše pozdrave in najboljše želje za uspeh vaše organizacije v njenem bodočem delu.

Josip Broz-Tito

Ena važnih nalog v bodočnosti bo ravno v tem, kako usmeriti naše organizacije k živahnemu političnemu delu. Če tega ne bomo storili, in to čimprej, je velika nevarnost, da se bomo preveč izločili iz političnega življenja in se

socialno svobodo, prav tako morajo biti danes neomajni v borbi za izgradnjo socializma in s tem za boljšo bodočnost delovnih ljudi. In tukaj ima Zveza borcev najbolj široke možnosti udejstvovanja. Saj se v tem obdobju pri

Ivan Maček-Matija, je bil spet izvoljen za predsednika Zveze borcev NOV Slovenije. Na sliki: tovariš Maček čita poročilo

nas uspešno razvija proces graditve socialističnih družbenih odnosov in gospodarstva, ki iz dneva v dan dobiva bolj jasne obrise našega bodočega družbenega razvoja. In tempo tega razvoja je v veliki meri odvisen od subjektivnega faktorja, od ljudi, od njihovega predanega sodelovanja in člani naše organizacije morajo biti tako kot v vojni tudi danes v prvih vrstah aktivnih borcev za boljše življenje.

Problemi članov naše organizacije

Organizacije Zveze borcev posvečajo mnogo naporov svojim članom, ki se obračajo nanje z najrazličnejšimi prošnjami, da bi jih organizacije materialno ali moralno podprle. Tu gre često za nepravilnosti pri določanju delovnih mest, pri prevedbah, plačah, stanovanjih in podobno. Če kdo, tedaj imajo ravno borci vso pravico zahtevati popravek napak, ki se dogajajo posameznikom v njihovem vsakodnevem življenju. V primerih, ko odgovorni činitelji tega nočejo razumeti, morajo naše organizacije posredovati. Žal je pogosto potrebna intervencija tudi pri vodilnih uslužbencih, ki so

ravno tako člani naše organizacije. Res je na drugi strani, da nekateri naši člani ponekod nepravilno nastopajo, se vtikajo v odločanje ljudskih odborov, političnih organizacij, vodstev podjetij in se pri tem sklicujejo na legitimacijo Zveze borcev. Naša organizacija je svoje članstvo neprestano učila, da so zasluge v NOV eno, drugo pa je aktivno vključevanje in sodelovanje v izgradnji naše socialistične družbe. Za soodločanje pri družbeno gospodarskih vprašanjih ni dovolj biti samo član naše organizacije, ampak je treba v razgibano družbeno-politično in gospodarsko življenje vložiti vse svoje znanje in sposobnosti ter razumeti nujnost pridobivanja poštenih ljudi v upravljanje gospodarstva in v organe ljudske oblasti. Za vse to pa se je treba neprestano učiti in učiti. Če to vprašanje zaostrejemo, s tem ne mislimo, da gre za neki splošen pojav pri našem članstvu. To so, kot rečeno, le posamezni primeri, ki zaslužijo, da jih obravnavamo in tako pomagamo tovarišem, ki ne razumejo vloge ZB, da tako gledanje na organizacijo čimprej spremene.

Dokajšnjo politično težavo povzročajo Zvezi borcev tudi tisti tovariši, ki so v moral-

nem pogledu na poti k propadanju. Teh sicer ni veliko, toda glede na politične posledice, ki jih ima njihovo obnašanje, zahteva imenovani pojav vso našo pozornost. Večkrat imajo ti primeri svoje vzroke v krivicah, nepravilni zaposlitvi, neurejenih družinskih razmerah, zdravstvenem stanju in podobno. Toda vedno ni vzrok samo v tem. Nekateri med njimi se le preveč sklicujejo na to, kaj vse so že doslej storili. Sklicovati se na to, kaj je kdo že napravil in pri tem zatrjevati, da ima take in podobne pravice, je popolnoma zgrešeno. Vsak član Zveze borcev je dolžan, da po svojih močeh aktivno sodeluje v izgradnji naše družbene ureditve.

Do sedaj še nismo našli prave rešitve za ta problem, ki nam politično zelo škoduje. Nekateri organizacije so pričele s skupnimi sestanki prvoborcev, ki so se izkazali uspešni. Vendar je teh vse premalo, čeprav bi takšni in podobni sestanki lahko z navsveti in dobronamerno kritiko precej izboljšali sedanje stanje. Naša dolžnost je, da omenjenim tovarišem pomagamo. Dobro bi bilo, da se to vprašanje v razpravi temeljito pretrese in da naš zbor dá smernice, kako najbolje rešiti ta problem organizacije Zveze borcev.

Posledice NOB v zdravstvenem stanju borcev v zadnjem času vedno vidneje izstopajo. Marsikdo je zdravljenje zanemarjal, ko pa je obolel, se je pokazala že težja oblika bolezni, ali pa je bilo celo prepozno za uspešno zdravljenje. Osupljivi so podatki o umrljivosti članov ZB, saj jih je v zadnjih petih letih umrlo 2310. Drugi, še težji pojav, so duševna obolenja. Po zadnjih podatkih se zdravi v Bolnišnici za duševne bolezni v Polju 110 naših članov. Mnogo pa je še takih, ki bi bili potrebni zdravljenja in nege, pa tega niso deležni, ker so bolnišnice prenapolnjene. Mislim, da govorim v imenu vseh članov Zveze borcev, če nekoliko zaostrim to vprašanje z ugotovitvijo, da bi bil že čas, da se za obolele tovariše, članke naše organizacije, dobe

primerni prostori, kjer bi jim nudili potrebno nego in zdravljenje.

Resnica je, da pri reševanju omenjenih problemov naše organizacije ne delajo dovolj sistematično. Predvsem se premalo odločno bore za delo in zaposlenost omenjenih naših članov, ki bi ustrezala njihovemu fizičnemu, zdravstvenemu in drugemu stanju. Kljub temu da je postavljena jasna orientacija, naj se članom ZB v prvi vrsti pomaga do zaposlitve, ni v tem pogledu napravljen potreben pregled. Zato je nujno, da izdelamo preglede, ki nam bodo jasno pokazali, kako borci žive, kje in kako so zaposleni, kakšne so njihove težave pri delu, kako jim pomagati do večje izobrazbe in jim tako izboljšati materialne pogoje.

Preko naših organizacij bo potrebno v bodoče doseči, da bodo borci v veliko večjem številu kakor doslej zastopani v organih raznih skladov za strokovno usposabljanje kadrov. Vzporedno s tem pa, da se v organih delavskega upravljanja člani ZB v večji meri zavzemajo za to, da se borcem omogoči več možnosti za pridobivanje kvalifikacij.

Otroci padlih borcev

Ko govorimo o otrocih padlih borcev, se moramo zavedati, da ni naša revolucionarna dolžnost samo, da skrbimo za materialne pogoje teh otrok, marveč da je mnogo važnejše skrbeti za njihovo moralno vzgojo. Zaradi naše dolžnosti in spoštovanja do padlih tovarišev nam nikakor ne sme biti vseeno, kako bodo vzgojeni njihovi otroci. Toda to ni samo naša dolžnost. Ravno tako ali še večjo dolžnost ima ljudska oblast in vsa družba. Naši skupnosti ne sme biti vseeno, kako se vzgajajo otroci padlih borcev, ali bodo vzgojeni v ljubezni do tega, za kar so dali življenje njihovi starši. So že primeri, da se posamezni otroci odtušujejo naši družbeni stvarnosti zaradi vpliva in delovanja nam sovražnih elementov. Ravno sedaj, ko mladina do-

rašča, potrebuje največ pomoči in vzgoje. Zato so organizacije in člani Zveze borcev veliko bolj kakor doslej dolžni skrbeti za vzgojo mladine padlih borcev in žrtev fašističnega terorja, da bo postala najbolj zaveden član naše socialistične skupnosti in najbolj dostojen potomec staršev, ki so za našo novo domovino darovali največ, kar so imeli — svoja življenja.

Te otroke v glavnem vzgajajo matere, skrbniki in šole. Zveza borcev si je sicer mnogo prizadevala pomagati otrokom pri učnih uspehih v šoli. Organizirala je inštrukcije in krožke, vendar se v vzgoji ni dovolj poglobila. Ne gre zgolj za dejstvo, da marsikje na deželi ti otroci hodijo še v cerkev, marveč gre za resnejše probleme. Kolonije so namreč pokazale, da ti otroci zelo malo ali nič ne vedo o zgodovini NOB, o ljudeh, ki so v njej sodelovali, o svojih starših, o njihovih junaštvih in podobnem. Naše šole niso

padlih. Ne skrbijo samo za ureditev njihovih materialnih prilik, ampak tudi za njihovo vzgojo, kako napredujejo v šolah, kakšna so njihova nagnjenja in želje za poklic in podobno.

Ker so materialna vprašanja v glavnem rešena, bo treba v bodoče posvetiti več sistematične skrbi vzgojnim uspehom teh otrok, zlasti v šolah. In tako bo dosežen naš cilj, da iz otrok padlih napravimo, kar je največ mogoče, da se bodo kmalu vključili v našo socialistično skupnost kot odločni in predani ljudje, pravi nasledniki svojih staršev in roditeljev.

Zgodovinska dejavnost

Zgodovinska dejavnost organizacije ZB se je omejevala na zbiranje zgodovinskega gradiva, na prirejanje razstav ter na poizkuse skromnega urejanja muzejskih zbirk. V zadnjem času se njena dejav-

UDELEŽENCI III. KONGRESA MARŠALU TITU:

Dragi tovariš predsednik!

Udeleženci III. kongresa Zveze borcev NOV Slovenije se v svojem imenu in v imenu vseh članov naše Zveze najpri- srčneje zahvaljujemo za Vaše pozdrave in želje za uspeh naše organizacije v njenem bodočem delu.

V trenutku, ko zaključujemo III. kongres ZB NOV Slovenije, Vam tudi ob tej priliki obljubljam, da bomo borci NOV Slovenije nadaljevali kot doslej z vsemi silami delo za napredek naše socialistične domovine, za srečo njenih delovnih ljudi, za našo brezpogojno neodvisnost, za prijateljske odnose med državami in narodi, za širjenje resnične socialistične misli in za mir na svetu.

Ko gledamo v vse svetlejšo bodočnost naše domovine pod Vašim vodstvom in čuvamo naše svetle tradicije borcev NOV Slovenije, ki jim je Vaše borbeno tovarišstvo najvišji in najlepši zgled. Vas prisrčno pozdravljamo.

posredovale dovolj moralnih vzgojnih kvalitet, ki so jih na vsakem koraku odražali in ustvarjali ljudje v NOB.

Skrb za otroke padlih borcev je že zahtevala in še zahteva ogromno dela in naša organizacija uživa za to delo hvaležnost otrok. Navajeni so, da se obračajo nanjo ob vseh neprilikah za pomoč in nasvete. Številni borci pa po- žrtvovalno in z očetovsko skrbjo rešujejo probleme otrok

nost širi tudi na pisanje krajevnih kronik, povezanih z izdajo spominskih knjig padlih borcev in žrtev fašizma. Vsi ti poskusi niso rodili posebnih uspehov, razen da je zbranega že ogromno dragocenega dokumentarnega in drugega gradiva. Vzporedno s tem je bilo doslej, sicer nesistematično, napisanih dokaj spominov, ki so bili objavljeni v časopisih, revijah, brošurah in knjigah. Seveda predstavljajo ti pri-

RESOLUCIJO

Dvanajst let po končani drugi svetovni vojni inscenirajo še naprej nazadnjaške sile v Italiji sodne procese proti bivšim antifašističnim borcem, ki so v boju proti sovražniku svobode, napredka in prijateljskih odnosov med narodi, tvegali vse, kar so imeli, tudi svoja življenja.

V času, ko je že vse kazalo, da so pozabljena nekatera zgodovinska dejstva, ki so kalila odnose med jugoslovanskimi in italijanskim narodom in ko se poglabljajo stiki med sosednjima državama, so nas ponovno vznemirili glasovi v italijanskem tisku, da se zaključujejo dvanajstletne priprave za proces proti 50 borcem bivšega Briško-Beneškega odreda.

Z ogorčenjem ugotavljamo, da ta proces ni predviden samo kot nadaljevanje v vrsti sodnih postopkov proti bivšim pripadnikom oboroženega odpora, ampak s svojimi težkimi obtožbami in daljnosežnimi nameni, ki jih zasleduje, pomeni izzivjanje, ki presega vse meje, katere so si že doslej dovoljevali povzročitelji dosedanjih sodnih postopkov. Medtem ko so prej obtoževali partizane zaradi posameznih dejanj, ki naj bi bila po njihovih izumetničenih konstrukcijah splošno kriminalnega značaja, inkriminirajo zdaj celotno delovanje partizanskih borcev v času vojne. Antifašistične borce obtožujejo najhujšega dejanja — veleizdaje, čeprav je znano, da so se ti vključili v boj na poziv takrat edino legalnih predstavnikov nove Italije, naj sodelujejo z NOV Jugoslavije v skupni borbi proti sovražniku.

Svoje obtožbe opirajo skoraj izključno na izpovedi ljudi, ki so v tistih težkih časih sodelovali z nemškimi okupatorji. Iz take splošne obtožbe izvajajo inscenatorji procesa proti Briško-Beneškemu odredu kazensko odgovornost tudi za dejanja, ki so bila v neposredni zvezi z oboroženo akcijo proti skupnemu sovražniku združenih narodov in tedaj — od jeseni 1943 — tudi same Italije.

Splošna obtožba veleizdaje zaradi sodelovanja z Jugoslovansko zavezniško vojsko ni le očitna kršitev 16. člena mirovne pogodbe, ki prepoveduje vsako pregajanje in vznemirjanje italijanskih državljanov, ki so se borili za stvar zavezniških sil, ampak blati tudi brezmejne napore in žrtve jugoslovanskega ljudstva v pretekli vojni in je naperjena tudi že odkrito proti naši državi.

V dobi, ko smo v duhu medsebojnega razumevanja, strpnosti in dobre volje rešili in uspešno rešujemo mnoga medsebojna sporna vprašanja, predstavljajo po drugi strani imenovani postopki nadaljevanja tiste gonje sovraštva in nestrpnosti, za katero smo bili prepričani, da sodijo v preteklost in pozabo.

Ogorčenje naših narodov ob prvih vestih glede procesa proti borcem Briško-Beneškega odreda, ki je prišlo do izraza tudi v pismu tovariša Velimira Stojnika italijanski napredni javnosti in v izjavi predsednika Zveze borcev Jugoslavije tov. Aleksandra Rankovića pred dobrim pol-drugim letom, so hoteli italijanski reakcionarni krogi ožigosati kot pozikuz vmešavanja v notranje razmere sosedne države. Jugoslovanski narodi in zlasti borci NOV smo med vojno in po vojni vsemu svetu dovolj prepričljivi dokazali svojo privrženost ideji neodvisnosti in nevmešavanja med narodi. Ne moremo pa biti ravnodušni, če poedin in neodgovorni postopki ogrožajo prijateljske odnose med sosedmi. Če danes v svetu in v naši sosesčini spet dvigajo glas ljudje, ki računajo, da so pozabljene grozote in zločini, prizadejani človeštvu v zadnji vojni, naj vedo, da bodo naleteli na odločno čuječnost in neokrnjeno moč naprednega človeštva, ki jim je že nekoč temeljito zmešalo protiljudske nakane.

Delegati stotisočlanske organizacije Zveze borcev NOV Slovenije s svojega kongresa ogorčeno protestiramo proti izzivalnemu sodnemu postopku do borcev Briško-Beneškega odreda,

pozivamo italijansko napredno javnost, zlasti pa bivše borce odpor-niškega gibanja, da brzdajo elemente, ki bi hoteli z novimi napadi kaliti vzdušje miru in prijateljstva med sosednjima državama.

predlagamo Centralnemu odboru Zveze borcev NOV Jugoslavije, naj o pripravah za proces, ki pomenijo nezaslišano provokacijo italijanskih profašističnih elementov, obvesti Svetovno federacijo bivših borcev.

Smrt fašizmu — Svoboda narodu!

Delegati III. kongresa Zveze borcev NOV Slovenije

spevki dragocen delež k osvetlitvi posameznih zgodovinskih dogodkov.

Dosedanje delo v zvezi s pisanjem krajevnih kronik je važno predvsem za bodočo zgodovino osvobodilne borbe. Teh kronik je bilo dosedaj napisanih v Sloveniji le 53. Nujno moramo poudariti objektivnost pri pisanju kronik,

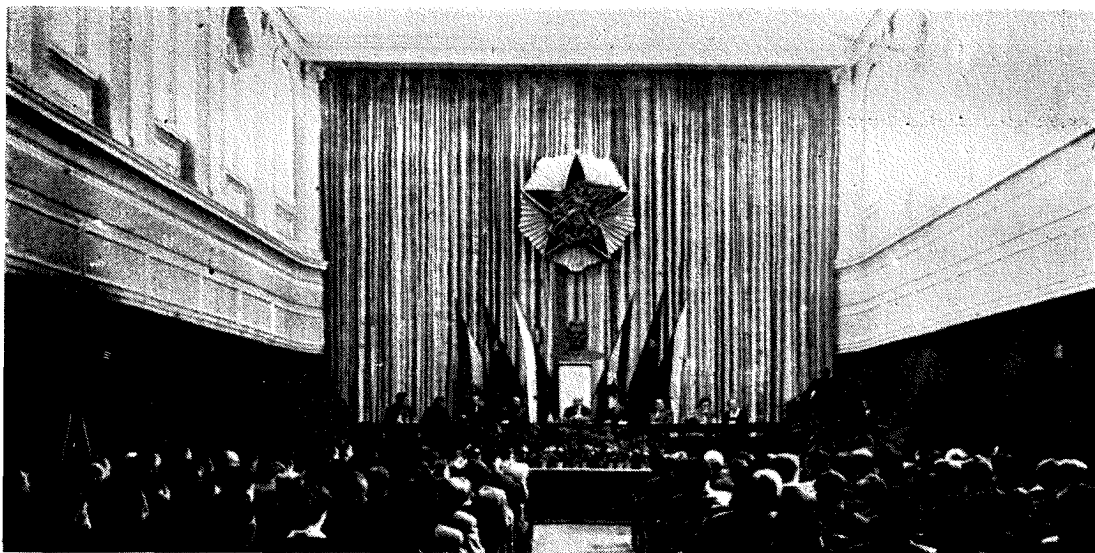
ki naj jo omogoči kolektivno delo udeležencev NOB posameznega kraja. Ko bodo prve kronike dokončno popravljene in dopolnjene, bo treba poskrbeti, da bodo v celoti dane na razpolago, da bo iz njih mogoče črpati gradivo za pisanje zgodovine NOB.

Drugo področje dejavnosti so krajevni muzeji. Sedaj je

v Sloveniji poleg republiškega muzeja NO v Ljubljani še nekaj krajevnih muzejev oziroma muzejskih zbirk. Urejanje takih zbirk je zvezano s kopico objektivnih težav, od pomanjkanja prostorov, kadra, do finančnih sredstev. Verjetno že sam naziv »muzej« ni posrečen in bi bilo boljše uporabljati besedo »muzejske zbirke«. S tem bi odpadli tudi pretirani znanstveni kriteriji, ki so doslej po zaslugi raznih strokovnjakov plašili urejavalce muzejev.

V Sloveniji hranimo zelo bogat okupatorjev arhiv. V primeri z njim je naš partizanski arhiv — zlasti za prvo in najvažnejše obdobje osvobodilne borbe — zelo skromen. Dogaja se, da posamezni formalisti opisujejo razne dogodke na temelju razpoložljivega gradiva in tako nanje nujno vplivajo okupatorjevi dokumenti. In zato tudi v tej luči opisujejo posamezne dogodke. Čim bolj se časovno oddmikamo od posameznih dogodkov NOB, tem bolj se večja nevarnost, da ljudje, ki tolmačijo dogodke, podlegajo tujim vplivom, zlasti še zato, ker sega po zgodovinskem gradivu NOB že generacija, ki se ni udeležila osvobodilne borbe. Zato moramo vse storiti, kar je mogoče, da preprečimo te pojave. Preprečili pa jih bomo s tem, da vestno dopolnjujemo naš arhiv z izjavami živih prič, udeležencev posameznih dogodkov. Prav je, da na tem kongresu posebej poudarimo dolžnost, ki jo imajo bivši borci, predvsem prvoborci, da čimprej napišejo svoje spomine. Nastane vprašanje, kako to storiti, zakaj tovariši, ki sicer največ vedo, ne najdejo za to ustreznega časa. Verjetno bo edina rešitev, da ljudem, katerih spomini in podatki so za zgodovino NOB posebno važni in zanimivi, omogočimo neki čas, ločen od rednega dela, da v miru in osvobojeni vsakodnevnih obveznosti lahko pišejo ali primerjajo svoje spomine z arhivskim gradivom in z že obstoječimi zapiski.

Za to obsežno in pomembno delo bo nujno treba pripraviti tudi potrebno organizacijo in priskrbeti ljudi, ki bi oprav-

Pogled na oder in delovno predsedstvo med kongresom

ljali opisano delo. Morda bi bilo prav, da bi bil za to organiziran poseben oddelek pri Glavnem odboru ZB ali pa pri muzeju NOB. Zakaj brez kronik in solidno izdelanih in prečiščenih spominov borcev ne moremo misliti na začetek pisanja zgodovine NOB, ki naj bi bila rezultat kolektivnega dela. In posebna komisija, ko bi imela dovolj gradiva, bi izdelala prve osnutke zgodovine NOB iz leta 1941. Te osnutke bi morali preživeli udeleženci skupaj pregledati. Šele nato bi lahko začeli pisati dokončno besedilo.

Izvenarmadna vzgoja ljudstva

Izvenarmadna vzgoja ljudstva je izredno odgovorna in važna naloga, ki jo je socialistična družba zaupala naši organizaciji. S tem, da je postala ZB iniciator izvenarmadne vzgoje, je dobila zelo aktualno političnovzgojno funkcijo. Dobila je perspektivno nalogo, ki celo dopolnjuje prvotni značaj organizacije.

Jasno je, da ne more vsa teža odgovornosti za čuvanje pridobitev socialistične revolucije in čuvanje neodvisnosti Jugoslavije kot socialistične države ostati samo na generaciji, ki je revolucijo izvedla

Pri zbiranju dokumentarnega gradiva nas čaka še ena naloga, ki smo jo skorajda povsem pozabili. To je zbiranje podatkov in dokumentacije o naših ljudeh, ki so bili bodisi zaprti, bodisi uničeni v koncentracijskih taboriščih. O življenju teh ljudi, o njihovem trpljenju, o žrtvah v teh taboriščih vemo zelo malo. Zamujeno na tem področju bo treba nadoknaditi, in, če bo to terjalo delo, postaviti tudi organizacijske oblike, da bo ta del trpljenja in borbenosti slovenskega ljudstva dobil prav tako mesto v zgodovini NOB.

in postavila temelje novi Jugoslaviji. V skladu z našim socialističnim razvojem je treba to odgovornost prenesti na nove ljudi, na mlado generacijo. Zveza borcev ima pri oblikovanju mladega rodu, s pravilnim prikazovanjem dogajanja najbolj revolucionarnega obdobja zgodovine naših narodov, izredno važno vlogo, vlogo najboljšega vzgojitelja in usmerjevalca mladine. Člani ZB, ki so aktivno sodelovali v ljudski revoluciji in z njo postavili temelje socialističnemu razvoju, imajo moralno-politično legitimacijo, da v tej

smeri poglobljajo izredno plodno in koristno patriotsko delo.

V času neposredne vojne nevarnosti je bila izvenarmadna dejavnost bolj uspešna. Sai so nas tako položaj na naših mejah kot napeti mednarodni odnosi k temu še posebno vzpodbujali. Seveda pa lahko danes, v kolikor toliko urejenih razmerah, veliko bolj sistematično razvijamo izvenarmadno vzgojo v naših organizacijah. Tako utrjujemo obrambno moč naše domovine ter prispevamo tudi k naporom za ohranitev miru na svetu.

Morda je slabost ZB pri sedenjem delu prav v tem, da je preveč strokovno-tehnično omejena samo na čisto izvenarmadno vzgojo. Bodisi da sama ali preko svojih komisij, koordinacijskih teles in vplivov drugih družbenih organizacij in društev išče predvsem najrazličnejše strokovne elemente, ki zlasti pomagajo pri strokovni vzgoji v armadi. Na primer streljanje, plavanje, orientacijski pohodi, skratka vse, kar krepi fizično kondicijo in spretnost. Vse to je dobro in je treba še naprej razvijati, vendar je preveč enostransko. V bistvu so našete panoge delavnosti v glavnem le sestavina predvojaške vzgoje. Nam pa gre za lik mla-

dega človeka, za njegovo oblikovanje v socialistični družbi, gre za tiste lastnosti, ki so bile pogoj za partizana, tiste lastnosti, ki so povzročile občudujoče primere junaštva, požrtvovalnosti in ljubezni do domovine. Toda pri vzgoji mladega rodu nam ne gre samo za primer vojne. Vzgojiti moramo predvsem takšnega človeka, ki bo spoštoval revolucionarno preteklost in se s polno družbeno odgovornostjo vključeval v družbeno-politično življenje. S tega vidika je treba kar najbolj utrditi povezavo z mladino. Poudariti povezanost revolucionarnega dogajanja med okupacijo z današnjimi nalogami in dobiti skupen jezik z mlado generacijo, čeprav gre za nove naloge, je naša dolžnost na tem področju.

Verjetno bo v perspektivi prav izvenarmadna vzgoja v zgoraj omenjenem pomenu postala zelo važna panoga dela naše organizacije, predvsem pa njeno delo z mladino in njen vpliv na mladino. Izvenarmadna vzgoja v tehničnem smislu pa se bo morala razvijati tako kot doslej: s pomočjo komisij, koordinacijskih teles in z delom ZB med društvi — da se Zveza borcev tesneje poveže z JLA in rezervnimi oficirji, ker bo tako tehnični program smotrnejši, boljši in privlačnejši.

Spomeniška dejavnost

Vidni znaki hvaležnosti vsem, ki so padli v boju za osvoboditev, so stoteri spomeniki, postavljeni v naših krajih. Vsa leta po osvoboditvi je naše ljudstvo dokazovalo pietet do padlih borcev in s spomeniki, spominskimi ploščami ter ureditvijo grobišč izrazilo spoštovanje do padlih tudi z zunanjim, vidnejšim izrazom.

Toda kljub tem težnjam, pa tudi dokajšnjim finančnim sredstvom, ki so bila dodeljena v ta namen, moramo ugotoviti, da nekateri spomeniki ne ustrezajo niti v estetskem niti v vsebinskem pogledu. To velja predvsem za spomenike, postavljene takoj po osvobo-

ditvi. Kvalitetno stanje se je v zadnjih letih znatno izboljšalo in spomeniki tega obdobja kažejo lepše arhitektonske in umetniške stvaritve.

Negativni pojav, ki ga še nismo mogli preprečiti, je predvsem težnja po postavljanju prevelikih spomenikov, kar organizacije tudi zaradi pomanjkanja denarja običajno ne zmorejo. Tako ostanejo spomeniki nedokončani ali pa so organizacije prekomerno zadolžene. Dogaja se celo, da se organizacije po odkritju spomenika za finančno vprašanje pogosto ne brigajo dovolj, ali pa pritiskajo na razne strani za denar, da bi poravnale dolgeve.

S tem nikakor ne trdim, naj ZB zaustavlja pobudo za postavitev spomenikov. Toda usmerja naj to delo tako, da bo gradnja vsakega spomenika dobro premišljena, utemeljena in predvsem, da bo harmonično predvidena s finančnimi možnostmi posameznih okolišev, ki spomenik građe, da bodo zgrajeni taki spomeniki, ki ne bodo v škodo kvalitete objekta.

Vsa spomeniška dejavnost pa ne more biti učinkovita, niti vzgojna, dokler ne bomo v vsej Sloveniji učinkoviteje skrbeli za grobove in grobišča padlih borcev. Lahko trdimo, da je večina grobišč dostojna, čeprav skromno urejena in negovana. Vendar pa na Dolenjskem in Primorskem v tem pogledu daleč zaostajajo. Prav žaljivi so pojavi, ko vidimo v posameznih krajih spomenik, ki je stal veliko denarja in neurejene grobove, ki potrebujejo samo stalno in skrbno roko. S prakso, da se ponekod uredi ta grobišča enkrat ali dvakrat na leto, ne moremo in ne smemo biti zadovoljni. Točen pregled vseh grobišč, opravljen v letošnjem zimskem času, nam naroča, da se za to delo tudi v krajih, kjer sami doslej niso pokazali dovolj pobude, odločno zavzamemo.

Za urejanje grobišč, posebno tistih na pokopališčih, pa bo treba potrkati na odgovornost tudi pri ljudskih odborih, saj jih za to zakon obvezuje.

Nepremičnih spomenikov NOB je bilo do sedaj obnovlje-

nih 48. To so objekti, ki so dostopni obiskovalcem in je, kolikor se da, v njih ohranjeno nekdanje stanje (bolnišnice, tiskarne, tehnike, bunkerji itd.). Vse premalo pa smo poskrbeli za večji obisk teh objektov, zlasti je bilo premalo izletov mladine, ki bi ob primerni strokovni razlagi najhitreje spoznala življenje in pogoje dela tedanje dobe. Tako pa, razen bolnišnice »Franje«, ki jo letno obišče več tisoč ljudi, večina drugih objektov ne služi dovolj svojemu namenu. Takšni primeri so celo v Ljubljani. N. pr. »tiskarna Toneta Tomšiča« skorajda ni obiskana, prav tako je z bolnišnico »Krvavice« v neposredni bližini Ljubljane, ki je ena izmed prvih partizanskih bolnišnic.

Revija »Borec«

Revija »Borec« izhaja že deveto leto v nakladi od 5000 do 6000. To je za takó številno organizacijo, kakor je naša, veliko premalo. Posebno še, če upoštevamo, da je naročnina sorazmerno nizka. Mislim, da se organizacije premalo potegujejo za večje število naročnikov. Ugotavljamo pa, da se je krog bralcev razširil in ne samo na nekdanje partizane in aktiviste, marveč tudi med mladino.

Uredniški odbor se trudi, da bi v reviji kot glasilu Glavnega odbora ZB politični dogodki našega razvoja dobili določeno mesto. Pri tem stremi, da se ti dogodki ocenjujejo z vidika naše organizacije, da se ta ne bo ukvarjala zgolj s svojimi specifičnimi nalogami, temveč da bo v reviji prišla do izraza tudi politična fizionomija ZB. Izmenjava izkušenj, dobrih prijemov posameznih organizacij, pereča proučevanja borcev in podobno, morajo dobiti široko publiciteto in poudarek v reviji, da bo ta nudila ne samo zanimivo branje, marveč bo tudi pomočnik, učitelj in usmerjevalec posameznih organizacij. Kljub dosednji težnji redakcije pa ta dva problema v reviji še nista ostvarjena v zadostni meri.

Pogled v dvorano med kongresom

S spominskimi in zgodovinskimi prispevki iz NOB je revija na boljšem. Objavljanje teh prispevkov z obravnavanjem posameznih panog iz področja osvobodilne borbe, aktivizma, terenskih organizacij, zaporov, internacij in podobno, je dalo doslej že lepe rezultate. Tu teži revija predvsem za tem, da bi ohranila in obdelala gradivo iz začetka vstaje ter objavljala prispevke, ki obravnavajo značilnosti borbe in osvobodilnega gibanja v prvih letih vojne.

Revija si prizadeva, da bi bila nekakšna šola za pisce partizane — samorastnike, ki opisujejo svoje doživljanje v spominih, črticah, novelah in podobno. Mnogi izmed partizanskih piscev so začeli ustvarjati v naši reviji in so se do danes z uspehom uveljavili tudi že drugod.

Revija mora v bodoče objavljati več prispevkov s tematike NOB iz drugih republik. Njeno objavlanje prispevkov iz gibanj odpora v svetu in tujih bojovniških organizacij, obveščanje bralcev o delu članic Svetovne federacije bivših borcev in seznanjanje z značilnostmi in razvojem ljudskih revolucij in gibanj odpora po svetu je hvaljevredno in ga je treba nadaljevati.

Prav tako je dolžnost revije, da še nadalje redno objavlja komentarje v zvezi s svetovnimi političnimi dogodki ter z njimi proklamira težnjo Zveze borcev za mirom.

Nekoliko ločeno od vsega tega bi bilo treba v okviru revije ali pri Glavnem odboru ustanoviti nekakšne nagrade za umetniške stvaritve s tematiko iz NOB. Morda bi kazalo ustanoviti poseben sklad, s katerim bi upravljala komisija, služil pa bi za podeljevanje nagrad, ki bi jih razpisali vsako leto. Te nagrade bi bile podeljene za najboljša ustvarjena dela v tekočem letu s področja literature, dokumentarnega dela, kronike,

zbirke spominov, umetniške slike, kakor tudi za kiparska dela ter glasbo. Nagrade bi prišle v poštev samo za teme iz partizanstva, ilegale, zaporov, koncentracijskih taborišč in podobno. Lahko bi jih podeljevali na Dan vstaje slovenskega naroda.

Tovariši in tovarišice! V svojem poročilu sem obravnaval le del aktivnosti naših organizacij. Tega je seveda v Zvezi borcev mnogo več. Če pa hočemo, da bodo naše organizacije v bodoče čim uspešneje delale, moramo o dosežanem delu vsestransko razpravljati in ugotoviti slabosti ter ovire, ki preprečujejo, da bi organizacije kar najboljše uspevale.

Zveza borcev je del naše socialistične družbe

Med popoldansko razpravo je govoril tudi član Glavnega odbora Zveze borcev NOV Slovenije, podpredsednik Zveznega izvršnega sveta, tovariš Edvard Kardelj. V uvodu je poudaril, da je bila razprava vsestranska in uspešna ter je dala več dobrih predlogov za nadaljnje delo Zveze borcev, kljub temu pa sodi, da je treba nekatere predloge in ugotovitve še temeljiteje obdelati.

V TEM SMISLU se je tovariš Kardelj zadržal zlasti pri materialnem položaju borcev. Po njegovem mnenju se lahko ta problem postavi na dva načina. Kot vprašanje po-

litične pravice borcev do nagrade za njihove zasluge v preteklosti, kot problem pravice do nekaterih posebnih materialnih privilegijev borcev, ki so sodelovali v naši re-

voluciji, v NOV. Ta problem pa se lahko postavi tudi na drug način, kot praktično socialno vprašanje in to samo tistih borcev, ki so se zaradi raznih vzrokov znašli v življenjskih težavah, zaradi česar jim je treba pomagati.

Tovariš Kardelj je mnenja, da je med obema stališčema globoka načelna razlika. Prvo stališče, ki ga pri nas često imenujemo solunstvo, pomeni odstopanje od načel, za katera so se naši borci borili v pripravah na revolucijo, kakor tudi v revoluciji sami. To stališče predstavlja politično kratkovidnost, ki vodi k oddaljevanju borcev od množic in jim zapira pot do njih. Vsak komunist, tako predvojni in tisti med vojno, kakor tudi vsi ostali dosledni borci, bi imeli pravzaprav za žalitev in ne za priznanje, če bi jim hoteli s posebnimi materialnimi nagradami plačati vse tisto, kar so delali iz globokega prepričanja za stvar revolucije in socializma. Kdo od revolucionarjev je pred vojno in med vojno sploh pomislil na kakšne privilegije, ki naj bi jih za svoje delo prejel. Nihče se ni boril samo zase, ampak za vse delovne ljudi, za zmago delavskega razreda, za razredne koristi naših delavcev, ne samo tistih, ki so šli z nami, ampak

tudi za tiste, ki nas sicer niso razumeli, a so bili vendarle delavci in so bili v istem razrednem položaju — za zmago delavskega razreda. Borili so se za narodnoosvobodilne in demokratične zahteve vsega slovenskega ljudstva.

Ko je poudaril, da je naša revolucija rezultat borbe vsega našega delavskega razreda, je tovariš Kardelj dejal, da se zato nikoli nismo in ne smemo ločiti od vrst naših delovnih množic. Kolikor bodo revolucionarni borci tesneje povezani z usodo vsega delovnega ljudstva, toliko bo usoda delovnih ljudi tudi njihova usoda ter bodo imeli večjo družbeno vlogo. Podpredsednik Kardelj zato sodi, da borci ne smejo za svoje častno revolucionarno delo zahtevati osebne nagrade, ker bi to pomenilo direktno oddaljevanje od načel in ciljev, za katere so se borili.

Tovariš Kardelj se je nato dotaknil konkretnega socialnega vprašanja dela borcev, ki so iz različnih vzrokov zašli v težak materialni položaj. Strinjal se je z diskutanti, ki so opozorili na nezadostno skrb za bolne borce, na nehumano ravnanje v tovarnah in podjetjih, na nezadostno skrb za otroke padlih borcev. To so zelo važna konkretna vprašanja in je zato naloga borcev,

da o njih razpravljajo in odločajo, toda individualno kot o socialnih vprašanjih posameznih borcev. Seveda so splošne težave, s katerimi smo se v preteklosti borili v naši izgradnji, vplivale tudi na to področje. Navzlic naši želji pa nismo bili dovolj aktivni in nismo našli dovolj materialnih sredstev. Po mnenju tovariša Kardelja je vprašanje skrbi za otroke padlih borcev mogoče rešiti na dva načina: z oblastjo in predpisi ter z medsebojno tovariško pomočjo borcev samih. Poleg političnih nalog, o katerih je bilo govora na kongresu, je to druga važna naloga Zveze borcev.

Ko je prešel na drugo načelno vprašanje, na vprašanje odnosov Zveze borcev do družbe, je tovariš Kardelj izrazil mnenje, da ne bi bilo pravilno, da se Zveza borcev loči od družbe kot kaka posebna, zaprta organizacija. Zveza borcev je del naše socialistične družbe, bistveni del njenega organizma, organizma naše skupnosti. Prav v imenu te družbe nosi Zveza borcev del nalog na področju organizacije in dela borcev. Ko je poudaril, da naša skupnost daje milijarde dinarjev letno za reševanje socialnih vprašanj borcev, je tovariš Kardelj izrazil prepričanje, da bi bilo treba dati še več materialnih sredstev, vendar je opozoril na dejstvo, da vsa naša družbena struktura vsebolj sloni na sistemu družbenega samoupravljanja. Zaradi tega je družba številna vprašanja v zvezi s skrbjo za borce, ki jih ni moč reševati po liniji zakonov in predpisov, prenesla na Zvezo borcev. Zato je funkcija Zveze borcev izrazito družbenega pomena.

Tovariš Kardelj je opozoril delegate na dejstvo, da so posamezni predlogi za upravičeno zaščito borcev videti na prvi pogled sicer dobri, vendar pa se v praksi ne morejo uresničiti brez težkih materialnih žrtev skupnosti. Zgodi se namreč, da se pravic, ki jih nudi zakon, skuša poleg upravičencev poslužiti še veliko več neupravičencev. Ker se tako krog tistih, ki prosijo za pod-

Kratek razgovor v odmoru: na desni — Edvard Kardelj, na levi Franc Leskošek-Luka, v sredini Miha Marinko

poro, znatno širi, ne pridejo do nje v zadostni meri tisti borci, ki so je res potrebni, čeprav daje skupnost ogromna sredstva. In prav zato, ker tozadevni predpisi ne morejo vseh teh stvari natančno določiti, je treba te probleme reševati individualno.

Podpredsednik Kardelj je mnenja, da bi bilo pravilneje razne predpise o bonitetah za borce še bolj zaostriiti. Hkrati pa naj bi skupnost nudila večja sredstva organizaciji Zveze borcev, ki bi jih individualno dajala tam, kjer ugotovi resnično potrebo. Na tak način to ne bi bile politične pravice nekdanjih borcev, ampak reševanje potreb bivših borcev, ki so se znašli v materialnih težavah. Dajanje tudi te vrste socialne pomoči je stvar ljudskih odborov, ki pa se naj rešuje v sodelovanju z Zvezo borcev. Tovariš Kardelj je mnenja, da je možno in pravilneje, da so skladi za te namene pri ljudskih odborih, vendar pa naj jih upravlja Zveza borcev, ki naj odreja komu in na kak način nuditi pomoč na podlagi nekih splošnih načel, katera bi morali določati zakoni in predpisi. Teh problemov pač ne smemo gledati ločeno, ampak v sklopu našega celotnega družbenega razvoja.

Ob koncu je tovariš Kardelj poudaril, da je Zveza borcev organizacija, ki ima tudi politične naloge, da podpira borbo in napore za graditev socializma, da pomaga uresničevati cilje in ideje, za katere smo se borili. Naša Zveza borcev je sestavni del Socialistične zveze delovnega ljudstva. Zato ima tudi Zveza borcev — kot vse naše družbeno življenje pod idejnim vodstvom Zveze komunistov — politično platformo Socialistične zveze. Politični cilji in naporji Zveze borcev ne morejo biti ločeni od splošnih naporov Socialistične zveze. Zato mora biti tudi reševanje vprašanj, o katerih je bilo govora na kongresu, tesno povezano s celotno politiko Socialistične zveze in Zveze komunistov, da bi nas to še bolj povezovalo z delovnimi množicami.

Delegacija ZBOWID v Sloveniji

KONEC aprila je prispela v Beograd šestčlanska delegacija ZBOWID — organizacije bivših borcev iz Poljske. V delegaciji, ki jo je vodil Banach Kazimierz, podpredsednik ZBOWID, so bili: Franciszek Ksiezarczyk, generalni major poljske vojske, Edward Kowalski, član predsedstva ZBOWID, Teofil Vitek, član sekretariata in glavni urednik organa ZBOWID »Wolność i lud«, Zygmunt Ziolk, urednik časopisa »Wolność i lud« in Henryk Matysiak, sekretar Glavnega odbora ZBOWID. V Beogradu je

delegacijo sprejel tudi predsednik Centralnega odbora ZB NOV Jugoslavije, Aleksander Ranković. Delegati so si v Srbiji, Hrvatski, Bosni in Sloveniji ogledali številne partizanske kraje, muzeje, itd. V Sloveniji so obiskali bolnišnico »Franjo«, grobišče v Begunjah in se ustavili tudi na Podljubelju pri spomeniku žrtvam nacističnega taborišča v Podljubelju, v katerem so bili tudi poljski rodoljubi. Razen centralnega muzeja NO v Ljubljani, o katerem so se poljski bivši borci zelo laskavo izrazili, so si ogledali tudi kraje na Dolenjskem, med njimi Žužemberk. V prisrčnih razgovorih, ki so jih imeli poljski gostje s člani Glavnega odbora ZB NOV Slovenije na Bledu in v Dolenjskih Toplicah, so govorili ne samo o dejavnosti, ki se nanašajo na obe bojvniški organizaciji, temveč so govorili tudi o številnih drugih aktualnih problemih. Zakaj prihod poljske delegacije bivših barcev je le nadaljevanje začelih razgovorov o potrebi in možnosti sodelovanja med poljsko in našo organizacijo Zveze borcev. Možnosti za sodelovanje pa so se pokazale že ob bivanju naše delegacije bivših borcev NOV na Poljskem letos pozimi. Pred odhodom v domovino pa je delegacijo ZBOWID sprejel 10. maja tudi predsednik FLRJ Josip Broz-Tito. — Na sliki: vodja delegacije, Banach Kazimierz (v sredi), v prisrčnem razgovoru s članoma Glavnega odbora ZB NOV Slovenije, Toneom Fajfarjem (levo) in Janezom Vipotnikom (desno).

Še vedno na straži miru: vojak JLA v enoti OZN v Egiptu

Poslanica profesorja Schweitzerja, trezen opomin göttingenskih učenjakov in vneta prizadevanja japonske javnosti, ki je že okusila vso grozoto atomskega razdejanja (prvi atomski bombi so pred dvanajstimi leti vrgli Američani na japonski mesti Hirošimo in Nagasaki), so v zadnjem času nazoren izraz globoke zaskrbljenosti človeštva zavoljo stopnjevanja atomske oboroževalne tekme in dejstva, da sta prvi atomski bombi v primerjavi z grozotnim razdiralnim učinkom vodikovih bomb, že pravcati igrači. Če k temu dodamo še nenehno izpopolnjevanje usmerjevalnih, tudi medkontinentalnih izstrelkov, si je z malo domišljije kaj lahko ustvariti gobasto predstavo strahotnega opustošenja, natančneje: popolnega uničenja, ki bi ga povzročilo merjenje atomskih sil. Seveda je vse to — ameriška odločitev, da bo članice NATO (Atlantskega pakta) oborožila s taktičnim atomskim orožjem (atomskimi topovi in usmerjevalnimi izstrelki z manjšim radiusom), že opravljeni in napovedani atomski poizkusi velesil, med njimi Velike Britanije, ki je preizkusila svojo prvo vodikovo na Božičnih otokih — negativno vplivalo na splošni mednarodni položaj, ki še vedno ni našel poti k pomiritvi po kritičnih zaostritvah ob napadu na Suez in madžarskem pretresu.

Nazorna ilustracija absurdnosti tega splošnega vzdušja je dejstvo, da se v Londonu, ko to pišemo, že osem tednov nadaljujejo maratonska pogajanja o razorožitvi, ki so, vsaj tako trdijo najbolje obveščeni, najresnejša po koncu zadnje vojne. Raz-

plet razgovorov je potrdil, da bi bil delni sporazum, vsaj o nekaterih vprašanjih, mogoč. Sovjetska privolitev v delno uresničitev Eisenhowerjeve zamisli o »odprtem nebu«, skupno mnenje o postopni konvencionalni razorožitvi; vse to ustvarja dovolj elementov, da bi bilo moč slednjič to osrednje vprašanje premakniti z mrtve točke. Prav zato pa bi bili tudi manjši začetni sporazumi, četudi praktično ne posebne vrednosti, dragoceni, ker bi ohladili razgredo ozračje in omogočili vsaj treznejši premislek, preden bi se lotili osrednjih vprašanj. Gre predvsem za omejitve atomskega orožja in prepoved atomskih poizkusov, kar bi že samo po sebi terjalo konec atomske tekme. Izbiri sta res le dve, kakor je nedavno izjavil Hruščev moskovskemu dopisniku New York Timesa: »Ali sporazumevanje ali pa kopičenje atomskih naprav, raket, medkontinentalnih izstrelkov. Seveda je v takem primeru vedno možnost, da tak nesporazum sproži vojno«. Toda upati je, da obnovimo izjavo še enega pomembnega, čeravno ne več aktivnega državnika Winstona Churchilla, da bo človeška modrost na višini svojih novih spoznanj gotovo izkoristila odkritje atomske tajne za srečo človeštva, ne pa za njegovo uničenje. Razorožitveni sporazum namreč ne bi prinesel samo toliko želenega olajšanja, marveč bi omogočil z velikanskimi sredstvi, ki jih porabijo za oborožitev in s pomočjo atomske energije, da bi ustvarili v kratkem času človeka vredno življenje tudi za tisto milijardo ljudi, ki še vedno tava nekje med življenjem in smrtjo zavoljo podhranjenosti.

Seveda bo pot do takega sporazuma strma in bo treba premostiti zelo mnogo ovir. Toda drugega izhoda ni, če nočemo tvegati svetovnega samomora. Edina metoda, ki pride v poštev za doseg takega soglasja pa so pogajanja: razgovori na visoki in nizki ravni, kjerkoli in kadarkoli je to mogoče. Izkoristiti je pač treba sleherni priložnost, da bi podrl kitajske zidove, ki delijo sodobni svet, da bi ustvarili pogoje za »vsestransko sodelovanje«. kakor je izjavil predsednik Tito v odgovoru na vprašanje britanskega časnika Daily Herald, »med deželami na podlagi načel neodvisnosti, enakopravnosti in nevmešavanja v notranje zadeve drugih. Ta politika,« je poudaril naš predsednik, »izraža bistvo aktivnega sožitja, ki je v današnjih pogojih edina alternativa.« Seveda to ne terja le, da so vodilni državniki v svetu na višini svoje odgovorne dolžnosti, marveč nič manj zavestno, vsklajeno akcijo stotine milijonov ljudi v vsem svetu, ki vroče žele mir.

Ce bi, denimo, izvedli velik, splošen referendum po vsem svetu, je moč zanesljivo trditi, da bi se velikanska večina izrekla za razorožitev, za znižanje blokovskih pregrad, ker se pač človeštvo nikakor noče sprijazniti z mnenjem, da ne bi bilo moč na miroljuben način najti rešitev za vprašanja, ki so vzrok mednarodnih trenj. Tudi v sosednji Avstriji je bil eden izmed pomembnih razlogov, da je kandidat klerikalne stranke (ÖVP) prof. Denk pogorel, ker so socialisti umeli med drugim spretno izkoristiti v volilni kampanji njegovo zaletavo izjavo, da bi bilo treba oborožiti

PO SVETU

avstrijsko vojsko tudi s »težkim«, se pravi atomskim orožjem.

Dosedanji podpredsednik v koalicijski vladi dr. Schärff je že tretji socialistični predsednik v povojni avstrijski republiki. Razlika med njim in njegovima predhodnikoma je v tem, da je dr. Schärff izrazilo politična osebnost. Ne da bi se spuščali v razlago činiteljev, ki so bili odločilni za njegovo presenetljivo zmago, je moč ugotoviti, da je izbira dokaz zrelosti državljanov male republike, razen tega je ta uspeh nedvomno okrepil položaj socialistične stranke in utrdil ravnovesje, ki so ga omajale zadnje parlamentarne volitve, na katerih so pobrali glavni izkupiček klerikalci. Videti je, da se avstrijski navadni človek dobro zaveda, da je to »ravnovesje« nujno za nadaljnji skladen razvoj dežele. Razen tega pa da je najbolj zanesljivo jamstvo, da ne bi prišlo do kakih teženj po klerikalnemu monopolizmu, ki lahko konec koncev pripelje do podobnih anomalij, kakor je bil to primer s polfašističnim klerikalnim diktatorskim režimom Dolfussa po prvi svetovni vojni.

Ko smo že pri sosedih, je nujno omeniti vladno krizo v Italiji. Ne glede, kako se bo razpletla (ko to pišemo, posvetovanje za sestavo nove vlade še traja), je pomembno ugotoviti, da pomeni padec Segnijeve vlade in njegove štiristranske koalicije (6. maja) le epilog dolgotrajne krize. Centrizem, tako so imenovali naši sosedje zavezništvo štirih meščanskih strank (demokristjanov, republikancev, socialnih demokratov in liberalcev) so pravzaprav pokopale že zadnje parlamentarne volitve leta 1953, ki so splošno politično težišče premaknile bolj na levo. Vse, kar se je zgodilo kasneje, je bilo obujanje nečesa, kar se je že izrodilo v svoje negativno nasprotje. Volilna preizkušnja je potrdila mnenje, da po starih tirnicah ni moč več naprej, ker se je z nezaupnico, ki so jo dobile De Gasperi jeve politične koncepcije junija 1953 (krščanska demokracija je izgubila 1.878.296 glasov) večina italijanskih volivcev izjavila proti heterogeni štiristranski formuli (ostale stranke centra so dobile 1.038.677 glasov manj kot leta 1948), ki naj bi posebjala, vsaj tako je menil njen pokojni tvorec, nekako zlato politično sredino, ki naj bi bila jez proti levim in desnim težnjam. Pričakovati bi bilo, da bo prišlo do vlade, ki bo odločno izvedla vsaj najbolj pereče reforme, kar so s svojo odločitvijo terjali volivci. Zgodilo se je nasprotno. Po desničarskem intermezzu Pelle je na temelju sporazuma v vrhovih prišlo do obnove štiristranske formule. Nič ne more tega natančneje označiti, tudi zadnje Segnijeve štiristranske koalicije ne, kot izraz kompromis. Toda če bi hoteli biti bolj nazorni: to ni pomenilo samo enega generalnega kompromisa, marveč kompromise med številnimi strujami znotraj samih strank, ki so sodelovale v vladi, in nato so bili na dnevnem redu novi kompromisi, da bi ohranili to neorgansko politično zavezništvo.

Značilno za Segnijevo kombinacijo je bilo, da se je v 22 mesecih od zmernega levičarja prelevila v desničarskega konservativca. To metamorfozo so obsojale tudi leve struje v koalicijskih strankah. Nazoren primer za to je razburkana razprava o agrarnih pogodbah, oziroma o načelu stalnega

upravičenega razloga, na katerega je prisegala v De Gasperijevih časih tudi večinska stranka, da je stebel njene agrarne politike. In danes? Vodja demokristjanskih sindikatov Pastore se je med parlamentarno razpravo krčevito zavzemal, da bi omilil predložen zakonski osnutek, ki praktično odvzema veleposestnikom roke in uzakonjuje negotovo usodo okoli treh milijonov spolovinarjev in kmetijskih delavcev. Isto stališče so zagovarjali tudi republikanci, pretežni del socialnih demokratov, da sploh ne govorimo o socialistih in komunistih. Če bi matematično zbrali vse nasprotnike zakonskega osnutka, bi ugotovili, da so v večini. Kaj pa se je zgodilo v parlamentu — vlada je dobila zaupnico. Ta primer je značilen za presojo notranjega položaja, ki je poln takih in podobnih absurdnih protislovij, ki so jih desničarske skupine spretno izkoristile, da preprečijo kakršne koli spremembe v progresivnem smislu. Ne gre samo za konservativno statičnost, marveč za dobro preračunana prizadevanja, da bi omejili in postopoma odpravili tudi tiste polovične reforme, v katere so bile prisiljene privoliti De Gasperijeve vlade.

Če ocenjujemo splošni položaj iz tega zornega kota, je kazno, da je bilo ohranjanje tako imenovane »centristične formule« spreten poizkus desnice, da bi blokirala težnje večine volivcev, ki so terjali dokončanje reform in uveljavitev v vsakdanjem življenju načel, ki jih je razglasila republikanska ustava. Ustavne določbe so namreč samo deklarativnega pomena in jih je treba po italijanski zakonodaji šele uveljaviti s posebnimi zakoni. To praznino je skušal kmalu po svoji izvolitvi izpolniti Gronchi s tem, da je dosegel ustanovitve ustavnega sodišča. Toda že spremembe zakona o javni varnosti (ustavno sodišče je razsodilo, da so nekatere njegove določbe v nasprotju z ustavo) so sprožile tako odločno reakcijo konservativnih krogov, da se je pred tem reakcionarnim »zidom« ustavil celo prvi predsednik republike in prvi predsednik vrhovnega sodišča De Nicola in se raje umaknil v rodni Neapelj.

Restavracijskih, nazadnjaških teženj ne more omejiti štiristranska vlada, ki ima v lastnih vrstah, na čelu najpomembnejših ministrstev (zunanj in nekateri gospodarski resorji) trojanskega konja — liberalce. Konservativno ofenzivo bi utegnili razbiti le vlada, ki bi se oprla na vse progresivne elemente in ne bi nikogar a priori izključevala, kar v konkretnih italijanskih razmerah pomeni, da bi se ta »opora« raztegnila tudi na Nennijeve socialiste.

Sodeč po dosedanjem razpletu krize ne kaže, da bi se lotili tega zakasnelega »razčiščenja«, oziroma da bi z odločnejšimi ukrepi razčistili italijanska notranja obzorja. Konservativna imobilnost se bo nadaljevala. Sestava vlade, pa naj si bo to enobarvna demokristjanska ali kakršna koli druga kombinacija, bo v teh razmerah pomenila le nadaljevanje krize. Izhod iz tega začaranega kroga notranjih protislovij je zato skoraj še edino predčasni razpis splošnih volitev.

Se z dvema besedama: britanski premier je pogotil »sueško pilulo« in svetoval britanskim ladijskim združenjem, da vnovič uporabljajo Sueški prekop. Epilog, ki pomeni v londonski metropoli znamenje treznosti, v Kairu pa zakasnelo priznanje suverenih pravic.

J. Jeri

»Na junaško srce,

dragi tovariš!«

(Splet anekdot iz narodnoosvobodilne borbe o tovarišu Titu)

Za časa Pete ofenzive je skupina borcev-pionirjev prejela ukaz, naj popravijo viseči most na Pivi. Čezenj naj bi šli Tretja in Sedma divizija ter bolnišnica. Preden so se lotili dela, je tovariš Tito inženirce vprašal, če imajo kaj jesti.

»Dobili smo od Prve proletarske kos konjskega mesa in ga dali kuhati,« je odgovoril nekdo.

»Stopite, no,« je naročil vrhovni komandant, »k čiki Devi, naj vam da kako konserve.«

Titov ekonom, čika Deva, pa ni hotel o tem slišati. Ostalo mu je namreč vsega osem konserv. Borci so se zadovoljili z

Devinim pojasnilom in so se vrnili. Toda naključje je hotelo, da so spet srečali vrhovnega komandanta.

»Ste dobili konserve?« je vprašal.

»Ostalo jih je le še nekaj za vas. Pa tudi ni treba. Dosti nam je tisto, kar smo dobili od Prve proletarske.«

»Vrni se nemudoma,« je ukazal tovaris Tito borcu, »in reci Devi, naj ti izroči konserve.«

Ekonom se je še zmerom upiral. Tedaj ga je dal tovariš Tito poklicati. Čika Deva se je branil:

»Druže Stari, če bodo šle te konserve, ti ne bom imel jutri s čim postreči!«

»Daj in ne ugovarjaj!« je velel tovariš Tito.

*

Borci spremnega bataljona so bili zadovoljni, kadar je tovariš Tito jahal, ker so vedeli, da tedaj pohod ne bo naporen. Kadar je bil Tito na konju, je bilo dosti odmorov in počivanja. Kadar pa je bilo treba iti hitreje, je vrhovni komandant šel peš na čelu kolone. In tedaj so borci vedeli, da bo treba napeti vse sile. Tovariš Tito je hitro hodil, hkrati pa je bodril tiste, ki so zaostajali. Tako se je marca 1943 spremni bataljon vzpenjal čez Prenj v snegu, ki se je talil in vsepovsod je bilo polno vode. Zemlja je bila tako spolzka, da so se borci premikali le po vseh štirih. Vrh tega se je še znočilo. Tudi tovarišu Titu je polzelo. Borcev se je lotila huda žeja, tovariš Tito pa ni dovolil, da bi jo borci

gasili s snegom. Na počitkih je razprostrl pred seboj karto in iskal na njej izvire. Borci so pili pod njegovim nadzorstvom. Takšna je bila njegova skrb za borce.

*

Pravoslavni višji duhovnik (prota) Karamatijević, polkovnik ljudske vojske, se je med vojno večkrat srečal s tovarišem Titom. Karamatijević je vrhovnemu komandantu izkazoval največje spoštovanje. Zmerom se je pozdravljal z njim zelo nenavadno. Kadar sta se srečala in si podala roke, je prota tovariša Tita objel in ga poljubil na prsa. Tovariš Tito ga je nekoč zaupno vprašal, zakaj ga poljubi na prsa. Prot a se je zamislil in slovesno odgovoril: »Na junaško srce, dragi tovariš!«

Borec Nikola, kurir Sedme divizije, je nekega dne prinesel obvestilo iz divizije za vrhovnega komandanta. Ko je tovariš Tito opazil, da je kurir premražen in zmučen, ga je peljal k ognju in začel nalagati drva, da bi bilo Nikoli topleje. Kurir se je zmedel in je hotel sam nesti drva k ognju. Toda tovariš Tito ga je zavrnil: »Počivaj, tovariš, zmučen si in prezebel. Jaz pa sem se le nekoliko odpočil!«

Nikdar dotlej ogenj ni kurirja Nikole tako prijetno grel, kot tistega dne, ko je nanj nalagal Tito.

Po II. zasedanju AVNOJ so nekateri člani predsedstva in nacionalnega komiteja odšli iz Jajca v Slovenijo. Na Rogu, kjer sta bila tedaj Glavni štab NOV in PO Slovenije ter IO OF, so pripravljali načrte predpisov, ki bi naj obdelali sklepe zgodovinskega AVNOJ v Jajcu. Med drugim je Moša Pišade pripravljaval poslovniki AVNOJ, dalje načrt deklaracije o ljudski oblasti, načrt zakona o državnem grbu, načrt uredbe o NOO, itd. Prav v tem času je divjala — VI. ofenziva. Ko so bili nekateri načrti končani, so jih poslali v Vrhovni štab tovarišu Titu. Najprej je prispel prvi, za njim še drugi

del načrtov. Ko je to videl tovariš Tito, je dejal: »Sporočite zakonodajcem, da jih prosim, naj preložijo to svojo ofenzivo načrtov, dokler ne opravim s sovražno ofenzivo, sicer bo po meni...!«

Borci so gladovali in tudi Vrhovni štab je bil brez hrane. Tovariš Tito je po očetovsko skrbel, da so skromne zaloge hrane čim koristneje uporabili. Nekega večera, bilo je na Črnem Jezeru, je obiskal kuhinjo spremnega bataljona. Vprašal je intendanta, kaj bodo borci večerjali.

»Nič drugega razen juhe in malo mesa,« je odvrnil intendant.

»Ali nimate moke?«

»Nekaj je še, toda ta je za Vrhovni štab.«

Tedaj se je tovariš Tito vznemolil. Rekel je strogo:

»Dokler imamo, bomo jedli vsi, ko pa ne bomo imeli, bomo skupaj stradali!«

Pri prehodu čez progo med Nemilo in Vrandukom je komandant spremnega bataljona Vrhovnega štaba ukazal borcem, naj se pomikajo molče. V koloni je hodil tudi tovariš Tito. Kraj, čez katerega so šli, se mu ni zdel nevaren, ker pa

VLADIMIR NAZOR:

Tito in golobi

Fantje so hoteli zaklati in pojesti golobe, ki so zimovali na podstrešju, Tito pa ni pustil. »Ko bomo šli od tod, to pa se lahko zgodi pojutrišnjem, bo moralo ostati vse tako, kakor smo dobili ob prihodu; zato se tudi ptic ne bomo dotikali.« Potem pa je rekel: »Takšni hiši se prilega tudi jata golobov.«

En golob pa se je prestrašil, zletel je s podstrešja v hišo in na hodnik, letal in letal, ter končno sedel Titu na roke.

Gledam vodjo, kako ga motri in ogleduje, če je cel in zdrav; gladi ga z dlanjo, potem pa odpre okno in ga pusti odleteti.

Takšen je torej ta vodja »banditskih krdel«, »roparjev in krvolokov«!

In vendar je njegovo čelo preprejeno z mnogimi globokimi brazdami.

(23. I. 1943)

»ŠE NA MNOGA
LETA!« KLIČEMO
BIVŠI BORCI
MARŠALU TITU
OB NJEGOVI
PETINŠESTDESET-
LETNICI

tudi ni vedel za komandantov ukaz, je začel govoriti z borcem izpred sebe. Komandant bataljona je slišal govorjenje in se je razhudil: »Kdo tam govori?« — »Tiho, tovariši, komandant se jezi,« je v šali pripomnil Tito.

Konec leta 1944 so borca spremnega bataljona Djura Mandića dodelili v spremstvo tovariša Tita. Prve dni je bil Mandić kot spremljevalec zelo plašen. Polotilo se ga je veliko razburjenje in zdelo se mu je, da ne bo kos tej službi. Tovariš Tito je zapazil njegovo razpoloženje in ga je razumel. Pozval ga je k sebi in mu rekel:

»Česa se ti je treba bati? Jaz sem človek kakor ti. Bodi miren!«

Ilustriral Jože Ciuha

VOTLINE, V KATERIH JE BIVAL TITO

Neznani partizan iz VI. Liške divizije je takole prikazal borbe za Drvar in obrambo votline, v kateri je bil Vrhovni štab NOV in POJ. Ilustracija je bila objavljena v »Biltenu« VI. proletarske divizije leta 1944

V OKOLICI Drvara je polno skalnatih in podzemeljskih votlin. Med dvajsetimi jamami oziroma podzemeljskimi votlinami, kolikor so jih našli, jih je mnogo še neraziskanih. Najbolj znane votline so: Ledenjača na Kamenici, Greda v Zaseoku, Bijela, Zokivača, Kapnica, Mala Čelinka, Čelavica v Zaglavici, v kateri so našli več staroslovanskih napisov, Titova votlina v Bastasih in druge. Doslej so proučili Titovo votlino v Drvaru, dve votlini v Crvljivici in votlino v Veliki Čelinki v Mokronogah. Titova votlina je eden izmed najbolj privlačnih zgodovinskih objektov v naši domovini.

Na to votlino, v kateri je od začetka februarja do 15. maja leta 1944 bival tovariš Tito z Vrhovnim štabom NOV in PO Jugoslavije, so nemški padalci napravili znani desant. Votlina leži v hribu Gradina in je okrog pet sto metrov oddaljena od glavne mestne ulice v Drvaru. Od reke Unac vodi do nje ozka in vijugasta stezica z železno ograjo, narejeno iz delov letal, ki so sodelovala pri napadu na Drvar. Pri vходу v votlino so zgradili leseno barako, ki približno ustreza podobi hiše, v kateri je bival tovariš Tito. Votlina je globoka 120 metrov, vendar je težavno priti do njenega dna, ker so posamezni odseki zelo strmi. Na dnu votline, ki leži 37 metrov pod gladino reke Unca, je majhno elipsasto jezero. Okolica votline napravi zelo lep vtis zlasti v jeseni, ko nastopijo dolgotrajna deževja in na pomlad, ko se topi sneg. Tedaj voda napolni votlino in se začne izlivati iz nje, pri čemer teče pod barako in strmoglavi nizdol v majhnem slapu, visokem kakih deset metrov, v reko Unac. Razen drvarske je še ena Titova votlina, in sicer v Bastasih. Kmalu bodo proučili tudi to jamo, ki je v njej tovariš Tito bival spomladi leta 1944. Votlina leži pri bastaškem vrelcu, okrog šest kilometrov severozahodno od Drvara. Tu je videti zares edinstven izvir reke Bastašice, ki se nad njim popolnoma navpično dviga Kameniška Greda, visoka okrog tri sto metrov. Na tej višini pelje mimo votline tudi železniška proga.

V kratkem bodo rekonstruirali barako v Titovi votlini v Drvaru. Obnovili jo bodo v podobi, kakršno je imela v času desanta leta 1944. Razen tega bodo prenesli v barako vse predmete in pohištvo, ki so bili tam za Titovega bivanja. Pripravljati pa so začeli tudi gradivo za poseben muzej desanta v Drvaru, ki ga bodo namestili pod votlino.

Delavski sveti pred kongresom

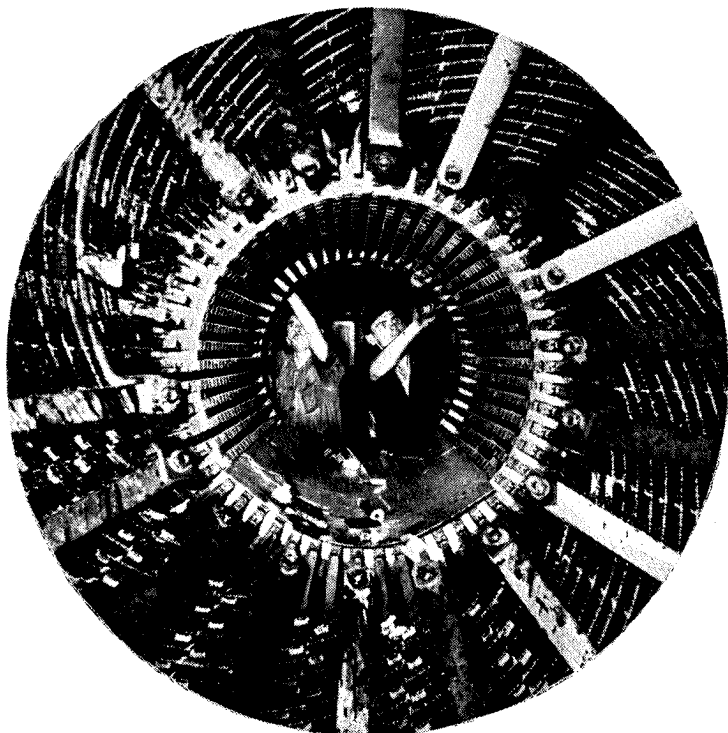
KONEC junija bo zasedal v Beogradu prvi kongres delavskih svetov Jugoslavije. Ze nekaj časa sem so v središču pozornosti naše delavske javnosti priprave na to pomembno zasedanje upravljavcev našega gospodarstva. Malokatera zadeva je vzbudila toliko živnega zanimanja v tako širokem krogu delovnih ljudi kot prav priprave na kongres delavskih svetov. Seveda se zdi to povsem razumljivo.

Problemi delavskega in družbenega upravljanja in problemi naše družbeno-ekonomske stvarnosti za delovne ljudi pri nas niso neke kabinetske teoretične zadeve, ampak so stvar družbene prakse, stvar neposrednega družbenega delovanja in neposrednih družbenih razmerij. V teh letih, odkar delavci sami upravljajo gospodarske organizacije in odkar se je začelo razvijati družbeno upravljanje tudi na ostalih področjih družbenega udejstvovanja, je v ogromno večino naše javnosti prodrla zavest in spoznanje, da so organi delavskega in družbenega upravljanja dejansko tisti organizmi, ki uravnavajo in usmerjajo naše gospodarsko in družbeno življenje. To spoznanje je začelo mestoma prodirati tako globoko v našo zavest, da si naša delavska javnost danes ne bi mogla več predstavljati drugačnega načina upravljanja, kot preko neposrednih organov delovnih ljudi samih. Vsekakor to ugodno vpliva na odnos delovnih ljudi od organizma delavskega in družbenega upravljanja: delovni ljudje danes spremljajo delo organov delavskega in družbenega upravljanja, so pripravljeni v teh organih aktivno delati in presodno ocenjujejo družbena pooblastila, družbeno dejavnost organov delavskega in družbenega upravljanja in uspeh njihove dejavnosti. V tem vsekakor korenini eden izmed pomembnih vzrokov za to, da si delovni ljudje žele in da si prizadevajo, da bi organi delavskega in družbenega upravljanja odgnali čimbolj zdrave korenine

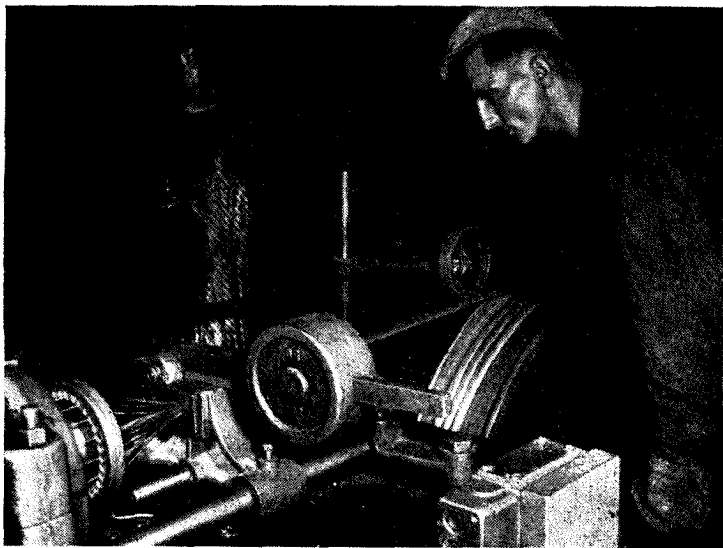
in da bi čimbolj zrelo usmerjali našo gospodarsko in družbeno življenje. Iz teh teženj se potem jasno poraja prizadevanje za to, da bi prešlo čim več družbenih pooblastil na organe delavskega in družbenega upravljanja, da bi postali ekonomsko in pravno čimbolj samostojni, da bi organizem delavskega in družbenega upravljanja čimbolj obvladoval vse lastne slabosti in pomanjkljivosti ter da bi postal uspešno družbeno sredstvo za oblikovanje socialističnega družbenega sožitja.

Kakor koli je sistem delavskega in družbenega upravljanja za nas v prvi vrsti stvar neposrednega družbenega delovanja, oblikovanja družbenega sožitja, se vendar naša delavska javnost zelo dobro zaveda, da delavsko in družbeno upravljanje v bistvu ni neka posebnost naše dežele. Delavska javnost pri nas preveč

skrbno zasleduje splošne družbene težnje in družbeno dogajanje v sodobnem svetu, da bi mogla prezreti dejstvo, da, hočeš nočeš, postaja problem sodelovanja delavcev pri upravljanju gospodarstva in pri urejanju družbenih zadev po vsem svetu družbeni problem »števila ena«. Vsa napredna gibanja po svetu so se znašla pred tem vprašanjem in skušajo odrediti svoje stališče do njega. Ne glede na ideološke, svetovno-nazorske poglede na družbo in družbeno dogajanje, ne glede na razlike v teh pogledih postaja problem sodelovanja delavcev pri upravljanju gospodarstva in uravnavanju družbenega sožitja, eden izmed tistih zadev, mimo katere danes ne more molče nobeno gibanje, ki želi imeti podporo v delovnih ljudeh. Celo meščanska gibanja, ki hočejo biti v svojih okvirih napredna, so prisiljena odrediti svoje stališče do problema delavskega in družbenega upravljanja in izdelati svoj koncept sodelovanja delavcev pri upravljanju. Zdi

Človek in proizvodnja ... (detajl iz tovarne »Rade Končar«)

Pozornost in zbranost pri delu ... (detajl iz »Impola«: izdelovanje žice)

se, da je odklanjanje sodelovanja delavcev pri upravljanju gospodarstva in urejanju družbenega sožitja danes eno izmed najkonservativnejših družbenih stališč.

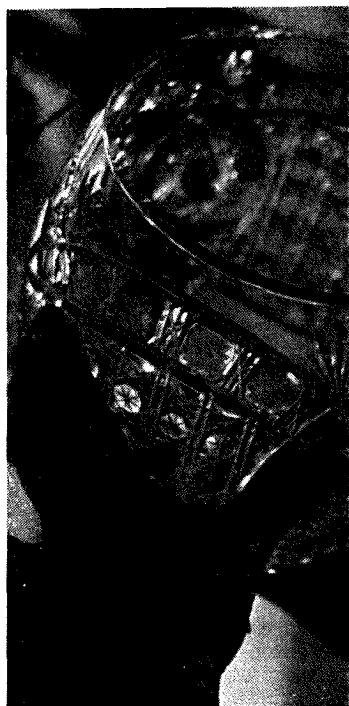
Vsekakor sta to dva temeljna vzroka za to, da so priprave na kongres delavskih svetov vzbudile toliko živega zanimanja v naši delavski javnosti. Že zlepa niso priprave na neko zborovanje, zasedanje itd. sprožile toliko razprav, študij, razgovorov v tako širokem krogu delavske javnosti, kot so to povzročile priprave na prvi kongres delavskih svetov. Med drugim je na tako razpoloženje delavske javnosti vplivalo tudi spoznanje, da je sklicani kongres delavskih svetov prvo tovrstno zborovanje delavcev v zgodovini delavskega gibanja. Prvič v zgodovini se bodo zbrali delavci upravljavci, da razmotre problematiko družbenega sožitja, problematiko sistema upravljanja, da z vseh vidikov presodijo nastajajoča socialistična družbena razmerja, ovrednotijo pojave in činitelje, ki ugodno oziroma neugodno vplivajo na razvoj socialističnih razmerij in da si začrtajo okvire aktivnosti v neposredni bodočnosti.

O zadevah, ki bo o njih govora na kongresu delavskih

svetov, je bilo pri nas v zadnjih mesecih veliko govora in veliko se je o njih pisalo. V splošni vnemi, da bi čim temeljiteje osvetlili družbeno problematiko, ki naj bi o njej na kongresu razpravljali, te pa ni malo, se včasih zdi, da enostavno pozabimo opozoriti na vlogo revolucionarnih kadrov pri presojanju družbene problematike in pri uveljavljanju načel in nalog, za katere se bomo odločili. Na to verjetno pozabimo, ker se nam zdi to samo po sebi umevno. Pri tem pa se nam primeri, da vlogo gospodarske vzpodbude, gospodarske samostojnosti itd. gospodarskih enot in posameznikov, ki so seveda nujno potrebni činitelji za razmah socialističnega družbenega sožitja, organizma delavskega in družbenega upravljanja ter oblikovanja osebnosti, tako enostransko podértujemo, kot da je to izključni družbeni činitelj, ki od njega zavisi celoten nadaljnji razvoj družbenega sožitja. Tako nam pa zadeva ne sme izzveneti. Seveda bi bilo skrajno napačno kakor koli podcenjevati vlogo ekonomske vzpodbude in ekonomske samostojnosti gospodarskih enot in posameznikov pri oblikovanju socialističnega sožitja, ker so bile te prvine v našem

življenju doslej dejansko premalo razvite in premalo upoštevane. Toda, preiti sedaj v drugo skrajnost in prezreti vlogo človeške osebnosti, njegovih družbenih in moralnih kakovosti, pa bi bilo prav tako zelo nevarno in škodljivo.

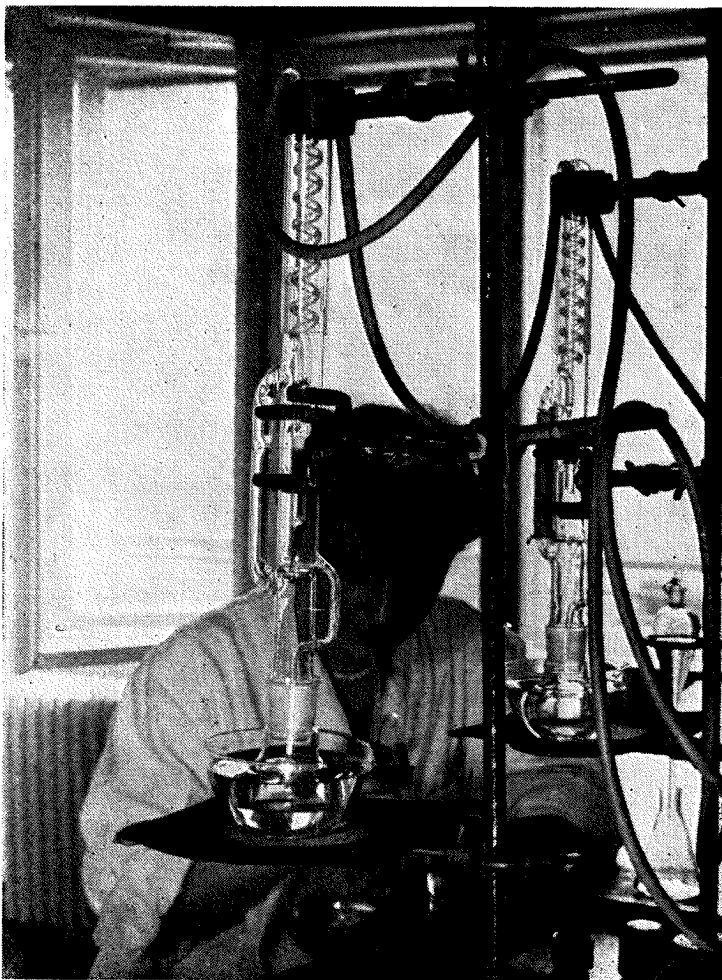
Oblikovanje socialističnega družbenega sožitja je družbeni proces. V njem odigravajo človeške vrednote delovnih ljudi, ki v tem procesu tvorno sodelujejo, nenadomestljivo vlogo. To zlasti velja za oblikovanje družbenega sožitja v takih družbeno-materialnih prilikah kot so naše, kjer so objektivne materialne sile nerazvite in same po sebi neugodno vplivajo na oblikovanje socialističnega sožitja, oziroma delajo oblikovanju tega težave. Vsekakor je gospodarska vzpodbuda ena izmed prvin v oblikovanju socialističnega družbenega sožitja. Toda, nevarno bi bilo pozabiti, da denarnoblagovno gospodarstvo samo po sebi poraja gospodarsko sebičnost, ki kaj rada spelje gospodarsko vzpodbudo v zelo

Izdelek je narejen ... (detajl iz steklarne v Rogaški Slatini)

čudne vode. Gospodarski sebičnosti je mogoče samo na ta način preprečiti, da bi se razvila, če gospodarsko vzpodbudo družbeno prav zasnujemo. To je, če gospodarska organizacija ali posameznik lahko dobita večji del od družbenih sredstev in z njim popolnoma samostojno razpolagata samo na osnovi večjega in boljšega dela, ki sta ga dala družbeni skupnosti. Izdelovanje družbenih meril za presojanje vrednosti dela pa je vsekakor silno obsežno in dolgotrajno družbeno opravilo. To opravilo morejo izpeljati samo družbeno silno tenkovestni in tenkočutni delovni ljudje z jasno osebnostno moralo. Vrednotenje se ne dela v kabinetih, ampak v praktičnem življenju. V praktičnem življenju pa na izdelavo meril, presojanja itd. vplivajo osebne družbene in moralne vrednote delovnih ljudi. Sleherni delovni človek, ki sodeluje pri presoji vrednosti dela je tudi osebno prizadet, ker se merila ne izdelujejo samo za druge, ampak tudi za tiste, ki jih izdelujejo. Zaradi tega prihaja pri izdelovanju omenjenih družbenih meril na površje vse, kar je družbeno, moralno in duhovno nepreživelega v delovnih ljudeh. Ob navidezno tehnično in ekonomsko praktičnih vprašanjih se torej bojuje globok človeški duhovni boj za socialistična družbena in moralna načela. Ta boj je tem težji, ker ga družbeno zreli in moralno izoblikovani delovni ljudje bijejo v objektivno nepovoljnih prilikah, to je v pogojih, ko se v boj vmešuje zelo pogosto tržna stihija z vsemi svojimi slabimi posledicami in zelo pogosto tudi birokratska samovolja posameznikov ter nezrelost in nerazvitost v lastnih delavskih vrstah.

Podobni procesi se dogajajo v celotnem našem družbenem življenju. Isto velja namreč za krepitev samostojnosti gospodarskih organizacij, za izpopolnjevanje mehanizma delavskega in družbenega upravljanja, za odpravljanje monopolizma nad družbenimi opravili itd. Vse to so stvari, ki se jih z dekreti, z zakoni, s predpisi ne da do potankosti odrediti niti se jih ne da na ta način

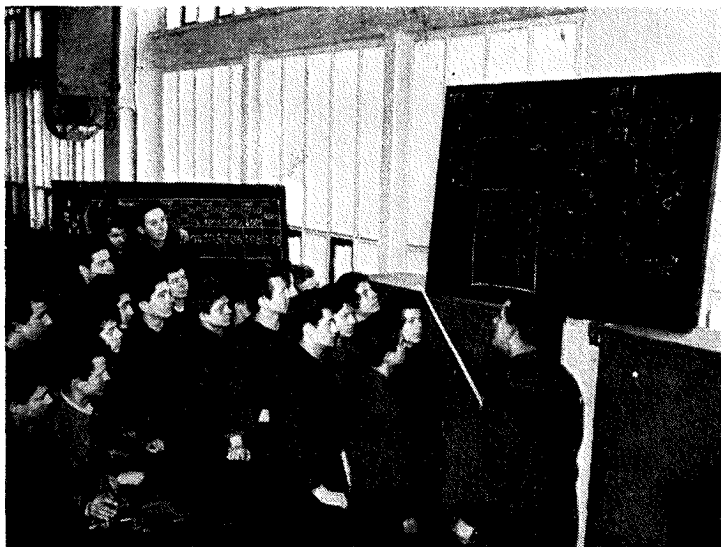

*Zamotano in precizno je laboratorijsko delo ...
(detajl iz tovarne »Lek«)*

izpeljati. Za uresničenje vseh teh stvari so potrebni ljudje, ki to hočejo in znajo izpeljati. Takih ljudi je v naši deželi obilo in sistem delavskega in družbenega upravljanja jim omogoča, da preko tega mehanizma uresničujejo svoje poslanstvo.

Na to zadevo je vredno opozoriti, ker bi preveč enostransko opozarjanje samo na vrednost in pomen gospodarske vzpodbude in gospodarske samostojnosti gospodarskih enot in posameznikov, lahko marsikoga zapeljalo do zaključka, da je stvar nadaljnjega razvoja socialističnega družbenega sožitja odvisna zgolj od

premika v družbeni delitvi narodnega dohodka, ne pa istovčasno od silno zrele, preudarjene tvorne dejavnosti delovnih ljudi v organizmu delavskega in družbenega upravljanja. Kadar govorimo o ekonomski vzpodbudi in gospodarski samostojnosti gospodarskih organizacij in posameznikov, govorimo o tem z vidika, da mora biti v našem družbenem mehanizmu in gospodarskem sistemu omogočeno gospodarskim organizacijam in posameznikom, da razvijajo svojo družbeno aktivnost, da imajo za to družbene, ekonomske, gospodarske in pravne možnosti in da jim prinaša

Bodoči strokovnjaki... (detajl iz industrijske šole v Litostroju)

razvijanje samostojne pobude in aktivnosti tudi konkretne koristi. To je namreč temelj za ustvarjanje socialističnega družbenega sožitja. Tako tudi pojmuje vso stvar ogromna večina naše javnosti.

V pripravi na kongres delavskih svetov je tudi več govora kot doslej o družbenih in moralnih vrednotah, na katerih je mogoče nadalje razvijati sistem delavskega in družbenega upravljanja in je večja pozornost kot doslej osredotočena tudi na presojanje nekaterih družbenih pojavov in

pojmovanj, ki v družbeni praksi prihajajo v navzkrižje s prvinami proletarske družbene zavesti in morale. Zato je povsem opravičeno pričakovati, da bo kongres delavskih svetov, poleg obilice družbenih, ekonomskih itd. problemov, jasno spregovoril tudi o družbenih in moralnih vrednotah, ki je na njih mogoče nadalje razvijati sistem delavskega in družbenega upravljanja, oblikovati socialistično družbeno sožitje in podobo sodobnega človeka naše družbe.

Roman Albreht

Nove knjige

Miodrag Vergović je v knjigi »**Tudi dijaki se vojskujejo**«, opisal generacijo mladih ljudi, dijakov, ki so branili malo Srbijo pred agresijo avstro-ogrske monarhije. Vergovičeva knjiga, ki je izšla lani v založbi beogradske »Prosvete«, je pravzaprav kronika njegovih lastnih doživljanj s fronte na Maljenu od novembra do decembra leta 1914. Vergoviću je v tej knjigi dober uspeh prodreti v psihologijo naših vojakov, vendar pa, sevé, ni mogel zajeti vseh niansov.

*

»**Kočina Krajina**« Radmira Stefanovića (založba beogradske »Prosvete«) zajema dogodke iz vojne proti Turkom od 1788. do 1791. leta, ki je v zgodovini znana pod imenom Kočina Krajina. Osrednja osebnost tega gibanja je bil šumadijski kmet Koča Andjelković. Ta kmet je v dogovoru z Avstrijci začel upor v Pomoravju in mu je v kratkem uspelo prekiniti vse zveze Beograda z ostalimi turškimi pašalukami. Ljudstvo zaslužnjene Srbije mu je požrtvovalno pomagalo. Toda Avstrija je srbske upornike kmalu pustila na cedilu in Kočini podvigi so začeli propadati zaradi pomanjkanja hrane, obutve in streliva. Zato se je Koča z delom svojih sil umaknil v Avstrijo. Septembra 1788 so Turki nato z 80 tisoč vojaki napadli Banat na Donavi in Koča se je ponovno moral umakniti pred turško premočjo. Pri vasi Brzaski na Donavi pa mu je neki Arnaut vrgel plašč preko glave in Koča je padel v turško ujetništvo, kjer so ga kasneje natknili na kol. — R. Stefanović je v knjigi »Kočina Krajina« s pomočjo univerzitetnega asistenta B. Hrabaka lepo prikazal Kočine akcije, razdobje pred tem in posledice Kočinega upora proti Turčiji, med katerimi je nedvomno tudi nastanek ugodnih pogojev za Prvo srbsko vstajo.

ADA ŠKERL:

Črni trak

(Janciju)

Pod bradico je še prenašal beli slinček
in rožam je razdaljal radostne poljubčke,
smejal se je, postavljaj ob potoku mlinček
in čebrijaje je iz blata mesil kupčke.

A sredi sanj njegovih, vriskov razigranih
— kakó boli spomin in še je, še grenak! —
mu omahnila mamica je v partizanih.
Nad majceno srce so mu pripeli črni trak.

Pobožal črni trak je z mehki rokami
— takó v slovo pobožala ga mamica je ljuba —
in bridko klical je med grenkimi solzami:
»O, pridi, mama moja, fantka srček buba!«

Drobci iz NOB v Postojni v luči turizma

Postojna, to lično mestoce na polovici pota med Ljubljano in Trstom, ob robu ravnine, ki jo namaka Pivka s pritokom Nanošnice, najbrž ne bi bila tako znana, če v njeni neposredni bližini ne bi bila Postojnska jama, ta svetovno znani biser slovenskega kraškega podzemlja. Resnično: Postojna, to je Postojnska jama! — Zatorej nekaj besed o teh pravljicnih podzemeljskih lepotah, ki jih obiskovalci tako zavzeto občudujejo, a nekaj besed tudi o tistih drobcih iz NOB, vezanih na to področje, za katere se obiskovalci še posebej zanimajo...

PRAVZAPRAV, kdo ve in kdo bi mogel znanstveno ugotoviti: kdo je komu pripomogel v davnih, davnih časih k slovesu: naselje Postojna Postojnski jami, ali Postojnska jama s svojimi skrivnostnimi votlinami in jamami naselju Postojni...?

Naj bo tako ali drugače, resnica je ta, da je mesto Postojna (njen začetek sega v rimsko dobo, ko je na 672 m visokem griču Soviču nad Postojno stal utrjen grad, in ker so se, bajè, po skalovju Soviča zbirale jate orlov — postojne — je mesto zaradi tega dobilo sedanje ime!) že v dobi preseljevanja narodov v 4. stoletju pomenila tisti prehod, tista vrata, skozi katera so bojevitá ljudstva najlaže in najhitreje prišla do morja in v Italijo. Razen prometno-geografske vloge pa je Postojna oziroma območje Postojnske doline vsekakor v sedanjem času še eno najvažnejših turističnih križišč v Jugoslaviji. To pa nedvomno potrjuje tudi znani izrek: »Če hočemo gostu, ki pride v Jugoslavijo, pokazati kaj izrednega, nevsakdanjega in zanimivega, ga peljimo v Postojnsko jama, v srce našega kraškega turističnega področja...«

*

Kolikor in kolikorkrat je bilo o Postojnski jami, o tem prečudovitem kraškem svetu pod zemljo napisanega — in tega ni bilo malo — je bilo še vedno malo, premalo. Kajti Postojnska jama — kjer v popolni tišini in hladu snuje narava, ta najpopolnejši umetnik, milijone in milijone kapniških tvorbov, umetnin, kjer kaplja na milijone in milijone belih kapljic, iz katerih nastajajo kapniki, kjer v podzemeljskih strugah tajinstveno buče vode, se prikazujejo in spet izginjajo, kjer so tiha in mirna jezerca, kjer

se pogled ne utrudi ali navešča — privablja iz leta v leto nove obiskovalce, domačine in tujce, pa se spet vračajo, pa prihajajo novi in nihče se ni

koli ne more dovolj načuditi temu tajinstvenemu in nenavadnemu svetu pod zemljo... Resnično: kakor ni umetnika, ki bi mogel ponarediti vsaj del umetnine iz tega podzemlja, tako ni roke, ki bi mogla zapisati vse tisto nešteto, kar človeško oko zasledi v tem podzemlju v svitu in blesku električne razsvetljave. To so ne samo bleščeči kapniki, viseči s stropa navzdol, ali kapniki, ki se dvigajo, ki rastejo od tal proti stropu, a tudi ne samo že združeni kapniki, imenovani stebri! Zakaj nešteto čudovitih tvorbov je napravila narava,

Kot orlje gnezdo štrli vrh 123 metrov visoke stene Predjamski grad — edina preostalina srednjeveške romantike

Detajl iz Postojnske jame

tvorb, katerim so vztrajni raziskovalci in kasneje obiskovalci dali imena: slonova glava, zvrnjena ladja, želva, gotška dvorana, oglarska kopa, mumija, baldahin, banane, spomenik, golob, papiga, svetilnik, okameneli slapovi, briljant, zavesa, palček, cipresa, speči lev, itd., itd. Skoraj dvajset kilometrov je dolg sistem Postojnske jame, pa po sto petdesetletnem raziskovanju še ni popolnoma znan, niti popolnoma dostopen za obiskovalce. Obiskovalec lahko prehodi namreč okoli 5200 metrov. In koliko je bilo doslej ljubiteljev teh podzemeljskih lepot v Postojnski jami? Od leta 1818 dalje, ko je vodnik Luka Čeč odkril nadaljevanje od tedaj znanega dela jame, je zanimanje za jamo zelo narastlo. Računajo pa, da je do leta 1949 obiskalo jamo milijon ljudi. Samo lani je bilo v jami 149.972 ljudi, od tega okoli 50.000 tujcev.

*

Ko obiskovalec nestrpnost prestopi prag tajinstvenega podzemlja, ga zajame popolna tema. Kaj naglo pa se oči privadijo jamski razsvetljavi. Pa vendar — razen črnih oziroma belolisastih sten, kipečih nad njim in okoli njega, ni videti nobenih kapnikov. Mar je to tista tako obetajoča prelestnost Postojnske jame? Pa se že

vodnikov glas odbija od visokih sten, ko pripoveduje: »Smo v tistem delu jame, kjer so zaradi silovite eksplozije in požara odpadli ali se stopili pravi bisernati kapniki. Stene so črne, kot bi jih namazali s sajami...« Obiskovalec prisluhne nadaljnjim besedam in pred njim se riše podoba iz leta 1944... Po kapitulaciji Italije so namreč Nemci v tem delu Postojnske jame vskladiščili okoli 20 vagonov letalskega bencina in nafte. Razumljivo: prostor se jim je zdel naravni bunker, ki ga letalske bombe nikoli ne bi razrušile, zadostoval pa je le en stražar, ki je hranil ključ od zaklenjenih vhodnih vrat. Vendar niso računali na partizane, ki so 23. marca leta 1944 vdrli iz Črne jame v Postojnsko jamo, zažgali bencin in se brez izgub umaknili iz jame. Le eden, Rudi Bašelj, se je komaj po 48 urah vrnil iz jame, ker se je ob zažiganju bencina zapletel med sode in skoraj zgorel. Šest dni je gorel bencin v jami, še mnogo več časa pa so potrebovali Nemci, da so ugotovili, kdo ga je zažgal in od kje so vdrli partizani (bili so to minerci Vojkove brigade) v jamo (o tej akciji je revija »Borec« podrobno pisala že v 9. številki v VII. letniku, pod naslovom: »Šest dni je gorel bencin...«) ... In ko zdaj obi-

skovalec zre v te črne, zakažene in izmaličene stene, po in na katerih so nekoč »rastli« bisernati in bleščeči kapniki, ga nehote spreleti po telesu srh, kako so si junaški partizani upali v to temo in se iz nje tudi srečno vrnili. Da, tu je nenapisan dokaz enega izmed nešteti partizanskih junaštev, ki bo še dolgo, dolgo let slehernega obiskovalca spominjal na NOB. Zakaj vodnik, ki pripoveduje o tej diverzantski akciji, je dokaj kratak, čeprav je še nekaj sto metrov v notranjost jama skoraj tako črna, kakor v začetku.

*

Obiskovalci Postojnske jame pa po ogledu lepote v jami radi obiščejo (kolikor jim to omogoča prevozno sredstvo!) tudi edinstven objekt srednjeveške romantike — Predjamski grad v Predjami, dobrih 8 km oddaljen od Postojne. Zgodovina Predjamskega gradu je zavita v romantično zgodbo, grad pa stoji sredi več kakor sto metrov visoke pečine, pod katero izginja rečica Lokva v podzemlje. Naravna votlina je bila že v davnih časih zatočišče tedanjim ljudem, kasneje pa so jo zazidali, dozidavali, tako, da zdaj lahko govorimo o teh gradovih, ki so bili tukaj v minulosti. Vsekakor je zanimiva pripovedka o »drugem« gradu, v katerem je bival Erazem Predjamski, roparski vitez, ki pa ga je 1484. leta oblegel tržaški glavar Gašper Ravbar. Oblegovalci so hoteli Erazma prisiliti k predaji s stalnim obleganjem, misleč, da ga bodo izstradali. Le-ta pa jim je kot v zasmech spuščal sveže sadje in živež, ki ga je po skrivnem podzemeljskem rovu dobival iz Vipavske doline. Šele s pomočjo izdajstva je Ravbar ukanil Erazma in ga ubil. Od Erazmovega gradu pa so ostali le skromni ostanki in zraven teh je leta 1590 sezidal plemič Kobencelj sedanje poslopje. Le-to pa nas spominja na tiste hude čase, ko so v kmetijskih uporih premagane tlačane še bolj zatirali. Obiskovalec, ki se povzpne po v skalo vsekanih stopnicah prav v votlino za gradom, vidi na stropu več stranskih rogov, kamor pa je moč priti le po lestvi. No, in

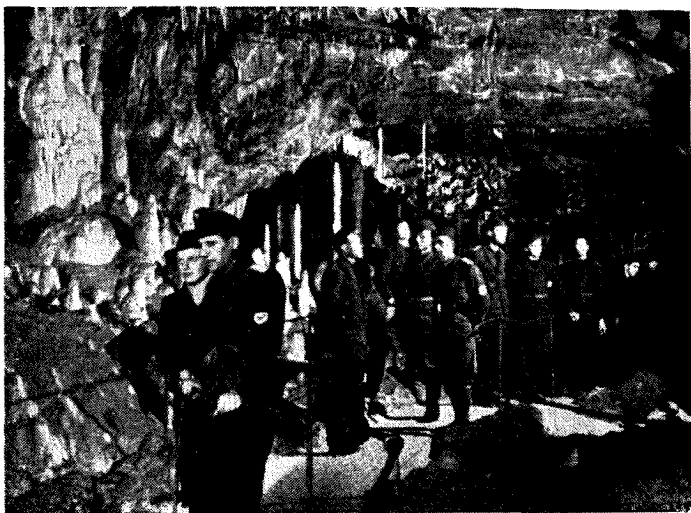
prav tu je spet drobec iz NOB! V teh votlinah so imeli v času NOB svoje skrivališče tudi partizani, terenci in aktivisti. Pravzaprav: kadar so v bližino Predjame prihrumeli Nemci, so tamkajšnji partizani odšli v votline Predjamskega gradu. Sicer pa — kaj več o tem, kdo in kateri partizani so v času NOB našli zavetišče v teh votlinah, še ni znanega.

*

In ko obiskovalci Postojnske jame zapuste jamo ter se vračajo v središče Postojne, je zanje še neko prijetno preseenečenje — ogled Notranjskega muzeja. In kar precej obiskovalcev ima muzej! Ne le splošna muzejska zbirka, temveč tudi oddelek NOB. Prav tu pa obiskovalci lahko vidijo razno gradivo od okupacije Postojne 1918. leta do dokumentov NOB iz bližnje okolice Postojne.

*

Kaj smo pravzaprav hoteli povedati z naslovom tega sestavka: »Drobci iz NOB v Postojni v luči turizma«? Predvsem to, da so v središču našega kraškega turizma, v Postojni, tudi nekatere znamenitosti iz NOB, ki lahko na nevsiljiv in primeren način v sklopu turizma le-temu dajejo poseben pečat, posebno zanimivost in privlačnost. Se pravi: turistom — domačim in tujim — lahko istočasno, ko občudujejo turistične lepote,

Domobranci — nekaj dni po partizanski diverzantski akciji v Postojnski jami — si ogledujejo jamo

posredujemo drobce zgodovine NOB na tem področju. Pa se vprašajmo, če nam je to že popolnoma uspelo, oziroma, če tisti, ki so odgovorni za ta turizem, tudi mislijo na to.

Res je, da vodniki, ki obiskovalcem Postojnske jame pripovedujejo o podzemeljskih zanimivostih in lepotah, govorijo tudi o drzni partizanski akciji v jami. Toda to je vse premalo. Premalo pa je tudi, da je zunaj jame spominska plošča, kot spomin na partizansko akcijo. In končno — premalo je o tej akciji napi-

sanega tudi v knjigi »Postojnska jama in druge zanimivosti Krasa«, ki jo obiskovalci radi kupujejo. Zakaj, nič kolikokrat sem že sam slišal, da bi radi ljudje prav o tej akciji vedeli mnogo več, kakor pa jim lahko pove vodnik in kolikor je o njej napisanega v knjigi. A ne samo domači, temveč tudi tuji turisti! Priznajmo, nekaj podobnega je tudi v votlino v Predjamskem gradu.

Kaj torej storiti? Izdatki bi bili, vendar bi se bogato »obrestovali«, če bi nekdo podrobno napisal in zbral podatke o diverzantski akciji v Postojnski jami, če bi prav tako bilo napisano tudi v Predjamskem gradu (seveda mnogo več, kakor je v zgoraj omenjeni knjigi) in če bi ali »Zavod Postojnska jama« ali Notranjski muzej izdal tako knjižico. Ne samo mimogrede slišali kot doslej, temveč bi ljudje brali o teh dogodkih.

Sicer pa — »Zavod Postojnska jama«, ki je zlasti v zadnjih letih s Turističnim društvom v Postojni tako jasno začrtal smer tamkajšnjemu turizmu, na to že misli. Od zamisli do uresničitve torej ni več daleč, potem pa bodo drobci iz NOB v Postojni v luči turizma še bolj zažareli...

Bojan Ajdič

Nekaj dni po partizanski akciji v Postojnski jami so začeli domobranci in Nemci odstranjevati »ostanke« bencina...

Viniška republika 1919. leta

Štirideset let mineva, odkar se je naša zemeljska obla — kakor je zapisal v tistih razburkanih časih kronist — začela majati v svojih tečajih, v svojih temeljih. Po buržoazno-demokratski revoluciji je meseca oktobra leta 1917 prišlo do tistih dogodkov, ki so zamajali ves svet. Oktobrska socialistična revolucija je pod vodstvom boljševiške partije in Vladimira Iljiča Lenina odprla novo dobo v svetovni zgodovini, dobo socializma. Osvobodilne ideje Velikega oktobra pa so se tedaj razširile tudi po svetu med delavce in napredne ljudi. Tudi na ozemlju sedanje Jugoslavije so bila razna gibanja ob koncu I. svetovne vojne pod vplivom revolucionarnih dogodkov v Rusiji (upor mornarjev v Boki Kotorski, razne »sovjetske republike« pri nas, nastajajoče v prevratnih dneh, itd.). Ob tej svetovno pomembni obletnici, ob štiridesetletnici Velike oktobrske socialistične revolucije, bo tudi naša revija priobčila nekaj prispevkov, nanašajočih se na odmeve oktobrske revolucije pri nas.

Dvignila se bo žilava pest milijonov delovnega ljudstva in jarem suženjstva, ki ga obdajajo vojaški bajoneti, se bo zdrobil v prah...

Lenin

GIBANJE za socialne in narodne pravice ima v Beli krajini globoke korenine. Duh upora proti krivici živi v ljudstvu že od davnaj. Zgodovina Bele krajine je zgodovina neprestanih borb, bodisi proti Turkom, bodisi proti lastnim fevdalcem. Pogosto so belokranjsko prebivalstvo tlačile tudi elementarne nesreče, kuga in podobno. V neprestani borbi za kosček kruha in v borbi proti izkoriščevalcem je ljudstvo težilo k socialnim reformam in osvoboditvi.

Vzroke za zmago nad fašističnim okupatorjem v letih 1941 do 1945 je treba iskati v težavnem socialnem položaju Bele krajine in v njeni neprestani borbi proti izkoriščevalskim oblastnikom stare Jugoslavije ter v uspešnem delu komunistov med belokranjskim ljudstvom zadnja leta pred fašistično okupacijo. Ne bo napak, če v kratkih potezah osvetlimo obdobje, v katerega segajo korenine osvobodilne borbe, ki jo je belokranjsko ljudstvo vodilo pod vodstvom KP.

Sprememba družbenega življenja iz fevdalnega v kapitalistični red pred prvo svetovno vojno, Beli krajini ni prinesla vidnejšega napredka. Namesto fevdalne gospode so se pojavili

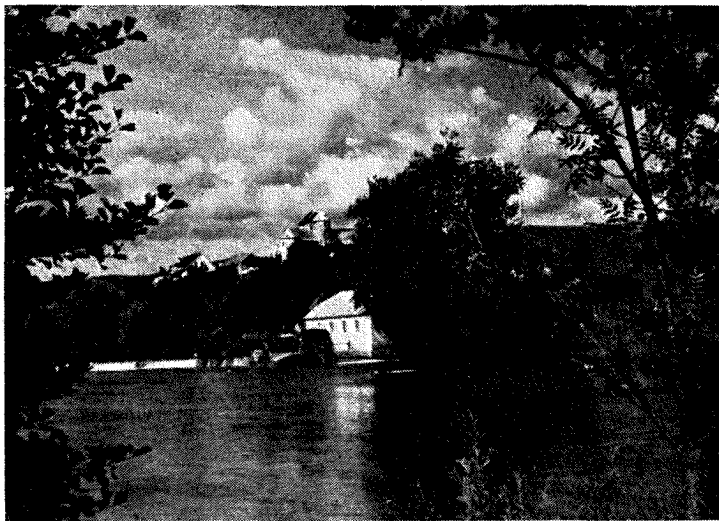
novi izkoriščevalci in oderuhi, trgovci, banke in drugi vaški mogotci, ki so se kakor polip zagrizli v to revno deželico, ji izsesavali življenjske sokove in jih spreminjali v cekine. Visoke davščine, ki so jih morali kmetje dajati državi in cerkvi, so mnoge kmete pognale z njihovih ognjišč. V letih 1882 do 1890 so Belokranjci zaporedoma doživljali vrsto elementarnih nesreč: peronospora in trtna uš sta docela uničili vinogradne nasade. Kmetje so izgubili poglavitni vir dohodkov in se začeli trumoma izseljevati v Ameriko. Takratne gospodarske razmere v Beli krajini nam ponazarjajo tudi statistike o gibanju prebivalstva v drugi polovici 19. stoletja, ko je bil uradno imenovan črnomeljski okraj. Leta 1869 je Bela krajina štela 29.640 prebivalcev. Po prirodnem prirastku bi morala leta 1910 šteti 36.764 prebivalcev, dejansko pa so jih tedaj našli komaj 24.755. V dobrih 40 letih pred prvo svetovno vojno se je torej število prebivalcev v Beli krajini zmanjšalo za nad 12.000, kar vse gre pretežno na rovaš izseljevanja. Število prebivalstva iz leta 1910 se je potem ohranilo vse do zadnjega štetja leta 1953, kar spet priča o slabih gospodarskih razmerah

med prvo in drugo svetovno vojno v stari Jugoslaviji, ter o hudih izgubah v drugi svetovni vojni, med narodnoosvobodilno borbo, v kateri je padlo 14 % prebivalstva.

PRVA SVETOVNA VOJNA

Iz napete evropske politične atmosfere nacionalnih gibanj in stremljenja po kolonijah ter ponovni razdelitvi interesnih sfer nad tujimi državami in narodi sta se izcimili najprej srbsko-avstrijska in kmalu zatem svetovna vojna. Slovensko ozemlje je na občutljivi točki evropskega prepriha iznenada postalo važen predmet v tej igri imperialističnih sil. Slovenska buržoazija je bila v glavnem razdeljena v dve stranki: klerikalno in liberalno. Klerikalna stranka se je gospodarsko uveljavljala prek svojega »Krekovega zadružništva«, ki je povezovalo kmete v svojih bankah, posojilnicah in zavarovalnicah. Njegova ideologija in politična smer sta se najbolje odražali v geslu: »Vse za vero, dom, cesarja.« Pri tem je razumljivo, da so se vsa pota te politike stekala razen na Dunaju tudi v Rimu.

Belokranjsko ljudstvo se je po zaslugi izseljevanja in prelivanja v tujino in nazaj sproletariziralo in je bilo pretežno

Pogled na Vinico z gradom, ki je bil prva utrdba proti turškim vdorom v Belo krajino

liberalno usmerjeno. Množice so čutile, da je izhod iz težavnih gospodarskih in socialnih problemov le v radikalnih spremembah gospodarskega in političnega sistema. Zato so se vneto oklepale vseh glasov, ki so jim obetali take spremembe. Medtem ko so privrženci Dunaja skupaj s klerikalno reakcijo napovedovali hitro zmago nad Srbijo in hiter konec vojne, se je le-ta šele pričela kazati v vseh svojih strahotah. S front so vse bolj pogosto prihajala črna pisma, zvonovi so oznanjali smrt mož, ki so umirali v borbi za tuje imperalistične cilje. Prebivalstvo je zajela nepopisna beda. Začele so se širiti jugoslovanske ideje. Na ideje o združevanju jugoslovanskih narodov so Belokranjci gledali s simpatijami, ker so v njih videli rešitev svojih osnovnih gospodarskih in narodnih pravic. Nasprotno stališče je zavzemala le katoliška cerkev s klerikalno reakcijo, združeno v slovenski ljudski stranki, ki je napad velike Avstrije na malo Srbijo proglasila za pravično vojno, in se trudila pognati na fronto čim več slovenskih vojakov.

Vojna je potiskala človeštvo v nepopisno bedo. Množice so se začele prebujati, fronte so se lomile in širili se so upor. Rodila se je Oktobrska sociali-

stična revolucija v Rusiji. Zaradi te revolucije so svetili zatiranim širom po svetu ter jih ogrevali za nove ideje in jim vlivali upanje v prihodnost. Svoboda in republika, je bilo geslo milijonov tlačanih narodov. To razpoloženje je dobilo svoj najvidnejši odraz v Judenburškem uporu 17. pehotnega regimenta, v katerem so služili predvsem Slovenci. Tu se prvičkrat v zgodovini slovenskega naroda upre slovenski vojak s puško v roki svojim zatiralcem. Ta upor je bil sicer zaduščen, vendar je pomemben člen v verigi vseh bojov za našo svobodo.

Tudi ta krvavi obračun avstrijskih despotov ni mogel zaustaviti revolucije, ki se je širila na frontah in v zaledju. Dekreti revolucije o miru in zemlji so odjeknili tudi v srcih slovenskih vojakov. Boljševiško glasilo »Pravda« je 3. novembra 1918 objavilo manifest na delavce avstrijske monarhije, ki sta ga podpisala Lenin in Sverdlov, v katerem omenjajo tudi Slovence. V manifestu je med drugim zapisano:

»Globoko smo prepričani, da se nemški, češki, hrvatski, ogrski in slovenski delavci, vojaki in kmetje, če že enkrat vzamejo oblast in dokončajo delo narodne osvoboditve, združijo v zvezi svobodnih na-

rodov in s skupnimi močmi premagajo kapitaliste... Poroštvo zmage ni v zvezi z njihovimi buržoazijami, temveč v zvezi s proletarci vseh narodov, ki živijo v Avstriji... Pozivamo vas, da se združite z ruskimi delavci, vojaki in kmeti. Naši zvezi se bodo pridružili delavci vseh držav in s skupnimi močmi bomo utrdili zmago delovnih množic nad krvavim roparskim kapitalizmom. V enoletni borbi so si ruski delavci in kmetje sami utrdili oblast proletariata. Oni čakajo na pomoč svojih zahodnoevropskih bratov. Ta pomoč sedaj prihaja. Stopite na pot revolucije in stopajte po tej poti hrabro naprej. Naj živi svoboda narodov Avstrije, Ogror, Čehov in Slovencev! Naj žive delavsko-kmetijski in vojaški sveti v Avstroogrski!»

Ta manifest je globoko odjeknil med zatiranim ljudstvom in začele so se javne manifestacije proti vojni: štrajki, upori v zaledju in frontah. Vojaki so zahtevali takojšen mir z željo, da bi čim prej končali vojno. Začeli so posamezno, v trupah in organizirano v polkih odhajati čez fronto v Rusijo. Pri tem so izjavljali: »Ne bomo se borili proti našim bratom!« V Rusiji so se vključevali med revolucionarje in so postali poborniki ter priče največjega

Ivan Benc, kmet iz Podklanca, je bil eden izmed voditeljev Viniške republike 1919. leta. Benc, ki je danes star 74 let, se je 15. avgusta 1941. leta udeležil ustanovnega sestanka OF v Vinici, njegova dva sinova pa sta bila partizana

preobrata v zgodovini človeštva — zmage socialistične revolucije, to je zmage delavcev in kmetov nad carji, fevdalci, veleposestniki in kapitalisti. Leninovo geslo o miru in delitvi zemlje je strnilo pod rdečo zastavo milijone zatiranih.

VINIŠKA REPUBLIKA

Mogočen odmev revolucije: »Vstani, dvigni se, delovno ljudstvo!« je dobil svoj viden odraz tudi v Beli krajini. V nedeljo, 1. novembra 1918 se je v Vinici zbralo nad 300 ljudi, ki so demonstrirali proti Avstriji. Ob tej priložnosti so obiskali vse urade v Vinici in pometali z njih avstrijske napise. Zahtevali so republiko in ljudsko oblast. Govoril je tudi tamkajšnji nadučitelj Franc Lovšin. Prisotni so poklicali najstarejšega moža v kraju,

87-letnega Jureta Paulešiča iz Perudine ter pred njim prisegli republiko.

Prva svetovna vojna se je končala z zmago socialistične revolucije v Rusiji. Avstro-ogrska monarhija je razpadla. Dne 1. decembra 1918 je bila proglašena kraljevina SHS. Ljudstvo je sicer stremelo po združitvi jugoslovanskih narodov, vendar je bilo proti monarhiji, v kateri je kralj postal absolutni vladar. Tako je že sam način rojstva kraljevine SHS pokazal, da bodo slej ko prej pogažene osnovne pravice delovnih ljudi Jugoslavije. V ta namen je v več krajih po Dolenjskem prihajalo do spontanega napadov na orožniške postaje. Ljudje so hoteli prevzeti oblast v svoje roke. Najbolj pa so se ta stremljenja razmahnila v belokranjski Vinici, kjer

so ljudje na velikonočni ponedeljek, 21. aprila 1919 proglasili »Viniško republiko«.

Prevrat leta 1918 ni uresničil osnovnih problemov meščanske revolucije. Nad narodi Jugoslavije je prevzela oblast porajajoča se buržoazija, ki je rasla v tesnem prepletanju z odmirajočimi ostanki fevdalizma. Medtem ko je ljudstvo pričakovalo, da bo nova oblast začela gospodarske reforme in uveljavila demokratične svoboščine, se je v organih oblasti razbohotila korupcija in se je začelo gospodarsko izkoriščanje. Zlasti veliko škodo so ljudje trpeli zaradi žigosanja denarja. Vladajoči krogi so pod roko žigosali denar in tako prikrili 20 % njegove vrednosti. Takšen izrazit špekulant je bil veletrgovec Jurij Šterk na Vinici.

*Ne z vinom, bratje,
nazdravil bom s spominom
v kristalni čaši pojočega srca
na praznik, ki ga je razcvetela kri,
kri delavcev z vsega sveta.*

*Za hip naj v nas se razboli
razbeljeno iskanje za potmi,
iščočimi življenja
za ljudi na dnu
in tlakovanimi
s krvjo.*

*Za hip naj v nas se prebudi
vse, kar od drugih je sprejel spomin,
neugasno luč, sijočo iz temin,
neugasno luč, ki v srcih nam gori
in žge zato, da bi smeri
ne zgrešil lagodni korak
v navzkrižju in dvoličju
naših dni;
poti, ki zdavnaj že
jo zasnoval je Marks.*

*Za hip pomisli naj srce,
zakaj umiral je Varlin¹,
kako umiral je Varlin
med tisoči in s tisoči;
zakaj so komunardi šli,
zakaj so v boj šli,
in zakaj umirali
v ognju pariških barikad,
na okopih, rdečih od krvi.*

*O glejte:
komunardov kri
prižgala rdeči je signal
bodočnosti.*

Prvomajska

*Kaj ni bila takrat pomlad
in cvet že v marcu je zacvel,
neznani cvet vse do tedaj,
rdeči cvet, vzcvetel iz krvi
za vse ljudi na dnu?*

*Kaj ni bila pomlad tedaj,
ko rdeči cvet, gret od krvi,
obetal je rdeči sad
ljudem na dnu?*

*A komaj je zacvetel v svet,
se čudežni rdeči cvet
osul je v maj...
In pal je komunard Varlin
med tisoči in s tisoči
za Rdeči svet.*

*A misel žgala je naprej.
Semena je sijala kri
ubitih in obešenih ljudi
s chicaških² cest.*

*Kaj ni bila pomlad tedaj,
ko iz krvi ljudem na dnu
se razcvetel je Prvi maj?*

*Zaman bil smrti je preplah
na cestah in na ulicah
neštetih mest!*

LJUDSTVO PREVZAME OBLAST

Med ljudmi je vrelo. Uvideli so, da je bila štiriletna vojna zaman, da so zdaj še bolj izmозgani, medtem ko so drugi obogateli od njihovega siromaštva. Začeli so godrnjati: »Namesto Dunaja smo zdaj dobili Beograd,« sistem oblasti se ni spremenil in javno so izražali svoje hotenje po republiki in zemlji. Kmetje so začeli hoditi k šolskemu upravitelju Francu Lovšinu na Vinici. Zahtevali so spremembo oblasti, češ da so 1. novembra prisegli za republiko in ne za kraljevino. Zvesti zagovornik starega avstrijskega reda na Vinici je bil le župnik Jurij Kenik, ki je neprestano molil za Habsburžana Karla. Ob neki priložnosti je tamkajšnji učiteljci Luciji Mencingerjevi izjavil: »Jaz

sem za kralja Karla in ne za harambašo Petra!« Njegove pridige so bile slavospevi rajniki Avstriji in je v njih ljudi pozival: »Vztrajajte v viharju proti našim sovražnikom!«

Razburkani duhovi na Vinici so naznanjali nevihto, ki se je neizbežno približevala. Ko je na velikonočni ponedeljek, dne 21. aprila 1919 ob 7. uri zjutraj okrajni sluga Jurij Trempus (Rajkovičev) na trgu naznanil občinsko sejo, se je pričela tjakaj zgrinjati množica ljudi, ki so demonstrirali proti kralju. Zbralo se je okrog 200 ljudi pred Šterkovo trgovino, ki so vzklikali: »Dol z njim, da ga bomo zvezali in mu sodili, daj naropano blago iz trgovine, hočemo žig za žigovanje denarja!« Posebno glase bil stari mežnar Stanko,

ki je neprestano vpil: »Živeli boljševiki. Ko pridejo boljševiki, bomo pili pri Šterku, Benetiču in v farovžu!« Trgovec Šterk, ki je nesramno odiral ljudi in se okoriščal z žigom, se je silno prestrašil in se je zaprl v hišo. Žig je tačas izročil svojemu oprodi Jožetu Šterku, ki ga je na skrivaj odnesel v Črnomelj na glavarstvo. Med temi demonstracijami je zbrani množici spregovoril tudi kmet Ivan Kobe iz Vukovcev. Govoril je, da so sedaj slabi časi, ker je gospoda prevzela oblast, nadalje o republiki in ljudski oblasti v duhu Radičevega programa. Razjarjena množica je navalila v občinsko pisarno, v kateri bi morala biti občinska seja. Na dnevnem redu je bila gradnja proge Črnomelj—Ogulin. Množica je vdrla v pisarno in je

(MIHA KLINAR)

zdravica

Saj misel je ljudem na dnu
se zgnetla v pest
in žgala, žgala je naprej
in človek kot Prométej¹, glej,
je kljuboval, ni bal se ječ,
ne vislic, pušk...
Ni bal se smrti več
in trgal maske je z bogov
vseh vrst, vedoč,
da vsako žezlo je zakrinkan bič,
bič za ljudi na dnu.

Zaman je Zevs Prométeja vkoval
na stene kavkaških gora,
saj plamen, ki ga je bogovom ukradl,
je grel ljudi
in kazal nezmotljivo pot
skozi temo noči.

Zato zaman za vse rešetke ječ
za misel, ki je večna plamenica...
Plamenom, ki jim daje moč resnica,
ni moči več zabrisati sledov;
pretenke stene vsaka ima temnica,
pretenko plast ima tema grobov
za ogenj, ki ga neti dno.

Tako je čutil Lenin tisto noč,
ko dvignil je v Oktobru svet s tečajev,
ljudem pokazal smer do svetlih krajev.
živiljenje vse le dnu prisluškujoč,

vedoč, da kdor se izneveri dnu,
ob tla neusmiljeno bo vržen sam некоč;
kajti le dno merilo je pravice
in neskalseni, večni vir resnice.

In mi čutili smo tako tedaj,
ko z dna smo v ogenj se za svet pognali,
za svet, ki iz trpljenja in grobov
bo vzrastel nov;
za svet, ki zanj so milijoni pali,
da bi s krujo nasprotja izravnali;
za svet, ki dal bo srečo vsem ljudem...

A svet še vedno v dvojje je razklan,
zato je v nas še bolečina ran
in v srcih nas spomin skeli;
o, naš spomin je rdeč ko kri!

In vendar vera v nas gori,
da dno izgledilo bo vse prepade,
ki ločijo ljudi.
Saj ko se dno povsod zbudi
in se zave moči,
prométejevske konec bo balade.

Zato vam, bratje s soncem bom nazdravil,
nalitim v čašo mladega srca
za praznik, ki ga je razcvetela kri
ljudi trpečih z dna.

¹ Varlin, znani pariški delavski voditelj, ki so ga kontrarevolucionarji po porazu Komune maja 1871 zverinsko mučili in potem ustrelili.

² 1. maja 1886. leta je izbruhnila stavka v Chicagu; zadržana v krvi.

³ Prometej, po grški mitologiji začetnik človeškega rodu, ki je bogovom na Olimpu ukradl ogenj za ljudi. Zato ga je Zevs kaznoval in ga prikoval na skale Kavkaza, kjer mu je jastreb vsak dan znova iz telesa izključeval drob. V prenesenem pomenu: simbol revolucionarjev.

Zrušeno zavezniško letalo v Podzemlju ob Kolpi v Beli krajini. Ostanki letala so bili kasneje »surovina« za partizanske delavnice VII. korpusa v Črmošnjicah. Tako so iz aluminija izdelovali zajemalke, menazhke, žlice in druge podobne predmete, katerih je tedaj na osvobojenem ozemlju primanjkovalo

gnala velik hrup. Zahtevala je, naj župan Mihelič izroči občinski žig in žig za žigovanje denarja. Župan Mihelič se je zelo prestrašil in je trdil, da je žig pri Petru Maliču. Zatem so demonstranti prišli župana in ga po trgu tirali do gostilničarja Petra Maliča. Ker tudi tam niso našli žiga, so nadaljevali demonstracije in vrgli z zidu vse slike, med njimi sliko pisatelja Ivana Cankarja, o katerem so menili, da je kralj Peter. Vtem se je na trgu zbralo že nad 500 ljudi, ki so vzklikali: »Živela republika in živeli boljševiki!« Na čelu množice so najbolj izstopali: Ivan Kobe, Peter Zugelj, Ivan Benc, Miko Tomc, Peter Balkovec, Matija Stanko, Franc Starešinič in še nekateri drugi. Idejni voditelj in osrednja osebnost je bil kmet Peter Zugelj iz Podklanca. Med množico so se pojavljali tudi oboženi s puškami in bajoneti. Med demonstracijami je na trg prikorakalo kakih 12 orožnikov, ki so hoteli zadušiti upor. V rokah so držali puške z nasajenimi bajoneti. Začeli so vpiti, naj se ljudje razidejo, razjarjena množica pa je navalila nanje in jih potisnila ob občinski zid, jih razorožila in prisilila, da so sneli kape in

vpili: »Živela republika, živeli boljševiki!« To videč, se je oddelek financarjev prestrašil in poskril na podstrešju Kuharkine hiše. Množica je nadaljevala demonstracije in je proglasila republiko. Vseh se je polastilo silno veselje in fantje so prepevali: »Šta se ono iza gore žuti, kralja Petra terajo rekruti.« Balkovec Peter pa je govoril množici: »Mi ne potrebujemo kralja Petra, niti Aleksandra, mi hočemo republiko, Srbi tudi ne marajo kralja.« Mežnar Stanko je dvigal nekakšno zastavo in vpil: »Živeli boljševiki, živeli narod!« Pogosto je zahajal v farovž, kamor je hodil piti žganje h kuharici, nekateri pa so mislili, da hodi po navodila k župniku Keniku.

Popoldan ob enih so se v viniški šoli zbrali glavni voditelji upora k seji, na kateri so ukinili občinsko upravo, proglasili republiko in iz svoje srede izvolili odbor. Za predsednika republike so imenovali 87-letnega Jureta Pavlešiča (Novosela) iz Perudine, pred katerim so že 1. novembra prisegli. Za novega župana so imenovali Franca Vlahoviča, za tajnika pa Petra Maliča, oba iz Vinice. Med to sejo se je na trgu ponovno zbralo

nad 500 ljudi, mladina pa je začela plesati in prepevati. Vmes so na čast republike streljali z možnarjem, pri čemer se je ponesrečil Jurij Flajnik iz Hrasta.

Po izvolitvi in proglasitvi novega odbora se je množica ljudi zvrstila v povorki, ki se je v silnem veselju vila po Vinici vse do mostu. Tam so se pridružili še sosedni Hrvati, ki so se v trumah priključili viniški množici. Na Vinico so začeli prihajati ljudje tudi iz oddaljenejših krajev, vse od Črnomlja. Viniška republika je trajala tri dni. Potem pa je prišel na Vinico močnejši oddelek vojske, ki je s silo uničil ljudske ideale in mlado republiko.

EPILOG

Viniški dogodki so močno odjeknili med naprednimi množicami širom po domovini. Vseposod so ljudje terjali svoje pravice in grozeče trkali na vrata beograjskih samovoljnežev. Vladajoči krogi so se teh ljudskih revolucionarnih gibanj silno prestrašili. Tako se v takšnih razmerah niso upali opraviti volitve v ustavodajno skupščino, ki so jih odložili za eno leto. Med tem časom so tudi s silo utrdili svoj notranji položaj. Posledica tega je bil tudi sodni proces proti viniškim revolucionarjem, ki so ga tedanje oblasti uprizorile dne 20. maja 1920 pred deželnim sodiščem v Ljubljani. Sprva so ta proces nameravali pripraviti pred okrožnim sodiščem v Novem mestu. Reakcija pa se je zbala ljudskih množic in je zaradi še neurejenih političnih razmer prenesla razpravo pred deželno sodišče v Ljubljani.

Viniški boljševiki, kakor so jih na splošno imenovali, so pričakali sodni proces mirni in ponosni in so se dostojanstveno branili. Obsodili so jih na zaporne kazni do treh let ječe oziroma strogega zapor. To nasilje pa ni moglo zlomiti upornega duha belokranjskega ljudstva in ideje viniške republike so zaživele in se uresničile ne polna tri desetletja kasneje, z zmago osvobodilne borbe in naše revolucije.

Janez Vitkovič

Ljubljana, 9. maja, na dan, ko praznuje dvanajstletnico osvoboditve mesta ... S številnih hiš plapolajo zastave. Dolge kolone ljudi se pomikajo iz mesta proti Savi. Se naprej od številnih stanovanjskih blokov v Savski koloniji. Njihov cilj je — Gramozna jama. Ze od daleč je videti trinajst metrov visok obelisk iz kraškega marmora, okoli njega pa v majskelem vetru plapolajoče zastave ... In ko so prvi zvoki Chopinove žalne koračnice pretrgali to tišino sredi Savskega polja, so se ljudje zamislili v tiste, še ne tako davne dni ... Spomin se je dvigal; tisti spomin, ki ne vara, spomin, ki vzbuja čustva, spomin, ki zadaja bolečino in ponos hkrati, spomin, ki ga ni moč nikoli pozabiti ... In potem v srce segajoče besede tovariša Janeza Vipotnika ...

Kamniti klicaj

V ZGODOVINI našega mesta se je pretekla vojna posebno boleče zarezala z imeni treh krajev tragičnega slovesa, ki bodo zaradi svoje žalostne vloge med okupacijo ostali v zavesti ljudi za zmerom zapisani kot glasniki naše upornosti in hrepenenja po svobodi, predvsem pa kot siloviti obtoževalci vsakršnega nasilja. To so: mučilnica na Urhu, grobišče talcev na pokopališču in ta prostor, pred katerim zdaj stojimo — Gramozna jama. Ko proslavljamo danes mestni praznik, obletnico osvoboditve Ljubljane, za katero je bilo treba toliko žrtev, se spet presunjeni globoko klanjamo spominu za svobodo padlih in ustreljenih. V tej jami jih je izkrevavela dolga vrsta. Veliko je bilo med njimi znanih ljudi, pa tudi veliko neznanih, katerih imen ne bo mogoče nikoli več doznati; s krvjo vred jih je popil beli pesek te jame. Kronist molče ugotavlja, kako se je okupatorju v mnogih primerih posrečilo, da skrije mesto svojega zločina in napravi težke izgube, ki so prizadele svojce in znance in ves narod, še težje, še bolj krute, še bolj nečloveške. Pobesneli mučitelji so divjali zmerom huje in terjali zmerom nove žrtve. Med njimi so bili delavci in kmetje, vajenci in študentje, intelektualci in umetniki, med njimi so bili komajda dorasli mladeniči in dekleta, zreli

možje in žene, bili so Ljubljančani in Gorenjci, Štajerci, Dolenjci, rojaki iz Primorja, rmes so se znašli hrvatski delavci, bosenski drvarji in srbski študentje, in okroglo kamenje je goltalo toplo kri, ki se je bratsko zlivala med seboj, darovana za svobodno Ljubljano, za svobodno domovino, za socializem.

Če bi ta tiha zelena polja, to redko grmičevje in borne smreke znale pripovedovati, bi se pred nami razvil pretresljiv sprevod ljudi, nečloveško iznakaženih od mučenja, toda

upornih, dostojanstvenih, ponosnih in trdno zaverovanih v zmago po pravičnem boju. Včasih se je komaj zaznaval dan, drugič je bilo polno sonce, ali pa se je že umikalo za zasnežene gore, ko so zabrneli motorji vojaških kamionov, glasnikov okrutnega streljanja. Počasi stopa mimo nas junška vrsta. V nji koraka kmečki fant, močan in zdrav je bil, kakor bi pognal iz zemlje. Začudene oči ne morejo verjeti, da gre za res, da ga bo vsak trenutek predrla ubijalska krogla. Komaj da se je zavedel, kaj je Osvobodilna fronta, toda za sovražnika je bil potencialni nasprotnik. V to jamo ga je pripeljala brezmejna ljubezen do zemlje in njegova smrt je pomagala še bolj razplameneti odpor.

Za njim stopa delavec ... Pripeljali so ga skorajda od stroja. Neprestano se je ubijal, da bi z delom svojih rok zadostil svojim potrebam in potrebam svoje družine. Bolj ali manj zavestno je vedno hrepenel po drugačnem, lepšem življenju. Njegov korak je trden. V zadnjih trenutkih, ki jih ima še pred seboj, veruje v boljšo bodočnost, ki mu je ne bo več dano uživati, vendar vidi smisel svoje žrtve. zato zre smrti pogumno v obraz.

Zdaj je na vrsti umetnik — Hinko Smrekar. Njegov nemirni kritični duh je kakor živa vest neprestano opozarjal na napake in zablode svojega časa. Vse njegovo življenje je bilo posvečeno resnici. S svojim svinčnikom je na vsaki način neusmiljeno kazal na vse, karkoli je bilo spačenega v družbi in njenem redu. Nešteto krat je bil ponižan, toda njegov duh se je vedno prerojen spet vzdignil. V tej jami so ga Italijani privezali na stol in mu zdrobili srce.

Pred nami je revolucionar in komunist. Z vso svojo bitjo je predan borbi Partije za boljše življenje. Odločen in neupogljiv stopa mimo naznameniti in viteški bojevnik Tone Tomšič. Italijani so spoznali njegovo neprecenljivo vrednost. Partija je zgubila z njim enega svojih največjih mož, enega najboljših organizatorjev in voditeljev, ljudstvo

pa enega najboljših in najzvestejših sinov. Svetla postava Toneta Tomšiča priča, kako je znala Partija v velikih dneh zgodovinske preizkušnje stopiti na čelo množic, kako je dala na razpolago osvobodilnemu boju vso svojo dragoceno organizacijo, vse svoje prekaljene člane.

Počasi stopajo mimo nas, drug za drugim. Oči se jim zadnjič pomudijo v tej lepi okolici, mirni in vendarle polni življenja, potem krenejo polagoma navzdol in ta svet se z vsakim korakom bolj in bolj odmika. Najprej izginejo zelene njive in hiše in Ljub-

ljana, zatem Grad, nazadnje ponosni Krim in končno ostane samo še pesek in nebo nad njim in puške vojakov.

Marsikdo od talcev je v zadnjih urah življenja pisal pismo domačim. Ta pisma so najlepše sporočilo o veličini žrtvovanja našemu rodu in bodočim pokolenjem in najresnejši memento, s kakšnimi žrtvami je bila priborjena svoboda. Ta pisma so edinstveni dokument — in pričajo o odločnosti talcev in njih notranji trdnosti — čim bliže so bili smrti, tem bolj so bili prepričani o pravičnosti stvari, za katero dajejo življenje. To so

bili veliki in hkrati preprosti ljudje, ljubili so življenje, ljubili človeka, otroke, naravo, gore in sonce, predvsem pa so ljubili svobodo. To so bili ljudje, ki so resnično zrastle iz hlapcev v junake. Kakor veličasten refren se iz njihovih poslednjih pisem oglašajo moško naročilo: »... ne žalujte za menoj, nisem edini, ki bom umrl!« Naj nam bo njihovo junaštvo in njihova žrtev neminljiva spodbuda, kako je treba ljubiti svojo zemljo, svoje ljudstvo, svojo domovino.

Ko po enem desetletju svobodnega življenja odkrivamo ta spomenik herojem osvobodilne borbe, naj nihče ne misli, da zaradi naše sedanje politike, zaradi aktivne koeksistence, ki jo je glede na mednarodno sodelovanje Jugoslavija visoko dvignila, pozabljamo na trpljenje, prizadejano naši zemlji. Ne, prav zato, da ima naša aktivna koeksistenca čim stvarnejšo podlago, ne bomo pozabili na grozote, ki so se med vojno dogajale pri nas. Toda kdo kaže boljše razumevanje za širokosrčno in mirno urejanje mednarodnih odnosov kakor naša domovina — seveda na enakopravni podlagi — kljub bolečemu spominu na vojna leta. Za krivice, ki so se dogodile našim narodom, nismo nikoli krivili tujega naroda, marveč struje in skupine v njem, ki so odgovorne za te zločine. Ali bi bilo torej pravično do talcev, ki so izkrnaveli v tej jami, če bi se postavili na stališče, da naj mi, ki smo bili vsi skupaj žrtve tujega nasilja, pozabimo nanje, povzročitelji žrtev pa da organizirajo procese proti aktivnim borcev za svobodo, proti partizanom. Mi odkrivamo spomenike žrtvam nasilja, spomenike borbe proti reakcionarnim silam, ne pa spomenike borbe proti drugim narodom.

Posnetek s komemoracije v Gramozni jami: polaganje vencev. V ozadju je videti 13 metrov visok obelisk. Arhitektonsko je Gramozno jamo uredil inž. arhitekt Glanc, veličastni bronasti kip talca pa je napravil kipar Boris Kalin

In prav zato na svoje veličastne žrtve, padle v boju proti reakcionarnim silam, ne bomo nikoli pozabili.

Zato obiskujmo pogosto ta del mesta in počastimo spomin junakov, ki so omahnili v smrt za našo svobodo. Spoštljivo se pomudimo na tem kraju, kajti ta kraj je svet. Poln je krvi in zadušenihih krikov, poln je nedogovorjenih besed in neizživetega življenja, poln je nasilja nad človekom, pa tudi poln pričevanja o veliki ljubezni in velikih dejanjih. In visoki kamen sredi polja — kamniti klicaj — nas bo že od daleč vabil in neprestano molče vzklikal, kakor naš partizanski pesnik, da je v tem ravninskem svetu znova mir, a dasi je ves tih, morilce toži in slavi umorjene!

KAREL DESTOVNIK-KAJUH:

Pesem talcev

Na tem mestu, kjer je danes spomenik omahujočega talca, je okroglo kamenje goltalo toplo kri, ki se je bratsko zlivala med seboj...

Gramozna jama — sinonim za ogromno trpljenje okupirane, vendar nikoli pokorjene in uklonjene Ljubljane. Gramozna jama — prostor, podoben krsti, v katere globini je davno, davno bil nanesen prod, kamenje, nad njim pa mehka, rodovitna in plodovita zemlja... In na tem prostoru so okupatorske zverine prebijale s puškinimi streli srca zavednih in neuklonljivih ljudi, borcev za svobodo. Gramozna jama — kraj, kjer so številni revolucionarji zadnji-krat junaško zrlj okupatorjem v oči... Včasih, tedaj še, ko je okupator stegoval svoje krvave kremplje po naši domovini in ko je svoje kremplje zadržali v živo slovensko telo, je bila Gramozna jama oddaljena od mesta. Krajevno, a ne po mislih! Le redke hiše so bile v njeni bližini tedaj, najbližja pa, ki je bila tik nad jama, je bil okupatorjev bunker. Včasih je bila Gramozna jama sredi polja, sredi zelenja. Dandanes ni več tako sama. A ne samo zaradi številnih obiskov, ko se preživeli ljudje klanjajo spomnu teh junakov. Zakaj Ljubljana se širi, in tudi proti Savskemu polju. V neposredni bližini jame rastejo nove hiše, v njeni neposrednosti so tudi ogromni stanovanjski bloki v Savski koloniji. Da, mesto se širi v okolico, okolica se približuje mestu, okolica postaja mesto... A četudi bo mestni utrip, četudi se bodo žile mestnega življenja čez leta razpredle na Savsko polje, tjakaj, kjer stoji kakor krsta izdolbena Gramozna jama, ta prostor ne bo nikoli izginil. Ostal bo tam, kjer je, kot spomin na tiste številne borce za svobodo, ki so padli za lepšo bodočnost svojega naroda, svoje domovine, svojega mesta. Zakaj, ti tihi, neuklonljivi talci so tudi pripevali, da se dandanes mesto širi, da nastajajo nove stavbe, da postaja življenje Ljubljančanov vse lepše... B. A.

Le nikar ne jočite za nami,
žene, matere, dekleta;
jutri pademo v gramozni jami
kakor dobra, zvesta četa.

Le nikar ne jočite za nami,
laže nam bo pasti, če z rokami,
stisnjenimi v pest, žalujete za nami.

Le nikar ne jočite za nami,
žene, matere, dekleta;
jutri pademo v gramozni jami,
kakor dobra, zvesta četa.

Poslovilna pisma talcev

Franček Saje, avtor knjige »Belogardizem«, že več let marljivo zbira in pripravlja gradivo za knjigo »Poslovilna pisma talcev«. Podobno kot dva italijanska profesorja, Malvezzi in Pirelli, ki sta leta 1954 izdala »Pisma obsojenih na smrt« (Lettere di condannati a morte della Resistenza europea), name-rava Franček Saje v jugoslovanskem merilu izdati knjigo s poslovilnimi pismi talcev. — Zato smo se obrnili nanj, da bi nam povedal, kje je dobil gradivo za to edinstveno knjigo, kaj izpovedujejo poslovilna pisma talcev in podobno.

TOVARIŠ SAJE je pripom-nil, da je pod »talci« treba razumeti ne le talce v ožjem pomenu te besede, temveč tudi vse tiste domoljube, ki so bili obsojeni na smrt oziroma na streljanje brez kakega sod-nega postopka, tiste, ki jim je sodilo okupatorsko vojaško sodišče, ki je že vnaprej dolo-čilo, kdo bo obsojen na smrt in kdo ne, ko gre torej za ju-ridične umore, dalje vse tiste ljudi, ki so nasilne smrti umrli v taboriščih itd.

»Misli na pripravo te knji-ge,« je rekel tovariš Franček, »sem se oklenil že leta 1952, ko sta se univerzitetna profes-orja, Italijana, Malvezzi in Pirelli obrnila na našega profes-orja Zwitterja, ta pa na me, naj za »Pisma obsojenih na smrt« pripravimo nekaj poslovilnih pisem jugoslovan-

skih domoljubov, antifašistov. Pripomnim naj, da je knjiga univerzitetnih profesorjev iz Milana »Lettere di condanna-ti« doživela prodoren uspeh v Italiji in drugod po svetu, saj je verna slika osvobodilne borbe v Evropi. Pomembna je ta knjiga ne samo zaradi poslovilnih pisem, temveč tudi zaradi dobrega in kolikor moč objektivnega pregleda naše narodnoosvobodilne borbe in sistema okupacije v Jugosla-viji. To pa je razveseljivo tem bolj, ker je takšna objek-tivna sodba o naši borbi pri-šla izpod peresa dveh italijan-skih profesorjev, torej pripad-nikov naroda, ki je bil pri nas med vojno okupator. Knjiga je bila lepa manifestacija an-tifašističnega gibanja. Ker so v knjigi s poslovilnimi pismi zastopani vse evropski narodi

razen Albancev, so jo preve-dli v več tujih jezikov, med drugimi v nemščino (Briefe von Antifaschisten, geschrie-ben vor der Hinrichtung) in češčino (Dopisy Hrdinů — Pisma junakov). Pri zbiranju pri-spevka jugoslovanskih naro-dov za to knjigo je nekaj pos-lovilnih pisem ostalo neob-javljenih. Ta pisma so bila osnova, na katero sem začel graditi koncept za jugoslovan-sko verzijo. Navezal sem stike s slovenskimi in jugoslovan-skimi muzeji NOB, arhivi ter zasebniki, ki sem jih prosil, naj pobrskajo po svojih zbirkah in spominih za takšnimi pismi. Prvi odgovori so bili kaj klavrnji. Nato sem začel obiskovati muzeje in posa-meznike ter jih prepričevati, naj mi odstopijo izvirna pi-sma, po katerih bi dal izde-lati faksimile. Mnogi so mi pisma odstopili, drug spet ne, ker se boje, da jim ne bi vrnil originala, ki ga pogosto čuvajo doma pod steklom, v okviru. Kljub temu, da sem pisma le počasi odkrival, mi je doslej uspelo zbrati nad 130 primerkov nad 100 najrazlič-nejših avtorjev. Med temi so tudi nekateri cikli pisem (na primer Pinka Tomažiča), o ka-terih sodim, da so najčudovi-tejše pesmi. V knjigi prvičrat bo objavljenih več pisem Pin-ka Tomažiča, tako n. pr. pi-smo, v katerem se tik pred smrtjo poslavlja od Partije itd. V ostalih pismih se Pinko Tomažič poslavlja od staršev, sestre in dekleta. Pismo, v ka-terem se pokojni Tomažič pos-lavlja od Partije, daje ton in podobo vsej knjigi, saj je tudi vsebina drugih pisem odraz zbranosti, visoke zavesti, pre-prostosti in vzvišenih misli, ki bodo nedvomno prešle v cita-te. Simon Kos, preprost kmeč-ki fant, je n. pr. tik pred smrtjo, ko se poslavlja od svojcev, zapisal tudi besede: »Za svoj narod bi rad stokrat umrl«, besede, ki jih je kas-neje pesniško izrazil Kajuh v pesmi »Materi«. Nekaj teh pi-sem je v verzih, druga so ne-kakšne pesmi v prozi, izpove-di, ki so, upajmo vsaj, enkrat-ne in poslednje in zaradi tega edinstvene. Statistična ugoto-vitev dalje pokaže, da so bili vsi ti talci, katerih pisma bo-

V Brezjah pri Krtini (občina Domžale), ob cesti Domžale—Mo-ravče, so 22. avgusta 1941 ustrelili Nemci pet talcev

Streljanje talcev — fotografija ni dokumentirana

do zbrana v knjigi, tisti novi ljudje, ki so se dvignili iz prejšnjih tradicionalnih spon in zrasli iz hlapcev v junake. Knjiga je razen tega še dokument herojstva ljudi, ki so umrli pod streli okupatorjevih pušk in je edinstvena tudi zato, ker o borcih, ki so junaško jurišali in padli, nimamo pričevanj o njihovem predsmrt-nem razpoloženju, razen spominov njihovih tovarišev, ki so ostali živi. Poslovilna pisma pa so dokumenti ljudi, ki so vedeli, da bodo čez nekaj ur ali dni stopili pred okupatorjeve puške in kljub temu ne obžalujejo, da so delali za osvobodilno borbo. V pismih ne zasledimo malodušja. Nasprotno: tisti, ki bi bili potrebni tolažbe in topline, tolažijo svojce, naj ne žalujejo za njimi, ker njihova žrtev ni bila zaman. Refren »ne žalujte« se ponavlja skozi vsa pisma v knjigi, ne da bi bili pisci v medsebojni zvezi, ker so bili

ločeni tako po prostoru, kakor tudi po času. Zasledimo pa tudi stalno ponavljajoče se besede: »Nisem edini, ki bom umrl za domovino, mnoge matere bodo žalovale za svojimi sinovi in hčerami.«

Potem nas je zanimalo, kako bo knjiga urejena in v kakšnem razmerju so pisma vanskih talcev.

Na to vprašanje je Franček Saje takole odgovoril: »Knjiga je urejena po abecednem redu. Prav tako so pomešane med seboj vse naše narodnosti. Prvo v knjigi je n. pr. pismo nekega Slovenca, naslednja tri pisma so napisali Srbi, peto Bosanec itd. S tem je zagotovljen tudi jugoslovanski koncept te knjige, kar je bil

»Ne žalujte za menoj, bodite hrabri, kakor sem hraber jaz.«
(Jože Fluks, ustreljen 30. III. 1942 v Mariboru)

»Ne bodi žalostna, saj ne bo tako hudo, nas je mnogo.«
(Marija Goričar, ustreljena 22. VII. 1942 v Celju)

»Za svoj narod bi umrl rad stokrat, ne enkrat.«
(Simon Kos, ustreljen 15. XII. 1941 v Trstu)

»Ja sam ubijedjen u to da će dobro pobijediti zlo i zato idem u smrt sa pjesmom, svjestan činjenice da sam se časno borio za pobjedu dobrega.«

(Vojo Rajnatović, ustreljen 18. VI. 1942 na Cetinju)

»Tudi življenje za domovino.«
(Pavle Magdič, ustreljen 13. X. 1942 v Ljubljani)

pravzaprav moj namen. Med poslovnimi pismi so pisma treh sekretarjev Partije, Toneta Tomšiča (neko njegovo doslej neobjavljeno pismo materi), Radeta Končarja in Sveztozarka Markovića. Ostali avtorji pisem pa so bili borci-ujetniki, aktivisti, terenci ter sodelavci, člani in simpatizerji osvobodilnega gibanja. Zastopani so ljudje vseh poklicev in porekel in vseh starosti, delavci, kmetje, izobraženci, moški, ženske, otroci. Ravno kar sem dobil dvojce pisem židovskih otrok, ki so ju Nemci ustrelili v taborišču na Banjici.

Večina pisem v knjigi je slovenskih (okrog 100), pisem ostalih naših narodnosti pa je okrog 40. Po obsegu pa so druga jugoslovanska pisma daljša od slovenskih. Makedonskih pisem v knjigi sploh ne bo, kar je pripisati visokemu odstotku nepismenih in drugim vzrokom. Za Hrvate in Srbe pa je značilno, da niso mogli pisati poslovnih pisem ali pa niso prišla iz taborišč, ker so jih ustaši množično po-

bijali in je bil nasploh teror v njihovih taboriščih hujši kot drugod. Dejstvo pa je, da so ostala jugoslovanska pisma zelo ganljiva. Včasih, ko sem zbiral gradivo za knjigo, nisem mogel več delati, tako me je pretresla vsebina pisem. Ko sem iskal poslovnih pisma pri svojih talcev, sem pogosto odkril, da je od vse družine ostal le en član. V neki družini je okupacijo preživel le otrok, ki je zdaj 17-letni mladenič. Nemci so bili namreč tako dosledni, da so često iztrebili vso družino ustrelenega talca. Neredko pa se je zgodilo, da sem n.pr. na zidu begunjskih celic zasledil kak napis, ki sem hotel ugotoviti njegovega avtorja. Dobil pa sem sporočilo, da je avtor še živ, ker je po naključju ušel smrti. Takih pisem oziroma poslovnih besed pa, sevé, ne kaže uvrščati v to knjigo.

Predsmrtne izjave oziroma poslovnih besede so talci pisali na zidove celic, na cigaretnih papirčke, žepne robce, za trakove na klobuku in podobno. Dve komunistki, inter-

nirani v zloglasnem taborišču v Banjici pri Beogradu, sta na cigaretnih papirčke izpisali dolge cikle poslovnih besed, ki so postopoma romali iz ujetništva na svobodo, k svojcem in prijateljem.

Nekatera pisma so legalna, druga spet ilegalna. Nekaterim talcem, zlasti v Sloveniji, so Nemci dali 5 minut časa, da so se poslovili od svojcev. Človek bi pričakoval, da bodo ta pisma manj pogumna. V resnici pa so kratka in dokaj korajžna. Najlejša pa so seveda ilegalna pisma, ki jih je večina. Ta odražajo verno sliko predsmrtnega razpoloženja junakov, ki so se težko poslovljali od življenja, vendar nikoli niso pozabili, zakaj bodo umrli. Ta pisma so zadnja oporoka ne le svojcem, ampak vsem domoljubom, ki jim talci nalagajo dolžnost, naj maščujejo njihova življenja. Ta pisma so najlepše posvetilo našemu rodu in bodočim pokolenjem in opomin, s kakšnimi žrtvami je bila priborjena svoboda. Kdor bo vzel knjigo v roke, jo bo res s spoštovanjem in pieteto prebiral, kajti poslovnih pisma so edinstvena poezija. Ljudje, ki niso bili pesniki, so pisali v verzih in se z njimi poslovljali od življenja in svojcev. Poslovilna pisma so pesmi v prozi, ker so tako doživeta, sveža in prepričljiva in ker je v njih mnogo izvirnih misli.

Državna založba Slovenije, ki bo to knjigo izdala, bo vsebini primerno knjigo tudi opremila.

Omenim naj še, da so v knjigi talci vseh narodnosti med seboj povezani. Njihova usoda se med seboj prepleta, zlasti še, ker je mnogo Srbov in Hrvatov padlo za isto idejo v Sloveniji, medtem ko so Slovenci padli na Hrvaškem ali drugod. Zato bo tudi na prvem mestu objavljen original, tekst pisma v rodnem jeziku talca, za njim pa prevod. Zategadelj bo knjiga tudi manifestacija enotnosti naše borbe in bratstva naših narodov oziroma njihovih pripadnikov, ki so žrtvovali svoja življenja za svoje ideale, za enakopravnost, svobodo in enotnost vseh narodov Jugoslavije. N. Ž.

11. DECEMBRA 1941

Tovariši!

Fašistično posebno sodišče je zahtevalo zame in za tov. Dujca smrtno kazen.

Napišem par misli za vas, tovariši in tovarišice, da bom združen z vami preko možne smrtne obsodbe.

Star sem 26 let in ljubim življenje. Užival sem vsak njegov hip, najmanjši njegov trenotek. Ljubim človeštvo, ljubim otroke, ljubim naravo, naš Kras in naše gore ter morje. Toda ravno zato, ker ljubim vse, kar me obkroža, dam brez kakršnega koli obžalovanja življenje za stranko, za bodočnost, za odpravo hlapčevstva, za odpravo izkoriščanja človeka po človeku, za zmago komunizma.

Statistično ima moja smrt malenkostno vrednost, kajti po vsem svetu žrtvujejo sedaj svoje življenje milijoni tovarišev in tovarišic, ki so brez dvoma boljši in bolj vredni, da bi živeli, nego jaz.

Ko boste analizirali naše delovanje, boste gotovo našli ogromno pogrškov, ogromno hib. Toda odpustite meni in vsem onim, ki se sedaj borijo proti imperializmu in ker je naša borba težka in so naše moči šibke. Skušajte naše hibe razumeti, skušajte jih opravičiti z našim zgodovinsko političnim položajem. Vidite pa, da smo se vedno borili z vsemi silami proti meščanstvu za zmago delovnih množic, za zmago proletariata, za ustanovitve slovenske sov. rep. in za zvezo sov. rep. vsega sveta.

In ko bo slovenska mladina, komunistična mladina živela svoje srečno življenje v svoji sov. rep., naj se spomni nas in vseh onih borcev, ki so se pred nami in ki se bodo za nami borili za odpravo kapitalizma, za komunizem, da nadaljujejo pot, ki smo jo z velikimi težkočami začrtali.

Mi smo dali za stranko največ, kar lahko damo: Življenje! Živela zmaga komunizma

Pino Tomažič

»Borec«
poizveduje

— za dogodki, ki jih prikazujejo te naše fotografije. Te namreč niso dokumentirane. Gre torej za podatke, ki bi povedali, kdaj in kje se je to, kar prikazujejo te fotografije, zgodilo.

Kamera v borbi

Orožje, s katerim so se bojevali partizani, je bilo različno. Medtem ko so eni uporabljali puške, mitraljeze in bombe, so drugi tolkli sovražnika z orožjem, ki je bilo mnogokrat učinkovitejše od puške. Beseda gre namreč o »stempiranem« orožju, ki se je prožilo med vojno in ki prav tako učinkovito deluje dandanes, kadar si je treba osvežiti spomin na okupatorjeve zločine. Medtem ko druga orožja slej ko prej postanejo trofeje, je orožje, ki ga nameravamo opisati v pričujočem sestavku, zmerom novo, zmerom prepričljivo in zmagovito. V mislih imamo namreč partizansko fotografijo in film, kakor posnetke okupatorja, to samomorilno orožje, s katerim se je pohlepnih in zločinskih tujec sam obtožil. Da bi lahko čim verneje prikazali vlogo filmske kamere med partizani, smo tokrat naprosili za sodelovanje Staneta Virška, nekdanjega vojnega dopisnika, člana Propagandnega oddelka ter šefa fotosekcije Glavnega štaba Slovenije in Komande mesta Trsta. Tovariš Viršek je namreč med narodnoosvobodilno borbo s kino- in fotokamero posnel obilico borb in drugih dogodkov, ki bodo večer zgodovinski dokument. Trenutno se ta fotoreporter ukvarja z urejevanjem dokumentarne filmske in fotografske zapuščine, zlasti z montažo dokumentarnega partizanskega filma, ki ga bodo na pobudo Glavnega odbora in predsednika ZB, tovariša Ivana Mačka prekopirali, ker bi stara kopija v nekaj letih popolnoma propadla. Tovariš Viršek je tudi eden tistih borcev, ki so na pobudo direktorja Milana Bevca odstopili republiškem muzeju NOB v Ljubljani vse ohranjene filmske kopije v prekopiranje, da bi jih ohranili pred propadom.

TOVARIŠ VIRŠEK je najprej posegel v prvo leto okupacije, v junij 1941. leta, ko so na njegovo glavo Nemci razpisali nagrado in jim je komajda ušel v Ljubljano, ki so jo medtem zasedli Italijani.

»Ko bi bil ostal na Gorenjskem, bi mi gotovo ne ušli begunjski zapor. Tako pa sem pribežal v Ljubljano in nemudoma odšel v Iški Vintgar, kjer sem se sešel s pokojnim akademskim slikarjem Nikom Pirnatom in drugimi aktivisti, s katerimi sem bil tedaj v stalni zvezi. Čez nekaj časa sem se vrnil v Ljubljano, kjer sem živel kot legalec in ilegalec, kakršne so bile pač potrebe. Prva moja naloga je bila sprejemati in usmerjati begunce, ki so se umaknili pred Nemci z Gorenjskega in Štajerskega. Begunce smo pošiljali k partizanom ali pa smo jih napotili nazaj na nemško okupirano področje. Kmalu zatem sem prišel v stik s padlim pesnikom Kajuhom, ki je tedaj kot ilegalec živel v Spodnji Šiški. Ta je vedel,

da se ukvarjam s fotoamaterstvom in mi je rekel, da je treba nemudoma pripraviti vse potrebno za zbiranje zgodovinske dokumentacije. V ta namen sem upostavil zveze z drugimi aktivisti-fotoamaterji, ki so prišli do okupatorjevih posnetkov prvih akcij na terenu in v Ljubljani, do posnetkov ujetih partizanov in podobno. Tudi sam sem dobil zveze z nekim fotoateljejem, v katerem so razvijali amaterske okupatorske posnetke. To so bili različni posnetki iz okupirane Ljubljane, posnetki španskih jezdecev in žičnatih pregrad. Vse te posnetke sem potem sam kopiral v treh izvodih in jih spravil na treh različnih mestih v Ljubljani. Povezavo sem imel tedaj kar na 15 mestih z različnimi avtorji, tako da sem dobival že po tri posnetke, ali jih reproduciral in dodajal ustrezne komentarje za zgodovinsko dokumentacijo. Vrh tega sem fotografiral tudi sam po ljubljanskih cestah, seveda le skrivoma, ker je bilo nošenje

fotografskega aparata kaznivo tudi s 30 let ječe, ali pa več. Če so te zalotili, da si namestila slikal kake važne objekte. Pri tem delu so mi pomagali številni fotoamaterji, katerih imena mi niso bila znana, ker so bili ilegalci. Na razpolago smo imeli tudi štiri kurirke, ki so se stalno menjale, tako, da je bila konspiracija docela zagotovljena. Če bi me danes vprašali, kdo so bila ta dekleta, bi bil za njihova imena prav tako v zadregi kot med vojno.

Shajali smo se pri Kajuhu in tam smo dobivali tudi poselne naloge, kot n. pr. da smo morali uničevati morebitne fotografije naših ilegalcev v fotoateljejih v Ljubljani, kakor tudi slike naših vodilnih ljudi, ki bi lahko izdale Italijanom kako sled. Prav tako smo zbirali posnetke italijanskih agentov, oficirjev in vojakov, ki so zagrešili zločine, in skušali ugotoviti njihove podatke. Hkrati smo vneto zbirali fotografske aparate in material. Dobili smo tudi kinoaparaturu za ozek film. Kam so šli vsi ti predmeti, mi ni znano. Kinoaparatura je bila last ljubljanske univerze in sem jo po vojni vrnil lastniku.

Ko so s propadom Italije prišli v Ljubljano Nemci, so mi zagorela tla pod nogami. Položaj je postal nevaren pravzaprav že prej. Ko smo nekoč šli s sestanka pri Kajuhu v Šiški, me je spoznala neka ženska in izdala. Potem so me Italijani iskali, vendar sem se jim srečno izmuznil. Nastopil je torej čas za odhod k partizanom. S seboj sem vzel dva kinofilma, nekaj filmov 6 × 9 in fotoaparat ter se z vsemi temi potrebščinami srečno prebil do Šercerjeve

brigade. Žal zveze s Kajuhom nisem takoj dobil, ker je pesnik odšel k partizanom pred menoj. Tako se je prekinila moja fotoamaterska »kariera« pri partizanih in sem bil nekaj časa šofer. V Staro Cerkev so me poslali brskat po avtomobilskem grobišču, s katerega sem rešil nekaj vozil in avtomobilskih delov. Nato me je pot zanesla v Velike Lašče, na sedež XIV. divizije, kjer sem se vnovič srečal s Kajuhom. Ta je bil vesel mojega prihoda in je vzklilnil: »Prihajaš ravno o pravem času. Zdaj bomo spet začeli z dokumentacijo! Toda napravil sem dokaj kisel obraz, ker sem se zavedel, da sem na Golem v nekem iznenadnem napadu z nahrbtnikom vred pri nekem kmetu pustil fotokamero z vsem materialom (po osvoboditvi sem šel iskat ta aparat, vendar sem namesto kmetije na Golem zagledal le pogorišče). Potem ko se je Šerčerjeva brigada nekoč premaknila, smo se srečali z Ljubljansko brigado in ob tisti priložnosti sem oddal komisarju ljubljanske brigade več posnetkov, med njimi premik za Krimom, italijanske ujetnike, ki so jih naši spremljali do bivše jugoslovansko-italijanske meje in posnetke deklet, ki so spremljale Italijane dol v Italijo. Kmalu zatem sem se spoznal z Jožetom

Enote prekomorske brigade prihajajo čez zasilno obnovljeni most na Kolpi pri Vinici (foto St. Viršek)

Petkom, reporterjem XIV. divizije, ki je imel nekaj opreme, vendar ne zadosti. Zato sem ostal nekaj časa spremljevalec Jožeta Brileja-Bolka, sedanjega stalnega delegata FLRJ pri OZN. Komendant štirinajste, Mirko Bračič je imel fotoaparat in kdaj pa kdaj sem z njim posnel kak motiv. Iz te dobe so se ohranili nekateri posnetki, med njimi obleganje turjaškega gradu, katerih avtor je po vsej verjetnosti Jože Petek. Tik pred nemško ofenzivo ko-

nec leta 1943 sem nato z Bolko odšel v VII. korpus. Nemška ofenziva nas je razbila in na vsem lepem sem se znašel v Ljubljanski brigadi. V predhodnici te brigade pri Mrzlih Vodicah sem bil nato ranjen in prepeljan v bolnišnico Podgora pod Snežnikom, katere upravnik je bil prof. dr. Kannoni. Tam sem za kratek čas na roko pisal šaljivo kroniko. Še preden sem se popolnoma pozdravil, me je že vleklo nazaj v enote, in na lastno prošnjo sem kljub ugovarjanju dr. Kannonija zapustil bolnišnico in se javil komandi mesta Stari trg, ki me je dodelila Notranjskemu odredu. Leta je bil ponovno ustanovljen januarja leta 1944 in je deloval na sektorju od Borovnice do Postojne, torej na vsem notranjskem osvobojenem ozemlju. Še zmerom nisem imel sreče, da bi prišel do fotoaparata, čeprav sem temnico in laboratorij odkril pri kaplanu v Grahovem in ga, sevé, s pridom uporabil. Aparat sem namreč nekoliko pozneje zaplenil nekemu Nemcu na »Ravberkomandi«, ki se je s transportom nemških vojaških dopustnikov vračal iz Italije domov. Transport smo napadli in večino nemških vojakov poslali na večni dopust. Takrat smo minirali progo in na miniranem mestu sta se srečala dva vlaka, vlak cistern

Borci v gumijastem čolnu na Kolpi (foto: S. Viršek)

Nad požgano vasjo

Nocoj je zunaj žalostno.

V dolini so zajeli nekaj

naših mož.

V odsevih ognja krvavi nebo,
dolina polna je krvavih rož...

Ko bil bi pes, zatulil bi,
da bi izlajal žalost vso.

A človek sem samo

in veter vroče bije mi v oči.

na poti iz Ljubljane v Trst, in vlak omenjenih dopustnikov. Film, ki sem ga zaplenil Nemcu, je bil do polovice porabljen, ostale posnetke sem uporabil sam. Ta akcija je bila v začetku maja 1944. S tem aparatom sem nato posnel edinstveno sliko: naša zaseda med borbo nad Grahovim. Žal akcije nisem mogel posneti, ker je tekla večinoma ponoči. Ostali posnetki prikazujejo ruski bataljon med politično uro, letališče v Loški dolini pri Pudobu in podobno. Pomnim naj, da je bila za material huda stiska, tako da sem prekleto premislil, kaj bom posnel. Ker ni bilo moč ustvariti kompletne dokumentacije, sem nato sodeloval pri pisanju reportaž, člankov, poročil in dajal vesti za »Tanjug« ter glasilo notranjkega področja in odreda »Snežnik«, ki je bil izdelan v ciklostilni tehniki v gospodarskem posloppju gradu Snežnik pri Kozarščah. Nekdo pa nas je izdal in nekega dne nas je napadlo letalo »Štuka« z bombami, ki pa so padale večinoma na dvorišče.

Po neuspeli nemški ofenzivi, katere namen je bil, notranjsko svobodno ozemlje prerezati na dvoje, je prispel k nam neki član Glavnega štaba, ki je pregledal delo naše propagande in kulturnikov ter sporočil: Viršek v prekomando! Fotoaparat in kolo sem moral pustiti v odredu, poslovil sem se od tovarišev in se s transportom soli na lojtrskem vozu odpravil v Belo krajino oziroma v Črmoš-

njice, kjer je bil tedaj Glavni štab. Tam sem delal deloma za »Tanjug«, deloma za fotoreporterstvo. Šef fototeke je bil Franci Cerar, ki me je postavil za šefa fotosekcije, z namenom, da organiziram mrežo za zgodovinsko dokumentacijo ter pripravim foto-rastave po enotah. Razen tega je bila moja skrb, izmenjati slike s tujimi misijami, pošiljati slike v Vrhovni štab in sodelovati s centralnim časopisjem, ki je že delovalo v osvobojenem Beogradu. Fotosekcija je imela 3 fotoaparate, izmed katerih je bil eden dober. Dalje je imela fotosekcija dve kinokameri, nekaj fotopapirja in 16 kinofilmov, ki jih nihče ni uporabljal. Čoro Škodler je posnel borbo pri Črnem Vrhju nad Idrijo; ta filmski posnetek je odromal v Sovjetsko zvezo in se je tam neke »izgubil«. Izgubili so se tudi posnetki (nekeje v naši državi) s proglasitve Staneta Semiča-Dakija za narodnega heroja v Sadinji vasi. Fotosekcija je imela odlične zveze z oddelki pri 7. korpusu in XIV. diviziji, tamkajšnji fotoreporterji pa so upostavili zveze najprej do vojnih dopisnikov, ki so bili opremljeni z 8 odličnimi »Leica« aparati, ki jih je darovala neka tuja misija. Vrh tega smo iskali fotoaparate po nahrbtnikih borcev in smo jih nekaj res našli. Borci so jih zaplenili v borbah in jih hranili kot trofeje. Hkrati je bila osnovana tudi fotosekcija pri SNOS, ki jo je vodil prof. Veselko. Vse te sekcije so si posnetke medsebojno izmenjale. Izdelkov teh sekcij se je posluževala v glavnem politična propaganda.

Čoro Škodler je z dvema kinoparaturama delal diapozitive in črno-bele posnetke. Božidar Jakac pa je imel svojo kamero in tako je prišlo do posnetja filma »Partizanski dokumenti« v petih delih (Borbe ob Kolpi, življenje na osvobojenem ozemlju v Beli krajini, Svoboda na obzorju, ki prikazuje prihod V. prekomorske brigade, Osvoboditev Trsta, prihod slovenske vlade v osvobojeno Ljubljano).

Tudi v IX. korpusu so imeli kinokamero, vendar niso nič

posneli, ker ni bilo ljudi, ki bi znali s kamero ravnati. S fotosekcijo IX. korpusa ni bilo posebnih zvez, ker je bila teritorialno odmaknjena in je bila izmenjava materiala z njo onemogočena, ker so Nemci držali glavno prometno žilo Ljubljana—Trst.

Po osvoboditvi Trsta so se vse sekcije združile v fotosekcijo komande mesta Trst; fotoreporterji so se pomnožili. Treba pa je omeniti, da se je pozimi leta 1944/1945 in spomladi leta 1945 reporterska dejavnost zelo razvila, saj je bilo na osvobojenem ozemlju Bele krajine in drugod troje kinodvoran (v Črnomlju, Loški dolini in Cerknem), v katerih so predvajali filmske posnetke iz drugih evropskih bojišč, ki so jih posredovale tuje vojaške misije. Ko sem z letalom z osvobojenega ozemlja poletel v svobodni Beograd, sem prinesel s seboj tudi ruski umetniški film »Raduga« (Mavrica), ki so ga pridno vrteli v nešteti kinematografih. V Beogradu sem se zglašil pri komandantu zaledja generallajtnantu Jaki Avšiču, ki mi je odobril kredit za nabavo nekaj fotoaparatov, filmov za snemanje in drugih pripomočkov za delo pri Glavnem štabu. Tedaj sem dobil tudi ozek kinoprojektor in izročil v razvijanje vse svoje dotedanje posnetke. Te filme je Vrhovni štab razvile vrnil »Triglav-filmu« in so prepotovali Češko, bili so v Barandovu. Prekopirani na normalni trak pa so slabo uspeli. Režiser Gale je imel s sestavljanjem teh filmov izredne težave in je od partizanskih dokumentov vseh treh avtorjev (Božidarja Jakca, Corota Škodlarja in mene) ostala komajda dobra četrtina. Ti filmi, ki sem jih iz Beograda prek Barija prinesel na osvobojeno ozemlje, so ob osvoboditvi pripotovali tudi v Ljubljano, kjer so bili dalj časa na sporedu tamkajšnjih kinematografov. Svojih filmov pa tudi po razvitju nisem videl in jih do pred kratkim nisem mogel montirati. Videl sem jih šele tedaj, ko je Božidarja Jakca in mene režiser Gale povabil k sestavi dokumentarnega filma oziroma k

Mitraljezci XV. divizije na položajih pri Občinah na Dolenjskem (foto: S. Viršek)

razvrščanju in komentiranju vsebine. Pripomniti je treba, da so vsi ti posnetki pristni in so se pred objektivom kamere odvijali tako, kakor so se dogajali.

Kako smo snemali bližinske scene? Glavni štab je imel majhen motorček, ki sem ga uporabil, kakor hitro so me obvestili o kaki borbi ali drugem dogodku. Tako sem se s kamero udeležil borbe pri Adlešičih, v kateri so se stare enote in enote V. prekomorske brigade spopadle z ustaši. S kamero sem se moral pogosto nevarno približati prvim položajem in tedaj nisem mogel misliti na svojo varnost. Najlaže pa je bilo, sevé, posneti topovske položaje, ker so bili le-ti daleč za prvimi linijami. V težavnem položaju sem se znašel tudi pri prehodu čez Kolpo, pri čemer so naše enote uporabljale gumijaste čolne. Ti posnetki se niso ohranili, pač pa imamo tovrstne fotografske posnetke. Sodeloval sem tudi v akciji 7. korpusa pri Občinah na Dolenjskem okrog Novega leta 1944, ko se je korpus spopadel z Nemci in domobranci in je bilo treba kamero postaviti na hrib, zaraščen z nizkim grmovjem. Ta hrib je sovražnik nenehno obstreljeval s težkimi mitraljezi, kritja pa ni bilo nobenega. Zal bližinskih posnetkov nismo mogli veliko narediti, ker je

na splošno primanjkovalo materiala. Spominjam pa se, da sem posnel tudi manj dinamične prizore, na primer taborišče v Adlešičih med nekim premikom. Nenehno pa sem imel pred očmi, da je treba vsaj 60 do 100 m ohraniti za snemanje borb tik pred osvoboditvijo. V Trstu nikakor nisem mogel dobiti filma in sem snemal, dokler mi ni ostalo bore 15 m neposnetega filma. Osvoboditev Ljubljane pa so snemali tudi sodelavci bivšega »Emona-filma«, ki so osvoboditev dočakali v Ljubljani.

Zanimivo je sploh, da so vso kinoreportažo med partizani opravljali večinoma amaterji, z izjemo Cerarja in Vavpotiča. Kolikor sem zvedel kasneje, je nekaj filmskih posnetkov pri partizanih napravil tudi inž. Mitja Brelih, vendar kaj več o tem ne vem. Po prihodu iz Trsta je bila vsa fotodokumentacija zbrana pod okriljem Tiskovnega urada pri Predsedstvu vlade in kar je stvari do vključno leta 1945, je dobil Muzej narodne osvoboditve. Ostalo pa je podedovala fotosekcija, ki se je preimenovala v podjetju »Foto-Slovenija«. Kar pa zadeva filmsko službo, so se fotoreporterji priključili novo ustanovljeni Filmski direkciji, ki je bila zametek kasnejših dveh podjetij, »Triglav-filma« in Podjetja za razdeljevanje filmov. Te partizanske dokumente so avtorji ljubosumno čuvali, dokler se za njih ohranitev ni pobrigal direktor Muzeja narodne osvoboditve, Milan Bevc in jih, kolikor so bili v Muzeju, vrnil avtorjem, da poskrbe za prekopiranje. Tovariš Bevc je tudi poskrbel, da so se za dokumentarno gradivo začeli zanimati odgovorni forumi, med drugimi Glavni odbor ZB NOV Slovenije. Zdaj je zmontiranih okrog 420 m filmskih dokumentov, ki smo jih opremili z napisi, treba pa je urediti še 110 m, ki jih je posnel Čoro Škodler.

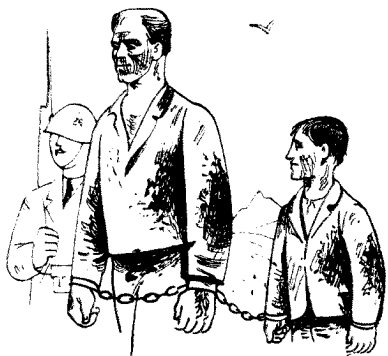
Vaje pontonirskega bataljona na Kolpi (foto: S. Viršek)

TRIGLAV

Vojno leto 1942...

Furlanija...

Po širni ravnini se po prašni cesti vije dolga kolona. Pod opotekajočimi se koraki se dviga prah in v zapestja režejo verige. Sonce neusmiljeno žge. Znoj riše po licih umazane srage. Sredi bledih in shušanih obrazov brlijo za priprtimi vekami vlažne oči. Obleka se lepi k pretepenim hrbtom in duh po znoju privablja cele roje najrazličnejših muh, ki se sprehajajo po licih izgnancev. Na prostrani furlanski nižini je cvetoča pomlad. Škrjanček tako domače vriska pod jasnim nebom, da je kmetu v škornjih zastal korak ob misli na svojo grudo, ki ga zaman vabi na delo. Na obeh straneh kolone pa se v soncu sveti plot italijanskih bajonetov.

»Tovariš Borut, kateri razred ste poučevali, preden so vas Italijani aretirali?« je pretrgal molk Janezek, ki je bil priklenjen k učitelju.

»Moji učenci so bili nekako tako veliki kot ti,« je odgovoril Borut in se od strani zagledal v otrokov obraz. Ta trinajstletni deček je bil torej tudi nevaren italijanskemu cesarstvu, da so ga tam nekje na Dolenjskem prijeli in — uklenili. Kako pestra je vendar ta naša družba! Učitelj in učenec še na tej žalostni poti skupaj! In tam spredaj je skupina kmetov iz Dolenjskih Toplic. Zdravnik Janez, jurist Peter in delavec Miloš so zvezani z eno samo dolgo verigo in stopajo pred dekletom, ki ima lisice na rokah. Vendar niso bili prav vsi zvezani! Jože se je peljal celo z vozom pa brez verig na rokah, toda — bil je brez obeh nog. Zraven voza pa je stopal italijanski »junak« s čelado na glavi in nabito puško...

Nenadoma se je kolona kakor na povelje ustavila. Tam spredaj je nekdo zaklical: Triglav, Triglav...! Borut je videl, kako se je dvignilo nekaj parov uklenjenih rok in kazalo v daljavo. Daleč zadaj so se v soncu zasvetile naše gore in izza njih je gledal sivi vrh Triglava. Samo v izredno lepem vremenu ga je moč videti iz Furlanije. Vklenjenci so stali kot vkopani. Sto in sto pogledov je bilo uprtih v njegovo čelo. Tam so se srečavali in združevali pogledi Slovencev, razkropljenih po svetu in v borbi doma.

Janezek je začudeno zrl proti goram, prsa so se mu nemirno dvigala in solze so se mu zasvetile v očeh. Trikrat ali štirikrat je izrekel ime našega gorskega orjaka s čudno otožnim poudarkom, kot bi klical očeta...

Vojaki so se razburjali in z udarci poganjali internirance naprej. »Avanti, piccolo partigiano!« je zavihtel črnobradi vojak nad Janezkom puško. Otrok je pod udarcem zastokal, stisnil zobe in molčal...

»Ali si bil partizan?« je vprašal Borut mladega soseda.

»Prijeli so me, ko sem s kredo risal na zid Triglav

in naši dve črki O in F. Te gore in teh črk se morajo presneto bati, kajne, tovariš?» je deček vprašujoče pogledal in dodal: »Veste, danes sem prvičkrat v življenju videl našo najvišjo goro. Z Dolenjskega se ne vidi.«

«O, seveda, Triglava, našega simbola, se bojijo. Če bi mogli, bi najraje še goro podminirali. Toda to je nemogoče. Pa tudi Slovence je kot skale Triglava nemogoče uničiti, če bomo v Osvobodilni fronti trdno združeni,« je šepetaje govoril Borut.

Medtem so se pokazale za ovinkom hiše z ravnimi strehami in belimi zidovi. Niso grde, toda okna z nedoločnim, hladnim izrazom gledajo na tujca, ki mora potovati tod mimo. Utrujeni, lačni in žejni, da so se jim jeziki lepili k izsušenemu nebu, so izgnanci z drsajočim korakom stopali novim ječam in taboriščem naproti. Verige so vedno bolj grizle v nabrekla zapestja. Mnogi

so prosili za vodo in padali. Surovo vpitje vojakov se je mešalo z ječanjem onemoglih.

Na cesto derejo ženske in otročad: »Ribelli, ribelli!«

Okna se polnijo z zvedavimi obrazi. Sovraštvo sije iz njih. Med preklinjanjem preteče dvigajo pesti in grozijo. Otroci se podijo ob koloni, kričijo in pljujejo v izmučene ljudi.

Kaj smo vendar žalega storili temu ljudstvu? Smo mar osvajalci, ki ogrožamo njihovo zemljo? — Mi, ki nas je na svojih tleh samo milijon in pol? Ali ni naša preteklost le zgodovina stalnih umikanj? Da, samo sinovi ljudstva smo, ki se je borilo in podlegalo s petelinjim peresom za klobukom in s sekiro ali koso v rokah. Potisnjeni na rob groba smo morali napraviti izpad in v naš grb smo narisali Triglav. Dvignila se je zgarana pest in v nedrja Triglava in njegovih gora se je zatekel hlapec in suženj. V znamenju dobe pa, ki krvavo žari kot zarja Triglava, smo odpovedali pokornost: »Nikdar več hlapci! Ne, nočemo umreti — in zato nas sovražijo!

Sovraštvo, največje sovraštvo pa je sad — fašističnega nasilja, fašistične vzgoje...«

Pred Janezka je tedaj skočil kuštravi pobalin in ga sunil s pestjo v obraz. Otrok se je opotekel na Borutova prsa in kri se mu je ulila iz nosa preko ust in brade ter mu kanila na verige v zapestjih.

Ubogi deček! Zato, ker je narisal Triglav...

In potem so padali kamni v izmučene ljudi. Otroci in ženske so jih metale. Ne, to je bila prevelika žalitev uklenjenih. Sklonjeni hrbti so se tedaj vzravнали in iz suhih grl je zadonel protest:

»Hej, Slovenci, kdaj bo konec našega trpljenja...«

Vsa kolona je pela.

*

Rahle meglice so zagnile Triglav, toda v srcih mučenih in zasramovanih je še vse silneje žarel vrh skalnatnega stražarja, ob katerem se razbijajo viharji.

Partizanček Silvo

BILA je huda zima. Zmrznjena plast snega se je iskrila v mesečini. Veter je razsajal po gorah in podivjano tulil. Mrz je tako pritiskal, da je drevje kar pokalo.

Kurirja Vanči in Bruno sta odrinila na nevarno in dolgo pot — v Zasavje po strelivo in pribor za miniranje. Na rebri zasnežene planine sta jela omagovati. Suh sneg se jima je mel pod nogami, ko da bi hodila po lanenem semenu. S težavo sta se vendarle povzpela na sedlo, od tam pa zavila čez poseko na Poljane.

Na samotni Smrekarjevi domačiji je Vanči potkal na polkence. Mama je takoj spoznala dogovorjeni znak in odprla vrata. Kurirja sta tiho vstopila. Bila sta ivnata ko snežna moža. Vsa prezebla sta se stisnila k peči, mati pa jima je prinesla čaja in kruha.

Tedaj se je zbudil dvanajstletni Silvo. Po glasu je spoznal oba kurirja. Neslišno je

zlezal s postelje, se oblekel in obul, zlezal pod peč in potegnil iz skrinjice svoje igrače. Urno se je opasal, zataknil za pas pištolo in bombo ter si nadel titovko. Tak je vstopil v sobo in pozdravil kurirja po vojaško.

Bruno in Vanči sta začudeno ogledovala tega »partizančka«, ga pohvalila in mu svetovala, kako naj organizira pionirski odred.

Vanči je pogledal na uro. Kurirja sta morala odriniti na javko, da ju dan ne bi ujel na poti. Popila sta čaj in odšla v mrzlo noč.

Silvo ni šel spat. Sedel je na zapeček in sestavljal spisek vaških šolarjev, ki bi prišli v pošte v za pionirski odred.

Nenadoma je zaslišal strele iz mitraljeza. Pohitel je na podstrešje in skozi lino prisluhnil v noč. V potoku je še vedno lajal nemški šarec, rezko je pokalo tudi nekaj pušk, vmes pa se je zarezala

gromka eksplozija ročne bombe in votlo odmevala...

Dečka je stiskalo v prsih, srce mu je močno utripalo. Skrbelo ga je, kaj je s kurirjema. Tedaj je zagledal na košenici veliko črno piko, ki se je pomikala po snegu. Še trenutek in Silvo je spoznal, da je tista pika Bruno, ki se je plazil po tleh, ko da nima nog. Bil je ranjen. Silvo je pohitel k njemu in mu pomagal.

Ko sta zavila v hišo, je nad košenico zaregljala brzostrelka. Nedo dolgo zatem je bil Vanči že v hiši. Povedal je, da se je splazil nemški zasedi za hrbet in usekal po njej. Štiri sovražnike je pregнал v dolino, petega pa podrl v potok.

Mati je razparala rjuho in pomagala Vančiju, da sta z njo povila veliko rano na Brunovi nogi. Silvo je medtem odšel na košenico ter s smrekovo vejo nagrebel snega, da je zakril krvave sledi.

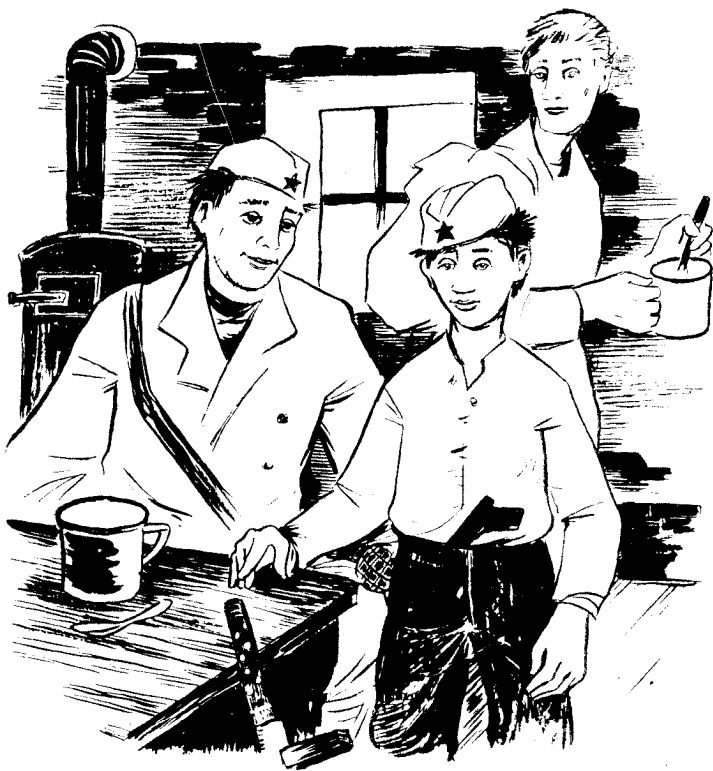
Vanči je menil, da je Brunova rana zelo nevarna. Zato je prosil Smrekarico, naj poskrbi za zdravniško pomoč. Sam pa je odhitel na javko in obljubil, da se bo zagotovo vrnil po ranjenca.

Silvo je zamišljen ogrnil plašč, namignil materi, naj pazi na Bruna, in odhitel v dolino. Ko je pritekel v mesto, se je že zdaničo. Zavil je proti Hermanovi vili. Čeprav je vedel, da je zdravnik nemčur, je potkal na vrata. Drugega zdravnika pač ni bilo v mestu. Hermana je prosil, naj bi šel k njegovi materi, češ da je bolna.

»Na Poljane ne grem. Tam so sami komunisti!« je odvrnil naduti mož in hotel zapreti vrata. Toda Silvo ni odnehal. Ko je že obupal, se je nečesa spomnil. Odmaknil se je v kot, odpel plašč ter potegnil izza pasu leseno pištolo in bombo.

»Ranjen partizan potrebuje zdravniške pomoči. Če ne greste z mano, bom uporabil orožje. Tako so mi naročili, partizani!« je dejal.

Mož je smrtno prebledel in se zmedel. Prav brezglavo je ogrnil plašč, pograbil veliko zdravniško torbo in šel na pot. Na robu mesta se je bojazljivo ozrl nazaj. Ko je videl, da Silvo meri vanj s pištolo, je

pohlevno korakal navkreber proti Poljanam.

Ob osmih sta prispela na Smrekarjevino. Bruno je opozoril zdravnika, naj opravi svojo dolžnost. Mož se je vidno potrudil. Skrbno mu je očistil globoko rano, izdrl kroglo iz kosti, zašil razparano kožo, povil rano in mu dal injekcijo.

Ko je zdravnik odhajal, mu je Bruno zabičal, naj ne črhne o tem dogodku, zakaj izdajstvo je treba zelo drago plačati. In Herman je obljubil, da bo molčal. Ko je stopil iz hiše, mu je Silvo pokazal svojo pištolo iz hrastove grče. Zdravnika je bilo tako sram, da je ves iz sebe ježno zarobantil: »Nesramno si me ustrahoval!«

Globoka rana se je hitro celila. Bruno je dobro prenašal bolečine. Smrekarjeva mama mu je skrbno stregla, Silvo pa ga je kratkočasil.

Čez dva dni so prišli na Smrekarjevo domačijo partizani. Ko je Vanči povedal, da

je dobil eksploziv in da so z njim preteklo noč porušili nemško postojanko v Savinjski dolini, ga je Bruno od veselja objel. Nato je ves srečen hotel vstati, a ni šlo.

Ko so Bruna položila na nosila, da ga odnesejo v parti-

zansko bolnišnico, so mu polzele solze po licu. Zahvalil se je Smrekarjevi mami za materinsko skrb, Silva pa potrepil pa rami in mu dejal: »Junak si!«

Jože Štok-Korotan,
ilustriral Karlo Hrovatin

Prva izkušnja

MARKO JE BIL ves iz sebe. Planil je v stanovanje sosedovega Jurija in zasopel vzkliknil: »Italija je kapitulirala! Kaj sedaj?«

»V partizane gremo!« je odgovoril Jurij in nemoteno tlačil v nahrbtnik perilo, ki mu ga je podajala njegova sestra.

»V partizane!« Ta misel ga je že dolgo obdajala in ga vznemirjala, on pa se ji je izmikal in se ob njej obotavljal kakor zaljubljen fant pri

prvem dekletu. Potrebno je bilo še nekaj posebnega, da so se pretrgale zadnje vezi, ki so branile pohodu domoljubnega srca. Nekaj večjega se je moral zgoditi, da se je sicer navdušeni somišljenik OF nenadoma odločil, da zapusti dom in se vključi med borce za svobodo. Pohitel je še k sosedovemu Juriju, da še iz njegovih ust sliši ta svoj notranji klic.

Marko, študent na ljubljanski univerzi, športnik in član Sokola, je vrtoglav stekel domov in povedal materi svojo veliko odločitev. Mater je vest o predaji Italije iznenadila, še bolj pa jo je osupnila vest, da gre njen edini sin v partizane... Bila je vdova. Že več let je s skrajnimi napori študirala sina. Zato se s to njegovo odločitvijo kar ni mogla sprijazniti. V trenutku ga je videla mrtvega in pri tem začutila v vsem svojem bitju neuklonljivo silo po otrokovi ohranitvi, silo, ki jo je spremljala do dne, ko ga je rodila, in preko težav, ki jih v svojem nemirnem življenju ni imela malo.

Marko je mater večkrat presenetil s kakšnimi nepričakovanimi odločitvami. Kljub njeni katoliški vzgoji je postal član Sokola, pozneje pa se je celo začel navduševati za komuniste. Da pa je namerava pustiti samo in oditi v partizane, pa je najmanj pričakovala.

Toda v vseh odločilnih stvareh je preprosta Markova mati sinu vedno popustila. Kljub trdnemu katoliškemu prepričanju je vendar zaznala v sinovih novostih nekaj naprednega. Zato je mirno prenašala očitke duhovščine, ko je ob

nedeljah njen sin Marko hodil s Sokolom na izlete, namesto z njo v cerkev. Sprijaznila se je nekako celo s sinovimi zbliznanji do komunizma, saj ji je tako prepričevalno dopovedoval stvari o borbi delavskega razreda.

Tako odločnega, kakor je Marko prišel to pot domov in povedal, da gre v partizane, ga še ni videla. Ni imela moči, da bi se tej sinovi nameri odločno uprla. Bil je odrasel in krepak fant, tik pred dokončanim študijem. Ponosna je bila nanj. Takemu fantu pa je bilo hudo odreči, da se postavi v vrsto mož, katerih dolžnost je bila braniti dom in domovino. Zato je bilo njeno nasprotovanje neodločno. Hkrati, ko mu je oporekala, mu je že pričela pripravljati stvari za pot. Strah in nove skrbi pa so začrtale v njenih

laseh nov siv pramen, ki se je vplel med stare sledi njenega dolgega in napornega življenja. Ob slovesu ga je poljubila in pri tem prekrižala, on pa jo je močno stisnil k sebi, z vso tisto silo, ki jo je sama vzredila. Poslovila sta se mati in sin, nerazdružljiva po čustvih, toda različna po nazorih. Ona po svojem prepričanju pač ni vedela drugega kot da moli, da se ji sin srečno vrne, on pa je odločno načel novo pot, ki jo je živo slutil in čutil.

*

Ta pot je šla preko žičnih pregrad Ljubljane naravnost k partizanom. Ker bloka proti Igu ni nihče več stražil, sta Marko in Jur kmalu prišla v Črno vas, kjer sta takoj začutila, da sta prišla izven uklenjene Ljubljane. Ta nenadna sprostitev vseh vezi in

živčnih naporov je spravila Marka v dokaj čudno razpoloženje. Naenkrat je začutil, da je osamljen, nemočen v vsej preprostosti tega doživetja. Prav tega ni pričakoval na tako važni poti, ki se ni v ničemer ujemala s tisto, ki jo je doma v mislih tolikokrat tako vneto prehodil. Oziral se je okoli, negotov kakor takrat, ko se je šel prvič vpisat na univerzo. Za trenutek se je zgubil v kraju, katerega je sicer dobro poznal. Kljub trenutni zmedenosti pa bi lahko vsakdo opazil, da je rahlo nasmejan, da mu silno bije srce in da mu ponosno žare oči.

V Črni vasi sta Marko in Jur že naletela na manjšo skupino bodočih partizanov. Pridružila sta se jim in se posvetovala, kako bi nadaljevali pot do pravih partizanov. Spoznavali so se, da jo bodo kar naravnost preko polj ubrali proti Igu.

Šli so proti gozdičku, ki je bil nekaj sto metrov pred njimi. Govorili niso mnogo. Ker je bila steza ozka, so se kar nehotе razporedili v kolono po eden.

Nenadoma skoči nekdo izza grma in z naperjeno pištolo rezko zavpije: »Stoj! Kdo ste?«

Obstali so kot okameneli. Kdo so? Kdo je on? Partizanu ni bil podoben, vsaj takemu ne, kot so si ga predstavljali. Trenutek, dva so buljili drug v drugega. Prišleci negotovo in vprašujoče, on pa zaneseno in zmagujoče.

»Partizani,« odgovori Jur oklevajoče.

»Partizani naprej!« se odreže mladenič, povese pištolo in zopet bliskovito skoči v grm.

Bili so torej partizani in srečali so se prvič s partizanom, partizanom, ki je najbrž pol ure pred njimi prišel iz Ljubljane in je že opravljal prvo partizansko nalogo.

Bil je zelo mlad, verjetno še ne polnoleten. Kako nestrpno je čakal, da izvede delček tiiste ga, kar si je tako želel, o čemer je že tako dolgo in čisto po svoje domišljal. Tudi opravil je to svojo nalogo bolj zaneseno, vsekakor pa odločno in učinkovito. Ni mogel zadržati nasmeška globokega

zadovoljstva, ko je videl, da je uspel in da je prihajajoče presenetil. V svojih mladostnih žarečih očeh je vse povedal: da je dober po srcu, neustrašen, željan presenečenja in pripravljen na žrtve. Bil je napet kot lok, pri tem se je držal, kot da se bo moralo kdo ve kaj zgoditi, da se bo moralo to srečanje razviti v najhujšo sovražnost. Toda to njegovo zadržanje je bilo le posledica njegove bujne domišljije, kajti v resnici je dobro vedel, kdo so prihajali, kam so nameravali in kaj so hoteli.

Marko in njegova skupina so šli dalje. Mladenič pa je prežal na nove porajajoče se partizane. Iskal je sprostitve neugnani mladeniški želji, postaviti odraslega moža v njegovi najbolj občudujoči vlogi borca.

Komaj se je skupinica porazdelila v prejšnji bojni red in prehodila nekaj metrov, je že naletela na novega stražarja, ki jo je ustavil z bombo v roki in z enakim vzklikom.

»Partizani!« se je zadril Marko na ves glas, »partizani!« so vzklিকnili odločno in skoraj enoglasno ostali. Niso bili več iznenadeni kakor prvič, ponešali so se skoraj tako, kakor izkušena patrolja, ki se vrača z obhoda.

To je bila straža pred zbirališčem sredi goščave, kjer se je gnetlo z nahrbtniki nad 60 prostovoljcev. Novodošli so hitro opazili, da to skupino nekdo vodi, in so se mu takoj podredili. Ta je kmalu ukazal, naj skupaj krenejo proti Igu. Preko polj in travnikov so šli najprej na Izansko cesto in potem po cesti proti Krimu. Daleč se je že od njih oddmaknila Ljubljana in vedno bolj so se bližali Igu, ko je četica zagledala pred seboj oblak prahu, iz katerega se je čulo močno ropotanje.

»Tank, italijanski tank,« je šlo od ust do ust in četica se je brez povelja strateško umaknila. Pa ni bilo tako lahko! Na obeh straneh ceste sta bila namreč jarka, napolnjena z vodo, ki ju ni bilo zlahka preskočiti. Kakor nalašč tudi nobenega zasilnega mostu ni bilo blizu. Zato so se partizanski kandidati odločili za ne-

VALENTIN CUNDRIČ:

Lastovice

*Vsak dan krožijo
nad našimi glavami
kot črni, zgrbani oblaki.
A mi, napol mrtvaki,
med svojimi svinčenimi
koraki
in stražami ujeti,
strmimo vanje,
pozablajoč na lastovice,
ki so že zdavnaj spet doma,
ki tožijo
med mrtvimi domovi,
in iščejo požgana gnezdeca.*

posreden umik — s preskokom preko jarka ali pa s prehodom po vodi na drugo stran med polja. Mudilo se je, saj se je brnenje, vedno močnejše slišalo.

Nekateri so jarek srečno preskočili, nekaterim se je pri tem zataknilo in so se le z

muko povzpeli po drugi strani na ravnico. Mnogi pa so kar poskakali v vodo, se na hitro z vso prtljago okopali in potem splezali na drugo stran. Končno so vsi skupaj polegli med jesenske pridelke.

Čudno bi bilo, se je zamislil Marko, da bi se njegovo partizanovanje končalo že prvi dan, na poti v partizane. Dogodki zadnjih dni so se kakor v filmu zvrtili pred njim. V enem samem trenutku je obletel pol svojega življenja. Temu pa so sledili dolgi trenutki, ko je brez diha pričakoval pogubonosnih zrn.

Na cesti, daleč pred njimi, se je ustavil oklopni avtomobil. Z njega pa je nekdo mahal in jim naročal, naj gredo na Golo, kjer se zbirajo novinci.

Preden se je njihovo presenečenje poleglo, že ni bilo oklopnega avtomobila nikjer več. Končalo se je torej vse srečno. Le nekateri nagajivi jeziki so govorili, da se je to

Partizanski motiv

V snegu zmrznila je drobna ptica.
Več ne boš nam o pomladi pela,
ne naznanjala, kdaj zima bela
z mrazom zopet nam pobarva lica.

Blizu ptice kroglja utrnila
je življenje mlademu kurirju
nad vasjo požgano, ki v večeru
skoro bo zgorele hiše skrila.

VALENTIN CUNDRIČ:

Usakodnevna pastorala

Smo v ječi, tesni kot mrliška krsta
in zatošli kakor temna klet.
Pijani od obupa zremo
skoz edino okno v svet
k zidu, kamor pride
vsak dan nova vrsta...

In streljajo
in padajo
in kri škropi
molčeči, vedno mrzli tlak...
Mi pa zremo,
zremo,
dokler na oči
ne leže nam pepelnat mrak...

pot v jarkih Ižanske ceste porodila slovenska mornarica.

Brez posebnih doživetij so prostovoljci nadaljevali pot. Od nekaterih »mornarjev« je še dolgo curljalo in škropilo po zaprašenih Ižanski cesti, dokler niso le prispeli v mraku na Golo, kjer so že taborili drugi ljubljanski prostovoljci.

Nastopila je noč. »Mornarji« so razpeli svoja premočena oblačila in jih sušili kakor jadra. Skupina treh, štirih starih partizanov je neopazno poskrbela za zavarovanje. Prostovoljci so polegli in prvič po partizansko zadremali na golih tleh z nahrbniki pod glavo.

Dopolodne so partizani, ki so zanje skrbeli, razdelili med prostovoljce orožje in strelivo. V neki podrti hiši je bil kup dolgih in kratkih italijanskih in francoskih pušk. Marsikateri prostovoljec je prijel prvič za orožje in zato ni bilo

čudno, da se je nekemu mladenci pripetila nezgoda. Zato je partizansko vodstvo sklenilo, da orožje zopet odvzame, dokler se iz prostovoljcev ne postavi prava partizanska enota.

Ves dan so prihajali novi prostovoljci. Kraj se je pretvoril v mravljišče prostovoljcev vseh starosti.

Pozno popoldne pa je bilo med prostovoljci na zgornjem robu planjave naenkrat neko vznemirjenje, ki se je vidno stopnjevalo. Vstajali so drug za drugim. Vznemirjenost se je prenašala navzdol in taborišče je vzvalovilo. Vsi so nemo strmeli proti grmu, za katerim so stali trije oboroženci, ki so naperili brzostrelke v neoborožene Ljubljance. Golorok, postaven partizan, eden izmed tistih, ki so zbirali prostovoljce, je stopil naprej in hladnokrvno vprašal:

»Kaj je, tovariši?«

»Kaki tovariši!« je zaničljivo odvrnil srednji od oboroženih in sprožil rafal. Se nekaj trenutkov je obstal vzravan partizan, ves zagorel od sonca, z zavihanimi rokavi, razpetimi prsi. V oči, v katerih je nagloma ugašal srd in prezir, se mu je uprlo zahajajoče sonce. Mrtev je klecnil in obležal, preden je potihnil zadnji odmev rafala v pobočjih strmega Krima.

Z odmevom so potuhnjeno izginili tudi napadalni belogardisti. Hiteli so sporočit svojemu vodstvu, da mlado in staro drvi iz Ljubljane v partizane.

Marko in Jur sta ostrmela, ostrmeli so novinci. Pred seboj so videli tisto najstrašnejše, kar lahko doleti partizana, in največje ter najdražje, kar lahko partizan podari soborcem in domovini. Spoznali so, da bo borba trda, neizprosna, toda častna in lepa.

*

Kakor se prelivajoča voda valovitega morja venomer vrača po obali v globine, da jo lahko notranje sile vedno znova in znova poganjajo v bregove, tako je neprestano valovilo življenje v gozdovih med prijetnim in strašnim, veseljem in skrbjo, zanosom in malodušjem, med borbo in počitkom, med zmago in smrtjo.

In ker ni bilo nikdar zadnjega, ki bi klonil ali padel — saj so se porajale vedno nove in sveže sile — se je nadaljevalo tisto, kar se je začelo.

Tako je takrat na Golem stopilo stotine Ljubljancev na mesto prvega partizana, ki so ga zagledali, občudovali in tudi pokopali. Ko so se ljubljanski prostovoljci še potrti in sklonjenih glav vračali od še ne zasutega groba padlega partizana, so z druge strani hriba zadoneli veseli in prešerni vriski ob zvokih harmonike v strumni koračnici. Izza ovinka je prikorakal II. bataljon Šercerjeve brigade s slovensko partizansko zastavo na čelu. Iz borcev tega bataljona in ljubljanskih prostovoljcev so ustanovili X. SNOB Ljubljansko.

Marko in Jur sta tako postala partizana.

Marijan Prijatelj,
ilustriral Marjan Amaličeti

Pred hišo pa so vekali otroci

NENADOMA in nepričakovano, sredi zimske noči, ko je snežilo v debelih kosmih in so bile ozke gazi pod visokimi snežnimi zameti, so vojaki sklenili obroč okoli hiše. V sadovnjaku so postavili zasede.

Trde pesti so udarile na vrata, na okno je nestrpno potrkal. V hiši so planili iz postelj, a niso upali prižgati luči in ne odpreti vrat. Toda že so se vrata vdala pod udarci in nekdo je v preplašene obraze vperil električno svetilko. Svetloba se je

sprehajala po sobi. Mož, žena in štirje otroci so brez besed strmeli v tuje vojake. Otroške oči so bile začudene. Najmlajši se je privijal k materi in le kradoma pogledoval tuje može v zelenih oblekah, ki so pretaknili vse kote v hiši in na podstrešju. Potem je morala družina iz hiše. Na pol oblečeni in na pol obuti so trepetali od mraza in strahu.

Sneg je venomer padal na molčečo pokrajino in na ljudi. Noč je bila polna nezname groze. Pred hišo v snegu je drgetala družina. Gospodar se je zaklinjal, da še nikdar ni videl partizanov in da sploh ne ve, kakšni so. Če bi jih videl, bi jih gotovo prijavil. Gospodinja je proseče jadikovala: »Usmilit se otrok, otroci se bodo prehladili.« Nihče se ni zmenil zanjo in za drobne postave, ki so se stiskale k materi.

Trije v senu nad hlevom so v trenutku vedeli, kaj se je zgodilo. Bunker — dva metra dolga, dobrega pol metra visoka in kak meter široka luknja v debelem sloju sena — je nenadoma postal velik. Zdelo se jim je, da sega do vojaških škornjev v skednju in do preplašene družine, ki ve, da so tu, in bo morda v najhujši stiski povedala: »V senu so partizani. Tam jih primite, nas pustite v miru.«

Brez besed so se odločili za čakanje. Bunker je imel samo en izhod. Ta je peljal skozi ozek rov v senu, nato po lestvi na skedenj in iz skednja v sadovnjak. Še pred nekaj minutami bi se morda lahko rešili. Zdaj je bilo prepozno. Ni bilo več poti iz bunkerja, vojaki so že iskali lestev, da bi se povzpeli na seno.

Trije ljudje v bunkerju niso dihali. Slišali so gospodarja spodaj v skednju, njegovo nerodno zatrjevanje, da bi »bandite« takoj prijavil orožnikom ali na občini, če

bi kdaj prišli k njemu, slišali so otroke, ki jih je zebló in so jokali.

Fanta sta spala, ko se je pričelo. Zanesla sta se bila na gospodarja, ki jima je obljubil, da bo vso noč hodil okoli hiše. Anica ni mogla spati. Vedela je, da je največ teren-cev padlo prav pri hišah. Orožniki so jih zalotili v spanju ali pa so jim v vasi postavili zasado. Večkrat so bili izdani. Ljudje, ki so prihajali na sestanke, so bili zanesljivi, a zgodilo se je, da je ta ali oni nič hudega sluteč povedal sosedu, ta je govoril dalje in nazadnje so zvedeli orožniki. Če so imeli srečo, so fantje pravočasno pobegnili, a zmeraj ni bilo mogoče pobegniti in ne zmagati v boju.

»Stari nas ne bo izdal, a ne bo mogel preprečiti preiskave na svi-slih,« je Mihec zašepetal misel, s katero se je mučil, odkar so vojaki stopili na skedenj. Zdelo se mu je, da se je vse zožilo v nizek prostor v kupu sena, v tesni rov pod plesnivo travo in v troje drgetajočih teles.

Ostali so sami; on, Anica, Mihec in vojaki, ki so se bližali njihove-mu skrivališču...

Vojaške korake so slišali že na seniku. Nekje za hišo je zateglo tulil pes. Aničina roka se je oklenila pištole. Vedela je, da ima v njej samo pet nabojev in da je vojakov okrog hiše mnogo. Kmalu bo morala sprožiti vase. Bilo jo je strah ob misli, kako se bo mrzlo železo dotaknilo njenega čela. Nato ji bo ostal le še trenutek, v katerem bo morda morala misliti na vse, na prijaznega komandanta Daneta, ki ji je rekel, da jo ima rad, vendar jo je kljub temu poslal iz brigade na teren, in še na svojih dvajset let, na starše v mestu in na vse tisto, kar je govorila na sestankih ljudem tako iz srca, da so ji morali verjeti. Štirje naboji so za tuje vojake, zadnji zanjo. Skrčila bo kazalec, mirna bo morala biti in hladno-krvna, da ne bo zgrešila. Nato ji

bo ostal le še drobce sekunde. In potem ne bo več ničesar, ne Daneta, ne prebujajoče se ljubezni in ne poti skozi noč, ko na vasi lajajo psi, a za hišami čakajo zasede, partizan pa ve, da mora dalje, dalje vse dotlej, dokler ne bo svoboda ali pa bo od nekod prižvižgala krogla in bo vse utonilo v nič. Umreti iznenada, ne da bi vedel, da za vogalom ali drevesom čaka konec, pravzaprav ni hudo. Vse se zgodi v trenutku in o ničemer ni treba razmišljati. A streljati sam nase, zato, da te ne ujamejo živega, ne, to ni preprosto in enostavno. To je nekaj, kar presega njene moči. Toda morala bo sprožiti, morala bo...

Mihec je napel petelina na karabinki in jo s cevjo naslonil k izhodu. Hotel je misliti, da njegova smrt ne bo zaman, da ga bodo tovariši maščevali in da bo partizanov vedno več, a nehotе je moral misliti na dom. Le kaj bosta rekla oče in mati, ko bosta zvedela, da sem padel, mu je kljuvalo v srcu, v glavi in še v prstih na karabinki. Bil je edinec, doma z velike kmetije in že od rojstva določen za gospodarja. Njive so čakale nanj, da bi jih obdelal, oče je nestrpno čakal konec vojne, mati pa je jokala in molila za fanta, ki je »vse delal po svoji glavi«.

Vojaki so prisilili gospodarja, da je pričel razmetavati seno. V bunkerju so slišali, kako ga je premetaval na drugi strani senika. Vpili so nad njim, da ga bo moral premetati do poslednje mrve, ker vedo, da so banditi pri hiši. Kmet je odvrget vile in rekel, da ne more več. Najbližji vojak ga je udaril, nato so ga topli še drugi. Seno so zdaj premetavali vojaki.

»Nekdo nas je izdal.« Nihče ni spregovoril, a trije v senu so izrekli te besede

v sebi. Nikdar ne bodo vedeli, kdo je bil izdajalec.

Razburjeno vpitje vojakov. Našli so rov. V bunkerju se je vse prevesilo v smrt. Ne morejo več čakati, vsak trenutek jih lahko odkrijejo in ujamejo.

»Zdaj,« je zašepetal Milan. Mihec je ustrelil s karabinko, nato so streljali vsi trije. Eden izmed vojakov je padel. Nekdo je poveljeval, da jih morajo ujeti žive. Skozi odprtino v bunkerju ni bilo mogoče dobro meriti. Vojaki so se nekoliko umaknili. Trije v senu bi se morda poskušali prebiti, morda bi se celo rešili, če bi imeli strelivo. Toda vsak je imel samo nekaj nabojev.

»Poslednji naboj prihrani vsak zase!« je rekel Milan.

Vojaki so pričeli streljati. Oficir je torej spremenil povelje. Mihec se je grabil za prsi, nato je obrnil karabinko k sebi. Milan je bil ranjen v glavo. Dva strela, zatem samo še lepljiva tekočina, ki se je oprijemala dekletovih nog in ji počasi tekla na obleko. Zdaj ji je preostalo samo eno: sprožiti.

Pritisnila je cev na čelo, počasi, kakor da še vedno ni premagala strahu, roka ji je trepetala, a ni smela oklevati. Sprožila je, pištola ji je padla iz rok. Nato je bilo vse okoli nje svetloba in ta svetloba jo je presnela k Danetu, v zavest, da je na varnem. Zdaj je bila zmaga njena, Milanova in Mihčeva. Ne bodo jim mogli prizadeti nič hudega, ne njim in ne stvari.

Mir je ležal v iznakaženih obrazih in v široko odprtih mrtvih očeh. Zunaj je nenehoma snežilo. Pred hišo pa so vekali otroci...

Tri tisoč kilometrov — po morju in kopnem

Kako daleč je vse in kako blizu! Vse, prav vse je še v meni, kot bi se zgodilo včeraj: razburkano morje, vroče taborišče, hrumeča letala, sive puščave...

IN VENDAR je bilo to leta 1944. Pravzaprav se je začelo že leta 1943. Prva zrakoplovna baza NOV in POJ je bila ustanovljena konec leta 1943 na Visu, potem ko so se tam zbrali partizani-letalci: piloti, navigatorji in avio-mehaniki. Pri-

šli so iz vseh krajev Jugoslavije, iz italijanske internacije in zaporov, da bi sestavili novo udarno silo NOV Jugoslavije — letalstvo. Večinoma stari znanci iz bivše Jugoslavije, so se letalci lotili dane naloge z vso vnemo. Prevevala

jih je partizanska zavest, nepremagljiva želja za letenjem, letenjem, v katerem se bodo srečevali s sovražnikom v zraku in bo nasprotnik okusil srd letalca-partizana, kot ga je okušal dotlej, kadar so ga ti isti junaki bili na tleh.

*

Na Silvestrov večer leta 1943 so krenili iz mesta Visa na zahodno obalo tega otoka, v me-

Pripadniki 1. letalske baze NOV in POJ pred prisego, v San Severinu, 40 km južno od Barija, sredi januarja 1944

stece Komižo, kjer sta v pristanišču čakali dve angleški vojni transportni ladji, na kateri so že vkrcali naše begunce, namenjene v El Shat ob Sueškem prekopu v Egiptu. To so bili za borbo nesposobni ljudje, starčki, žene in otroci. Tej skupini beguncev se je priključila še skupina letalcev in vsi skupaj so okrog polnoči odpluli proti južno-italijanskemu pristanišču ob Jadranskem morju, Bariju.

Novoletni dan leta 1944 v Bariju je bil pust; padal je dež, pomešan s snegom. Ko se je ladja z letalci in begunci okrog poldneva vsidrala v pristanišču, se je ponudila kaj bedna slika. Pred kratkim so namreč Nemci v nočnem zračnem napadu dodobra izdelali to pristanišče. Na nesrečo je bilo ravno ob tem napadu v luki zasidranega precej zavezniškega ladjevja, med njimi tudi nekaj polnih tankerjev, ki so bili zadeti. Nastal je strašen požar, tako da je bilo mnogo ladij uničenih in potopljenih. Tako so vsepovsod iznad morske gladine moleli skeleti nekdanj ponosnih brodov. Toda niti ta grozljivi prizor niti zoprno deževno vreme nista mogla vzeti našim letalcem dobre volje. V tem razdejkanem pristanišču je bilo namreč opaziti tudi nekaj majhnih lesenih ladij, traba-

kul, na katerih so ponosno vihrale naše zastave z rdečo zvezdo. Tudi te ladjice so preživele bombni napad, toda imele so partizansko srečo, kajti zgodilo se jim ni nič hudega. Te majhne barkase so se pozibavale zraven morskih orjakov kakor orehove lupinice, vendar pa so vsako noč žilavo plule med Barijem in Visom s predragocenim tovorom vojnega in sanitetnega materiala, hrane, obleke in

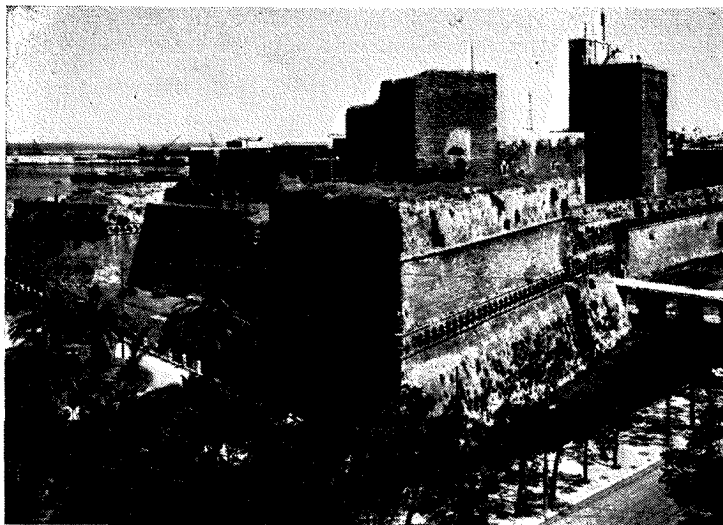
drugega. Plule so mimo sto in sto nevarnosti, preobremenjene s tovorom in kljubovale neštetim viharjem in sovražnim napadom, čeprav takorekoč niso bile oborožene. Edina njihova oborožitev je bil kak mitraljez v bunkerju na krovu, napravljen iz vreč, ki so jih mornarji napolnili s peskom.

Po pristanku v pristanišču je bilo treba čakati, da nekdo prevzame obe skupini, to je begunce in letalce. Naša delegacija v Bariju je bila obveščena o beguncih še pred njihovim prihodom in se je dogovorila z angleško komando, da jim dodeli ustrezni prostor za začasno bivanje v Italiji. Nadalje je bila skrb Angležev tudi zastran transporta v namembni kraj in vsa preskrba. Toda naša delegacija ni nič vedela o prihodu letalcev in tako se je zgodilo, da so Angleži smatrali vse za begunce in so tudi letalce prepeljali v eno izmed bivših italijanskih vojaških ujetniških taborišč v notranjosti polotoka Apulia, nedaleč od starega mesta in vojnega pristanišča Brindisi.

To je bilo kaj skromno gostoljubje zaveznikov, ker so bile barake v zelo slabem stanju. Tudi prevoz z vlakom do Brindisija je bil za starčke, žene in otroke naporen, ker so bili vsi premočeni, še preden

Pogled na Brindisi

Pogled na trdnjavo v Bariju

so se razmestili po živinskih vagonih z razdrtimi strehami in neznosnim preprihom. Tako so prišli vsi premočeni in premraženi v taborišče, ki ga je bilo treba šele urediti. Ko so letalci videli, da njihova pot ni bila v skladu s pričakovanjem, so se odgovorni tovariši letalske skupine telefonsko pogovorili z našo delegacijo v Bariju. Tako so ugotovili, da bi morali potovati v partizansko taborišče Gravina, kjer so jih pričakovali. Računali so, da bodo letalci pripluli z enim izmed naših brodičev.

Gravina je kraj, kjer je bila zbirna in prehodna baza naših ljudi, v kateri so se formirale vse prekomorske brigade. Gravina je kakih 60 km oddaljena od Barija in leži ob magistrali Bari—Rim.

Vse ostalo je bilo po partizansko naglo opravljeno. Še isti večer so se letalci po dolgem času temeljito okopali, toplo oblekli in dodobra najedli. Ko so legli, je bilo obilo šal na račun gozdnega mahu in toplih postelj. Tu so bili sicer resda samo pogradi, toda z dobro napolnjenimi slamnjačami, na katerih jih je pričakovalo pol ducata toplih odej. Nezaslišano razkošje!

Po dvodnevem odmoru v Gravini so se letalci preselili v majhno, napol opuščeno mesto z nekaj sto prebivalci,

San Severino. Tu je bila komanda I. zrakoplovne baze, moštvo pa je bilo razdeljeno v tri čete: pilotsko, navigatorsko in mehaničarsko. Ker pa niso vedeli, kdaj in kje bodo prejeli letala, je komanda sestavila teoretični učni načrt za pouk, ki se je takoj začel. Ta kraj je bil namenjen počitku in zbiranju moštva, ki je še zmerom prihajalo iz domovine. Nekaj jih je prišlo tudi iz ita-

lijanskega letalstva. To so bili primorski Slovenci, ki so se izkazali v borbah kot odlični piloti-lovci. Med borci, ki so prišli v San Severino z zadnjo skupino, je bil celo italijanski oficir, pilot-lovec, ki je pobegnil z letalom iz Foggie v Bosno. Kasneje je padel na Visu.

V San Severinu je bila tudi svečana prisega vsega moštva, ki so jo borci opravili z vso resnostjo. V začetku druge polovice januarja 1944 so se nato letalci preselili v staro mestoce Carovigno s približno 7000 prebivalci, ki je oddaljeno kakih 15 km od Brindisija in prav toliko od Jadranskega morja. V tem kraju je bila poleg kina menda edina primerna zgradba šolsko poslopje. Vanj so nastanili naše letalce, ki so se tam tri mesece intenzivno učili. Razgibano je bilo tudi politično, kulturno-prosvetno in športno delo. Dejavnost pa se je še bolj razmahnila, ko so v začetku februarja prispeli iz domovine tudi tankisti. Nogometno moštvo je z uspehom odigralo tudi nekaj tekem z angleškimi moštv. Čas je mineval. Sčasoma pa je naraščala tudi nestrpnost moštva, ki je že nestrpno pričakovala dneva, ko bo poletel vsak s svojim letalom. Konec marca so tankisti odšli v Egipt na praktičen po-

Piloti I. letalske baze NOV in POJ so bili v Carovignu južno od Barija od 1. I. 1944 do 24. IV. 1944. Fotografirano marca 1944. Spredaj prvi na levi (čepi) tedanji kapetan-pilot Franjo Kluz

uk. Ti so bili že bliže cilju! Letalci so mislili, da bodo dobili letala nekje v Italiji, toda končno so jih napotili v Severno Afriko, na letališče Benina, 20 km oddaljeno od Bengasija.

Jutro 24. aprila 1944 je bilo za naše letalce nadvse srečno, saj so ta dan končno odpotovali v Afriko. S kamioni so jih prepeljali v Taranto, kjer jih je čakala nalašč zanje pripravljena angleška ladja. Tik pred mrakom je ladja odplula iz Tarantskega zaliva in se že v temi pridružila velikemu zavezniškemu konvoju. Naslednje jutro so bili vsi na palubi, da bi pričakali sončni vzhod. Med potjo letalci niso imeli nobenega dela, razen sami s seboj. Nekateri so namreč pridno klicali »urha« na pomoč. Kljub temu pa je bilo dovolj vedrega razpoloženja. Stregli in kuhali so Kitajci. Po eno in pol dnevni plovbi so pripluli do Malte, kjer sta se konvoju priključili še dve ladji Rdečega križa, s katerimi so nadaljevali pot proti Aleksandriji. Skoraj ves čas potovanja je bilo na južnem obzorju videti severno afriško obalo, od koder so od časa do časa priletele jate angleških letal, ki so bila pripravljena stopiti v akcijo, kakor hitro bi bil konvoj ogrožen. 29. aprila je konvoj

končno zaplul v aleksandrijsko pristanišče. Veličasten je bil pogled na Aleksandrijo, ki se je vsa kopala v soncu. Že od daleč je bilo opaziti pristaniško vrvenje. Potem ko so se izkricali, so jih angleški kamioni prepeljali v mesto Abu-Kir, znano po zgodovinskem Napoleonovem porazu, ki mu ga je za dal admiral Nelson. To je tipično arabsko mesto, umazano in polno nesnage, prebivalstvo pa je zastalo in zelo siromašno. Verna slika takratne Farukove vladavine! V Abu-Kiru so bili osem dni. Ker niso imeli primernih oblek, so letalci večinoma ostali v taborišču ali pa na bližnjem kopališču.

V Aleksandriji je bil tedaj tako imenovani Jugoslovanski klub, ki je bil pod vplivom in v rokah prireptikov bivšega kralja Petra. Slovenska izseljeniška kolonija v Egiptu je izdajala časopis »Bazovica«, ki je do prihoda naših letalcev obveščala slovenske izseljence o borbah četnikov Draže Mihajlovića ter prikazovala uspehe NOV in POJ kot četniške uspehe. Sploh je bil do takrat Draža Mihajlović v Afriki legendarna osebnost. Šele po prihodu tankistov in letalcev so naši rojaki dobili pravo sliko in je kraljeva vlada doživela pravcati zlom. Večina vojaštva

je prestopila v vrste NOV in PO Jugoslavije.

Po osem dnevnem bivanju v Abu-Kiru so se letalci odpravili na pot v Bengasi. Odpekljali so se s kamioni skozi Aleksandrijo na neko postajo, oddaljeno kakih 50 km od Aleksandrije. Tam so prestopili na motorni vlak, ki je takoj odpeljal proti Tobruku, končni postaji na tej progi, ker je bila naprej železnica uničena. Ko so prispeli v El Alamein, prvo postajo na tej progi, se jim je nudila grozotna slika vojne. Pred njimi je ležalo ogromno pokopališče padlih vojakov. Beli križi in drugi znaki na grobovih so tvorili ogromno belo liso na sivorumenih puščavskih tleh. To je bilo vse razen imena, kar je ostalo od El Alameina. Naprej ob poti so se vrstili razbiti vojaški objekti, križem je ležalo razmetano orožje, iz razbitih bunkerjev pa so še zmerom viseli beli kosi perila kot simbol führerjeve nemoči in Musolinijevega propada. Ponekod je bil kamniti teren tako preoran od bomb in granat, kot bi pred kratkim tu skozi rili buldožerji. Z obeh strani proge pa so že vedno opozarjale tablice na brezkončna minska polja.

Po približno dvajseturni so-parni in zadušljivi vožnji so letalci naslednjega dne dopoldan prispeli v Tobruk, kjer se je končalo potovanje z vlakom. Tam so prestopili na kamione, ki so jih odpeljali proti Bengasiju. Zvečer so se utaborili kakih 50 km pred Derno. Posedli so v skupinah po tleh in

Nogometno moštvo I. letalske baze NOV in POJ v Carovignu, ki je predstavljalo nogometno ekipo pripadnikov NOV v Južni Italiji. Fotografirano marca 1944

po večerji je zadonela partizanska pesem, ki so jo vneto poslušali celo sicer ravnodušni Angleži. Naslednjega jutra so že pred sončnim vzhodom odpotovali naprej ter preko pokrajine in planote Barka popoldan istega dne prispeli v Benino, letališče, kakih 20 km oddaljeno od Bengasija. Naposled so dospeli na cilj; za njimi je bila nad 3000 km dolga pot od Visa do Benine. Tu so že brnela letala, ki so čakala na naše letalce.

Bilo je okrog 10. maja 1944. Takoj naslednje dni so letalci opravili zdravniški pregled in druge formalnosti, dobili so tudi nove uniforme. Borci in podoficirji so prejeli uniforme iz vojaškega skladišča, oficirji pa so si jih morali nabaviti v oficirskih bazarjih (na sejmi) z denarjem, ki so ga dobili v ta namen. Uniforme so bile angleške z vsemi oznakami, le kape so bile titovke z rdečo zvezdo in na levi strani z značko RAF (Royal aer force). Pripomniti je namreč treba, da so bili naši letalci za časa šolanja v Benini vključeni v RAF ter so se tedaj morali pokoravati disciplini in šolanju, ki sta bila predpisana za RAF. Tudi čine so naši oficirji poleg naših prišli še angleške. Po končanem šolanju pa so angleške oznake odstranili.

Ko se je začel pouk, se je pokazalo, kako koristna je bila priprava v Carovignu. Letalci so zlahka obvladali snov, predpisano po programu RAF. Na letenju so se odlično odrezali, saj so v rekordnem času vsi, ki so bili določeni za lovce, prešli iz šolskega lovškega letala »Harward« na lovce tipa »Hurricane«. Ta lovška letala so bila sicer že zastarela, vendar so bila za vežbanje v navigacijskih poletih, streljanju na poligonu, zračnih borbah in napadanju sovražnika na zemlji, še zmeraj dobra. V kratkem času je bilo moštvo docela izvežbano za borbene polete. Po uspešno zaključeni šoli so letalci prejeli najmodernejša lovška letala »Spitfire« in z njimi poleteli proti južni Italiji kot nova dobro pripravljena udarna sila NOV in POJ. Po prihodu v južno Italijo je I. letalska baza NOV in POJ tako narasla, da je bil iz

Prihod prvih partizanov, določenih za letalce, mehanike in navigatorje, na otok Hvar (decembra 1943)

nje formiran I. letalski korpus NOV in POJ.

V akcijo so stopili takoj. Vrstil se je polet za poletom, letalci so preganjali sovražnika in ga uničevali v zraku, na zemlji in na morju in se zmagoslavno vračali v svojo bazo. Kdor pa se ni vrnil in je dal življenje, ga je drago prodal, tako kot ga lahko proda samo letalec-partizan. Toda njihovo smrt so že v naslednjem trenutku maščevali njihovi tovariši, ki so s še večjo srditostjo napadali sovražnika.

Najsvetlejšo stran zgodovine našega mladega letalstva je s svojo krvjo izpisal naš prvi

letalec-partizan Franjo Kluz. Ta junak je že leta 1942 s svojim »Potezom« pobegnil z nekakega Paveličevega letališča na Kozaro in je od tam napadal ustaške klavce in druge fašiste. Padel je v napadu na sovražnika pri Stolu in njegova smrt je presunila vse, ki so ga poznali kot skromnega, vendar neustrašnega tovariša ter borca-pilota. Za svoja junaška dejanja je bil odlikovan z Redom narodnega heroja.

Takšna je bila pot letalcev I. letalske baze, ki je utrdila temelje današnjega našega vojnega in civilnega letalstva.

F. L.

Naše orožje je praznovalo

Prvi maj danes ta dan praznujemo z delovnimi zmagami, med narodnoosvobodilno borbo pa smo ga praznovali z zmagami nad okupatorjem in domačimi izdajalci.

TAKO je bilo tudi pred štirinajstimi leti, ko so Cankarjeva, Gubčeva, Trinajsta proletarska hrvaška brigada in Primorsko-Goranski odred napadli gnezda italijanskih okupatorjev in domačih izdajalcev v dolini Mirne.

Gubčeva brigada je na večer prvega maja 1943 napadla močno utrjeno italijansko postojanko v Mokronogu. V Mokronogu in njegovi neposredni bližini so Italijani zasedli več stavb in se tudi drugače utrdili. Njihovo glavno oporišče je bilo v graščini sredi trga, ki je zaradi trdnih zidov in lege za obrambo zelo pripravna, zlasti še, ker partizani tedaj še nismo imeli težkega orožja. Razen v graščini pa so se Italijani naselili tudi v nekaj stavbah v trgu, izmed katerih je bila najvažnejša tovarna usnja, ki je bila za Italijane vojaškega in gospodarskega pomena. Italijani so usnjarno najbolj utrdili. Okrog trga so zgradili bunkerje in jih prepletili z bodečo žico. Da bi zagotovili popolno varnost, pa so zasedli tudi nekatere višinske točke, kot na primer Žalostno goro in Sv. Florijan. Zidovi tamkajšnjih cerkva in drugih utrdb so bili nad vse zanesljiv zaklon.

Ves italijanski obrambni sistem pa ni mogel preprečiti, da se prvega maja zvečer ne bi pojavili sredi Mokronoga borci Gubčeve brigade. Kot bi zrastle iz tal, so se znašli pod zidovi italijanskih utrdb. Ko so počili prvi strel in so začeli bruhati italijanski minometi, so Italijani, razmešeni po stavbah na trgu, začeli na vrat na nos iz manj varnih zavetišč bežati v grad in usnjarno.

Namen napada pravzaprav ni bil uničenje postojanke, temveč, z demonstrativnim napadom zadržati Italijane, da ne bi mogli odhiti v pomoč napadeni postojanki v Šent Rupertu. Tako so partizani hoteli priti tudi do hrane za svoje bolnišnice.

Med napadom so Italijani z gradu, Žalostne gore in Sv. Florijana ves čas zasipali dohode k trgu z minami in mitraljeznim ognjem. Za zidovi so se počutili varne in niti na misel jim ni prišlo, da bi šli pomagat postojanki v Šent Rupert, saj si še na trg niso upali. Partizani so nemoteno praznili italijanska skladišča v trgu, in makaroni, mast in druga živila, sprva namenjena za italijanske želodce, so odromala do Smetovšča nad Mokronogom, odkoder so jih kmetje iz Lakenca z vozovi odpeljali v partizanske bolnišnice.

Napad je bil končan in umaknili smo se, odkoder smo prišli. Italijanom v Mokronogu pa je še zmerom tičal strah v kosteh, kar lahko razberemo tudi iz nekega drugega dogodka v tem času. Hiša in gospodarsko poslopje posestnika in gostilničarja Deva iz Mokronoga ležita zraven usnjarne, v kateri so se Italijani le uspeli obdržati. Ko so nato partizani po polnoči odšli, so Italijani v bunkerju nasproti Devovega

hleva zaslišali od onod neke glasove. Mislili so, da so partizani in so začeli na vso moč streljati v hlev. Šele ko se je naredil beli dan in so bili partizani že daleč, so si Italijani upali pregledati bojišče. Našli so devetnajst žrtev, ki so jih pobili, to pa so bile Devove kokoši. Le ena »žrtev«, namreč kokoš, je preživela italijansko ofenzivo, toda z ranjenom nogo.

Še en dokaj smešen dogodek se je pripetil ob partizanskem napadu na Mokronog. Stirje fašisti, ki so ob vdoru partizanov v trg patroljirali po trgu, niso mogli več zbežati za varne zidove, ampak so se skrili kar v stranišču trgovca Nahtigala, kjer so vso noč držali puške na vratu, da bi si vzeli življenje, če bi jih našli partizani. Rešilo jih je le to, da partizani pač niso imeli navade stikati po straniščih. Neki drugi Italijan pa je bil bolj »domiseln«: ko se ni mogel domisliti boljšega kritja, se je blizu Širclove trgovine zavalil na vogalu na tla in se pritajil, kot bi bil mrtev. In res, partizani so nosili mimo njega polne vreče hrane in so mislili, da je mrtev. Ko pa je naposled eden izmed partizanov po naključju dregnil vanj, je oživil.

Takšni so bili dogodki v zvezi s prvomajskim napadom na Mokronog leta 1943, s katerim smo partizani po svoje počastili mednarodni delavski praznik.

Jože Lužar

Kurir Marjan iz TV-11

KURIRSKA stanica TV 11 je bila v stari porušeni žagi zadaj za Travnikom v Loškem potoku. To je bila prava vojaška enota; trinajst kurirjev in komandir stanice, imela je tri konje in voziček za prevoz literature in ostalega gradiva prek kurirskih stanic. Vsak kurir je imel tudi svoje kolo, to pa je bilo tiste čase za kurirje velikega pomena. Partizanska pošta je bila včasih hitrejša, kot je pošta danes, v mirnem času. Od Trsta do Črnomlja je pismo potovalo vsega 24 ur, pogosto pa še hi-

treje, kar je bila med drugim zasluga naše »motorizacije« in osvobojenega ozemlja, ki se je raztezalo od Snežnika prek Kočevske pa tja do Črnomlja. Hitra pošta je bila označena s šifro »RR«, kar je pomenilo, da se pošta ne sme nikjer zadrževati, ampak jo je treba čim hitreje dostaviti naslovu.

Nekega popoldneva v juliju 1944 je kurir iz TV 18 prinesel hitro pošto. Na stanici je bil izmed kurirjev samo Marjan, ostali so bili v službi. Nikdar ni bilo treba razmišljati o tem, komu lahko in komu

ne smem poveriti zahtevne naloge, tako tudi tokrat nisem razmišljal. Poklical sem Marjana in mu rekel, naj se pripravi, da bo nesel pošto na TV 12 v Medvedjaku blizu Borovca. Na hrbtno stran ovoja sem zapisal datum, uro prejema in oddaje pošte TV 11, potem pa sem jo izročil Marjanu s pripombo, naj jo čimprej preda na naslednji karavli, da bi jo redni kurirji mogli oddati naprej. Marjan je sedel na kolo, pozdravil in izginil med njivami.

Prevozil je že več kot polovico poti, vas Draga je bila za njim, približeval se je požgani gozdarjevi hiši sredi Medvedjaka. Čutil se je varnega, ker je bilo tod osvobodeno ozemlje, po katerem so vsak dan hodili kurirji in drugi partizani. Tisti hip pa je skupina črnorokcev blizu vodnjaka prečkala cesto Draga—Borovec. Slišali so, da se jim nekdo približuje in so polegali v zasedo ob cesti. Bilo jih je okoli 15, ki so se vtihotapili na osvobodeno ozemlje, da bi se »založili« s podatki o partizanih in njihovem gibanju. Ko je Marjan privozil izza ovinka, so ga črnorokci ustavili. Zagledal je dva z brzostrelkami. Ni bilo časa razmišljati. Marjanova puška je prva spregovorila, takoj nato pa se je na Marjana vsula toča krogel. Kot strela je šinil v jarek ob cesti in začel se je neenak boj med petnajstimi črnorokci in partizanskim kurirjem. Marjan se je po trebuhu zvlekel proti robu gozda, medtem pa je ves čas streljal. Sovražnika je bilo treba prikovati k tlom. Razdalja med sovražnikom in Marjanom se je zmerom bolj večala. Že je bil oddaljen kakih 30 metrov, ko si je našel dober zaklon. Nabojev mu je primanjkovalo, sovražnikov ogenj pa se ni polegel. Nato pa se je Marjan spomnil, da ima bombe. Toda imel jih je privezane za pasom in moral jih je pripraviti, zato je nehal streljati. Sovražnik je mislil, da je Marjan mrtev. Črnorokci so se polagoma približevali. Tedaj pa jih je ustavila eksplozija prve, zatem pa še druge bombe. Črnorokci so dobili, kar so

iskali, pobrali so svoje ranjence in se začeli umikati. Marjan je zmagal in pomislil je: »Boja ne bije svetlo orožje, ampak srce junaka!« Nato se je vsedel na panj in si popravil torbico. Odpel jo je in

izvlekel ven pošto, vso raztrgano in med papirjem našel devet sovražnih krogel od brzostrelke. Torbica ga je obvarovala gotove smrti. Ko se je vrnil na cesto, je tam ležalo preresetano kolo. *Slave*

1. maj v bolnišnici »Mici« v Davči

BOLNIŠNICA »Franja« je bila mimo glavnega tudi tri oddelke v Davških samotah, kamor je oddajala svoje rekonvalescente in lažje ranjence. V zadnji hajki je sovražnik po zaslugi izdajalca en oddenek odkril in vse ranjence pobil. Rešila sta se le bolničarka Anica in Slavko iz Gorenje vasi. Ta je bil ranjen v stopalo in se mu je šele potem, ko se je tri dni plazil po kolenih in rokah, posrečilo priti do našega oddelka »Mica«. Baraka te bolnišnice je bila spretno skrita v ozki grapi, ki se izteka v Davški potok. To je tisti potok, ki malo niže poganja »Tajnetovo žago«. Baraka je bila prikrita s smrečjem, pot do nje pa je vodila po ozki strugi grape, tako da partizan ni puščal za seboj sledov. Petdeset metrov niže je prek pobočja vodila ozka gozdna pot, po kateri je nekoč med hajko prešla kolona 200 Nemcev. Naš stražar jih je opazoval s svojega mesta pred bolnišnico, obvestil pa nas je o tem s pomenljivim smehom šele, ko je bila nevarnost mino.

Med zadnjo hajko so se nemške zasede približale bolnišnici na dober streljaj. Morili in požigali so daleč naokoli. Na drugem hribu so ujeli nekega partizana, ga privezali k smreki, naložili okrog njega butare dračja in ga živega sezgali.

V bolnišnici je bila med hajko najstrožja tišina. Kuhati nismo smeli, govorili smo le šepetaje in smo bili vsak čas pripravljeni na napad. Na velikonočno nedeljo pa je zarohtalo prav blizu in prepričani smo bili, da so Nemci odkrili našo bolnišnico. Nemci pa so preganjali le dva kurirja, ki za bolnišnico nista vedela in sta

pribežala prav blizu nje. Streženo osebje je kar se da naglo preneslo ranjence po grapi med mlado rastje na nasprotnem hribu. Tri dni in noči smo nato preždeli v strmem bregu, pripravljeni na vse. Nato je začelo deževati in so nas zvečer spet prenesli v barake. Kamen se nam je odvalil od srca, ko smo zvedeli, da je glavni val hajke minil. Vneto smo se začeli pripravljati na praznovanje prvega maja.

Poleg ranjencev in osebja bolnišnice so se na proslavi zbrali tudi mnogi aktivisti iz okolice. Komisar Prešernove brigade, Viktor Kirn, je bil po zasilnem ozdravljenju malo prej zapustil bolnišnico, zato je slavnost začel z govorom politdelegata France. Ta je napovedal prihod svobode, kar je še posebej dvignilo razpoloženje in proslavi vtisnilo pečat prazničnosti. Za njim je Kazimir recital priloznostno pesem. V pesmi si je šaljivo privoščil vsakega udeleženca proslave posebej. Nato je sledila prisrčna zabava, kuharice so poskrbele za boljšo večerjo, aktivisti pa so nas pogostili s pijačo. Tovariš Kazimir nas je med zabavo pozno v noč kratkočasil z anekdotami in šalami, tako da je grozila nevarnost, da se nam bodo napol zaceljene rane spet odprle.

Kmalu zatem je postojanko v Sorici zapustila sovražna enota, ki je bolnišnico »Mico« najbolj ogrožala. Osmega maja leta 1945 pa smo tudi mi zapustili našo bolnišnico in se skupaj z ranjenci iz »Franje« prepeljali v tedaj že osvobodeno Gorico.

Bolnišnico »Mico« pa vse bolj razjeda zob časa.

Franc Potočnik

Potrebne so publikacije!

SPET SO tu lepi dnevi, ob katerih se radi podamo v naravo. Zlasti ob nedeljah nas zamikajo izletniške točke blizu in daleč mesta. Mnogi, zlasti mladi rod, si pogosto izberejo za nedeljski izlet okoliške kraje, ki so hkrati spomeniki NOB, n. pr. Sv. Urha. Nedeljo za nedeljo bodo tjakaj s hvaležno mislijo, posvečeno žrtvam, ki so padle za našo prostost in lepše dni, romali tisoči odraslih in otrok. Redki ljudje, ki vedo, kaj se je godilo na Sv. Urhu, jim bodo pripovedovali o okupatorjevih hlapcih in o tistih, ki so na tem hribu blizu Ljubljane preživljali strahote vojne. Podali se bodo tudi v mali muzej, kjer je ohranjenih nekaj besed in slik, ki pričajo o grozodejstvih s Sv. Urha. Toda neke izčrpne podobe o Sv. Urhu iza vojne si obiskovalci tega mučeniškega kraja ne bodo mogli ustvariti. Nekaj je, kar pogrešajo vsi obiskovalci Sv. Urha, nekaj malega pravzaprav. Gre namreč za drobno knjižico, v kateri naj bi pisalo, kdo je spremenil cerkev na Sv. Urhu v utrdbo in kdo ostale zgradbe v zapore in mučilnice. Takšno

knjižico pa bi potrebovali tudi zato, ker razen očitvecev in tistih, ki so bili tu zaprti in mučeni, pravzaprav le redko kdo natanko ve, kaj pomeni za Slovence spomenik NOB, kakršen je Sv. Urh in kaj se je tam godilo. Morebiti ne bi bilo napak, ko bi v takšni knjižici objavili tudi kratke spomine tistih, ki so strahote Sv. Urha preživeli, njihove slike in tudi podobe tistih, ki so pozabili, da so Slovenci in so krivi za bratomorno vojno in mučenje ter smrt številnih žrtev. Skratka: pogrešamo vo-

dič o Sv. Urhu ne samo v slovenskem jeziku, temveč tudi v tujih jezikih, saj je znano, da na Sv. Urha poromajo številni tujci in njihove delegacije.

Ko je lani obiskala Sv. Urha skupina Francozov-Soluncev, je bil le eden, ki je znal gostom povedati, kaj se je med minulo vojno godilo na Sv. Urhu. Toda tudi ta tovariš ni mogel Francozom kaj prida povedati, ker so bili podatki o tem našem zgodovinskem kraju zbrani v naglici in torej niso mogli biti kdo ve kako izčrpni. Ko bi imeli brošuro ali knjižico o Sv. Urhu, bi bila njegova naloga kaj lahka: dopolnil bi le tisto, kar bi si obiskovalci lahko sami prebrali in shranili.

Miha Ktnar:

Usakdanja

Ostali smo sami
— berači brez zavetja —
in čas brez milosti
se z nami zdaj igra.
Nad nami bič vihti
zelenosiva zver
in — kot da smo žival —
ne smemo ven zvečer.

Ostali smo sami,
zaprli so nam usta
in v trpki žalosti
sedimo vsi doma
in stiskamo pesti.
Na cestah pa je zver
brez duše in srca.
Tako je vsak večer!

(Junij 1941)

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

»BORČEVA« ZGODOVINSKA ANKETA:

Kaj hranijo muzeji narodne osvoboditve

V nadaljevanju naše zgodovinske ankete, katere namen je seznaniti javnost z delovanjem, problemi in zbirkami naših muzejev NOB, prinašamo odgovore Posavskega muzeja v Brežicah na anketna vprašanja, ki smo jih objavili v letošnji 1. številki naše revije. Odgovori so naslednji:

ODDELEK NOB Posavskega muzeja v Brežicah sodi v vrsto tistih muzejev NOB, ki še vedno nimajo potrebnih razstavnih, arhivskih in depojskih prostorov. Do pred kratkim še niti ni imel za ta oddelek potrebnega uslužbenca in je vse delo v njem opravljal ravnatelj tega pokrajinskega muzeja sam. V takšnih razmerah je bilo doslej študijsko in arhivsko delo oteženo. Ves oddelek NOB ima v okviru razstavnih prostorov kompleksnega Posavskega muzeja skromno odmerjen prostor v stolpni dvorani brežiškega gradu. Zaradi pomanjkanja prostora ima muzej NOB razstavljene eksponente, ki prikazujejo le posamezna obdobja iz štiriletne vojne. Trenutno ima prikazano leto 1941, to je splošno nemško preseljevanje prebivalstva v Posavju, naselitev kočevarske in drugih nemških manjšin ter začetke oborožene vstaje v Posavju. Sedanji arhiv in fototeka nam dajeta tole podobo:

1. Oddelek NOB Posavskega muzeja ima okrog 700 fotografij. Lani je muzej pridobil 150 primerov. Dobra tretjina fotografij prikazuje nacistično preseljevanje prebivalcev v Posavju, njihovo življenje v raznih nemških taboriščih in pot v domovino leta 1945. Ostale kopije pa prikazujejo prve oborožene skupine v Posavju (Krško skupino in Brežiško četo), heroje in borce iz Posavja, pustošenje okupatorjevih vojsk in kočevarskih naseljencev v Posavju, izpred vojne dobe pa ilegalno delo maršala Tita in članov CK KPS na domu maršalove tete Ane Kolarjeve v Trebčah pri Podsredi.

2. Med literaturo prevladuje partizanska, ki pa je po večini splošno slovenskega pomena. Prešernova tehnika na Bohorju, edina na našem območju, je obstajala le krajši čas in je za Kozjansko področje tiskala manjše stvari (Radijske vesti, letake in vojaška poročila), kar ima mnogo zbranega Posavski muzej. Pomembnejši primeri med spomini in dokumenti pa so Kronika III. bataljona Kozjanskega odreda iz leta 1944, nemški »Verzeichnis der aus der Untersteiermark ausgesiedelten Personen und Betriebe, welche durch die Dienststelle deutschen Volkstums beschlagnahmt wurden«, Dachauski poročevalec, Taboriščna čitanka, »Delo« (jubilejna številka oktobrske revolucije iz leta 1942), humoristični partizanski TOTI LIST. Iz obdobja NOB šteje muzejski arhiv 1500 dokumentov, medtem ko je arhiv o partijski dejavnosti in delavskem gibanju med obema vojnama še neurejen in šteje več sto dokumentov.

3. Lani je obiskalo muzej nad 11.000 obiskovalcev, kar je doslej največja številka. V vedno večjem številu obiskujejo muzej šolske skupine iz Posavja, Zagreba in okolice. V muzejskem tednu 1956 smo priredili v muzeju razstavo »Posavje v letu 1941«, za dan Armade pa v izložbenih oknih v Brežicah primeren občasen prikaz dela in borbe v okupacijski dobi. Izven Brežic pa smo priredili razstavo za občinski praznik meseca avgusta tudi v Krškem.

4. Najstarejše arhivalije oddelka NOB so okrožnice notranje uprave Dravske banovine okrajnim načelnikom iz leta 1920/21 in njihovi odgovori na vprašanja okrožnic. To so največ sezname takratnih komunistov, poročila o delavskem združevanju in nemirih v revolucionarnih povojnih letih. Pomembnejši dokumenti iz vojne dobe pa so brošure periodične literature (»Delo« iz leta 1942), razprave voditeljev SNOV (Kidričeve razprave o osvobodilni vojski — leta 1942) ter sodobna literatura o Kočevskem zboru (1943), II. zasedanja AVNOJa (1943) in zasedanja SNOS, Partizanska pesmarica iz leta 1944.

5. Gradivo za oddelek NOB so zbrali uslužbenci muzeja na terenu pri bivših borcih in

Iz oddelka narodne osvoboditve v Posavskem muzeju v Brežicah: člani Brežiške čete leta 1941

preseljencih, ki so nam ga v v večini primerov odstopili brezplačno. Le za nekaj predmetov oziroma dokumentov smo iz naših sicer skromnih sredstev dali manjšo nagrado. Nekaj gradiva pa nam je odstopila tudi ZB (fotografije in življenjepise padlih borcev).

6. V sedanjem zasilnem prostoru je razstavljena začasna zbirka, ki ima 183 predmetov, ponazorjenih s številnimi fotografijami in zemljevidom.

Iz oddelka NO v Posavskem muzeju v Brežicah: zemljevid, ki prikazuje preseljevanje Slovencev, spodaj minomet Kozjanskega odreda, izdelan na Veterniku (Kozje)

Nadomestili so jim starše

V ŽELEZNIŠKI industrijski šoli v Šiški v Ljubljani so mnogi gojenci otroci padlih borcev ali žrtev fašizma. Ob semestralnih počitnicah letos so tisti gojenci, ki imajo starše, odpotovali domov, otroci padlih borcev pa so ostali v internatu, ker niso imeli kam iti. Zavidali so svojim tovarišem, da so lahko šli domov, med svoje, kjer so bili deležni ljubezni in topline. Marsikomu je ob tej misli kanila grenka solza na lice. Toda nekega dne so doživeli presenečenje, ki ga je tovariš Franjo Potokar takole opisal: »Za zgled, kako je treba skrbeti za otroke padlih borcev, dajem organizacijo Zveze borcev Novo mesto. Ob semestralnih počitnicah so gojenci industrijske kovinarske šole, ki imajo starše, odšli domov, v internatu pa so ostali otroci padlih. Nekega dne med počitnicami pa sta se pri teh gojencih zglasila dva člana organizacije Zveze borcev Novo mesto, da bi se osebno prepričala o uspehih in življenju otrok padlih borcev. V nekaj dneh pa sta tovariša iz Novega mesta za naše fante poslala tudi denarno pomoč, da bi si lahko privoščili boljšo hrano in zabavo. Fantje so dobili tudi nekaj obutve in obleke, ki jim jo je priskrbel organizacija ZB Novo mesto. Ko sem se kasneje pogovarjal z obdarovanci, so me resnično ganili, ko sem slišal, kako so z zadovoljstvom in hvaležnostjo pripovedovali o novomeški Zvezi borcev, njenem sekretarju ter o članih, ki sta jih obiskala. Vsi so obljubili, da se bodo za izkazano skrb svoji organizaciji oddolžili z marljivim učenjem in pripravljanjem na poklic, ki so si ga sami izbrali.«

Razvili so prapor Zveze borcev

Terenski odbor ZB terena »Milan Majcen« v Ljubljani (Šiška), je ob dvanajsti obletnici osvoboditve Ljubljane razvil svoj prapor. Praporu je botroval narodni heroj Franc Štadler-Pepe, ki je v času NOB delal na tem terenu. V govoru se je spomnil 247 žrtev, ki jih je imel ta teren v času NOB, med njimi tudi tri narodne heroje. Prapor je

v imenu borcev tega terena sprejel spomeničar Gorazd Škoporc. Po razvitju prapora je bil kulturnoumetniški program v domu »Ljube Šercerja«, na katerem je sodeloval tudi Invalidski pevski zbor. Program je bil sicer dobro sestavljen, vendar ena točka ni popolnoma ustrezala okviru te prireditve.

Mile Pavlin

KRATKE NOVICE

● **PARIZ** – Kakor povzemo po poročilu generalnega sekretarja SFBB Curtissa Campagnea, se za sprejem v Svetovno federacijo bivših borcev potegujejo mimo organizacije italijanskih partizanov tudi organizacije iz Belgije, Nove Zelandije, Luksemburga, Izraela in Tunisa.

● **ZAGREB** – Inštitut za književnost Jugoslovanske akademije v Zagrebu je nedavno priredil razstavo, posvečeno Vladimirju Nazorju, na kateri so prikazali življenjsko pot velikega hrvatskega pesnika in njegovo delo. Del razstave se je nanašalo na pesnikovo bivanje med partizani. Med partizansko zapuščino so razstavili tudi njegovo torbo z zapiski o srečanjih z našimi najboljšimi znanimi komandanti, s Kočo Popovićem in Peko Dapčevićem. Ta srečanja je pesnikovo Nazor tako izrazil: »Koča? Znam ga. To je čudo medu nama. Malen, vitak. Trepete brčiči mu tanki. Grlo mu je puno španjolskih pesama... Peko? Znam i njega. To je onaj, koji u svakom džepu grad osvojen nosi...«

● **HELSINKI** – Tu bo meseca junija letos mednarodna konferenca strokovnjakov za medicino, profesionalno in socialno rehabilitacijo ranjenih v glavo. Ta konferenca bo med drugim pregledala tudi uspehe na področju celotne rehabilitacije, ki je izmed služb SFBB najbolj razvita, saj je znano, da so bili zadovoljivo ostvarjeni rehabilitacijski programi v več deželah, tako na pr. v Burmi, na Cejlonu, v Egiptu, Indiji, Indoneziji, Pakistanu, na Filipinih, v Sierri Leone, Ugandi in Vietnamu.

● **PARIZ** – Nedavno se je vrnil s poti po Aziji generalni sekretar SFBB G. Curtiss Campagne, ki je bil ondi na obisku pri nacionalnih bojovniških organizacijah, ki so vključene v Svetovno federacijo. Na tej poti je generalni sekretar obiskal tudi Burmo in Pakistan, kjer se je spoznal z razmerami v vojnih bolnišnicah in v centru za rehabilitacijo v Lahori.

● **DUBROVNIK** – V Dubrovniku so začeli priprave za osnovevanje oddelka NOB v obstoječem Mestnem muzeju, ki bo prikazoval osvobodilno borbo Dubrovnika in okolice. Ljudski odbor dubrovniške občine je že odobril potrebna denarna sredstva za adaptacijo in ureditev novih prostorov.

● **DJAKARTA** – Indonezijski inštitut za pohabljenе otroke, ki je v sestavi centra za rehabilitacijo Solo, je ustanovil dva nova oddelka, v katerih se bodo zdravili otroci s poškodbami na možganih, kakor tudi otroci, ki so oboleli na polimielitisu, otroški paralizni.

● **HELSINKI** – V začetku aprila so v finskem glavnem mestu odprli novi center za rehabilitacijo bivših borcev, ranjenih v glavo. To rehabilitacijsko ustanovo bo vodil Nilo Maki, svetnik Svetovne federacije bivših borcev za vprašanja rehabilitacije.

● **MÜNCHEN** – Šestega maja letos so tu sodili nekdanjemu komandantu Hitlerjeve telesne garde, 64-letnemu esesovskemu generalu Seppu Dietrichu, ki mu obtožnica očita, da je sodeloval pri uboju šestih ljudi v noči 30. julija 1934, ki jo Nemci imenujejo »noč dolgih nožev«. Po izjavi bavarskega ministra za sodstvo je bilo to noč zaradi zarote proti Hitlerju ubitih več sto ljudi. Na procesu v Münchenu je na zatožni klopi sedel tudi esesovski major Lippert, nekdanji komandant koncentracijskega taborišča Dachau, ki mu obtožnica očita, da je so-

deloval pri »uboju ene osebe« (1). Oba esesovca sta bila ves čas po vojni veščidel v zaporih, Dietrich v zaporu pod ameriško upravo v Landsbergu, Lippert pa v Holandiji, kjer je prestajal kazen zaradi tam zagrešenih zločinov. Lippert je prestal kazen lani, medtem ko so Dietricha izpustili iz zapore »na besedo« oktobra leta 1955.

● **BEOGRAD** – Konec marca je sovjetski ambasador v Beogradu Firjubin izročil trojici Jugoslovancev visoka sovjetska odlikovanja. Božidar Lazić iz okolice Negotina sta bila odlikovana z Redom Domovinske vojne II. stopnje, Peter Govedarica iz Vršca pa z medaljo za hrabrost. Lazić in Matic sta bila odlikovana, ker sta septembra leta 1944 rešila življenje nekemu teže ranjenemu vojaku pri vasi Štubik, nedaleč od Negotina, medtem ko je Govedarica prejel medaljo zaradi hrabrosti in požrtvovalnosti v borbah proti fašističnim okupatorjem.

● **PARIZ** – Poročali smo že, da je imenovanje nemškega generala Speidla za vrhovnega komandanta suhozemskih sil evropskega dela Atlantskega pakta povzročilo ogorčene pro-

teste mnogih bivših borcev in njihovih združenj. Zlasti ostro so protestirala francoska bojovniška združenja. Pretekli mesec pa je skupina francoskih pripadnikov Gibanja odpora, med njimi tudi general Betuard, ki je med vojno vodil znano ekspedicijo na Narvik z bivšim predsednikom vlade Renéjem Plevenom, protestirala proti blatenju generala Hansa Speidla, češ da ne gre pripisovati nacističnih zločinov vsem nemškim vojakom ali vsemu nemškemu narodu.

● **NEW YORK** – Letošnjo nagrado »Atomi za mir« so podelili danskemu je drskem fiziku Nilsu Bohru. Prejel jo je za delo na področju mirnodobne uporabe atomske energije. Znanstvenik Bohr je tudi dobitnik Nobelove nagrade za teoretsko delo na področju jedrske fizike.

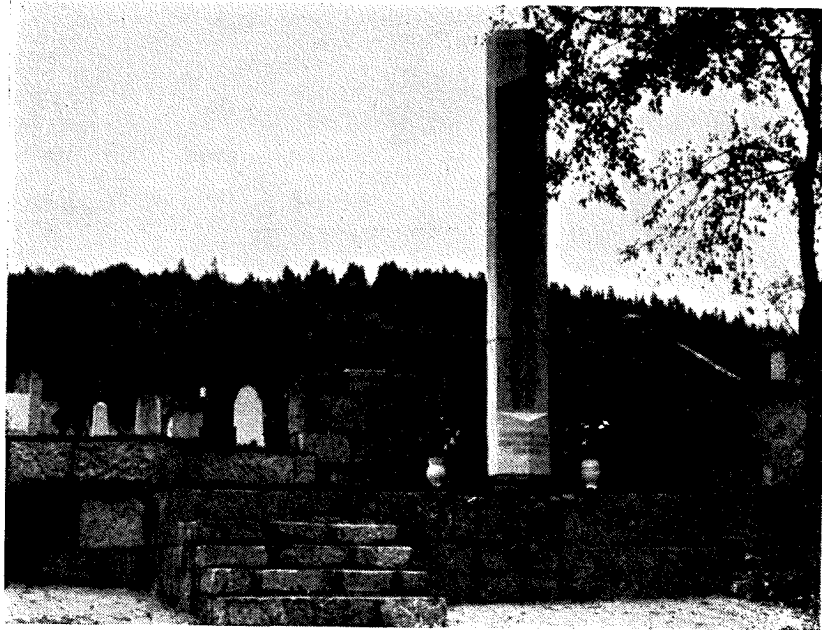
● **PARIZ** – Svetovna federacija bivših borcev bo v sodelovanju z Unijo francoskih organizacij bivših borcev in žrtev vojne od 21. julija do 18. avgusta letos priredila mednarodni seminar o vprašanjih diskriminacije. Ta seminar so začeli pripravljati kmalu po mednarodni konferenci nevladnih organizacij o vprašanju borbe proti vojni diskriminaciji leta 1955 v Ženevi. Tega seminarja se bodo po razpisu SFBB udeležili od 17 do 20 let stari kandidati iz nacionalnih organizacij članic, ki morajo poznati osnovna načela borbe proti diskriminaciji, bodisi da gre za rasno, versko ali drugo diskriminacijo.

● **BEOGRAD** – Zvezni izvršni svet je izdal odredbo o uvozu in prometu potniških avtomobilov in motociklov, ki med drugim predvideva olajšave tudi za invalide. Invalidom, kakor tudi tistim, ki so nabavili omenjena prometna sredstva iz prihrankov tujih plačilnih sredstev (dnevnic, plač, osebnih honorarjev), po novem ne bo treba plačati carine ob uvozu. Olajšave, ki jih predvideva ta uredba, pa ne veljajo za uvoz potniških avtomobilov nad 2000 cm.

● **BEOGRAD** – Na seji sekretariata GO ZB Srbije aprila letos so med drugim razpravljali o razpisu natečaja za najbolje obdelano temo iz narodnoosvobodilne borbe. Tako so sklenili, da bodo tudi letos razpisali natečaj za študente beograjskih fakultet za obdelavo teme na čast 29. novembra – Dneva republike. Izmed

Spomenik padlim borcem v Zalogu pri Ljubljani

Grobišče 64 padlih borcev v Taboru pri Grosupljem

številnih primernih tem so izbrali naslednje: 27. marec v Beogradu, Posvetovanje v Stoliceh, Narodni heroj Filip Klajajić, Sedmi julij, Fruškogorski narodnoosvobodilni partizanski odred. Za najbolj obdelane teme so rezervirali vsoto 100.000 din, ki bo podeljena petim nagrajencem. V komisijo bodo imenovali profesorje beograjske univerze.

● **BONN** – Skupina sto invalidov iz Nemčije, Finske in Francije se je sredi marca udeležila mednarodnih invalidskih tekem v smučanju. To tekmovanje je priredila skupina nemških vojaških vojnih invalidov-športnikov v Freidensteinu.

● **NEW YORK** – Slepi z vsega sveta se bodo udeležili Mednarodnega natečaja za literaturo. Udeležence natečaja so razdelili v tri kategorije, na noveliste, poete in esejiste. Rokopisi so lahko registrirani v kakršnemkoli svetovnem jeziku.

● **PARIZ** – Francoski general Henry Martin je bil nedavno imenovan za predsednika Nacionalnega združenja nosilcev vojaškega križa. To združenje je pod pokroviteljstvom predsednika republike Renéja Cotyja.

● **KAIRO** – Prek organizacije CARRE je Egipt prejel pošiljko 10 invalidskih vozikov kot dar Svetovne federacije egiptске-

mu združenju žrtev vojne. Vozičke so predali vojaški bolnišnici v Aguzi in njenemu centru za rehabilitacijo, v katerem se zdravijo ranjenci.

● **HELSINKI** – Konec marca so v glavnem mestu Finske, v Helsinkih, odprli novi center za rehabilitacijo vojnih veteranov, ranjenih v glavo. Vodi ga profesor Nilo Maki, svetnik Svetovne federacije bivših borcev za rehabilitacijska vprašanja.

● **LJUBLJANA** – V počastitev 20. obletnice ustanovitve KP Slovenije se je v Ljubljani zbralo okrog 190 predvojnih komunistov. Med njimi so bili tudi Edvard Kardelj, Miha Marinko, Pepca Kardelj, Ivan Maček, Boris in Sergej Kraigher, Franc Leskošek, Lidija Sentjurc, Ivan Regent in drugi.

● **PORTOROŽ** – V počastitev ustanovitve OF in 1. maja je DPD Svoboda priredila »Partizanski večer«, na katerem so nekateri bivši borci-partizani čitali svoje spomine iz NOB.

● **IVANJICA** – Na vhodu v novi del Ivanjice, v parku, bodo postavili spomenik padlim borcem moravškega kraja. To bo eden najlepših spomenikov NOB v Zahodni Srbiji. Imel bo obliko mozaika, ki bo ponazarjal ljudsko vstajo. Mozaik je izdelal znani umetnik

Djordje Andrejević-Kun, po čigar zamisli izdelujejo ves spomenik. Odkrili ga bodo letos poleti.

● **DELHI** – Delhijsko založniško podjetje »Motilal Banarasi Das« je pred kratkim izdalo prevod Andričevega romana »Gospodična« v hindujskem jeziku. »Gospodična« je prevedel Ram Pal Sing, ki je lani poskrbel za prevod Cankarjevega »Hlapca Jerneja«.

● **SLOVENJ GRADEC** – Ob šesti obletnici otvoritve muzeja NO v Slovenjem Gradcu, so se tu zbrali muzealci LRS na svojem letnem obćnem zboru. Muzealci so si po konćanem zboru ogledali tudi slovenjegraški muzej NO. Ob tej priložnosti je v tamošnje muzejsko knjigo eden izmed gostov zapisal, »da so zbrani zgodovinski dokumenti in predmeti neprecenljivo bogastvo iz naše NOB. Nekateri primeri pričajo o izredni domiselnosti razstavjalca. Ta muzej je eden izmed najlepših in najbogatejših v naši republiki...«

● **RADOHOVA VAS** – Konec meseca aprila so v Sentvidu pri Ivanćni gorici na tamkašnjem pokopališču prekopali posmrtno ostanke 17 borcev in jih prenesli na grobišće talcev v Radohovo vas. Na grobišču talcev v Radohovi vasi je zdaj pokopanih 91 padlih borcev.

● **PARIZ** – Na nedavnem zasedanju Generalnega sveta Svetovne federacije bivših borcev so predstavniki organizacij bivših borcev iz 35 evropskih in neevropskih dežel sklenili, da bodo letos povsod po svetu ĉim bolj slovesno proslavili »Dan bivšega borca«. SFBB se je odločila za praznovanje »Dneva bivšega borca« zato, da bi se po vsem svetu razširil miroljubni duh, ki prežema vse ĉlane Federacije. Ta dan bodo po vsem svetu proslavljali vsako leto na soboto ali nedeljo pred 26. junijem.

● **NOVA GRADIŠKA** – Nedavno so se tu začela dela za postavitev spomenika padlim borcem, ki bo predvidoma dokonćan do Dneva vstaje hrvatskega naroda. Do tega ĉasa bodo v Novi Gradiški uredili tudi park, v katerem bo stal spomenik.

● **PULJ** – 250 mladincev iz Istre je konec marca v počastitev 13-letnice ustanovitve istrske brigade »Vladimir Gortan« odšlo na partizanski pohod na Ućko. Dne 31. marca so se na kraju, kjer je bila osnovana brigada »Vladimir Gortan«, sestali z mladinci iz reškega okraja.

● **LJUBLJANA** – Kakor že nekaj let nazaj, so tudi letos ljubljanski pionirji ob obletnici ustanovitve Osvobodilne fronte obiskali Sv. Urh pri Ljubljani. Obisk sta organizirala ECZ in »Putnik« iz Ljubljane.

● **BEOGRAD** – V zaćetku maja je v Beograd prispel generalni sekretar Nacionalnega združenja italijanskih partizanov Valter Nerozzi, ki se je s predstavniki naše ZB razgovarjal o vprašanjih urejevanja grobov Italijanov-antifašistov, ki so padli na našem ozemlju, dalje o moţnostih zamenjave študentov-otrok padlih borcev, delegacij in predavateljev vojno-zgodovinskih tem. Mimo tega so se predstavniki naše Zveze z Nerozzijem pogovarjali tudi o zbiranju potrebne dokumentacije za uveljavljanje pokojniških in invalidskih pravic bivših borcev italijanske in naših narodnosti, o medsebojnem spoznavanju z aktualnimi problemi, o pisanju kronik o borbah italijanskih partizanov pri nas in naših partizanov v Italiji, itd.

● **BERLIN** – »Aufbau«, zaloţba v vzhodnem Berlinu, bo letos izdala antologijo »Pesmi jugoslovanskih partizanov«. Pesmi bo prevedla Ine Jun Brode, ki je po rodu iz Zagreba.

PARTIZANSKA DOBRA VOLJA

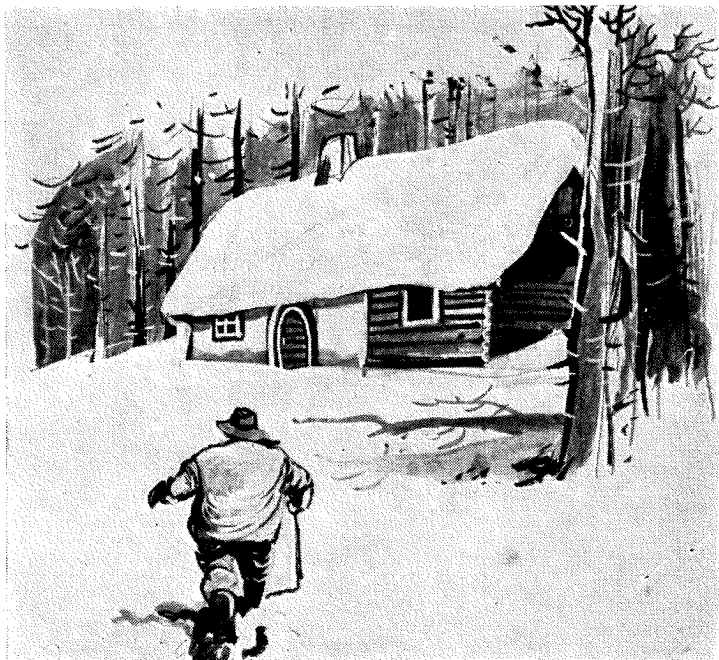
Nočni obisk

BILO JE ponoči meseca januarja 1942, ko sva imela z narodnim herojem Alojzom Hohkrautom sestanek z nekaterimi fanti na Golobovem skednju v Tični. V najinem spremstvu je bil tudi ilegalec Ivan Beja s Selc. Po sestanku smo se napotili proti vasi Selce. Med potjo smo med drugim premišljali tudi o tem, kje najti prenočišče, da ne bi bilo predaleč in da bi lahko ostala tudi preko dneva. Dolgo smo iskali te možnosti. Naposled nam je Ivan predlagal, naj bi šla v Griže — samotno hišico sredi gozda — v kateri je bival 80-letni upokojeni rudar Ivan Baš. Hišica je bila namreč last posestnika Antona Čebela iz Selc. Ker sem starega Baša dobro poznal, sem bil prepričan, da naju bo molče prenočil, četudi bi bil vinjen. S takim prepričanjem smo vsi trije odšli proti Grižam. Ko smo prispeli do hišice, je Ivan pričel trkati na okno in klicati. Kljub temu, da smo dolgo trkali, se nihče ni odzval. Nato je nekdo izmed nas posvetil skozi okno z žepno svetilko. Vsi smo opazili, da leži na kmečki peči kup cunj. Videti je bilo, da Baš sredi teh cunj trdno spi. Ponovno smo začeli trkati in klicati, toda zaželenega glasu ni bilo. Postali smo zaskrbljeni. Baša bi utegnila namreč doleteti nenadna smrt. Ker smo med trkanjem opazili, da je šipa na enem izmed oken razbita in namesto nje nalepljen papir, smo le-tega odstranili, odprli okno in skozenj zlezli v sobo. Kaj hitro smo dognali, da Baša ni doma. Peč pa je bila topla. Prepričani smo bili, da se bo Baš zagotovo vrnil in bo po vsej verjetnosti pijan. Po vsem tem sva se z Lojzeto poslovila od Ivana, zaprla za njim okno in se vlegla na toplo kmečko peč.

Po kratkem razgovoru, kakšno bo snidenje s starim Bašem in podobno, sem začel

dremati. Nisem še dobro zaspal, ko me je Lojze okrog enih ponoči zbudil in dejal, da nekdo prihaja. S peči sva ugotovila, da se z veliko muko po visokem snegu premika stari Baš. Vsakih nekaj korakov je padel, se nato spet nerodno postavil na noge in nadaljeval pot proti hišici. Vse to se je nekajkrat ponovilo, preden je prišel pred vrata svojega doma. Ko pa je le prišel, je najprej odklenil vhodna vrata. To se mu je nekako brez težav posrečilo. Tudi ključ od hišnih vrat je še kaj kmalu našel, kjer ga je skril. Teže pa je našel luknjo v ključavnici. Robančil je in klet na vse pretege. Naposled se mu je le posrečilo najti luknjo in odkleniti vrata. Z vso okornostjo je prilomastil v hišo, se majal, godel, hudoval in počasi zapiral vrata. Z Lojzeto sva bila mirna in sva ga z vso pozornostjo opazovala. Iznenada sem ga obsvetil z žepno svetilko. Stari Baš, srednje

postave, debelušast, z velikim trebuhom, pijan in zasnežen, se je tedaj razkoračil in gledal nepremično v luč. Spodnja ustnica se mu je vidno povesila. Izza mojega hrbta ga je opazoval Lojze. Pozneje mi je večkrat dejal, da take slike v življenju še ni videl. Bil je res zanimiv prizor. Da bi se z Bašem pogovorila za prenočišče, sem ga začel klicati po imenu. Dejal sem mu, naj gre k peči, toda Baš se ni gnil. Nepremično, začudeno, brez besed in malce prestrašen je zrl na peč, odkoder sem ga obsvetil. Povedal sem mu, kdo sem in hkrati obsvetil sebe v obraz. Videl me je in tudi lahko spoznal, vendar mi ni odgovoril. Nepremično je stal kot prikovan. Dobre četrte ure sem si prizadeval spraviti Baša k peči in pričeti z njim razgovor, a zaman. Iznenada pa se zadere: »Al' si duh, al' hudič? Al' si pršu po mene?« Nato je mrmljal in godel nekaj časa, nakar je začel ugotavljati: »Vse je bilo zaklenjeno, ključ tam, kjer sem ga pustil...« Po kratkem premoru se je

zopet zadrli: »Al' si duh, al' hudič?« Najbrž ni mogel verjeti, da sem to jaz, ker je vedel, da že nekaj let živim v Mariboru. Zopet sem si pričel prizadevati, da bi ga spravil k peči, toda Baš je še zmerom nepremično stal. Zgledalo je, da mi ne zaupa. Lojze se je molče skrival za mojim hrbtom, da ne bi bil zaradi njega Baš še bolj prestrašen. Po daljšem nagovarjanju, naj vendar pride bliže, mi je končno rekel: »Pridi ti sem in mi daj roko!« Radevolje sem sledil njegovemu predlogu. Šel sem k njemu, mu segel v roko in obsvetil samega sebe, da bi me videl od blizu. Ko je bilo to opravljeno, sva šla k peči. Pri tem sem mimogrede posvetil na peč. Na njej je Baš zagledal Lojzeta. Ponovno se je zadrli: »Hudič, kolk' pa vas je?« Še malo godrnjanja je bilo in Baš se je pomiril. Z Lojzetom sva mu pomagala prižgati petrolejko. V svetlobi petrolejke naju je Baš nekaj časa ogledoval. Sam sebi ni mogel verjeti, da naju je v tej snežni zimski noči našel v svoji hišici, ki stoji skoraj sredi gozda. Čez nekaj časa je Baš spet ugotovil: »Ze vem, komunisti sta, jutri pa nas bodo Nemci vse tri postrelili. Pa če vaju dva ni škoda, tudi mene ni! Naj nas pa postrelijo.« Potem naju je vprašal, če sva lačna. Bil je pripravljen postreči. Odgovorila sva mu, da nisva lačna in da nama

bo lahko kaj dal naslednjega dne. Seznanila sva ga, da nameravava ostati pri njem ves naslednji dan. S tem se je Baš strinjal. Nato smo se spravili vsi trije na peč, vendar z Lojzetom dolgo nisva mogla zaspiti, ker naju je Baš nadlegoval z raznimi vprašanji.

Naslednjega dne naju je Baš skrbno hranil in si prizadeval, da naju ne bi kdo opazil. Zvečer sva se mu zahvalila in se poslovila. Ob slovesu nama je dejal, naj se pri njem še kaj oglasiva.

Tega dogodka sva se z Lojzetom večkrat spominjala in se mu od srca nasmejala.

Jože Gričar-Metod,
ilustriral Marjan Amalietti

Damjanove zvijače

Ko je aktivist Damjan prišel na javko v Potoško vas, ga je mlada obveščevalka prosila, naj jo vzame v partizane, ker jo neki gestapovski vohun stalno zasleduje. Damjan je stopil v kuhinjo k njeni materi, češ da je prišel mobilizirati hčerko. Mati pa odločno ne in ne, kajti Nemci bi jo takoj selili, če bi šla hčer v gozd.

»Le počakajte, mamca,« si je mislil Damjan, »saj znamo še drugače!«

Naslednji večer sta stopila v hišo dva vojaka v črnih uniformah. Gestapovca! Z energičnim ukazom sta aretirala dekle. Mati je vsa iz sebe in

objokana vpraševala, kam jo vendar ženeta, kje bo zvedela zanjo in drugo... Nemca sta odgovorila, da bo vse to zvedela na gestapu v Trbovljah.

Drugi dan je šla mati v Trbovlje. Na gestapu je hodila od vrat do vrat, vpraševala za hčerko in prosila, če ji lahko odda zavitek perila in nekaj hrane. Končno so jo peljali celo do šefa, ki ji je začuden zatrjeval, da njegovi ljudje niso aretirali njene hčerke.

Tedaj pa se je materi posvetilo. Z gestapa je odšla naravnost na partizansko javko, kjer je oddala zavitek, in napisala:

»Srečno, ljubo dete, bodi dobra partizanka!«

Andrej pod kravo

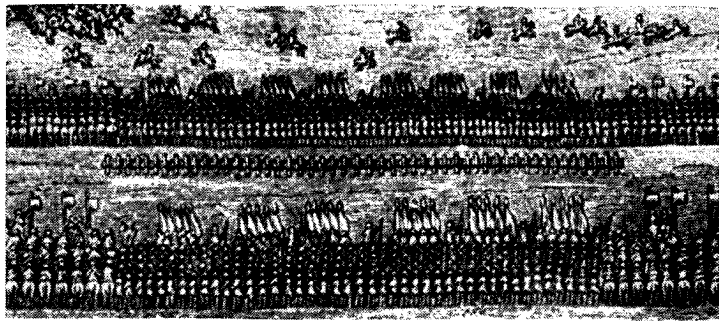
Na diviziji, v kateri je bil tovariš Stane propagandist, so imeli šaljivca Andreja. Sam se je nazival Andrej-pod kravo. Bil je štiridesetletni možiček, nizke, čokate postave, s podolgovato, plešasto glavo, ostrimi brazdami v obrazu in kumari podobnim nosom. V lice je bil rožnato rdeč, zmerom kosmat, ušesa pa so mu štrlela narazen. Oblečen je bil v dolg suknjič, hlače pa je imel podvezane z vrstico nad čevlji. Dejal je, da je v civilu ščetar. Na štabu je bilo njegovo opravilo, skrbeti kuharju za gorivo pod kotlom. Bil je edini partizan, ki je nosil sabljo, dolgo, narahlo ukrivljeno avstrijsko sabljo. Na mitingih je privrel s kako prijetno šalo na dan, obvezno pa je recitiral neko zaporniško pesem. Ko ga je propagandist Stane ob neki priložnosti narisal, najprej portret, nato pa vsega, je bil tako iz sebe, da se je prijavil komandantu, stopil predenj, pozdravil s sabljo, stopil na mestu voljno, potegnil iz žepa portret in raportiral:

»Tako ima Andrej-pod kravo glavo«, nato segel v žep, pokazal drugo risbo in dejal: »Tako ima Andrej-pod kravo vso postavo.« Nato je spet po vojaško pozdravil s sabljo in odšel. Kadar se je odpravil na »žicanje«, je začel: »Mamica, dajte mi malo kruha, saj vidite, da nekaj pomenim, ker imam sabljo!«

TEHNIKA IN VOJAŠKA VEDA

Kako je nastala strelska vrsta?

PRED TISOČ leti pehote niso tako cenili, kakor jo cenijo dandanes. Takrat je bila pehota le hvaležni cilj vitezov v oklepih, ki so se zaletavali v pešake in jih sekali s kopji in sabljami. Toda z razvojem družbe in nastajanjem večjih držav se je povečala tudi vloga velikih vojska. Hkrati s tem je začel rasti tudi pomen pehote, ki se je zlasti povečal z iznajdbo smodnika. Topovi so začeli rušiti zidove utrjenih plemiških gradov. Vitezom je odklenkalo. Pehota je ponovno zavladala nad bojnimi poljanami. Vendar so bili tedaj topovi še dokaj nezanesljivo orožje, puške pa je bilo treba vžigati s kresilom. Pehota jih je le nerada uporabljala in je dajala prednost kopju. Tedaj so se vojskovali z velikimi, gosto natrpanimi enotami, tako, da je pehota od daleč spominjala na gozd fižolovih prekel. Šele v začetku XVIII. stoletja se je uveljavila puška na kremen z bajonetom, ki je zaradi lahkosti in boljše izdelave povsem spodrinila kopje. S tem pa je prišlo do temeljitih sprememb v razvrstitvi enot, kajti puško je lahko uporabljalo čim več vojakov le tedaj, če je bila enota razporejena ne po globini, marveč

Gosto razvrščeni vojaki-pešci

po širini. Vojaški strokovnjaki so zato vpeljali linijsko taktiko z razporeditvijo v treh vrstah, pri čemer so se vojaki malone dotikali z rameni.

Ko pa so se konec XVIII. in v začetku XIX. stoletja puške še izboljšale, je morala propasti tudi ta taktika. V ameriški vojni za neodvisnost so uporna krđela s svojimi lovskimi puškami povzročile strašno razdejanje v angleških vrstah, ki so se premikale, kot bi bile na vajah. Ameriški lovci niso znali napadati, ampak so napredovali brez kakršnega koli reda, po skupinah, kar jim je omogočilo, da so hitreje in natančneje streljali. Angleži v pravih vrstah so bili izvrsten cilj in prekinjena strelska vrsta je zmagala nad linijsko taktiko.

To, kar je začela ameriška, je na vojaškem področju do-

končala francoska revolucija. Kontrarevolucionarna koalicija je lahko zoperstavila revolucionarjem le slabo izvežbane, toda številne najemniške vojske. Toda s temi množicami najemnikov je bilo treba braniti Pariz, kar pa je bilo nemogoče, ne da bi se le-ti spopadli z revolucionarji na odprtem bojišču. S strelskimi odredi ni bilo moč doseči uspehov in v takšnem položaju se je uresničila zamisel kolone kot oblike za uporabo borcev, ki niso bili vojaško izvežbani. Razvrstitev po skupinah je šele omajala sovražno pehoto, ki je napadala v vrstah in ljudske množice so v koloni prebile sovražnikove tenke linije. Ko pa je bila puška tako izpopolnjena, da so jo začeli polniti od zadaj in so vojaki z njo hitro in spretno streljali, je morala doživeti konec vsaka kolona. Pehota ni

Prizor iz ameriške vojne za neodvisnost, kjer pehota ne napada več v gostih kolonah

mogla več napredovati v kolonah in se je razdrobila na strelske nize. Ta razvoj pehotne taktike je nato pospešila še avtomatska puška-brzostrelka, ko pa sta se pojavila še mitraljez in puškomitraljez, je bila dotedanja taktika strelske razporeditve povsem postavljena na glavo. S. K.

Novi radar za pomorsko plovbo

Firma Decca Radar je izdelala prototip novega radarja, ki pomorščakom omogoča pogled iz ptičje perspektive ne samo na njihove ladje, temveč tudi na morje in druge ladje daleč naokrog. Razlika med starim in novim radarjem je, da s starimi radarskimi napravami opazovalec ne dobi neposrednega vtisa stvarne smeri in hitrosti drugih ladij, kakor tudi ne točne lege in možnosti, da bi ločil neko ladjo od navadne plutovinaste plovke. Pri novi napravi pa ladja pluje po lastni radarski plošči s svojo stvarno hitrostjo, medtem ko nepremičnih predmetov, kot svetilnikov, raznih plovk in usmerjevalcev poti, ni mogoče zamenjati za predmete, ki se gibljejo. Potemtakem za novo napravo odpadejo razni zamudni tehnični postopki, kot odrežati položajev s kalkulacijami, s čimer je tudi zmanjšana možnost napak. Radarska plošča avtomatsko odmerja smer in hitrost, kar je bilo treba prej izračunati. Ko so novi radar pred kratkim prikazali na neki ladji na Temzi, je jasno razlikoval svetilnike od električne centrale na obali in mostnih stebrov, medtem ko motne slike na starem radarju dajejo vtis namišljenega gibanja.

Atomska energija v letalstvu

Tovarna Rolls-Royce je sporočila javnosti, da se njeni strokovnjaki trudijo spopolniti atomski motor za letala, kar pomeni, da je proučevanje lahkih atomskih baterij v teku. Kasnejše poročilo tovarne o razvoju atomskega letalskega motorja navaja, da so specialistom tovarne Rolls-Royce dodelili tudi strokovnjake z drugih področij, med drugim iz atomskega inštituta v Harwellu. Strokovnjaki se ukvarjajo zlasti s problemom temperature, saj je znano, da izpuh pri konvencionalnih reaktiv-

nih motorjih dosega 490 do 660° C medtem ko atomski letalski motor sprošča toploto 1880° C. Spričo tega je razumljivo, da pripisujejo v letalski industriji velik pomen razvoju kovin, ki se tope le pri izredno visoki temperaturi. Pri atomskem motorju bo komora za zgorevanje zamenjal reaktor, katerega naloga je proizvajati plin z visokim pritiskom in temperaturo. V zvezi s tem se ukvarjajo s proučevanjem ustreznega sredstva za hlajenje, zlasti tekoče sode, ki je izmed vseh menda najprimernejša. Z atomskim motorjem pa bodo nastale še druge težave, kot n. pr., kako zaščititi posadko letala in potnike pred radioaktivnim izžarevanjem. Trenutno se ukvarjajo s preskušanjem nekakšne španske stene. V primeru, da bi za zaščito potnikov uporabili debelo steno iz svinca, ki je baje najprimernejši, bi se s tem znatno povečala teža letala. Zato razmišljajo, katero kovino bi uporabili namesto svinca.

Letala — vojni veterani

Angleški tehnični muzej je dobil v trajno last letalo tipa Hurricane, ki je bilo razstavljeno na razstavi vojne mornarice. Prav tako je dobil v dar letalo tipa Spitfire Mark I, s čimer je bila v glavnem dopolnjena zbirka lovskih letal iz pretekle vojne. Omenjeni Hurricane je letalo, ki je pripadalo eskadrili št. 615, enoti, ki je nosila Churchillovo ime. V času bitke za Britanijo je bilo to letalo zadeto in je moralo zasilno pristati 18. avgusta 1940 na croydonskem letališču, potem ko je branilo svojo bazo v Kenleyu pred napadom nemških bombnikov. Hurricane je zanimiva priča razvoja lovskih letal, saj so njegova krila prevlečena s platnom, medtem ko imajo kasnejši tipi že krila iz kovin. Svojo kariero je letalo začelo junija leta 1939. Po poškodbi leta 1940 je bilo popravljeno in uvrščeno med letala s posebnimi nalogami, največ pa neoperativne polete, za izpopolnjevanje pilotov. Drugi veteran, Spitfire pa je nastopil svojo dolžnost aprila leta 1940. Konec leta 1940 je to letalo moralo zasilno pristati, ker je njegov pilot izgubil oblast nad strojem, po tem ko je nad Cnevotsem bil prisiljen leteti v višini 6000 m. Zmanjkalo mu je kisika in letalo je začelo z blazno naglico drveti s kljunom navzdol, dokler se osveščenemu pilotu komaj 330 m nad zemljo ni posrečilo letala izravnati.

Zaščita letal pred ledom

Znano je, da že od tedaj, ko so se letala začela dvigati zelo visoko, predstavlja posebno težavo za letala: led. Dandanes je ta opasnost še večja, ker se stremi za tem, da se uporabljajo letala v vsakem letnem času in tudi v vremenskih neprilikah. Priznajmo: številni letalski strokovnjaki so se že desetletja bavili z mislijo, kako bi preprečili, da letalo ne bi v višinah bilo pokrito z ledom. Našli so sicer več načinov, vendar so bili vsi več ali manj nezadovoljivi in nezanesljivi. Zdaj so poiskali spet nov način. In sicer, da s pomočjo električne energije ogrevajo vso površino letala, torej trup in krila, in to, razumljivo, v notranjosti. Vendar so elementi, ki sestavljajo to ogrevanje, iz tkanine-steklenih vlaken in odpornih žic, zalitih z neko posebno vrsto sintetične gume. Te elemente postavljajo, oziroma z njimi »oblečejo« krake propelerja in vse dele trupa, ki se najlaže navzamejo ledu. Te elemente pa segrevajo z električnim tokom posebni stroji v letalu.

Radioaktivni avtostop

V leningrajskem znanstveno-preizkusnem inštitutu »Lengiprošah« so izdelali napravo za avtomatsko ustavljanje vlaka, imenovano radioaktivni avtostop. Nedavno so to napravo preizkusili na dnevnem kopu kombinata »Čeljabinskugalj«. Radioaktivni avtostop je preproste konstrukcije. Na lokomotivi je v hermetično zaprtem jeklenem oklepu nameščen tako imenovani gama-indikator, na poti, pri prelazih pa so pritrjene posebne naprave, ki izžarevajo gama žarke radioaktivnega kobalta. Naprava začne delovati samo tedaj, kadar se vžge rdeči signal. Nevidni gama žarki se usmerijo proti lokomotivi, katere jekleni oklep gama-indikatorja prebijajo brez težave in se tam pretvorijo v električni tok, le-ta pa s pomočjo neke druge posebne naprave premakne mehanizem zavornega sistema.

HMEZAD

ZADRUŽNO TRGOVSKO PODJETJE ZA IZVOZ HMELJA

ŽALEC

TELEFON: 22 IN 18
BRZOJAVKE: HMEZAD ŽALEC

ODKUPUJE IN IZVAŽA
SLOVENSKI HMELJ

OSKRBUJE
KMETIJSKE ZADRUGE
Z VSEM
POTREBNIM
REPRODUKCIJSKIM
MATERIALOM

ODKUPUJE
HMELJEVKE
V VSEH
KOLIČINAH

